JOH. GOTTL. HEINECCII.

JUS NATURÆ.

JOH. GOTTL.
HEINECCII JC.

POTENTISSIMO PRUSSORUM REGI
QUONDAM A CONSILIIS SANCTIOR. ET JUR. AC PHILOSOPH.
IN ILL. ACADEM. HALENSI PROF. PUBL. ORDIN.

ELEMENTA
JURIS NATURÆ, ET GENTIUM

COMMODA AUDITORIBUS METHODO ADORNATA

CUM ANIMADVERSIONIBUS QUASDAM AUCTORIS PROPOSITIONES TUM
AD TRUTINAM TUM AD LEGITIMUM ECCLESIÆ CATHOLICÆ
SENSUM REVOCANTIBUS

CURA AC STUDIO
JOSEPHI MAZZARELLA

IN REGIO CLERO PHILOSOPHIÆ PRÆCEPTORIS.

TOM. I.

NEAPOLI,
TYPIS JANUARII PALMA

1829.

Le copie non munite del presente suggello sono contraffatte.

N. B. — Gli asterischi segnati a fianco delle citazioni (33 *) indicano nota dell'autore sottoposta al paragrafo.

Gli asterischi (*) indicano le note dell' editore.

MONITUM EDITORIS

Illustre Johannis Gottl. Heinnecii nomen, quo nihil in juris scientia clarius, nihilque excellentius inveniri poterit, per universum resonat orbem. Neminem autem latet eum tantam sibi peperisse famam suaeque celebritatis ex eo vel maxime debitorem esse Elementis, quae docuit de *Jure Naturae ac Gentium*. Nemo enim post Hominum memoriam tam sagax qui ei aequiparari possit in penetrandis maxime obstrusis humanae mentis recessibus; in elucidanda humanarum operationum origine, atque natura; in earundem dimetiendis extensionibus; in statuendis limitibus eis; atque in excogitandis

modis, quibus unice eas perficere fas esset juxta mentem, atque ideas Auctoris ipsius naturae. Quae omnia tam luculenter explicata, tamqne apte disposita, tantam ei apud omnes gentes peperere famam, ut neque tempus edax, quod omnia perdit, neque saeculorum series, quibus omnia senescunt, illam delere, aut labefactare valuerit.

At lamentabile erat tanti operis editiones, quae usque in hodiernum diem in lucem apud nos prodierunt, vel undique esse mendis scatentes, vel pluribus in locis etiam mutilatas. Deerat studiosae juventuti Editio sine labe, et penitus integra; nec par erat, ut Neapolitana juventus eam diutius desidedararet; itaque animis exulto, quod mihi datum sit eorum satisfacere votis. Ex quo Excellentissimus Cappellanus Major D. Gabrielis M. Gravina, vir omni virtute praestantissimus, meusque superior Ordinarius, me dignatus fuit, honore, ac titulo praeceptoris Philosophiae in Regio Clero, animum intendi ad hoc aggrediendum opus, nec requievi, donec, quod exoptabam, expleverim. Nunc igitur adolescen-

tuli optimae spei, quod optastis, habetis. Verum enim vero sciatis velim me nulli pepercisse labori, ut haec novissima editio novo splendore in medium proderetur: supra editionem Genevae 1744 quae prae ceteris accuratissima habetur, hanc recensendam curavi, adeo ut cum aliis exteris editionibus collata, typorum elegantia atque impressione quam maxime emendatissima ceteris omnibus anteponenda videatur.

Lectores autem non abs re praemonere censeo, nonnulla forsitan effugisse aciem tanti viri, praesertim in parte Ideologica, ratione temporis quo ipse scribebat; quapropter quae magis urgent, paucis notis explanare curavi. Coeterum, ubi res est de convenientia operationum intellectus cum actibus voluntatis, studiosos moneo adolescentulos ut adeant primam partem Ideologiae a me nuper editae.

Extant insuper in prima, et altera parte tanti operis nonnullae auctoris opiniones. quas Catholica fides nullatenus probare poterat; quo factum est ut anno a nativitate

Domini 1745, jure meritoque vetitum fuerit sub conditione *donec corrigatur*. Errorum propterea confutatio erat omnino necessaria; hinc ubi necesse fuit, sub quibusdam notis antidota apposui venenosis erroribus, in quos obrepserat Auctor potius amore sectae, quam odio veritatis (1). Nil igitur mirum, si hujusmodi editio approbationem meruerit, postquam Sacra Congregatio facultatem hanc fuerit impartita.

---

(1) Quamvis ea a nobis sedulitas fuerit adhibita qua major nequeat desiderari, ut auctoris principia ab orthodoxae ecclesiae doctrina absona quam accuratissime castigentur; tamen declaramus, nos non approbare quaecumque ibi digna reprehensione videri poterunt.

ELENCHUS CAPITUM

LIBER PRIMUS.

JUS NATURÆ.

CANDIDO LECTORI

S. P. D.

JO. GOT. HEINECCIUS.

Qui adhuc in jurisprudentia civili, cum Romanatum patria, illustranda, non perfunctoriam operam collocasse mihi videor: jam persuaderi mihi passus sum, CANDIDE LECTOR, ut etiam JUS NATURÆ ET GENTIUM brevi libello complecterer, et enchiridion illud in usum eorum, qui institutione mea utuntur, typis exscriptum, publicarem. Et rem sui fortassis periculi fecerunt amici, qui me consilio atque auctoritate sua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita jam pridem occallui, ut non magnopere reformidem aliorum de me judicia, sed sincerae bene de communibus studiis merendi voluntatis mihi satis conscius, hac ipsa conscientia me facile consoler. Sive enim opuscula mea in virorum bonorum, et rerum hujusmodi intelligentium, manus incidant: non est profecto, quod verear, ne hoc consilium meum damnent: sive obtrectatores ea oculis lustrare non dubitent: eorum judicia ego non majoris facio, quam hominum, a lacu et furno redeuntium, quibus non possum non omnia, quae suis ipsi impuris manibus contrectant, sordere. Quare, missis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id est, ad consilium

meum, institutique rationem, quibus perspectis, quid ego praestiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere possis, satis intelliges. Nulla est philosophiae practicae disciplina, quae vel rerum argumentorumque pondere, vel utilitatis ubertate, cum hac jurisprudentia naturali ulla ex parte sit comparanda, quippe cujus tanta est dignitas, tantusque in vita humana usus, ut iis, qui, illa neglecta, solis rerum abstractarum ac naturalium speculationibus ingenii aciem intendunt, jure merito occlames illa Helenae apud Euripidem *in Hel. v. 928.*

Αἰσχρον, τὰ μεν σε θεῖα παντ' ἐξειδεναι,
Τα σ' ὀντα, κὶ μὴ τα δε δικαια μη ειδεν. ι.

Nam turpe id esset, quum scias hominum ac Deum
Quod est, eritque, justa te haud cognoscere.

Sane ii, qui ad jurisprudentiae civilis intelligentiam cogitationes suas ac studia conferunt, ii magnopere falluntur, si se operae pretium, sine hac praestantissima scientia, sperant facturos. Nam si is demum ad veram ac solidam doctrinam rerumque scientiam pervenisse dicendus est, qui, quas perspectas habet, veritates, ex fonte, non ex impurioribus lacunis, hausit: jurisprudentiae profecto nostrae non alius fons, aliaque scaturigo est, quam jus illud primaevum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut si quis maximam jurisprudentiae Romanae partem jus naturale, factis hominum adplicatum, dixerit, is me non admodum habiturus sit dissentientem. Vidit id incomparabilis philosophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diss. Epict.* 4. 3. eos, qui sapientiae student, ad sempiternam illam legem divinam, tamquam ad limpidissimum fontem:

non ad solus legum civilium rivulos, vocans: Οὗτοι, inquit, *εισιν οἱ εκειθεν απεσταλμενοι, νομοι, ταῦτα διαταγματα: τουτων ἐξηγή την δεὶ γενεσθαι, τουτοις υποτεταγμενον, οὐ τοις* Μασσουριου καὶ Κασσιου. *Hae sunt inde. (a Deo) ad nos missae leges haec praecepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Massurii, aut Cassii legibus.* Et Tullius noster de legibus 2. 4. ubi ex instituto de legum justitiaeque origine disserit: *Hanc,* inquit, *video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec scitum esse aliquod populorum, sed aeternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam et ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt; recte est laudata, est enim ratio mensque sapientis, ad jubendum et ad deterrendum idonea.* Addit, sibi a parvis ediscendum fuisse illud: SIN JUS VOCAT, id est, corpus illud 12. Tabularum: et haec, aliaque jussa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte facta vocandi, et a pravis avocandi: quae vis non modo senior sit, quam aetas populorum et civitatum, sed et aequalis illius coelum atque terras tuentis et regentis Dei. Quod ubi praeclaris exemplis demonstravit, inde porro colligit, esse aliquam rationem, profectam a rerum natura, et ad recte faciendum impellentem, et a delicto avocantem, quae non tunc denique incipiat lex esse, quum scripta sit, sed tunc, quum orta sit: ortam autem esse simul cum mente divina. Eam demum esse justorum injustorumque distinctionem: ad illam antiquissimam et principem naturam leges hominum dirigendas esse, quae supplicio improbos adficiant, defendant ac tueantur bonos. Haec illo loco Cicero, qui et alibi de officiis 3. 17. hunc locum tractat, et, ubi discrimen juris gentium et civilis ostendit, prioris principia pene ex

*

hominum memoria evanuisse, ac proinde jurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguisse, graviter conqueritur. Ita enim intelligenda sunt verba viri prudentissimi sequentia: *Quod civile, non idem continuo gentium, quod autem gentium, idem civile esse debet. Sed nos veri juris, germanaeque justitiae, solidam expressamque effigiem nullam tenemus: umbra et immaginibus utimur. Eas ipsas utinam sequeremur, feruntur enim ex optimis naturae et veritatis exemplis.* Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non satis unquam doceri posse, idemtidem monemus, praeclaram esse Romanorum jurisprudentiam, et ex optimis naturae ipsiusque interioris philosophiae praeceptis expressam, sed inanem eam tamen umbram, ac vita veluti destitutam imaginem futuram, nisi accedant veri juris germanaeque justitiae principia, quae, quia ab ipso Deo immortali divinaque ratione proficiscuntur, nullius hominis imperio suffragioque populi tolli atque abrogari possunt? Haec vero si conjungantur cum civili illa, quam jurisconsulti perpoliunt, sapientia: tunc demum illud nescio quid praeclarum et singulare solet exsistere. Accedit, quod, si vel maxime ita comparata esset jurisprudentia Romana, nullo ut alio praesidio indigeret, totaque ex decemvirorum tabulis, aliisque legibus civilibus, tamquam ex uberrimo fonte, promanaret: ea tamen nihil auctoritatis habitura sit in definiendis integrarum gentium litibus et controversiis, quippe quae inter se non alio jure, quam quod ipsa natura inter omnes homines peraeque constituit, reguntur, jure, inquam, illo universali, *quod in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in universo denique belli jure et pacis* versatur, quodque *Cn. Pompejum et, quum requiesceret, litteras, et, quum rem gereret, rem ipsam docuisse*, gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *cap.* 6. Quare in quantum

integrae gentes et respublicae prae privatis quibusdam hominibus eminent: tanto jus naturae et gentium est jure civili, quod inter privatos tantum cives viget, excellentius, ut de eo vere dici possit, quod, comparatis inter se Graecorum Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poeta *Cap.* 10 *jus illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; civile suis finibus, exiguis sane, contineri.* Qui jam vulgo glossatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec juris civilis imperiti, at saeculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, existimabant, illas regum gentiumque controversias, quam ex diffusa illa juris Justinianei collectione, qua comprehensas leges si quis recte imbibisset, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque juribus oracula illico fundere posse, jactabant. Et sane id tam facile faciebant, quam pirum vulpes comest. Quoties enim quaestio incidebat de jure Imperatoris augustissimi in universum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerant: sedes hujus doctrinae erat in LEGE 9. DIG. DE LEGE RHOD. DE JACTU, in qua, tamquam gemma quaedam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: *Εγω μεν τȣ κοσμȣ κυριος, ο δε νομος της θαλασσης. Ego quidem mundi dominus: lex autem maris.* Si de jure belli disceptandum esset, faeciales suos ablegabant ad titulos Digestorum de captivis et postliminio, et redemptis ab hostibus, de re militari, de castrensi peculio, de veteranis, de testamento militis, de bonorum possessione ex testamento militis, et in primis ad titulos insignes Codicis Justinianei, qui militare possunt, vel non possunt, et de servis, ad militiam vel dignitatem adspirantibus, et ut nemo duplici, militia, vel dignitate et militia simul utatur, negotiatores ne militent, de re militari, de castrensi peculio militum et praefectiano-

rum, de erogatione militaris annonae, de excoctione et translatione militarium annonarum, de militari veste, de metatis et epidemiticis, de falgamo, similesque alios quam plurimos, in quibus omnibus tantos jurium belli et pacis thesauros reconditos esse, adseverabant, ut copia ipsa inopes redditura sit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quid si de foederibus, pactionibus ac sponsionibus liberarum gentium esset respondendum? Quid vero? Quasi non in pandectis aeque, ac codice fulgerent verbosissimi tituli de pactis, de transactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis stipulationibus, et similes: quos quisquis, multis vigiliis excussos, in succum et sanguinem converterit, eum nihil existimabant ignorare, nimisque stupidum esse querebantur illum, qui in ista rerum praestantissimarum farragine vel decisionem, vel argumentum legis, quod vocant, non illico reperiret. Sic et de legatorum juribus disceptantes, nihil desiderare posse contendebant, si in consilium adhiberent titulos de legationibus. De jure vero leges ferendi, magistratus constituendi, poenas infligendi, exigendi tributa et vectigalia, et similibus, omnia jam in titulis de legibus, senatus consultis, longa consuetudine, constitutionibus principum, de officio praefectorum praetorio, praefectorum urbi, et sequentibus, de poenis, bonis damnatorum, interdictis et relegatis, denique de publicanis, vectigalibus, et commissis, et similibus exhausta, et ad liquidum perducta esse, credere auditores sua fide jubebant. Quin si vel maxime ibi aliquid non satis explicatum alicui videatur: eum tamen sitim non melius expleturum, putabant, quam si in subsidium adhibeat scripturam sacram, jus canonicum, pontificum decretales, et maxime diffusa illa philosophorum scolasticorum opera, in quibus omnibus et

ille juris gentium vindex, Hugo Grotius, *proleg.* §. 48. *et seq.* invenisse sibi visus est quam plurima, quae ad jus illud naturae et gentium illustrandum non parum adferant utilitatis. At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur, quam parum ponderis apud gentes, juris Romani ignaras, et a Cristiana pietate alienas, habitura sint argumenta ex jure Justinianeo, sacris pandectis, jure pontificio, Thomae, Alberti Magni, S. Bonaventurae, et aliorum operibus deprompta. Apud Plautum *Mostell.* 3., 1. *v.* 29. consultus a domino, Theuropide, Tranio servus, quid nunc faciendum censeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quae ipse retulisset? lepide ac percallide respondet:

Egon' quid censeam?
Cape, obsecro hercle te, cum eo una judicem.
Sed eum, videto, ut capias, qui credat mihi:
Tam facile vinces: quam vulpes pirum comest.

Idem, vereor, ne postulent ii, qui se jura belli, pacis, foederum, omnesque, quae inter gentes intercedere possunt, controversias, vel ex legibus Romanis, vel ex jure pontificio, vel ex sacris veteris novique foederis libris, vel denique ex vastis philosophorum scholasticorum commentariis, se definire velle pollicentur. Judices enim postulant eos, qui his libris sibique eorum auctoritate fretis, credant, pollicenturque victoriam tam facilem, quam si vulpes pirum comedat. Quid vero si gens quaedam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Japonibus de violatis foederum legibus expostulet? His scilicet facile persuadebitur, justa esse omnia, quae non dicam jureconsulti aut Pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, sed ipsi prophetae ac Apostoli scri-

pserunt. At ego id eos, credo, non facilius consequuturos, ac Turcas, si Mahumedem; aut Sinenses, si Confucium suum nobiscum judicem capere vellent. Ex eo vero profecto consequitur, ut aut omnes gentium rerumque pubblicarum controversiae inter τα ἀπορα referendae sint, aut in promtu esse oporteat praecepta vel leges, quas ipsa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumvis linguis ac regionibus dissitas, constituerit, quibusque se populi omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari fateantur. Quum vero haec ipsa non alia sint, quam quae juris naturae ac gentium vocabulo designamus: quid quaeso, utilius, quidque magis in omni vita frugiferum esse potest, quam praeclara ista vereque divina praecepta ita percepta habere, ut iis non ad ostentationem, sed ad dijudicanda integrarum gentium civitatumque negotia, utaris? Quis praeclare de studiosa iuventute mereri neget eos, qui se illi duces ad tam incomparabilem scientiam profitentur? Denique quis non eos ipsam rectam rationem in exsilium agere velle dicat, qui operam omnem, in jure naturae ac gentium collocatam, non modo infructuosam, sed et noxiam, et cum maximo juvenum detrimento conjunctam esse, clamant? Sed haec quidem fortassis ad pudorem purgandum mihi sufficerent, si vel solus, vel inter primos, in hac perpolienda disciplina operam aliquam atque industriam collocassem. Jam vero quum jam pridem non modo aeterna illa Grotii et Pufendorffii opera in omnium manibus versentur, sed et hodie nemo fere sit umbraticus doctor, quin aliquod meditationum suarum, ad hanc universalem jurisprudentiam pertinentium, specimen, tanq. . . evulsum splendidissimo palatio lapidem, circumferat: actum egisse videbor plerisque, et otium, quod melius transigi poterat, in adornando hoc libello male contrivisse. Enimvero hos meminisse velim, suum

cuique esse judicium, et quod uni supervacuum videtur, id aliis non modo utile, sed et necessarium, videri. Et sane qui in academiis erudiendae juventuti operam navant, ii reipsa quotidie experiuntur, quanto cum taedio coniuncta sit servitus, cui obnoxii sunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur, ac proinde nihil illis accidit molestius quam si alios duces sequi, et confidere jubeantur alieno ingenio. Saepe enim talia sunt auctoris cujusdam, quem interpretandum suscipiunt, principia, qualia ipsi probare non possunt. Saepe ille pleraque sine ordine etiam confuse pertractat, ut nihil sit in libello, quod veluti certam sedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non aeque facile alienissimo, ac suo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, ut auctor, quem quis ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel απροσδιονυσοις, admodum sit verbosus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam scitu necessariis, tam brevis, ut eas saltu magis transilire, quam attingere videatur. Atque inde duo consequi necesse est, primum ut docentes multa, quae auctor scripsit, refellere, rebus nihili cum taedio immorari, plura ab eo omissa magno cum temporis dispendio supplere teneantur: alterum, ut discentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius pervenire potuissent, res, tam variis interruptas disputationibus, suopte ingenio connectere nequeant, atque ita praecipuo fructu, quem ex illis acroasibus capere debuissent, priventur. Id vero vel solum satis idoneam rationem sufficit doctori, ut in docendo suis, quam aliorum, libellis uti malit, adeoque et mihi prodesse debet, elementa haec juris et gentium scribere auso, ne temere eum laborem suscepisse, aut post tot Homeros Iliada exorsus esse videar. Sed habere mihi visus sum et alias caussas, quae me ad scribendum non modo invitarent, sed

et quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa disciplina versati sunt, illi doctrinas suas vel nulli certo ac indubio principio superstruxerunt, veritates varias, easque utilissimas, veluti uno fasce, collegisse contenti, vel principia parum idonea admiserunt, vel ea denique tam longe ex subtilissimis, quas metaphysica suppeditat, notionibus petierunt, ut data veluti opera tenebris omnia involvere voluisse videantur. At ego, expensis omnibus, quae huc facere videntur, hanc feci summam cogitationum mearum, nullius disciplinae philosophicae evidentiora opertere esse principia, quam juris naturae et gentium, quippe quod Deus immortalis non solis eruditis, iisque, qui acutius reliquis vident, sed omnibus, omnino hominibus, non modo perspectum, verum etiam eorum mentibus inscriptum esse voluit. Nullum vero reperiri principium evidentius existimo, quam quod vir illustrissimus, SAMUEL L. B. DE COCCEII, aulae Regiae Prussicae Papinianus, tum adhuc admodum juvenis, pereruditis dissertationibus demonstravit, puta VOLUNTATEM DEI. Quamvis enim plerique hodie veterem illam scolasticorum doctrinam de naturali actionum bonitate et justitia, a Pufendorffio tanto molimine profligatam, in lucem revocare malint: ego tamen perspexisse mihi videor, esse quidem actiones in se et sua natura bonas: at justas illas dici non posse sine jure, nec jus intelligi sine lege, nec legem sine legislatoris voluntate concipi posse: adeoque bonitatem actionum naturalem posse illam quidem hominem, qui rectae rationi, quam cupidatibus suis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere, verum non tamquam legem, sed tamquam consilium aliquod, quod qui non sequitur, imprudenter quidem, at non injuste, egisse videri potest. Sed non minus porro perspicue intelligere mihi visus sum, Deum voluis-

se, ut vero bono frueremur. Quod quum aliter consequi, quam per AMOREM, nemo possit: ex eo solo, tamquam limpidissimo fonte, totum jus naturae et gentium prono alveo fluere, censeo, atque ita incido in harmoniam illam incomparabilem revelationis et rationis, quippe ab eodem benignissimo Numine profectarum. Nam et illa, amorem totius legis divinae, quae decalogo comprehenditur, summam ανακεφαλαιωσιν, πληρωμα, τελος esse, diserte docet. *Math.* 22., 37. *Luc.* 10., 27. *Rom.* 13. 9. 1. *Tit.* 1., 5. Non equidem ignoro, quid obverti soleat huic sententiae, puta, amorem esse virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione obstringi possit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quae et imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed praeterquam, quod decalogi leges, quae procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta, officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium suum, ab ipso Servatore revocantur: luculenter videmur ostendisse, verum amorem non modo cum propensione alteri benefaciendi, sed et cum proposito, eum, quem amamus, non laedendi, eique omnia, quae jure etiam perfecto debemus, tribuendi, conjunctum esse, et priorem AMOREM BENEFICENTIÆ, posteriorem JUSTITIÆ, commode posse adpellari, utrumque vero esse intelligendum, quoties ex amore universum jus naturae et gentium derivatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipsos, aliosque homines, eaque tum absoluta, tum hypotetica, re ipsa nos ostendisse, arbitramur. Nec aliam juris gentium originem esse patet. Sive enim in statu naturali, sive in societate vivant homines, ad tuendam vitam, sanitatem, substantiam, rem denique publicam amore impelluntur, nec gens a gente quidquam exigere ex ulla ratione potest, nisi ex regulis amoris notissimis:

Quod tibi vis fieri, id et aliis facito: itemque, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Immo ad ipsas ineundas societates nihil aliud impulit homines, quam amor tum sui, tum aliorum, quorum communi saluti talibus pactis consulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum summam, quibus me, ob illam rationis et fidei concordiam, magnopere delectari, non diffiteor, sed ita, ut eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipse etiam hic libellus, uti spero, ostendet, me nusquam id egisse, ut aliis insultarem, sed ut mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quae obverti illis posse viderentur, modeste vindicarem. Nullum scriptorem, cujus memini, paullo acerbius reprehendi, quamvis aliquando non defuisset occasio: quin eorum nomina plerumque dissimulare; quam aliquid, quod, non dicam immodestius, sed duriuscule scriptum videri posset, scribere malui. Methodo usus sum, Musis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geometrica, sed naturali et perspicua, quam auditoribus commodissimam esse, re ipsa per tot annos expertus sum. Operam dedi, ut omnia praecepta ex claris definitionibus, deductisque inde axiomatibus derivarem, eaque stilo, non ornato illo quidem, aut multis eloquentiae luminibus distincto, quem hujusmodi libelli non desiderant, sed puro tamen, quantum fieri potuit, et perspicuo proponerem. Plerisque paragraphis scholia subiunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propositas, aliis argumentis firmavi, modo objectiones quasdam solvi, modo consensum veterum ac recentiorum, ipsarumque sacrarum litterarum, ostendi, non quod turpi μεταβασει εις ἀλλο γενος, iuris naturae et gentium praecepta ex aliis, quam suis ac domesticis principiis, derivare voluerim, sed quod ea et oblectare lectorem, et convincere possint, talia esse hujus disciplinae praecepta, ut ea et veteres

solo rationis ductu perspexerint, et ipsi sacri scriptores, divino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem filius in se suscepit, quem non male hoc officio functum esse, speramus. Sed quum spe longius procedere orationem, animadvertam, hic eam abrumpo, meque benevolentiae bonorum omnium, et tuae maxime. CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo Vale. Halae Magdeb. ipsis Idibus Octobr. 1737.

J. GOTTL. HEINECCII, J. C.

ELEMENTA

JURIS NATURAE ET GENTIUM.

LIBER PRIMUS.

JUS NATURAE.

CAPUT I.

DE NATURA ET CONSTITUTIONE JURIS NATURÆ ET GENTIUM.

§. 1. *Quid actio bona et mala?* §. 2. *Quid conservatio, perfectio, distructio, et imperfectio?* §. 3. *Homines aeque male, ac bene agere possunt.* §. 4. *Itaque actionum suarum norma indigent.* §. 5. *Et hanc quidem rectam, certam et constantem esse oportet.* §. 6. *Nec non cum obligatione conjunctam.* §. 7. *Quid et quotuplex sit obligatio?* §. 8. *Non sufficere obligationem internam.* §. 9. *Opus ergo est externa, vel perfecta vel imperfecta* §. 10 *Ejus legis non alius auctor esse potest, quam Deus*, §. 11. *Nec aliter ea lex universo generi humano innotescit, quam per rationem.* §. 12. *Definitio juris naturae et jurisprudentiae naturalis vel divinae.* §. 13. *Divisio in praeceptivum et permissivum.* §. 14. *An jus naturae futurum esset, si non esset Deus.* §. 15. *Cur dicatur cordibus inscriptum?* §. 16. *An ex sacris litteris vel traditione derivandum?* §. 17. *Jus naturae immutabile.* §. 18. *Ejus differentia a jure civili.* §. 19. *Ejusdem summa in jure civili utilitas.* §. 20. *Bruta jure naturae non reguntur.* §. 21. *Quid jus gentium.* §. 22. *An a jure naturae diversum sit?* §. 23. *Partitio operis.*

§. I. Quemadmodum omne id homini BONUM esse dicimus, quod eum conservat ac perficit; MALUM, quod eumdem destruit deterioremque reddit: (*Elem. phil. mor.* §. 142.) ita et ACTIO BONA erit, quaecumque ad conservationem perfectionemque hominis prodest; MALA, quae destruit eumdem, ac imperfectiorem reddit.

§. 2. CONSERVARE HOMINEM dicitur, quidquid ad ejus durationem et continuationem status praesentis aliquid confert; PERFICERE, quod ea omnia, quae ad essentiam integritatemque ejus pertinent, quaeque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat (a) Ex quo, quid nos DESTRUERE ac IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

§. 3. Quum ergo ea sit voluntatis humanae indoles, ut semper adpetat bonum, malumque aversetur: (*Elem. phil. moral.* §. *29*) fieri quidem 1. non potest, quin semper actiones, quae ad conservationem et perfectionem nostram pertinent, edere velimus, ab iisque, quae nos destruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2. quia bonum et malum aeque adparens, ac verum, esse potest, et bonam adparens verum malum; malum adparens verum bonum est: (*Elem. phil. moral.* §. *143.*) saepissime sane contingit, ut, quemadmodum Ixion nubem pro Junone, ita nos bonum adparens pro vero amplecta-

---

(a) Eadem est *perfectionis* idea, quae Simplicio obversata est, dum *ad Epict. Enchir. cap.* 34 *p.* 176. scribit: μὴ τα πρῶτα μονα κὶ τα μεσα εχειν, αλλα κὶ τα ἔσχατα, ἰδιον ἐςι τῆς τελειοτητος. *Non prima tantum et media habere, sed extrema quoque, proprium est* PERFECTIONIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph.* 4. 16. ubi licet varias vocabuli notiones evolvat, ad eamdem tamen ideam omnes reducit.

mur, malumque adparens pro vero aversemur, ac proinde 3. aeque facile male ac bene, agamus (*b*).

§. 4. Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non potest, 4. dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quae aeque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens est, 5 ut et actiones humanae liberae ad normam quamdam componendae sint (*c*).

§. 5. Per NORMAM hic intelligimus evidens boni malique criterium. Neque ergo 6. illa recte suo fungeretur officio, nisi RECTA, CERTA, et CONSTANS esset. Pone, *rectam* illam non esse: nec

---

(*b*) Id denuo recte vidit Simplicius *ad Epictet. Enchir. cap.* 34. *p.* 184. ubi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν αυτεξυσιον αυτοδελως καὶ ανευ βιας ποτε μεν τ; αληθῶς αγαθον αιρυμενlω ποτε δε το φαινομενον, *liberam animi naturam, quae suapte voluntate et absque coactione alias verum bonum amplectitur, alias* IMAGINARIUM.

(c) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arian. *l.* 2. *c.* 11 Παντα καλῶς ἔχειν τα δοκυντα ἅπασι, καὶ πως δυνατον τα μαχόμενα καλῶς εχειν; υκ αρα αρκεῖ το δοκεῖν εκαςω προς το ειναι υδε γαρ επι βαρων ἡ μετρων, ψιλῆ τῆ εμφασει αρκυμεθα, αλλα κανονα τινα εφ᾽ εκαςυ ευρομεν. Ενταυθ᾽ υν υδεις κανων ανωτερω τυ δοκειν: καὶ πως σ.ον τε ατεκμαρτα ειναι καὶ ανευρετα τα αναγκαιοτατα εν᾽ ανθρωποις: *Omniane recta esse existimas pro eo, cuique visa fuerint? At qui fieri potest, ut pugnantia inter se sint recta? Itaque ut aliquid recte se habeat, satis non est, ita alicui visum esse, quum ne in gravibus quidem liberandis mensurandisque rebus nudis visis simus contenti. sed in omnibus* REGULAM *quamdam adhibeamus. An ergo in his, de quibus loquimur,* REGULA *nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui fieri potest, ut* CERTA NORMA *nulla sit vel pervestigari non possit, qua in vita humana nihil est magis necessarium?*

normatum recte se habebit. Pone, eamdem non esse *certam*: non boni malive erit criterium. Si denique Lesbiam esse, sibique *non constare* hanc normam fingas: actio ad illam composita modo bona, modo mala est futura, ac proinde omnibus his casibus nec normae nomine digna illa esse videb tur (*d*).

§. 6. Praeterea 7. parum utilitatis homini attulerit haec norma actionum, nisi ita sit comparata, ut motivo aliquo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim nunquam agit homo, ut non aliquid, quo impellatur ad agendum, simul animo obversetur: sane nec normam adhibebit, vel saltim parum sua interesse existimabit, adhibeatne eam, nec ne, nisi motivo aliquo ad id impellatur. Quum vero motivorum nexum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus: consequens est, 8. ut normam actionum humanarum, si officio suo fungi debeat, oporteat esse obligatoriam.

§. 7. Quandoquidem ergo obligatio est nexus motivorum cum actione libera: (§. 6) illa motiva vel in ipsa actionum bonitate pravitateque: vel in entis cujusdam; cujus imperium agnoscimus, actiones aliquas sub comminatione poenae prohibentis praecipientisve, voluntate consistunt. Priore ergo casu OBLIGATIO INTERNA: posteriore EXTERNA vocari solet. Vid. THOMAS. *fund. jur. nat. et gen. lib. 1. cap. 4. §. 61. segu.* Illa ad actiones BONAS, haec

(*d*) Adeo verum est, quod cecinit Lucret. *de rer. nat. L. 4. v.* 515.

Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parte claudicat hilum:
Omnia mendose fieri atque obstipa necessum est.
Prava, cubantia, prona, supina atque absona tecta,
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

ad JUSTAS homines impellit. Utriusque vero correlatum quod vocant est JUS. Si enim alter est obligatus : alteri jus est, vel facultas aliquid ab altero exigendi.

§. 8. Jam facile intelliges, 9. non sufficere homini normam, cum interna tantum obligatione conjunctam. Quum enim haec obligatio bonitatem cum actione connectat (§. 7.) adeoque hominem ad agendum ideo moveat, quod actio bona sit futura, at ita natura comparatum sit, ut bonum adparens saepe pro vero amplectamur: (e) (§ 3. 2.) fieri profecto non posset, quin norma, cum interna obligatione conjuncta incerta futura sit, adeoque indigna, quae normae nomine veniat (§. 5.)

§. 9 Si vero norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta esset futura, opus omnino est 10 tali, quae obligationem externam producat, atque in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate consistat. Quum vero ens illud nos vel sine coactione ad virtutem vel honestatem obliget, vel actiones quasdam, sub comminatione poenae vel proposito praemio, prohibeat praecipiatve, prior obli-

---

(e) Non equidem negamus, speciem obligationis nobilissimam esse internam, quippe quam sapientes, et probi viri sequuntur, secundum sententiam notissimam : *Oderunt peccare boni virtutis amore.* Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt nascendis mundi homines, quod suopte ingenio, suaque sponte et sine lege, quae justa rectaque essent, fecerint. Seneca *Epist. XC. Primi mortalium, et ex iis geniti, naturam incorrupte sequebantur eamque habebant et ducem, et legem.* Add. Ovid. *Metamorph. Lib.* 1. *v.* 90. Tacit. *Annal. III.* 26 *Sallust. Catil Cap.* 9. At sufficere illam negamus, quia quaerimus jus naturale, improbis et bonis, stultis et sapientibus commune, ut si quos ratio continere in officio non possit, obligatio saltim externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga prosiliat fraenis natura remotis. Horat. *Lib.* 2. *Serm. sat.* 7. *v.* 74.

gatio IMPERFECTA: posterior PERFECTA adpellatur. Denique 11. voluntas entis superioris, actiones quasdam sub comminatione poenae prohibentis praecipientisve, dicitur LEX: ac proinde 12. norma actionum humanarum liberarum, ad quas perfecte obligamur, consistit in legibus, earumque complexio κατ'ἐξοχὴν JUS adpellatur (*f*).

§. 10. Jam quum SUPERIUS procul dubio dicendum sit ens, a quo et existentia nostra, et essentia pendet, cujusque agnoscere tenemur IMPERIUM, quia et justam habet caussam exigendia nobis obsequium, et facultate pollet malum nobis rappraesentandi, si fraena mordeamus, et voluntatem suam, quod huic imperio numquam renunciarit, nec renunciare unquam velit, argumentis luculentissimis ostendit: (*g*) 13. Istud ens superius, cujus imperium agno-

---

(*f*) Jus enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, est *complexio omnium legum unius ejusdemque generis.* (*Elem. Inst.* §. 33.) Itaque *jus* sine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non posse, ipsa vocabuli origo satis ostendit. Est enim illud non a δεον uti sibi persuasit Menag. *Amoen. jur. c.* 39. *p.* 295. nec *a Jove* uti, post Scip. Gentil. *Orig. p.* 270. existimavit Grotius *prolegom jure belli et pac.* §. 12 sed *a jubendo.* Jura enim veteres JUSA vel JUSSA vocabant. Festus: *jusa jura.* Add. Hieron. Magii *Var. lect.* 4. 1. Similiter et Germani cum RECHT involvere notionem legis, juris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus ostendit Jo. Georg. Wachter. *Glossar. p.* 1251.

(*g*) Justa obsequium exigendi caussa procul dubio est non modo ipsa entis alicujus *perfectio et bonitas*, ceu visum est tum MOSI AMIRALDO *dissert. de jure Dei in res creatas*, tum olim DEMOCRITO, cujus est dictum notissimum: φυσει το αρχειν οικηιον των κρεισσονι. *Natura evenit, ut, quod melius est, imperet*, Stob. *serm.* 47. *p.* 323. verum etiam *dependentia.* Quis enim negaverit, eum merito ab altero exigere obsequium, qui alteri existentiae ac conservationis caussa est? Jure ergo obsequium exigit DEUS. O. M.

scere tenemur, non aliud erit, quam DEUS O M. adeoque 14 hic solus etiam auctor dicendus JURIS illius, quod universo generi humano pro norma esse oportere, diximus.

ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. *In quo vivimus movemur, et sumus. Act*, 17. 28. Porro et malum nobis fraena mordentibus repraesentare posse Deum, ejus justitia et omnipotentia nos dubitare non patitur. (*Elem.* §. 185. *sequ.*) Denique si renunciasset vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum esset ejus sapientia ac bonitate, siquidem satis novit, tamquam ens sapientissimum, nos sine ejus imperio ac ductu fore miserrimos, ut ens vero optimum non potest ens a se conditum, quod se ipsum gubernare nequit, desevere, ac summae miseriae objicere. Quod vero ejus sapientia bonitateque indignum est, id nec velle, nec posse intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines et res creatas nec velle nec posse intelligitur. Idque observandum est contra illustrem Leibnitium, qui quum vir illustrissimus, SAM. a COCCEIIS, singulari dissertatione *de principio juris naturalis unico, vero et adequato*, Francof. 1669. edita, solide demonstrasset, non aliud fingi posse juris naturalis principium, quam voluntatem Dei anno 1700. in Ephemeridibus Hanoveranis, quae *monatliche aeszuge* vocabantur, mense Jullio huic hypothesi inter alia objecit *Obs. VII. Si fingeretur, creaturam tantarum virium esse posse, ut a creatore semel producta, deinde non posset cogi: eam habendam fore pro manumissa, uti liberi possint eo pervenire potentiae, ut a parentibus, a quibus generati sint, cogi non possint.* Id enim fingere esset infanire, quum contradictionem involvat fictio rei creatae finitae tantarum virium, ut a Creatore, ente infinito et omnipotente, cogi amplius non possit. Quales sunt et reliquae illae fictiones, quibus verissimae doctrinae absurditatem ostendere ibi conatur vir doctissimus, veluti, *quod, si fingeretur, malum quemdam genium summam rerum potestatem habere, non ideo, quod irresistibilis esset, desiturus ille sit malus esse, et injustus, et tyrannus.* Fingi enim non potest, malum aliquem genium rerum potiri, si Deum infinitae potentiae exsistere credimus. Sin Deum exsistere negamus, nec malum genium, nec res creatas exsistere,

§. 11. Quum ergo ex his omnibus adpareat, non aliud nos quaerere JUS, quam quod Deus O. M. universo generi humano, tamquam normam actionum liberarum tradidit: (§ 10. 13. 14.) consequens est, 15. ut illud toti generi humano debeat innotescere. Quumque quidquid innotescit universo humano generi, vel per *revelationem* aliquam, quam totum genus humanum pro vera ac divina agnoscit, vel per *rectam rationem* ei congnitum perspectumque esse oporteat, talis vero revelatio, quam omnes homines pro vera ac divina agnoscant, nec exstiterit umquam, nec hodie exstet: nemo non intelligit, 16. ius naturae eas complecti leges, quae per solam rectam rationem, universo generi humano communem, promulgatae sint, ac proinde universo generi humano natura innotescant (*h*).

---

salva recta atione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum est, si convelli non possit propositio, nisi fictionihus, quae contradictionem manifestam involvunt.

(*h*) Hinc Cicero *pro Milione Cap.* 4. id jus vocat *non scriptum, sed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.* Immo et Apostolus, dum Rom. 2. 14. ait, gentes legem scriptam Dei non habentes, ipsas sibi fuisse legem, atque ostendisse, *το εργον τυ νομυ, γραπτον εν ταις καρδιαις αυτων*, *opus legis scriptum in cordibus suis*, rationem redditurus, quomodo hoc jus illis innotuerit, statim subjicit: *συμμαρτυρυσης αυτῶν τῆν σωειδ.σεως, και μεταξυ αλλησων τῶν λογισμων, κατηγορυντων ή κι απολογυμε ων*, *una testimonium reddente eorum conscientia, et cogitationibus, sese mutuo accusantibus aut etiam excusantibus.* Quod sane aliter fieri non potest, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis sane omnibus haec doctrina est, qui jus naturae veluti ex compacto pro *dictamine rectae rationis* habuerunt, si ab illis solis discesseris, qui justum aliquid esse natura plane negarunt, veluti Archelaus apud Laert. 2. 16. Aristippus

§. 12. Itaque JUS NATURÆ est complexio legum, ab ipso Deo immortali generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero, illud, tamquam scientiam considerare malis, JURISPRUDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem supremi legislatoris ex recta ratione cognoscendi, adplicandique quibusvis speciebus obvenientibus. Quae, quia in jure, a Deo immortali profecto, enarrando adplicandoque versatur, recte etiam JURISPRUDENTIA DIVINA dici potest.

§. 13. Quia ergo etiam hoc jus est complexio legum (§. 12.) 17 omnia, quae in leges cadunt, etiam in jus naturae cadere animadvertimus, veluti *vetare permittere*, *punire*: *l.* 7. *D. de legib.* Quin ex eodem colligimus, 18. illud recte dividi in PERMISSIVUM, quod homines universos ad alios in usu iuris libertatisque suae non turbandos; et PRÆCEPTIVUM, quod eosdem ad actiones bonas edendas, malasque omittendas obligat: itemque, 19 nullam circa *jus praeceptivum* libertatem relictam esse homini, quum *permissivo* unusquisque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet (*i*).

---

apud eumdem 2. 93. Carneades apud Lactant. *Instit. divin.* 5. 14. *et* 19. Pyrrho apud Sext. Empir. *Hippot.* 3. 24, immo ipse Aristoteles, quem ab hac sententia non admodum alienum fuisse, probat Menag. *ad Laert.* 7. 128. *p.* 311.

(*i*) Itaque JUS PERMISSIVUM regulam constituit, JUS PRÆCEPTIVUM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quae non praecepit vel prohibuit Sic e. g. quum sola arbore scientiae boni et mali hominibus interdixisset Deus: recte omnino inferebant protoplasti, licere sibi fructibus reliquis omnibus vesci. *Gen.* 3. 2. 3. Cessante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem conjunctam esse cum jure permissivo. Obligat enim universum genus humanum, ne quem usu libertatis suae prohibeat, Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permisit, ea, quae nullius sunt, suis usibus adplicare, et dominia rerum constituere: non possunt non injusta ac illicita esse furta, rapinae, defraudationes, cetera.

§. 14. Et quandoquidem deinde jus naturae ab ipso Deo immortali, tamquam supremo legislatore, proficiscitur: (§. 12) consequens est, 20. ut, quamvis possit quis aliquando suopte ingenio et sine lege *bene agere*, impellente illum obligatione interna, (§. 7.) idque 21. et homo, nullo religionis sensu imbutus, quandoque faciat, eo quod actionem, praelucente ratione, bonam sibique utilem fore, cognoverit: non tamen 22. ideo dicendum sit, atheum posse *juste agere*: (§. 7.) multoque minus, 23. etiamsi detur, quod sine impietate dari nequeat, non esse Deum, nec res humanas curare, tamen aliquod jus naturae futurum esse (*k*). Vid. Grot. *proleg. jur. bell. et pac.* §. 11.

§. 15. Quumque hoc jus complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. 12.) recta vero ratio nobis sit facultas ratiocinandi, seu veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (*Hist. philos.* §. 2.) facile patet, 24. cur hanc iuris notitiam cordibus hominum esse inscriptam, dicat Apost. (*l*). *Rom.* 2. 15. Tribuit e-

---

(*k*) Potius ergo juri naturae veluti nervos incidunt, qui illud sine Deo concipiunt, et legem sibi sine legislatore fingunt. Omnes sane, qui paullo religiosius philosophati sunt, agnoverunt, et jus omne a Deo proficisci, et, si illum existere neges, nihil jam amplius justum injustumve fore. Ipse Deus O. M. ad justitiam incitaturus Abrahamum: Ego inquit, sum אלשדי *Deum sibi sufficiens vel omnipotens: ambula coram me: et esto integer. Gen.* 17. 1. Et Apostolus *Hebr.* 11. 6. cum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, ὅτι ἐστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *esse Deum, et praemia largiri iis, qui ipsum requirant.* Immo et Cicero *de nat. Deor.* 1. 2. *Haud scio*, inquit, *an pietate adversus Deos sublata, fides etiam et societas humani generis, et una excellentissima virtus*, JUSTITIA, *tollatur.*

(*l*) Elevant hujus phraseos emphasin Grot. *ad Rom.* 2 15. *et* Joan. Clericus *Art. crit. p.* 2. 2. *sect.* 1. *c.* 4. §. 10.

nim hominibus facultatem vel potentiam de justo injustoque ratiocinandi: quae, quum non semper ponat actum, 25. cur et infantibus a quibusdam vindicetur connata quaedam justi injustique notitia, non obscurum est.

§. 16. Ex eodem consequitur, 26. ut jus naturae derivandum non sit ex sacris litteris, nec 27 ex legibus divinis positivis, veluti ex septem praeceptis, quae Noacho data esse, jactant Hebraei (*m*): quamvis, quum idem sit revelationis, ac rectae rationis auctor, facile largiamur, 28. non modo multa, quae ratio dictitat, in sacris litteris repeti, sed et 29. miram esse utriusque iuris consonantiam, nec 30. quidquam Deum in sacris pandectis vel praecipere vel prohibere, quod juri per rectam rationem promulgato adversetur.

§. 17. Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31. jus naturae non minus esse immutabile, quam ipsam rectam rationem, quae non potest non semper ea-

---

qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile sine magistro disci et memoria teneri possit, atque ideo multa accumulant veterum loca, ubi ἐγγραφειν δέλτοις φρενων, γραφειν φρενων εσω, γραφειν εν τη ψυχη, nihil aliud significet, quam quod diximus. Sed his jam satisfecit Jo. Franc. Bud. *Instit. Theol. mor.* p. 2. c. 2. §. 5. (*) ubi et Jo. Lockii sententiam accuratius examinavit.

(*m*) Hebraei quomodo jus naturae et gentium ex septem praeceptis Noacho datis, derivent, ex instituto ostendit Jo. Selden. *de jur. nat. et gent. secundum discipl. Hebraeorum.* Quamvis vero illam Hebraeorum de praeceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento destitui existimet laudatus Buddeus *Introd. ad hist. philos. Heb.* p. 14. *et* 15. tamen nec probari hodie potest, illa vere data esse Noacho, et si quaedam eorum, quae praecepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota sunt Noachidarum posteris: ea illis non ex traditione, sed ex recta ratione innotuerunt; ac proinde non sunt leges positivae, sed per rectam rationem promulgatae.

dem suique similis esse; adeoque 32. nec Deum; qui non potest, quod non vult, quidquam contra legem illam sempiternam indulgere, multoque minus 33. ullum mortalium in illam quidquam sibi imperii adrogare posse (*n*).

§. 18. Nec difficile jam erit, concipere JURIS NATURALIS et CIVILIS differentiam. Nam 34. illud ex recta ratione; hoc ex lege, sive viva voce, sive per scripturam promulgata, innotescit. 35. Illud tam late patet, ac ipsa recta ratio; hoc cuique civitati proprium est. §. 1. *et* 2. *Inst. de jure nat. gent. et civ.* 36. Illud ad actiones natura bonas malasque, internas ac externas; hoc ad indifferentes et externas, quatenus saluti populi cujusque vel reipublicae attemperandae sunt, (*o*) pertinet.

(*n*) Eleganter apud Lact. *Inst. div.* 6. 8. Cicero: *Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum, aut per populum, solvi hac lege possumus. Neque est quaerendus explanator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes, et omni tempore, una lex continebit, unusque erit communis quasi magister, et imperator omnium, Deus, ille legis hujus inventor, disceptator, lator.* Neque huic veritati refragatur Ulpianus *l.* 6. *pr. D. de just. et jure*, quam legem alibi satis exposuisse nobis videmur.

(*o*) Cicero *de Invent.* 1. 38. *Omnes leges ad commodam reipublicae referre oportet, et eas ex* UTILITATE COMMUNI, *non ex scriptione, quae in litteris est, interpretari. Ea enim virtute et sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi* SALUTEM *atque* UTILITATEM REIPUBLICÆ *proponerent, neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, et si scripsissent, quum esset intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum caussa salvas esse vult, sed reipublicae.* Magnopere ergo falluntur, qui jus, quod naturale vocatur, ab utilitate profectum esse putant, veluti post Epicurum Horat. *Serm.* 1. 3. cujus est πολυθρυλλητον illud:

§. 19. Quamvis vero maxime inter se haec iura differant; nullum tamen dubium est, 37. quin ius naturae incredibilem utilitatem adferat iis, qui juri civili excolendo animum adpellunt, quum 38. et pleraque illius praecepta ipsum ius civile adoptet, iisque acriora poenarum vincula iniiciat, *l.* 1. §. 1. *D. de just. et jur.* §. *ult. Inst. eod. et* 39. novas inde conclusiones eliciat, et 40. numquam a jure civili et stricto seiungenda sit naturalis aequitas, ne summum jus in summam evadat injuriam.

§. 20. Porro ex eo cognoscendi principio manifestum est, 41. hoc jure non alias res creatas regi, quam homines, quos solos rectae rationis praerogativa donavit summum Numen, ac proinde 42. manifesto falsam esse definitionem Ulpiani: JUS NATURALE *esse, quod natura omnia animantia docuerit. l.* 1. §. 3. *D. de just. et jure* (p).

Non natura potest justo secernere iniquum:
Sola est UTILITAS JUSTI *prope* MATER *et aequi.*

Verum est, nihil jure naturali praecipere Deum, tamquam ens sapientissimum optimumque, nisi quod sit utile: at non ideo aliquid praecipit, quod illud utile sit, sed quod voluntati suae conveniat. Non ergo justum aliquid est, quia utile: sed utile, quia justum est. Nam ὠφελεία πρᾶξις κατα φυσιν, *emolumentum est omnis actio, naturae consentanea*, ut eleganter observat Marcus Antonius Imp. εἰς ἑαυτον. 7. 74. Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *prolegom. jur. bell. et pac.* §. 16. Pufendorff. *de jur. nat. et gent.* 2. 3. 10. *et* 11. et illustrissimus Sam. de Coccei. *de princip. jur. nat. et gent. sect.* 2. §. 9. *et sequ.*

(p) Observavit hoc jam Hesiodus, cujus notissimus est locus *oper. et dier. v.* 274. *et seq.*

Τονδε γὰρ ανθρωποισι νομον διεταξε Κρονιων·
Ι'χθυσι μεν θηρσι κ' ὶ οἰωνοις πετεεινοις,
Ε'σθειν αλληλυς, επει ὐδικη εςιν επ' αὐτοις.
Α'νθρωποισι δ' εδωκε δικην, ἢ πολλον ἀριςη.

§. 21. Quum praeterea ius naturae eas complectatur leges, quae universo generi humano per rectam rationem sunt promulgatae; (§. 12.) homines autem, vel singuli seorsum, vel, prout in certas societates coaluerunt, considerari possint: 43. ius, quo singulorum actiones reguntur, NATURALE; quod quid in societatibus, et inter eas, justum injustumve sit, praecipit, JUS GENTIUM vocamus, adeoque 44. eadem juris utriusque sunt praecepta, eadem leges, quin immo JUS GENTIUM est ipsum jus naturale, vitae hominis sociali negotiisque societatum atque integrarum gentium adplicatum (q).

§. 22. Ex quo colligimus, 45. ius naturae a jure gentium nec principio cognoscendi, nec ipsis regulis, sed solo objecto, differre: adeoque 46. rationem eos fugere, qui nescio quod jus gentium, a jure naturae diversum, sibi fingunt 47. JUS, GENTIUM POSITIVUM vel SECUNDARIUM, quod veteres commenti sunt, proprie huc non pertinere, quum nec a Deo constitutum, nec per rectam

---

Namque hanc legem hominibus posuit Saturnius
Piscibus quidem, et feris, et avibus volucribus.
Se mutuo, ut devorent, quandoquidem JUSTITIA CARENT.
Hominibus autem dedit justitiam, quae multo optima est.

Neque rem expedivit Jac. Cujac. *in Not. prior. ad Instit. p.* 8. *Tom.* 1. dum scripsit, *quae bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, jure gentium eos facere.* Sic enim non ideo aliquid erit juris naturae vel gentium, quod idem faciunt bruta animantia, sed quod homines id faciunt, praelucente recta ratione.

(q) Itaque latius patet JUS NATURALE, quam JUS GENTIUM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes constituit, quod non et singuli observare certa ratione teneantur. At sunt quaedam juris naturae, quae non aeque commode applicantur integris gentibus, e. g. jura matrimonii, patriae potestatis, caetera.

rationem promulgatum, nec universo generi humano commune, nec denique immutabile sit (*r*).

§ 23. Itaque non inutile fuerit, jura haec, quum ad eamdem normam exigenda sint, hoc libello conjungere, illa tamen, quum et objecto et duplicatione differant, simul in tractatione distinguere, et utrumque jus seorsum eo expendere ordine, ut *librum* opusculi *priorem* JURI NATURÆ, *posteriorem* JURI GENTIUM destinemus.

(r) Pleraque, quae ad jus gentium positivum referuntur vel ex ipso jure naturae, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita jura legatorum pleraque ex jure naturae recte explicantur. Multa quoque inter se servabant Graeci, quae barbari insuper habebant, v. g. ut inducias darent victis ad cadavera tollenda. Postea mores Germanorum pene omnibus gentibus communes facti sunt, uti recte observavit Grot. *de jure belli et pac.* 2. §. 1. 2. Denique et inter Christianos mores quidam inoleverant, quorum apud posteros vix mansit vestigium. Leibnit. *Praefat. Cod. jur. gent. dipl* p. 8. cujus et haec est elegantissima observatio, quod multa, quae olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Christianarum republica sanxerit, pro jure Christianarum gentium communi sint habita. Quod eleganter exemplo de usu balistarum adversus Christianos ex *cap. un. X. de sagittar.* illustrat Hert. *ad Pufendorff. de jur. nat. et gent. L.* 2. c. 3. §. 27. *litt. c.*

CAPUT II.

DE ACTIONUM HUMANARUM NATURA ATQUE INDOLE.

§. 24. *Transitio ad tractatum de actionibus humanis.* §. 25. *Quid actio et Passio? Quid actio interna et externa?* §. 26. *Passiones quotuplices?* §. 27. *An et hae subsint directioni nostrae?* §. 28. *An circa illas versetur jus naturae?* §. 29. *Actiones vel humanae, vel naturales. Eas an dirigat jus naturae?* §. 30. *Principia actionum humanarum, intellectus et voluntas.* §. 31. *Quid intellectus?* §. 32. *Sine ejus concursu actio non est moralis.* §. 33. *Inde conscientia.* §. 34. *Quae vera est ratiocinatio vel syllogismus.* §. 35. *Ejus divisio in bonam et malam.* §. 36. *In antecedentem et consequentem.* §. 37. *In quibusnam utraque reperiatur?* §. 38. *Est ea vel instigans, vel revocans, vel admonens.* §. 39. *Conscientia porro vel recta, vel erronea.* §. 40. *Itemque vel certa, vel probabilis.* §. 41. *Quid conscientia dubia et scrupulosa.* §. 42. *Quid libera, et minus libera?* §. 43. *Quid dormitans, expergefacta, cauterio usta?* §. 44. *Quid tranquilla, remordens, irrequieta vel anxia?* §. 45. *An pro actionum humanarum norma sit conscientia?* §. 46. *Conscientia adhuc dubia actus cur suspendendus?* §. 47. *Imbecillitates intellectus ignorantia et error.* §. 48. *An omnis error et ignorantia culpari mereatur.* §. 49. *Quae ignorantia, ac quis error culpabilis sit?* §. 50. *Ignorantia, vel vincibilis, vel invincibilis, vel voluntaria, vel involuntaria, vel efficax, vel concomitans.* §. 51. *Quid voluntas?* §. 52. *Ejus actus et natura.* §. 53. *Ejusdem spontaneitas et libertas.* §. 54. *An enim impediat temperamentum?* §. 55. *An adfectus et mores?* §. 56. *An vis externa?* §. 57. *Voluntas vel antecedens vel consequens* §. 58. *Actiones spontaneae, invitae, ultroneae, coactae, mixtae.* §. 59. *Actiones invitae involuntariae, coactae voluntariae sunt.*

§. 24. Ex iis, quae hactenus de natura et constitutione juris naturae et gentium diximus, non obscurum existimamus; illud ad dirigendas HOMINUM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipsam exigere; ut de earum natura atque indole paullo accuratius agamus.

§. 25. Varios in homine motus, variasque contingere mutationes, ab ipsa rerum omnium magistra, experientia, satis superque convincimur. Quum vero motus nullus sine sufficiente aliqua caussa motrice fieri atque intelligi possit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, caussam aliquam sufficientem habere, eamque vel *in ipso homine*, vel *extra eumdem* esse oportet. Motum ergo, cujus caussa sufficiens in ipso homine est, ACTIONEM; cujus caussa extra eumdem quaerenda est, PASSIONEM adpellamus (*). Quum vero motus iste, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore a voluntate producatur, prior ACTIONIS INTERNÆ, posterior EXTERNÆ nomine venit.

§. 26. Passiones ergo quamvis non a nobis ipsis, sed a caussa extra nos posita, proficiscantur, ac eatenus non sint in potestate nostra, sed saepenumero et nobis invitis oriantur: aliquando tamen veluti repelli possunt, atque impediri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum caussae, extra nos positae, motumque hujusmodi in nobis excitaturae. Contra ea etiam contingere potest, ut veluti adjuvemus hanc caussam motricem, extra nos positam, ut motum hunc in nobis tanto facilius ciere possit (*s*). Ex quo consequitur, ut passiones aliae sint IN NOSTRA POTESTATE, aliae NON SINT.

(*) Quid actio hominis et passio: vid. in nostra nuper edita Ideologia Part. 1. Cap. XI. pag. 103.

(*s*) Omnia haec exemplis luculentissimis facile possunt illustrari. Calefieri est passio. Ei aliquando resistere non pos-

§. 27. Quum ergo jus naturae circa actiones hominum liberas versetur (§. 4.), consequens est, 1. ut illud non dirigat passiones, quae non sunt in potestate nostra: 2. ut, quamvis illud quaedam sancire possit de passionibus, quatenus in potestate nostra sunt, non tamen tunc dirigat passiones, sed actiones liberas, quibus resistere vel subvenire possimus his passionibus, ostendatque, quid nimirum sit officii nostri circa passiones illas vel impediendas, vel adjuvandas (*u*).

§. 28. Itaque solas ACTIONES nostras dirigit jus naturae. Quamvis vero hae omnes caussam sufficientem in ipso homine habeant (§. 25.): eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis semper conscios, easque in potestate ac arbitrio nostro sitas, alias ita esse comparatas, ut ex dispositione quadam mechanica oriantur, ac proinde nec earum nobis conscii semper simus, nec easdem in potestate nostra habeamus (*x*).

---

sumus, si aere admodum calido iter facimus: aliquando possumus, si hieme procul a foco recedamus: aliquando illam veluti adjuvamus quoties nempe propius accedimus ad ignem, ut tanto magis incalescamus. Calefieri ergo aliquando est in potestate nostra, aliquando non est.

(*u*) Ita sane irae, qua adficimur, leges praescribi non possunt: at actiones nostras dirigere lex potest, ut ne irae fraena laxemus, ut resistamus principiis, ne illam ad impetum pervenire patiamur, ut actionem, fervente hac animi perturbatione, suspendamus, cetera. Haec omittentem quis neget adversus legem peccare? Recte ergo, si quidquam aliud, observavit Cicero *Tusc. Quaest.* I. 3. *animorum omnes morbos et perturbationes ex adspernatione rationis evenire*, id est ex omissione eorum, quae agenda suadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus succumbamus.

(*x*) Sic *in potestate nostra est*, stare, sedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, *nobis conscii* sumus. Contra per nos non stat, quo minus cor per

§. 29 Actiones, quarum nobis conscii semper sumus, quaeque in potestate nostra ac arbitrio sunt, HUMANÆ vel MORALES; quarum nec conscii nostri sumus, nec arbitri, PHYSICÆ, vel NATURALES adpellantur. Quare illas LIBERAS, has NECESSARIAS esse, facile patet: atque inde merito infertur, 3. humanas vel morales tantum actiones a jure naturali dirigi, (§. 4.) 4. non naturales, nisi quatenus, ut has vel adjuvemus, vel turbemus ac impediamus, in nostra potestate positum sit (*y*).

§. 30. Quum itaque actiones humanae, morales,

στ ολῳ καὶ δι τολῳ, intestina motu peristaltico, sanguis per circulum moveantur. Quos motus saepe nec sentimus, nec eos in nobis, fieri, novimus. Paullo aliter hanc distinctionem accipiunt Stoici, quando των οντων τα μεν εφ' ἡμιν, τα δε ουκ εφ ἡμιν ειναι, *quaedam* IN POTESTATE *nostra* ESSE, *quaedam* NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, desiderium, aversationem, uno verbo, quas ibet nostras actiones: ad posteriora corpus, possessionem, gloriam, principatum, quaecumque denique nostra opera non sunt. Epictet. *Enchirid.* c. 1. Ac proinde rerum haec est divisio, seu των ὀντον, non actionum tantum.

(*y*) Quamvis enim, ut paullo ante diximus, in circulum sanguinis, motumque cordis et intestinorum in se nihil nobis sit arbitrii: experientia tamen docet, posse nos illos motus non modo medicamentis et temperantia adjuvare, verum etiam eosdem, vel turbare ingluvie, vel ferro, venenis, aliisque modis plane sistere. Quis ergo dubitet, quin jus naturae, prohibere possit, quidquid motus illos naturales, unaque ipsam vitam, turbat vel abrumpit? Animadverterunt hoc ipsi veteres philosophi. Etsi enim plerique nescio quid laudabile facere existimabant eos, qui ultro sibi manus inferrent violentas: eleganter tamen Democritus apud Plutarch. *de sanit. tuenda p.* 135., Ει το σωμα δικασαιτο τη ψυχη κακωσεως, ουκ αν αυτην αποφυγειν. *Si corpus animam damni injuria dati accusaret, hanc, quin condemnetur, effugere non posse.*

liberae, sint in potestate nostra atque arbitrio, (§. 29.) in potestate autem nostra sit, quidquid a voluntate nostra dirigitur; consequens est, 5. ut actiones humanae, vel morales, ac liberae a *voluntate* nostra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aversandumque excitata (z): merito inde colligimus, 6. *intellectum* quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrere, ac proinde 7. duo esse actionum humanarum ac liberarum principia, INTELLECTUM et VOLUNTATEM.

§. 31. INTELLECTUS est facultas mentis, res distincte percipiendi, dijudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quae facultas quando IMAGINATIONIS nomen adsumat, jam alibi, quantum satis est, diximus. (*Elem. phil. rat.* §. 12. et 13.)

§. 32. Quum ergo voluntas nihil possit adpetere

(z) Voluntas enim est facultas boniformis, adeoque semper adpetit bonum, malumque aversatur. (*Elem. phil. mor.* §. 29.). Hinc nihil potest velle, nisi quod intellectus illi tamquam bonum, justum, utile repraesentavit; nihil nolle, nisi quod idem intellectus illi tamquam malum, injustum, noxium, ostendit. Recte Simplicius *ad Epict. Enchir, cap.* 1. *pag.* 8. Δηλον δε οτι προηγειται μεν ἡ προληψις, καὶ λογικη τις ουσα γνωσις, και ανθρωπω πρεπουσα, οτανδε περι κακου ἢ αγαθου ἡμετερου οντος ἢ δοκουντος προληψις ᾖ, ανακινειται παντως εκκλισις ἢ ορεξις επακολουθει δε ἡ ὁρμη, ὀρεχθῆναι γαρ δει πρωτον ἢ απαρεσθῆναι, καὶ ουτως ορμησαι προσελθειν τῳ ορεκτῳ, ἢ ἀποστραφῆναι το εκκλιτον, οπερ εναντιον ἐστι τῳ ορεκτῳ. *Constat autem*, OPINIONEM, *quae est cognitio quaedam, a ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quae quum in eorum aliquo versatur, quod nobis bonum malumve est, aut esse videtur omnino* PROPENSIO *aut* AVERSATIO *commovetur*, ADPETITIO *sequitur. Prius enim quam adpetas rem desideratam, et amplectaris, aut eam declines, quae est rei desideratae contraria, vel adverseris, animo propendeas, aut abhorreas, oportet.*

vel aversari, nisi ab intellectu excitata (§. 30.): consequens est, 8. ut nec actionem tamquam justam edere, vel tamquam injustam aversari possit, nisi intellectus, eam cum lege comparando, id est, ratiocinando, distincte perceperit, illam justam injustamve esse, utque adeo 9. circa actiones morales opus sit ratiocinatione, quae earum justitiam injustitiamque distincte percipiamus (*a*).

§. 33. Ratiocinatio illa vel facultas de justitia injustitiaque actionum nostrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cujus naturam variasque species jam alibi explicavimus. (*Elem. philosoph. mor.* §. 18. *seq.*) Attamen et hic quaedam vel repetere, vel tamquam supplementa addere, nostra vel maxime interest.

§. 34. Quia ergo de justitia injustitiaque actionum nostrarum ratiocinatur conscientia, (§. 33.) justae autem actiones vocantur contemplatione obligationis externae, ex lege ortae: (§. 7.) 10. conscientiam comparare inter se oportet *legem* et *factum*, id est, duas propositiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non possit, nisi per syllogismum: (*Elem. phil. rat.* §. 78.) consequens est, 11. ut omnis conscientiae ratiocinatio sit syllogismus, eumque

---

(*a*) Hinc satis patet, jus naturae non dirigere actiones infantum, quos ipse Deus negat discernere posse dextrum et sinistrum, *Joan.* 4. 11. bonum et malum, eligenda et rejicienda: *Jos.* 7. 16. multoque minus actiones furiosorum, mente captorum, morbo insanientium, qui de justitia injustitiaque actionum ratiocinari non possunt. Recte ergo Aristot. *magn. mor.* l. 34. *Quorum quis non est caussa, sed ignorantia, ut delinquat: ob ea neutiquam injustus est. Est enimvero ejusmodi ignorantia naturalis, veluti quum nescii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem haec faciendi caussa est inscitia: neque ipsi sunt suae causa inscitiae, ideo ne injusti quidem dicuntur.*

12. semper absolvant LEX, ACTIO propria, et SENTENTIA, tamquam tres hujus syllogismi propositiones (*b*).

§. 35. Quum ergo conscientiae syllogismus pro conclusione semper habeat sententiam, (§. 34.) sententia autem omnis vel absolvat, vel condemnet, prout actio legi vel convenit, vel adversatur: 13. conscientiam, a qua quis absolvitur, BONAM; a qua condemnatur, MALAM vocamus (*c*). Quarum *illa* semper cum *fiducia* quadam, haec, quum tuta omnia timeat, cum *suspicione* conjuncta est.

§. 36. Ratiocinari porro possumus 14. de actionibus tum FUTURIS, tum PRÆTERITIS, etiam perpetratis: hac proinde conscientia de nondum edita vel futura actione ratiocinans, ANTECEDENS:

(*b*) Ita comparata erat ratiocinatio Judae τȣ παραδιδοντος: *Quisquis innocentem prodit sanguinem, male agit. Id ego feci. Male ergo egi. Matth.* 27 4. Ubi prima propositio manifesto LEGEM: altera ipsam judae ACTIONEM, tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente nostra, quoties ratiocinantem in nobis persentiscimus conscientiam.

(*c*) Hinc Paulus Apostolus *Rom.* 2. 15. actus conscientiae vocat λογισμȣς κατηγορȣντας, ἢ καὶ ἀπολογȣμενȣς, *cogitationes vel ratiocinationes* ACCUSANTES vel EXCUSANTES, itemque Joanni Apostolo, 1. *Epist.* 3. 21. integri vitae scelerisque puri sunt ὧν ἡ καρδια αὐ ὧν μὴ καταγινωσκει, *quos cor suum non condemnat*, contra flagitiorum sibi conscii. *v.* 20. ὧν ἡ καρδια αυτων καταγινωσκει, *quos cor suum condemnat.* Quin et poetae ita philosophantur, e quorum numero Juvenalis *Sat.* 13. *v.* 2. *seq.*

Prima haec est ultio, quod, se JUDICE, *nemo nocens*
ABSOLVITUR:
improba quamvis
Gratia fallaci Praetoris vicerit urna.

de praeterita et jam perpetrata, CONSEQUENS adpellatur.

§. 37. Utroque casu conscientia actionem cum lege contendit. Quumqe actionem futuram ad legem vel voluntatem Dei componère non studeat, nisi cui est *incoctum generoso pectus honesto*, seu qui animum vera virtute praemunivit: (*Elem. phil. mor.* §. 217.) 15. conscientia *antecedens* non nisi in iis, qui verae virtuti student, (*d*) 16. *consequens* etiam in sceleratissimis hominibus sese exserit. Sero enim sapiunt et Phryges.

§. 38. Praeterea 16. quoties futuram actionem contendimus cum lege, toties eam vel *praeceptam* a Deo, vel *prohibitam*, vel *permissam* esse, deprehendimus. 17. Primo casu conscientia nos ad agendum exstimulat: 18. altero a peccando revocat: 19 tertio prudenter, et adhibita in consilium ratione, agendum esse, monet. Hinc 20. conscientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM et ADMONENTEM recte diviseris (*e*).

(*d*) Virtus semper conjuncta est cum studio indefesso inquirendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. mor.* §. 218. 2.). Quo magis ergo quisque profecit in virtute, eo illud studium est ardentius. Atque inde fit, ut virtute ornati super iis quoque actionibus futuris, quae aliis vel indifferentes, vel levioris videntur momenti, secum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur CONSCIENTIA TENERA, quae et tuta quaevis metuere aliquando videtur haud absimilis oculo, qui ne atomum quidem incidentem sine sensu et dolore excipit. Eleganter Plutarch. *de profectu virt. sent. p.* 85. Ετι τοινυν προσλαβε τοις ειρημενοις σημειον ουμικρον, εἰ βουλει, το μηδεν ετι μικρον ηγεισθαι των αμαρτανομενων, αλλ᾽ εξευλαβεισθαι καὶ προσεχειν απασιν. *Id quoque si lubet, ad praedicta adjunge signum non exiguum, quod recte proficiens nullum jam peccatum* EXIGUUM *putat, sed omnia stu i se vitat et cavet.*

(*e*) Ita Mosen et Zipporam conscientia INSTIGABAT ad circumcidendum filium, quia iis in memoriam revocabat

§. 39. Quia porro conscientia est ratiocinatio: (§. 33.) 21. eadem, quae in syllogismum, etiam in conscientiam cadunt. Hinc, 22. quemadmodum ratiocinatio, ita et conscientia vel RECTA, vel ERRONEA est: et 23. sicuti omnis ratiocinatio falsa vel in FORMA, vel in MATERIA peccat: ita et conscientia errat, sive falsa lex, falsaeve actionis circumstantiae praemittantur, sive ipsae ratiocinandi regulae non observentur (*f*).

§. 40. Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum

---

praeceptum divinum de circumcisione. *Exod.* 4. 24. Eadem conscientia Davidem REVOCABAT a caede Nabalis, cujus jam ceperat consilium, quia eum admonebat legis prohibitivae: *ne occidito.* 1. *Sam.* 25. 32. *seq.* Denique conscientia Paullum Apostolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam sciret, vesceretur, et ut idem consilium daret Corinthiis. Quamvis enim non ignoraret, Christianos haud pollui cibo et potu: prudenter tamen agendum esse, monebat conscientia, ne forte alii exemplo offenderentur. 1. *Cor.* 10. 28. *seq.* Et huc pertinent aurea verba *v.* 20. *Παν α μοι εξεστιν, αλλ' ου παν α συμφερει, παντα μοι εξεστιν, αλλ' ου παντα οικοδομει. Omnia mihi licent, at non omnia prosunt. Omnia mihi licent, at non omnia aedificant.*

(*f*) Ut et[illegible] exemplis illustremus, in MATERIA errabant Judaei, dum se parentibus beneficia, salva religione, subtrahere posse existimabant, modo, quae illis debebantur, Deo dicarent. Loco enim majoris propositionis praemittebant falsam legem, *Ος αν ειπη τω πατρι, η τη μητρι. Δωρον ο εαν εξ εμου ωφεληθης. Qui dicit patri aut matri, Donum est, quocumque a me juvari posses,* (eum insontem fore.) *Matth.* 15. 5. *Marc.* 7. 11. In materia quoque errabat Abimelechus, dum se Saram, salva religione, in torum recepturum, sperabat. Falsam enim ponebat facti *περιστασιν*, se cum innupta rem habiturum, *Genes.* 20. 2. Denique errorem in FORMA errabant Pharisaei, dum ex lege de sabbatho eliciebant falsam conclusionem, quod omne opus etiam quod vel imperiosa necessitas, vel caritas, et humanitas exigeret, eo die sit intermittendum. *Matth.* 12. 10. *seq.*

maxime in conscientia, contingit, ut modo ex certo aliquo principio, modo ex hypothesi, probabili illa quidem, at hypothesi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log.* §. 139.) Hinc 24. et conscientia modo CERTA est, quoties nimirum ex certa atque indubia lege; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum sententia ratiocinatur (*g*). Ex quo denuo consequitur, 25. ut, quemadmodum plures sunt gradus probabilitatis, (*Elem. log.* §. 136. *seq.*) ita et conscientia modo magis, modo minus dici possit probabilis.

§. 41. Quia vero, quod probabile est, aeque falsum, ac verum esse potest, (§. 40.) (*) evenit aliquando, 26. ut animo nostro sese in utramque partem abjiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum esse censeamus. Ea conscientia DUBIA; vel, si cura illa, *quae nos coquit, versatque in pectore fixa*,

---

(*g*) Nom ergo conscientia PROBABILIS opponenda est RECTÆ, quia et probabilis aliquando recta esse potest. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi aliquando possimus sub specie certitudinis per paralogismos, id multo magis fieri potest sub specie probabilitatis per sophismata. (*El. log.* §. 100. *et* 101.) Ex quo consequitur, ut lubricum admodum sit dogma illud novorum casuistarum de probabilismo, seu conscientia probabili, a peccato excusante, de quo Lud. Mantalt. *Lit. ad Provincial. Epist.* 5. et Sam. Rachel. *Diss. de probabilismo.* Nisi enim pro norma actionum adsumere velis regulam Lesbiam, fieri non potest, ut satisfecisse tibi videaris officio, si agas secundum conscientiam probabilem, quae nec *recta* semper, nec *certa*, nec *constans* est, (§ 5.) maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus aestiment. Apostolus vero nos aliorum sententia in re tanti momenti stare prohibeat, dum inculcat praeceptum: *εκαςος εν τῳ ιδίῳ νοι πληροφορείσθω* *Unusquisque in suo sensu plane certus esto. Rom.* 14. 5.

paullo levioris momenti aliis videatur, SCRUPULOSA dici solet (h).

§. 42. Praeterea contingere potest, 27. ut mens, pravis cupiditatibus in transversum acta, ac veluti servitute oppressa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius propensionibus suis suffragari cogatur. (*Elem. phil. moral.* §. 29.) Quo fit, 28. ut in hoc servili statu ratiocinans conscientia MINUS LIBERA; ea contra, quae se ex tristi illa servitute in libertatem vindicavit, LIBERA adpelletur. (i) Quam distinctionem accuratius explicavit Wolfius *Ethic.* § 58.

§. 43. Nec minus ipsa experientia docemur, ho-

(h) Non male quidem ipsam dubitationem, quae veluti in diversa trahit animum, SCRUPULUM vocat celeberrimus Wolfius *Eth.* §. 76: at vocabuli tamen notioni magis convenire videtur definitio nostra. Est enim SCRUPULUS lapillus, minimae ille quidem molis, sed qui incidens in calceum, pedem misere adfligit. Servius *ad Æn.* 6. *v.* 236. SCRUPULUS *proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudinem creat, unde etiam* SCRUPULUS *dictus.* Apulejus *scrupulum* opponit graviori sollicitudini, quam *lanceam* vocare solet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleji Apolog. p.* 150.

(i) Hinc παράδοξον Stoicorum: ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, *solum sapientem liberum, et omnem stultum servum esse.* Cicero *Parad.* 5. Qui se per virtutem in libertatem vindicavit, is spernit calcatque vitia, magnoque animo clamat: *Non sum imperata facturus, jugum non recipio: immo, quod majore virtute faciendum est, excutio. Non est molliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem sibi juris in me esse volet et ambitio et ira.* Seneca *Epist.* 51. Ad quae verba Lipsus *Manuduct. ad philos. Stoic. lib.* 3. *Diss.* 12. *Ecce*, inquit, *quot dominos ille jam effugit? adde libidinem, avaritiam, alia vitia, turbam habebis, ut vero nomine dicam, tyrannorum. Miserum mancipium; qui his subjicitur! erectum et liberum qui evasit.* Quid vero libertatis superesse dixeris conscientiae, cui tot vitae pravaeque cupiditates veluti nervos ac compedes injiciunt?

mines aliquando suis vitiis ita veluti indormiscere; ut nullo miseriae suae sensu adficiantur, neque amplius de justitia injustitiaque actionum ratiocinetur conscientia. Quemadmodum itaque 29. illam tunc DORMITARE, vel, 30. si diuturna peccandi consuetudine occalluit, quasi CAUTERIO USTAM esse dicimus: (*k*) ita 31. eadem veluti EXPERGEFIERI videtur, si quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones suas expendit paullo accuratius, et de earum justitia injustitiaque incipit ratiocinari.

§. 44. Sua quemque conscientia aut condemnari aut absolvi, jam supra nos dicere meminimus. (§. 35.) Quum vero absolutio non possit cum summa animi voluptate; condemnatio cum maxima aegritudine atque acerbissimo dolore non esse conjuncta: consequens est, 31. ut conscientia bona, eaque certa, plerumque sit TRANQUILLA; 32. mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum facibus aequiparare soliti sunt: (*l*) ut denique 33.

(*k*) Locutio Paullina 1. *Tim.* 4. 2. eaque ἐμφατικωτάτη. Quemadmodum enim caro usta cauterio, omnem amittit sensum: ita mens, adsueta criminibus, non sentit miseriam, quam alii non sine horrore contemplantur. Sic idem Apostolus *Ephes.* 4., 19. homines hujusmodi vocat ἀπηλγηκότας, quasi *qui dedoluerint*: ubi notatu dignissima sunt, quae adnotavit Theod. Beza.

(*l*) Ita Cicero *pro Sex. Rosc. Amer. cap.* 24. Ceterum ipsi hi conscientiae morsus argumento sunt luculentissimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam istam ex metu supplicii, a republica imminentis, oriri existimant. Primo enim non privati tantum hisce Furiis dies noctesque agitati sunt, sed et iis, quos vel nascendi sors, vel fastigium imperii omni supplicio exemerat, veluti Nero apud Sueton. *cap.* 34. Deinde si credere malis, hunc quoque sibi timuisse a populo; non desunt exempla eorum, qui morti proximi, quamvis nullo futuri metu angerentur, se tamen ob delicta quaedam occulta, neminique mortalium nota, vix

conscientia dubia plerumque simul sit IRREQUIETA et ANXIA, ut nesciat homo, quo se vertat. Enim vero illas adfectiones ad effectus potius conscientiae, qui se in voluntate exserunt, quam ad ipsam pertinere conscientiam, facile unusquisque animadvertit.

§. 45. Ex quo facile intelligas, 34. quid de eorum sententia sentiendum sit, qui, pro interna actionum humanarum-norma ac regula habendam esse conscientiam, existimant. Si enim norma, nisi sit recta, certa et constans, suum perdit officium: (§. 5,) quis pro norma adsumeret ratiocinationem, quae aliquando *erronea*; (§. 39.) aliquando *probabilis* tantum; (§. 40.) aliquando *dubia*: (§. 41.) quin saepe pravis cupiditatibus oppressa est. (§. 42.) Hinc 35. quamvis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conscientiam: non tamen 36. ideo recte statim et juste agere dicendus est, qui se egisse contendit secundum conscientiam (*m*).

---

ferre dolores conscientiae, conquesti sunt: veluti Chilo Lacedaemonius, qui apud Gell. *Noct. Att. l.* 3. *Ego quidem certe*, inquit, *in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam esse commissum a me, cujus memoria rei aliquid pariat aegritudinis, nisi profecto illud unum.* Sed et Titi Caesaris, jam animam agentis, dictum haud absimile extat apud Sueton. *Tit. cap.* 10.

(*m*) Non ipsa conscientia norma est, sed normam adplicat factis et speciebus obvenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cujus de pravitate nos convictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod justum et bonum esse nobis sine certa lege persuadet conscientia. Qui ergo conscientiam erroneam sequitur, eo ipso, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, sequitur, peccat, aliquanto quidem excusatius, quam qui agit contra conscientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem suffragari nolim sententiae Limborchii, qui *Theol.-Christ. Lib.* 5. *Cap.* 2. §. 8. *seq.* etiam erroneam conscientiam sequendam esse contendit.

§. 46. Ex quo porro colligimus, 37. dubia adhuc, et inter contrarias sententias misere fluctuante conscientia, suspendendam esse actionem tantisper, dum res ad liquidum perducta sit. Quod 38. merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Observ.* 19. *ad Pufend. de offic. hom. et civ. l.* 1. *c.* 1. §. 6. quod summa haec est hominis protervia, si tam obfirmato animo aliquid agat, ut parum laboret de exploranda voluntate divina, idem omnino acturus, si vel maxime, id sibi a Deo interdictum esse, noverit (*n*).

§. 47. Itaque ex his, quae hactenus diximus, patet, 39. in adplicatione legis ad factum conscientiae luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM et ERROREM. Et per illam quidem simplicem cognitionis privationem; per hunc sive ideam, sive judicium, sive ratiocinationem, a rei natura discrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cujus nulla omnino idea animo obversatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, sed vel ab objecto discrepantem, vel obscuram, confusam atque inadaequatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admissus, in judicia, atque inde in ipsas ratiocinationes sese diffundat.

§. 48. At quum nec omnibus hominibus imposita sit obligatio veritates abstrusiores, ac veluti in Arcesilai puteo demersas, investigandi, et rerum quarundam ignoratio cum utilitate potius, quam

---

(*n*) Adposite Cicero *de Offic.* 1. 9. *Quocirca bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum. Eequitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat injuriae.* Id est, qui dubitans de aequitate actionis tamen agit, eo ipso prodit animum injuriam faciendi Deo. Unde et Apostolus: *ὁ δε διακρινόμενος, ἐ αν φαγης, κατακεκριται, ὁτι ȣκ ἐκ πιςεως. Qui ambigit, si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide. Rom.* 14. 23.

detrimento, conjuncta esse videatur, (o) immo saepe ignorantes *imprudentesque plus boni uno die faciant, quam scientes antea umquam*: Terent. *Hecyr.* 5. 4 *v.* 39. *seq.* merito inde colligimus, 40. non omnem vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum esse ac vituperabilem.

§. 49. At quum nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aversandumque excitata, ac proinde intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrat: (§. 30. 6.) consequens sane est, 41. ut non absint a reprehensione, qui in principiorum boni ac mali, justi injustique, quorum sibi cognitionem facile comparare potuissent, turpissima ignoratione versantur, vel circa illa errant, circa quae errorem, si intendissent nervos, facile potuissent evitare.

§. 50. Hinc variae ignorantiae atque erroris divisiones. Quatenus enim primo ignorantiam evitare in nostra potestate est, vel non est: eatenus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur (p). Quate-

---

(o) Exemplo esse potest certorum scelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia, si tunc ignotorum nulla cupido est. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpissimis cupiditatibus occludat, praestetque impervium? Sic sane Scythas eo nomine laudat Justinus *Histor.* 2. 2. *quod in iis tanto plus profecerit* VITIORUM IGNORATIO, *quam in Graecis cognitio virtutis.* Nec minus majores nostros miratur Quinctilianus *Declam.* 4. ubi de impurissimo agens flagitio: NIL *tale*, inquit, NOVERE *Germani et sanctius apud Oceanum vivitur.*

(p) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM esse ajunt vel IN SE, *at non in sua causa*, vel IN SE ET SUA CAUSSA SIMUL. Sic enim ignorantia hominis temulenti *in se* quidem *invincibilis* est, quamdiu durat suavis illa insania: *at non in sua caussa*, quia homini licuisset non insanire. Contra peccata furiosorum ex ignorantia *in se et sua caussa invincibili* proficiscuntur, quum nec sciunt emota mente, quid agant, nec per eos omnino steterit, quo minus furerent. Vera sunt haec omnia, nec usu suo in doctrina de

nus quis illius caussa est, vel non est: eatenus vel VOLUNTARIA est, vel INVOLUNTARIA. Denique, si quis aliquid egit, quod non fuisset acturus, nisi ignorantia menti caliginem offudisset: ignorantia illa EFFICAX vocari solet: CONCOMITANS vero, si quid factum est, quod factum fuisset, si vel maxima abfuisset ignorantia. Quamobrem prioris argumentum est poenitentia, posterioris facti illius, etiam ex ignorantia admissi, adprobatio. Quae omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam, pertinere, nemo non intelligit.

§. 51. Progredimur ad alterum actionum humanarum liberarumque principium, *Voluntatem*, (§. 50.) quae est illa mentis nostrae facultas, qua adpetimus bonum, malumque aversamur. Ut adeo verissimum sit, intellectum circa verum, et falsum; voluntatem circa bonum et malum occupari. Nam et veritatis non ob aliam causam cupida est voluntas, quam quatenus bona est, nec falsum, quia falsum, sed quia simul malum est, aversatur (*q*).

---

imputatione destituuntur: at prior tamen vix dici potest INVINCIBILIS, quum potuisset evitari, si mens non laeva fuisset. Rem optime explicat Aristoteles *Nicomachcor*. 3. 7. dum legem memorans Pittaci, quae ebriis peccantibus duplicem poenam irrogari jusserat, statim subjicit: Τοις μεθυουσι διπλα τα ἐπιτιμια· ἡ γαρ ἀρχη ἐν αὐτοις. κυριος γαρ του μη μεθυσθηναι· τουτο δ' αιτιον των ἀγνοιας. *In ebrios duplex poena constituta est: principium enim in ipsis est. Nam situm in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem causa inscientiae est.* De ipsa Pittaci lege videndi Diog. Laert. I. 67. et Plutarch. *in Conviv. sept. Sap. p.* 155.

(*q*) Sic nemo sanus praescire cupit calamitates sibi imminentes, quia si vel maxime vera esset haec scientia, mentem tamen illa ante tempus vehementer excruciaret, et sic bona videri non posset. Contra fabularum cupidissimi sunt pueri, quamvis eas fictas subolfaciant, quia eas vel ad componendos mores, vel ad animum saltim oblectandum comparatas esse, intelligunt, easque proinde bonas esse existimant.

§. 52. Ex ea ergo definitione colligimus, 42. non posse voluntatem quidquam adpetere, nisi quod ei tamquam bonum ab intellectu sistitur: nec 43. aversari, nisi quod ei tamquam malum ab eodem repraesentatur. 44. Quo magis quodque nobis bonum malumve videatur; ea vehementius nos illud adpetere vel aversari, ac proinde 45. contingere posse, ut minoris boni adpetitio vel minoris mali aversatio, proposito majore malo bonove, cohibeatur. 46. Aversationem non in sola adpetitionis privatione consistere, sed conjunctam esse cum aliquo positivo, (*r*) quod NOLUNTATEM vel RECLINATIONEM vocat V.C. Henr. Koehler. *Exerc. jur. nat.* §. 167. *sequ.*

§. 53. Nec minus ex ea definitione patet, 47. hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo *Sponte*, sed et *Libere* agere. Quum enim *Spontaneitas* sit facultas se ipsum dirigendi ad certum et antea cognitum finem, (*) *Libertas* vero facultas, ex duobus pos-

---

(*r*) Quemadmodum JCti accurate distinguunt *non nolle* et *velle*: *l.* 3. *D. de reg. jur.* ita non minus discerni debent *non velle* vel *non adpetere*, et *nolle*, seu *aversari.* Multa sane non vult sapiens, a quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit immortalitatem, quam natura, non imperium, quod nascendi sors negavit: nec tamen res illas aversatur, sed magnas ac praeclaras esse judicat. Non vult, quod capit ejus conditio, quamvis ab eo non abhorreret, si caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adsectavit intentus operi diurno hortulumque sterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adspernatus est, quum se regem salutari, regiaeque vestis insignibus exornari, animadverteret: Curt. *de gest. Alex.* 4. 11.

(*) Libertas a coactione, seu spontaneitatis, est immunitas ab omni violentia contra sensibilitatis inclinationem illata. Haec iis omnibus competit, qui sponte, licet ex naturali et sensibilitatis necessitate agunt. Quae est impulsio interior ita determinata ab aliquo ut ab eo abstinere non possit. Ceterum clarius. Vide Ideologiam Editoris Cap. XI. pag. 103.

sibilibus alterum, prout e re videatur, eligendi: utramque facultatem menti nostrae inesse, vel ab ipsa experientia docemur. Neque 48. obstat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicavit, suis adfectibus cupiditatibusque adhuc servire. Esse enim haec obstacula ita comparata, ut majore menti proposito bono malove removeri superarique possint, jam supra monuimus (*s*). (§. 52. 45.)

§. 54. Hinc 49. illi voluntatis humanae libertati non officit constitutio corporis, quam *Temperamentum* vocant philosophi. (*Elem. phil. mor.* §. 51. *sequ.*) Quamvis enim mens a corpore diversimode adficiatur, (*ibid.* §. 45.) et ad certa vitia reddatur proclivior: ista tamen determinatio non magis in coactione consistit, quam homo cogitur ad prode ambulandum, dum eum sudum coelumque serenius invitat. Quis enim negaverit, voluntatem omnia integra habere, illasque verni solis blanditias non impedire, quo minus e duabus causis, quarum una de-

---

(*s*) Sic quantacumque in fure sit contrectandae rei alienae cupiditas, ei tamen ille non succumberet, si sibi tanti criminis effecta, veluti squalorem carceris, ergastulum, flagra, equuleum, ipsam denique furcam, poneret ob oculos. Nec minus, qui voluptatibus, atque otio magnopere delectantur, ad honestiora studia ac diligentiam sese *illico* inflammari sentirent, si, adhibita in consilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta sit doctrinae ac sapientiae praestantia, quanta utilitas, quam incredibilis suavitas, et quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia conjunctum sit. Rem omnem breviter exprimit Epictetus apud Arrian. 1. 17. Τις *ορμην νικησαι δυναται; ἡ αλλη ορμη.* Τις δ' *ορεξιν καὶ ἐκκλισιν; ἡ αλλη ορεξις καὶ ἐκκλισις. Ecquidnam adpetitionem vincere potest? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propensionem? Profecto alia inclinatio ac propensio.* Id quod eodem, quo nos usi sumus, furis exemplo illustrat Simplic. *ad Epictet Enchir. c.* 1. *p.* 22.

ambulationem suadet, altera dissuadet, praegnantiori adsentiatur?

§. 55. Idem porro 50. dicendum videtur de *Adfectibus*, idest, commotionibus voluntatis ex repraesentatione boni malique ortis. Quamvis enim mens, quod ad primum motum attinet, passive se habeat: reliqua tamen in ejus potestate sunt, puta, ut obstet principiis, ne motum istum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum pervenire patiatur. Quod 51. et de *Moribus*, id est, propensionibus, diuturna consuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametsi enim et hi paullatim veluti in naturam abeunt, *quam si expellas furca, tamen usque recurret*: Horat. *Epist.* 1. 10. *v.* 24. non tamen vel emendari non possunt, (*t*) vel non vinci saltim, si quis libertate sua uti velit.

§. 56. Denique 52. *Externa Vis* tantum abest,

(*t*) Mores sunt propensiones adfectus, diuturna consuetudine firmati. (*Elem. philos. moral.* §. 69.) Quod diuturna consuetudine adscivimus, id procul dubio desuetudine paullatim inumbrari atque aboleri potest, si ea in re tantum adhibere diligentiae velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam jam Hertius ad Pufendorfium laudavit, sententia in Aristophanis *in Vespis.*

Το γαρ ἀποςηναι χαλεπον
Φυσεως, ἣν ἐχει τις ἀει.
Και τοι πολλοι ταυτ᾽ ἐπαθον
Ξυνοντες γνωμαις ἑτερων
Μετεβαλλοντο τους τροπους.

Usus quo fueris diù,
Mutare ingenium, grave est.
Multos invenias tamen,
Qui mores moniti suos
Mutarunt melioribus.

ut libertate sua privet voluntatem humanam, ut illa vel maxime argumento sit, eam esse liberam. Quamvis enim fieri possit, ut aliquis vi prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus, quod vult, velit, vel compelli, ut quod non vult, velit (*u*). Immo si intellectus bonum, quod actionem sequitur, tamquam majus malo imminente, repraesentet; nulla vis externa hominem ab eo, quod semel animo concepit, absterrebit, eumque *nec civium ardor prava jubentium, nec vultus instantis tyranni mente quatiet solida.* Vid. illust. Wolffius *Metaphys.* §. 522.

§. 57. Ex quo colligimus, 53. non rejiciendam esse distinctionem voluntatis *Antecedentis*, et *Consequentis*, quarum illa sine contemplatione *peristaseon*, quae sese tempore actionis exserere possunt, decernit; haec actionem circumstantiis, quae sese tunc exserunt, attemperare statuit. Quare 54. voluntas consequens ab antecedente diversissima videtur, quum tamen utraque sibi invicem non refragetur. Ita verum est, et pacem velle Deum, et eumdem bellum, certis positis circumstantiis, non improbare.

§. 58. Praeterea inde intelligitur, 55. *Spontaneas* esse actiones, quae proficiscuntur ex mente, se ipsam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56. *Invitas*, quae a mente se ipsam deter-

---

(*u*) Id quoque observavit Epictetus apud *Arrian.* 1. 17. postquam enim adpetitionem non nisi alia adpetitione vinci posse docuit: statim subjicit; Α'ν μοι, φησι προσαγη θανατȣ φοβον αναγκαζειμε· ȣ'το προσαγομενον, αλλ' ὀτιδοκει σοι κρειττον ειναι ποιησαι τι τȣτων, ἠ ἀποθανειν. Παλιν ȣν το σεν δογμα σε ἠναγκασε, τȣτεστιν προαιρεσις προαιρεσιν. *At, inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non, quod imminet, in caussa est, sed quia tibi satius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coegit, id est, voluntas vicit voluntatem,*

minuante non proveniunt (§. 53.) Porro 57. spontanearum alias *Ultroneas* esse, ad quas parandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, alias 58. *Coactas*, quas quis, tali urgente necessitate, patravit, (§. 56.) nihil autem 59. caussae esse, cur addamus *Mixtas*, quippe quae quum itidem, necessitate extrinsecus urgente, fiant, *coactis* quam commodissime accensentur (*x*).

§. 59. Hinc 60) verum quidem est, nullam actionem *invitam* esse voluntariam: (§. 58. 56.) at 61.) negari nequit voluntarias esse actiones *coactas*, quia, quamvis non agere mallemus, nisi nobis repraesentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro consequitur, 62.) ut non male philosophati sint veteres jureconsulti, dum, COACTUM etiam VELLE, statuerunt, *l.* 21. §. 5. *D. quod met. causs.*

(*x*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, sed ita, ut eas omittere mallet, nisi urgeret necessitas. Tale quid animadvertimus in iis, qui jactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. l.* 2. *v.* 277.

Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos
Pellit, et invitos cogit procedere saepe,
Praecipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?

Enimvero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta esse potest, ut nos adigat ad volendum, quod nolumus, vel quod volumus, aversandum: (§. 56.) adeoque omnis actio coacta mixta, omnisque mixta coacta est. Quis vero probaret divisionem, cujus membra adeo non disjuncta sunt, ut potius unum de altero praedicetur? (*Elemen. Log.* §. 47. 2.)

CAPUT III.

DE NORMA ACTIONUM HUMANARUM VEROQUE JURIS NATURALIS PRINCIPIO.

§. 60. Qualem esse oporteat actionum humanarum normam? §. 61. Ea non in nobis, sed extra nos quaerenda est. §. 62. Et quidem in voluntate Dei. §. 63. Voluntas Dei norma est recta, certa, constans, et obligatoria. §. 64. Eadem et lex dici potest ratione hominum. §. 65. Ex voluntate Dei etiam divina justitia recte potest explicari? §. 66. Differentia normae justitiae divinae, et humanae. §. 67. Ut normam illam rite adplicemus, opus est certo jus naturae cognoscendi principio. §. 68. Idque verum, evidens, atque adaequatum esse oportet. §. 69. Unde hoc principium non est in sanctitate Dei quaerendum. §. 70. Nec in ipsa actionum humanarum justitia vel injustitia. §. 71. Nec in consensu omnium gentium. §. 72. Nec in septem Noachi praeceptis. §. 73. Nec in jure omnium in omnia, vel studio pacis externae. §. 74. Nec in statu integritatis. §. 75. Nec in socialitate. §. 76. Nec in ordine naturae, similibusque hypothesibus. §. 77. Dei voluntas felicitatem nostram intendit. §. 78. Ad eamque nos lege naturali obligat. §. 79. Illa felicitas in fruitione boni per amorem posita est: adeoque principium J. N est amor §. 80. Quid amor, et odium? §. 81. Amor alteri aegre non facit. §. 82. Inde amoris primus gradus, quem justitiae amorem vocamus. §. 83. A quo differt alter gradus, quem amorem humanitatis, et beneficentiae vocamus. §. 84. Utriusque amoris differentia ratione obligationis §. 85. Amor quomodo ratione objecti differat? §. 86. Quid amor devotionis, vel obedientiae, amicitiae et benevolentiae. §. 87 Amoris devotionis, et obedientiae indoles. §. 88. Itemque amoris amicitiae. §. 89. Nec non amoris benevolentiae. §. 90. Quot sint hujus amoris objecta? §. 91. Axioma primum de amore erga Deum. §. 92. Axioma secundum de amore erga nos ipsos. §. 93. Axioma tertium de amore erga alios. §. 94. Principium hoc verum, evidens ac adaequatum est.

§. 60. NON ita comparatam esse naturam hominis, ut actionum liberarum norma ac regula carere possit, jam supra a nobis demonstratum est. (§. 3. seq.) Ibidem vero ostendimus, illam normam esse desituram, neque functuram officio suo, nisi et *recta*, *certa* ac *constans*, et cum *obligatione*, eaque non interna, sed *externa*, conjuncta sit. In talem vero normam, in quam hae virtutes omnes manifesto cadant, jam paullo accuratius erit a nobis inquirendum (y).

§. 61. Normam illam vel *in nobis* ipsis, vel *extra nos*, exsistere oportet. In nobis si reperiretur, illa non alia esse posset, quam vel intellectus ac conscientia, vel ipsa voluntas nostra. At neutra mentis facultas semper recta, neutra certa, neutra constans atque immutabilis est. Ergo nec alterutra, nec utraque, normae actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo sane consequitur, 1. ut norma illa actionum nostrarum non in nobis, sed extra nos, omnino quaerenda sit.

§. 62. Extra nos cum aliae res creatae exsistunt,

(y) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, et PRINCIPIUM JURIS NATURALIS. Illa enim est principium, quod *essendi* vocant philosophi, quodque nobis *principium obligationis* est. Per hoc intelligimus *cognoscendi principium*, id est, propositionem quamdam, ex qua, ad quid obligati simus, illico adpareat. Sunt haec et in rebuspublicis diversa. Nam *principium obligationis*, quae civibus reipublicae omnibus incumbit, est voluntas summae in qualibet republica potestatis, eaque simul *norma* est, ad quam omnes et singuli actiones suas componere tenentur. At si quaeras, unde cognosci atque intelligi possit illa summae potestatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eaeque adeo unum et adaequatum erunt *cognoscendi principium*.

tum ipse rerum omnium auctor DEUS. Quum vero quaeramus actionum humanarum normam cum obligatione externa conjunctam, (§ 9.) et per rectam rationem universo generi humano promulgatam, (§. 11.) obligatio vero externa in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate consistat, (§. 9. 10.) denique nullum sit ens, cujus imperium magis agnoscere teneamur, quam DEUS optimus maximus, (§. 10.) isque solus etiam per rectam rationem, cujus ipse auctor est, aliquid promulgare possit: consequens est, 2. ut sola VOLUNTAS DEI sit norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin et omnis justitiae principium (*a*).

§. 63. Neque dubitari potest, 3. quin haec norma *recta* sit, quum nihil velle possit ens infinite bonum ac sapiens, nisi quod vere bonum est: 4. quin eadem sit *Certissima*, quum omnibus per rationem innotescat: 5. quin sit *Constans*, quia non magis mutari potest voluntas Dei, quam ipse Deus, et, per quam illam promulgavit, recta ratio. Denique 6. quin sit *Obligatoria*, quum et Deo justissimae caussae sint, obsequium a nobis exigendi, et nullae sint hominibus rationes, cur se illius imperio subtrahere vel velint, vel possint. (§. 10.) Ex quo simul patet, 7. non omnem Dei voluntatem, sed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum esse habendam (*b*).

(*a*) Incidimus itaque in sententiam viri illustrissimi, jam supra a nobis laudati, SAMUELIS A COCCEIIS, qui in laudatis dissertationibus (§. 10. *) hoc principium non solum solidissimis rationibus demonstravit, sed et ab adversariorum stricturis erudite vindicavit, in primis *Dissert.* 1. *quaest.* 2. §. 6. *seq. ubi* §. 34. *p.* 31. *sequ.* etiam veterum, idem sentientium, testimonia quamplurima accumulat, quorum maxime notabilia sunt Xenophontis, Sophoclis et Ciceronis, quae, quum dissertationes illae doctissimae omnium manibus terantur, hic non repetimus.

(*b*) Quam late pateat DEI VOLUNTAS, accuratius ab

§. 64. Quum vero *Voluntas Dei Obligatoria*, quam unicam actionum humanarum normam esse ostendimus, sit voluntas Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. 63. *) consequens est, 8. ut ea contemplatione hominis recte etiam vocetur *Lex Divina*, quippe quae nihil aliud est, quam voluntas entis supremi, sub comminatione poenae, vel proposito praemio, certas actiones vel praecipientis, vel prohibentis. (§. 9. 11.) 9. Ut, quum et aliae leges divinae, per revelationem hominibus promulgatae, dentur, quas *Positivas* vocant, hae, quia natura homini innotescunt, merito *Naturales* adpellentur, et prout aliquid praecipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in *Adfirmativas*, *Negativas* et *Permissivas* recte dispescantur.

§. 65. Quumque haec divina voluntas, seu lex divina naturalis, omnis justitiae sit fons et principium: (§ 63 2) sequitur, 10. ut omnis actio, non modo humana, sed et divina, huic voluntati divinae attemperata *justa* sit, ac proinde 11. male huic doctrinae opponatur, nullam fore Dei justitiam, si non aliud statuatur juris naturae principium, quam *Dei Voluntas* (c).

---

iis, qui theologiam naturalem tradunt, explicatur, inprimis a Ruardo Anda'a *Theol. nat. Par.* 2. c. 8. §. 6. *sequ.* et celeb. Wolfio *Theol. nat. Part.* 1. *tot.* c. 3. Sane quum voluntatis divinae objectum sit primum ipse Deus, dum perfectiones suas amat, adprobat, in iis adquiescit, deinde universus mundus, quem vult esse, certis legibus moveri, conservari, tum omnia reliqua contingentia, praeterita et futura: hic tantum intelligimus *voluntatem Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas*, *vel omittendas*, eamque vocamus OBLIGATORIAM.

(c) Exprobrare hoc viro Illustrissimo, SAM. DE COCCEIIS, non dubitavit auctor *Observationum Hanoveranarum Obs* 8. *Periculosa etiam alia ex his dogmatibus con-*

§. 66. In eo tamen 12. maximum discrimen inter *Divinam* et *Humanam* intercedit justitiam, quod quum in illa legis et coactionis ratio omnis cesset, (§. 65. *) haec involvat rationem legis et coactionis, (§. 64. 8.) ac proinde 13. voluntas divina, quatenus hominibus pro actionum norma est, coniuncta sit cum comminatione poenae, seu mali cujusdam, iis a Deo repraesentandi, qui voluntati suae non praestent obsequium. Quamvis 14. ea poena etiam positiva, (*d*) non, ut in legibus humanis, certa et definita, sed plerumque indefinita sit, Deusque eam suae sapientiae ac justitiae reservarit.

---

sequuntur, qualia a quibusdam minus circumspecte jamdudum sunt jactata, veluti nullam esse ipsius Dei justitiam. Nam si jus est nihil aliud quam jussum creatoris, vel ejus, qui potentia sua cogere potest; manifestum est, in ipso Deo justitiae rationes cessare, quum cogi nequeat, et posse cum jure damnare innocentem, et beare sceleratum. Quibus admissis, in justitiae consideratione restabit timor Dei, amor cessabit. Enim vero quum Deus nihil velit, nisi quod aequum et justum est: quidni ex voluntate Dei explicari posset etiam divina justitia? Cessat quidem circa Deum ratio jussus et coactionis, adeoque obligatio externa: sed eadem et in summis imperantibus cessat, quod attinet ad leges suas. Quamvis enim illis obstrictus non sit princeps, cui ἀνυπεύθυνον est imperium: tamen cum dicimus JUSTUM, si suum cuique secundum leges suas tribuit. Quidni ergo et Deum ideo dicamus JUSTUM, quod hominibus jus suum secundum VOLUNTATEM, seu LEGEM SUAM tribuat? Homo ergo dicitur JUSTUS, qui VOLUNTATI DEI, per modum legis promulgatae, obsequium paestat. Deus vero JUSTUS est, quia secundum VOLUNTATEM SUAM sine coactione et lege suum cuique tribuit. Nec periculum est, ne Deus damnet innocentem, sceleratum beet. Ita enim non ageret secundum voluntatem suam, qua nihil vult, nisi quod justum, aequum, et perfectione sua dignum est.

(*d*) Qui omne malum passionis, quod malam sequitur actionem, et cum hac connectitur, POENAM adpellitant, hi illam recte dividunt in NATURALEM et POSITIVAM. Clariss. Roehler. *Exercit. jur. nat.* §. 362. *seq.* Sed si

§. 67. At quum dubitari vix possit, quin norma actionum humanarum non alia esse possit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. 63.) jam porro merito quaeritur, quo pacto illam quam facillime cognoscamus? Et sane dum eam per rectam rationem universo humano generi promulgatam esse, omnes fatentur, (§. 11. 16.) recta vero ratio nobis est facultas ratiocinandi, veritatesque alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (§. 15) facile patet, 15. dari aliquam veritatem vel propositionem; ex qua per necessariam concludendi rationem, quid voluntati Dei consentaneum, adeoque justum sit, elici possit; adeoque 16 esse oportere commune aliquid ac generale jus naturae *Cognoscendi Principium* (*e*).

---

per poenam intelligas malum passionis, quod ipsa lex divina peccantibus comminatur: poena positiva tantum poenae nomine κυρίως veniet. *Naturalem*, et athei agnoscunt: *positivam* non nisi ii, qui et existere Deum, et rerum humanarum curam gerere, statuunt. Jam quamvis poena positiva definita non sit, vel ipsa tamen recta ratio satis nos convincit Deum non posse non hominibus et poenas, et praemia rependere, prout actiones voluntati ejus vel non attemperent, vel attemperent. Id enim ἀμέσως ex idea justitiae divinae fluit, et admissum est ab omnibus, qui in dubium non vocarunt divinam providentiam. Xenoph. Memorab. *Sacr.* 1. 4. 16. Οἴει δ' ἂν τȣς θεȣς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμφῦσαι ὡς ἱκανοί εἰσιν εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δυνατοὶ ἦσαν, καὶ ἀνθρώπȣς ἐξαπατωμένȣς τὸν πάντα χρόνον ȣδέποτ' ἂν αἰσθέσθαι. *Num arbitraris, Deos hominibus opinionem indituros fuisse, quod et beneficiis et poenis adficere possint, si non revera id possent? et homines, perpetuo deceptos, horum nihil umquam sensisse?*

(*e*) Id quomodo ab ipsa norma differat, jam supra (§. 66. *) ostendimus. Quum vere principii vocabulum latius acceperit Illustrissimus SAM. DE COCCEIIS, in λογομαχίαν abit, qui quid ei obvertit clarissimus Jac. Frid. Ludovici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innotescat, ipse vir illustrissimus *Diss.* 1. *quaest.* 3. ostendere conatus

§. 68. Quumque omne cognoscendi principium ita comparatum esse oporteat, ut sit *Verum*, *Evidens* atque *Adaequatum*: consequens est, 17. ut et juris naturae principium debeat esse *Verum*, ne si illud vel falsum sit, vel in nuda fictione consistat, tales etiam conclusiones ex illo eliciantur. 18. Ut idem *Evidens* esse oporteat, et 19. ita quidem, ut non modo a docto aliquo, sed et a quolibet plebeio, quippe qui aeque, ac ille, ad obsequium juri naturali praestandum obstrictus est, perspici atque intelligi possit (*f*). Denique 19 ut esse debeat *Adaequatum*, omniaque officia tum hominum, tum civium, non modo Christianorum, sed et a Christiana pietate alienorum, inde prono alveo fluant.

§. 69. Itaque 20. juris naturalis principium quaerere non possumus in convenientia actionum nostrarum cum sanctitate Dei: quia, si vel maxime largiamur, veram esse hanc propositionem, ea tamen nec evidens est, nec ita comparata, ut omnia officia vel hominum, vel civium, inde elici probarique possint (*g*).

---

est, adeoque manifesto distinxit *Voluntatem Dei*, tamquam normam et principium essendi, quod vocant, juris naturae, *a mediis intelligendi*, *et probandi voluntatem Dei*, adeoque a principio cognoscendi,

(*f*) Quemadmodum ergo suspectae sunt justo subtiliores existentiae *Dei* demonstrationes, quia illa veritas ita comparata esse dicitur ut et plebejus quisque ad eam animo concipiendam obstrictus sit, ac proinde Apostolus cum palpando inveniri posse docet, quippe *ὀ μακρὰς ἀπὸ ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα non longe absentem ab unoquoque nostrum*: *Act.* 17. 27. ita vix suspicione caret subtile nimis juris naturalis principium, quum *ἀναπόδεικτοι* sint omnes, etiam indocti, et subtiliori philosophiae non adsueti, si contra jus naturae peccaverint.

(*g*) Quam obscura enim sit sanctitatis divinae idea, sive eam in sensu theologico, sive in juridico, accipias, jam ostenderunt Sam. Pufendorff. *Specim. Controv.* 4. 4. Tho-

§. 70. Nec magis 21. sufficit propositio, id quod sua natura justum est, esse faciendum, quod sua natura injustum fugiendum. Quamvis enim iam supra nobis concessum sit, actiones quasdam in se suaque natura bonas, vel malas, et ad alias amplectendas, has fugiendas, hominem intrinsecus obligari. (§ 8) falsum tamen est, actionem ullam intrinsecus et antecedenter ad legem justam esse (*h*) (§. 7) ut jam non dicamus, nec evidens esse hoc cognoscendi principium, nec omnia hominis ac civis officia inde posse derivari.

§. 71.) Nemo porro 22. temere suffragabitur viris doctis, a quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, consensus pro principio juris naturalis habitus est. Nam nec *verum* est, id, in quo gentibus inter se convenit, etiam voluntati divinae convenire: (*i*) nec omnibus *evidens* est ille gentium consensus, quippe ex multis veterum et recentiorum scriptorum testimoniis colligendus, nec tam *adaequata* haec videri potest propositio, ut hominum civiumque officia inde prono alveo fluant.

---

mas. *Fundam. jur. nat. et gent.* 1. 6. 11. *seq.* Et quam multa sunt officia, quorum ἀρχέτυπον in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reverentia erga superiores, redditio crediti, similia.

(*h*) Ad actiones enim *Justas* obligatione externa impellimur. (§. 7.) Obligatio externa consistit in entis, cujus imperium agnoscimus, quodque actiones quasdam sub comminatione poenae prohibeat praecipiatque, voluntate. (§. 9. 10) Quum vero talis voluntas sit *Lex*. (§. 9. 11.) nulla actio justa injustaque esse potest sine lege, adeoque non datur actio, intrinsecus et antecedenter ad legem justa, sed quia legi convenit, ideo justa habetur, quemadmodum ideo injusta est actio, quod legi refragatur, et hinc omne peccatum ανομια, seu *legis transgressio*, vocatur *I. Epist. Joann.* 3. 4.

(*i*) Ita jus gentium voluntarium, quod vocat, probandum jam olim censuit Cic. *Tusc. Disc.* 1. 13. *Omni in re con-*

§. 72. Quemadmodum vero, qui jus naturae vel gentium ex illa gentium consensione derivandum existimant: non modo principium minus verum, inevidens ac inadaequatum adsumunt, sed et simul μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος committunt, dum ius naturae non ex ipsa natura, sed ex gentium traditione, derivare conantur: ita 23. iisdem vitiis laborare jus naturae et gentium Hebraeorum, quod ex praeceptis Noachi vel promanare, vel probari posse existimant, jam supra, quantum satis est, ostendimus. (§. 16.)

§. 73. Quid porro 24. dicamus de tota illa Tho. Hobbesii philosophia, quam tum in libello de Cive, tum in Leviathane, quem vocat, proposuit? Dum

---

sensio omnium gentium lex naturae putanda est. Eidem principio postea permultum tribuit Grot. *de jure belli et pac. prolegom.* §. 40. ubi de modo probandi jus naturae et gentium ex instituto disserens · *Usus sum*, inquit, *ad juris hujus probationem testimoniis philosophorum, historicorum, poetarum, postremo et oratorum, non quod illis indiscrete credendum sit, (solent enim sectae argumento caussae servire ·) sed quod, ubi multi diversis temporibus et locis, idem pro certo adfirmant, id ad caussam universalem referri debeat; quae in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio, ex naturae principiis procedens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturae indicat: hic jus gentium.* Enim vero in multis mirum gentium poenae omnium consensum deprehendimus, quae nemo juris naturae vel gentium esse dixerit, veluti in πολυθεότητι, idololatria, sacrificiis, latrociniis, extra cujusque rempublicam licitis κ τ λ. Deinde difficillime hic gentium consensus ostenditur ipso fatente Grotio *l.* 1. 15. *Latius autem patens est jus gentium, idest, quod gentium omnium, aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur, extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet omnibus gentibus commune. Immo saepe in una parte orbis terrarum est jus gentium, quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.* Quam multa ergo sunt officia, quae ex consensu gentium demonstrari a nemine possunt?

enim vir ille doctus in statu naturali jus esse omnium in omnes docuit, nec *veram* posuit propositionem, nec *evidentem*, nec *adaequatum*, quum officia erga Deum et seipsum inde deduci nullo modo possint. Immo hoc ipso, dum se jus naturae hoc modo explicaturum promittit, illud plane sustulit evertitque, ceu ostendit celeb. Hen. Coccei. *Disse. de jure omn. in omnes.* Ex quo simul patet, 25. quid statuendum sit de altero principio, quaerendam esse pacem externam, si haberi possit, sin id minus fieri possit, belli circumspicienda esse auxilia. Nam et hic, veluti sub sipario, latitare Hobbesium, nemo non intelligit (*k*).

§. 74. Magna *veritatis* pietatisque specie blanditur 26. principium VAL. ALBERTI, theologi et philosophi Lipsiensis, de statu integritatis: quamvis ne id quidem *verum* esse, jam alii ostenderint. Pufendorff. *Specim. controv.* 4. 12. et Th. *Jurispr. divin.* 4. 40. *seq.* Sed si vel maxime largiamur, vere juris naturae esse; quae statui illi primaevae integritatis conveniunt; quam *inevidens* non modo paganis, sed et ipsis Christianis, hoc sit principium, nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quae sint jura civitatis, belli, contractuum, similiaque plurima, quibus fortassis in

---

(*k*) In primis vel maxime inevidens est hoc principium. Quid enim sibi vult illa limitatio: *Si haberi possit*? Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigiosi, seque pace, invito altero, frui non potuisse conquerentur? exemplo lupi, qui sibi turbatam ab agno aquam, caussabatur, Phaedr. *Fabr. I.* 1. Vere nescio quis cecinit:

Sic nocet innocuo nocuus, caussamque nocendi
Invenit. Heu regnant qualibet arte lupi.

Observavit hoc illius principii vitium jam celeberrimus Thomas. *Fundam. jur. nat. et gent. I.* 6. 18.

statu illo felicissimo vix locus fuisset: quis *adaequatum* esse hoc principium dixerit (*l*)?

§. 75. Mirifice non modo *Grotio* et *Pufendorfio*, sed et veteribus plerisque, (*m*) placuit principium socialitatis. Nec negari potest, quod infra ex instituto demonstrabimus, homines jam ita esse comparatos, ut eos vivere oporteat socialiter. At 27. falsum tamen est, esse hoc totius juris naturae principium, *verum*, *evidens* atque *adaequatum*. Qua in

---

(*l*) Quam pauca enim sint, quae sacrae litterae de imagine Dei statuque integritatis inculcant, res ipsa docet. De iis quoque, quae nobis de eo statu revelata sunt, ipsi Christiani, ex quo in sectas discesserunt, quam maxime inter se dissentiunt. Quid dicamus de Judaeis? quid de Paganis ipsis priscis ac hodiernis? Servarunt illi fabulam de saeculo aureo, quam quidam ex traditione de statu paradisiaco natam existimant. Hi aliis commentis, quae doctrinae Christianae de imagine Dei quodammodo similia sunt, delectantur, de quibus erudite suo more disserit Petr. Dan. Huet. *Quaest. Alnetan II.* 11. *pag.* 172. Sed quum haec omnia non parum inter se discrepent: sane nec Christianus Judaeo vel Pagano, nec hi Christiano ulli persuadebunt, esse hoc vel illud juris naturae, quod ipsi ex traditionibus vel revelationibus suis de statu integritatis vel paradisiaco derivarunt. Opus ergo est principio Christianis cum Judaeis et Paganis communi, quod non aliud profecto esse potest, quam qua omnes mortales praeditos esse novimus, recta ratio.

(*m*) Societatis custodiam, tamquam verum justitiae fontem, jurisque naturalis principium jam olim laudarunt Cicero *de Legib. l.* 5. *de offic. I.* 16. *sequ.* Seneca *de Benefic.* 4: 18. Jamblic. *in Protrept. Cap.* 20. et alii, quorum testimonia accumularunt Pufendorff. *de jure nat. et gent. II.* 3. 15. et Jo. Henr. Boecler. *in Grot. prolegom. pag.* 48. *sequent.* Quamvis vero in hoc principium et olim et nostra memoria plures consenserint, inter eos tamen parum convenire animadvertimus de ratione, cur ad societatis custodiam obstricti sint homines, aliis homines natura duce ad illam ferri, aliis jussu Dei O. M. illam colendam esse, aliis denique ipsam necessitatem homines ad vitam socialem compellere, statuentibus.

re demonstranda quum otium nobis jam fecerit vir illustrissimus atque excellentissimus, *Sam. de Cocceis de princ. jur. nat. diss. I. quaest.* 2. § 9. *seq.* id unum addimus, officia erga Deum et nos ipsos pleraque locum esse habitura, si vel maxime homo solus, et extra omnem societatem humanam, in hoc terrarum orbe viveret.

§. 76. Sunt et alia, quae alii jactant, juris naturalis principia, veluti 28, ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29 utilitas humani generis, 30 theocratia moralis, et similia (*n*). Sed ne illa quidem vel evidentia, vel adaequata esse, inter omnes constat. Quin in his quaedam, non nisi adhibita cautione, tamquam vera admitti posse, nemo temere negaverit.

§. 77. Ut ergo, quid nobis, rem omnem paullo accuratius expendentibus, in mente venerit, perspicue ostendamus: primo omnium observamus, 31. Deum, tamquam ens infinitae sapientiae ac bonitatis, nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint ac beatissimi. Quum enim

---

(*n*) Ordinem illum naturae post Sfort. Pallavicinum verum ac genuinum juris naturalis principium esse docuit Henr. Bodin. *in Diss. de jure mundi*, edita primum Rinthel. anno 1690. recusa Halae 1698. sed ex instituto refutata a Cl. Thomasio *de fundam. definiendi causs. matr. hact. recept. insufficient.* §. 18. *seq.* Utilitatem humani generis pro juris naturae principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitius, tum omnes, qui cum laudatissimo Thomasio commendarunt propositionem fundamentalem: Facienda esse omnia, quae vitam hominis reddant et maxime diuturnam, et felicissimam, et evitanda ea, quae vitam reddant infelicem, et mortem accelerent. Thomas. *Fund. jur. nat. et gent. I.* 6. 21. Theocratiam quamdam moralem singulari dissertatione, Ultraj. 1697. edita, pro fundamento juris naturae habuit Jo. Shute, Anglus, ex qua dissertatione, satis ingeniose, quaedam excerpsit illustrissimus *Sam. de Cocceis de princip. jure nat. et gent. diss. I. quaest.* 3. §. 8.

ipse tamquam es perfectissimum nulla re indigeat: homines qui soli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces sunt, non suae felicitatis caussa condidit, sed, ut eos verae felicitatis participes redderet (*o*).

§. 78. Quum ergo haec Dej voluntas sit, ut homines, quos condidit, vere felices ac beatissimi sint, (§. 77.) voluntas vero Dei sit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons juris naturae ac justitiae: (§. 62.) consequens est, 32. ut quum humani legislatores, tamque variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus suam, quam civium suorum utilitatem ob oculos habeant; Deus contra leges naturae hominum caussa condiderit, nec 33. iis quidquam intenderit aliud, quam ut homines vera felicitate perfruerentur (*p*).

(*o*) Non quidem excludimus finem primarium, gloriam ipsius Creatoris, suarumque perfectionum, quae ex tot rebus quam sapientissime conditis clarissime eluccrent, manifestationem. Sed iste quidem finis est generalis, et ad totum hoc universum pertinet. Cel. Wolff. *von den Absichten der Dinge, Cap. I.* §. 2. *Cap.* 2. §. 1. Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus essentialibus, quas ei dedit, est judicandum. Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, ut Deum, naturam, omneque verum bonum cognosceret, *voluntatem*, ut Deo veroque bono frueretur, *corpus*, ut varias actiones, quae ad adquirendam conservandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifesto patet, hominem ideo condidisse Deum, ut veram cum eo felicitatem communicaret.

(*p*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. 76.) *solam utilitatem justi prope matrem et aequi esse* contendimus. Ita enim jus naturae, ex sola utilitate natum, non esset obligatorium, quippe cui unusquisque, vel saltim totum humanum genus, jure renuntiaret, ceu praeclare docuit vir laudatissimus, Sam. de Cocceis *diss. I. quaest.* 2. §. 9. *sequ.* Sed quidquid verae nostrae felicitatis caussa secundum jus naturae agimus, id omne agimus volente ac jubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, sed

§. 79. Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque conservandam jus naturae comparatum est, (§. 78.) vera vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit: (*Elem. philos. mor.* §. 138.) consequens est, 34. ut et lege naturae id intendat summum numen, ut vero bono perfruamur, malumque evitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non possumus, nisi per *Amorem*: (*Philos. mor.* §. 197.) inde porro inferimus, 35. Deum nos obligare ad *Amorem*, eumque 36. et principium juris naturae, et 37. ejusdem veluti compendium esse (*q*).

§. 80. AMOR nobis est appetitio boni, cum percepta ex ejus perfectione et felicitate delectatione conjuncta: ODIUM aversatio mali, cum percepta ex ejus infelicitate voluptate conjuncta. Itaque, 38 quod

---

et externa, ac proinde tantum abest, ut renunciare quisquam suae utilitati possit, ut potius non minus poenam mereatur, qui legem suo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium singulorumque civium bono latam, vel in ejus fraudem aliquid facit.

(*q*) En mirificum legis Divinae revelatae ac naturalis concentum. (§. 16. 29.) Illius summam Servator his paucis comprehendit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente et cogitatione tua; et proximum tuum sicut teipsum. Math XXII.* 37. *Luc. X.* 27. additque: ἐν ταύταις δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται. *Ab istis duobus praeceptis tota lex pendet.* Quemadmodum et Apostoli amorem alibi vocant ἀνακεφαλαίωσιν τȣ̃ νόμȣ, *summam legis*, nec non πλήρωμα νόμȣ, *legis impletionem. Rom. XIII.* 9. 10. alibi σύνδεσμον τῆς τελειότητος, *vinculum perfectionis. Col. III.* 14. alibi τὸ τέλος τῆς παραγγελίας, *finem praecepti I. Tim. I.* 5. Idem ergo vera ratio docet, non aliud inculcans juris naturae principium, quam amorem, quippe quo solo medio felicitate seu vero bono, quod Deus lege sua intendit, perfruimur. Unde et Leibnit. *praef. Tom. I. Cod. jur. gent. dipl. praemissa p.* 10. *si numeres*, justitiam *caritatem sapientis* definit.

amamus, ex ejus praestantia, et felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis est, amplificare vel conservare connitimur. 39. Quod contra odio prosequimur, id infelicissimum potius, quam felix ac beatum, esse cupimus.

§. 81. Quum ergo quod amamus, ex ejus praestantia felicitateque voluptatem capiamus, (§. 80. 38.) per se patet, 40 amantem nihil aegre facere velle ei, quod amat; immo potius 41 dolorem inde concipere, si quis alius tale quid audeat. Quia enim qui aegre alicui facit, vel id fieri aequo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit; voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem est, ac odisse, (§. 80.) denique simul amare, simul odisse, contradictionem involvunt, adeoque una consistere non possunt: (*Elem. philos. rat.* §. 71.) consequens est, ut et consistere non possint amare aliquid, et eidem aegre facere, vel ut id fiat, aequo animo pati.

§. 82. Ægre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura est, reddit faciendo: vel felicitatem, quam jam habet, eidem intervertendo. Jam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura est, sit *Laedere*; intervertere aliquid, quod jam sibi juste adquisivit, et ad ejus felicitatem pertinet, *suum alicui auferre*, vel *denegare*: sequitur, 42, ut is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum laedit, quodque ejus est, aufert, intervertit, ac denegat, 43. ut contra infimus sit amoris gradus neminem laedere, et suum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod jam habet, relinquere: quem (*r*) amoris gradum nos quidem vocamus *Amorem Justitiae.*

(*r*) Animadvertit hoc Seneca, dum *Epist.* 95. ait: *Quantulum est ei* NON NOCERE, *cui debeas prodesse?* Qui alteri non nocet, tantum non sceleratus est, nondum au-

§. 83. Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. 80.) consequitur, 44 ut ei, quem amat, et illud libenter tribuat, quod jure stricto non debet, et tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertit, isque multo sublimior sit amoris gradus, quem nos *Amorem Humanitatis* et *Beneficentiae* adpellamus (*s*). Quum vero facultatem, discernendi ea, quae ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, *Sapientiam* vocemus: facile patet, 45, hunc amorem humanitatis ac beneficentiae directricem veluti habere debere sapientiam.

---

tem eo justitiae genere legi amoris satisfacit, quae, ut et prosimus aliis, jubet, adeoque de virtute gloriari non potest. Unde et illustris Leibnit. *in praef. Cod. jur. gent. diplom. p.* 7. tres statuit juris naturae gradus: *jus strictum*, quod neminem laedere, *aequitatem*, vel *caritatem*, quae suum cuique tribuere, et *pietatem*, quae omnem honestatem servare jubeat. At in gradu secundo ab eo discessionem facimus, quia et is suum cuique tribuit, qui alteri, quod jure stricto debetur, tribuit, adeoque illud *suum cuique tribuere* non ad solam justitiam distributivam referendum videtur.

(*s*) Et ita quidem differunt *Humanitas* et *Beneficentia*, quod ex illa aliquid sine detrimento nostro tribuamus alteri, quod ei profuturum animadvertimus; haec nos subigat, ut ne nostris quidem rebus parcamus, ut utilitatem adferamus alteri, adeoque et cum detrimento nostro alteri prodesse studeamus. De priori Cicero *de Offic. I.* 16. *Omnia communia hominum videntur ea, quae sunt generis ejus, quod, ab Ennio positum in una re, transferri in multas potest:*

Homo, qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi luceat, quum illi accenderit.

Una ex re satis praecipit, ut, quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: pati ab igne ignem capere, si qui velit: consilium fidele deliberanti dare: quae sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. De posteriore Seneca totum librum composuit, quem *de beneficiis* inscripsit.

§. 84. Celerum quum, qui AMOREM JUSTITIÆ alteri negat, sit sceleratus, contra, qui negat amorem HUMANITATIS et BENEFICENTIÆ, tantum virtutes non praestet, (§. 82.) ad virtutem vero cogi nemo possit, quum contra scelera poenis coerceri omnino oporteat: (§. 9.) facile patet, 46 ad AMOREM JUSTITIÆ homines cogi posse, non autem 47 ad AMOREM HUMANITATIS ac BENEFICENTIÆ. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione conjuncta, PERFECTA, coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. 9.) merito inde colligas, 48, ad *amorem justitiae perfecte*; ad amorem *humanitatis et beneficentiae imperfecte* tantum nos esse obligatos (*t*).

§. 85. Quum porro AMOR semper adpetat bonum, (§. 80.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel sit ens *perfectius*, vel *nobis aequale*, vel denique *inferius* ac minus praestans: primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIÆ, secundi AMICITIÆ, tertii BENEVOLENTIÆ vocamus (*Elem. philos. moral.* §. 200).

§. 86. Amor DEVOTIONIS vel OBEDIENTIÆ est amor entis praestantioris perfectiorisque, cujus praestantia ac felicitate ita delectamur, ut illud ideo omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor AMICITIÆ amor entis nobis aequalis, cujus

---

(*t*) Qui obligationi perfectae satisfaciunt, *ad legem boni esse* dicuntur Senecae. Id vero exiguum quid esse docet alibi: a sapiente vero multo plus exigi, nempe ut amorem beneficentiae ostendat, etiam ubi sese nihil jure stricto debere noverit. *Multa*, inquit, *legem non habent*, *nec actionem*, *ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum, nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, et fidem datam, nec servatam, indignabor.* Sen. *de benef. V.* 21.

felicitate aeque ac nostra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIÆ amor entis inferioris atque imperfectioris; cujus felicitatem ita delectamur, ut illam servare, et quantum in ens istud cadit, amplificare studeamus.

§. 87. Ex quibus definitionibus colligimus, 49 non posse nos aliquid amore devotionis vel obedientiae prosequi, nisi cujus de majore perfectione et superioritate convicti simus. 50. Nec amorem hunc locum habiturum, nisi ens, quod illo amplectimur, ita comparatum sit, ut amari a nobis velit. 51. Eum amorem semper cum ea veneratione atque obedientia, quae ente illo ejusque perfectionibus digna sit, conjunctum esse debere (*u*).

§. 88. Praeterea inde patet, 52 amorem amicitiae ex aequalitate nasci. Æqualitas est vel NATURÆ, vel PERFECTIONUM. Hinc, illa quidem posita, 53. aequalia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54 inter omnes natura aequales obtinere debent regulae incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris*: nec non 55: *Quod vis tibi ab alio fieri, id aliis feceris*, *Matth.* 7. 12. *Luc.* 6. 31. *Tob.* 4. 16. quorum prior amoris justitiae, posterior humanitatis ac beneficentiae verum ac genuinum fundamentum est. Quia tamen, si vel maxime aequalis subjecti amantis et amati natura sit, alterutrum tamen vel perfectius, vel imperfectius esse solet: 56 fieri potest, ut hominem, tamquam nobis natura

---

(*u*) Est enim *Veneratio* vel *Honor* justa perfectionum, quae alteri insunt, aestimatio, *Obedientia*, proclivitas mentis ad ea omnia, quae alter tamquam superior a nobis jure exigere potest, facienda, et quae fieri vetat, omittenda. Quum ergo et perfectionum et superioritatis gradus quamplurimi sint; etiam venerationis atque obedientiae totidem gradus esse, et, quo major est entis perfectio ac sublimitas, eo majorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

aequalem, *amore amicitiae*, simulque, tamquam perfectiorem imperfectioremve, *amore*, vel *devotionis et obedientiae*, vel *benevolentiae* prosequi teneamur (*x*).

§ 89. Denique quum amor benevolentiae entis imperfectioris felicitatem, quanta in illud cadit, servare atque amplificare studeat: (§. 86.) consequens est, 57 ut nec ens inferius, illudve, cui in illud jus est, laedere, aut jus ei denegare debeamus: 58. Ut illi benefacere teneamur, sed adhibita prudentia: adeoque 59 profusio, et quidquid potius, quam liberalitas et beneficentia, existimanda sit, cui ratio non constat.

§. 90. Jam si entia, quae nos circumstant, omnia paullo accuratius consideremus, non nisi tria reperimus, quibus amoris quaedam officia praestare possimus, DEUM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis sane sumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura aequales esse, animadvertimus. Quod enim ad spiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio sola non ita perspectam habet, ut iis certa a nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla est juris communio, (y) adeoque ipsis nihil officii; sed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis perverse utamur. Pufend. *de jure nat. et gent.* 4. 3. 6.

(*x*) Sic quamvis Princeps, tamquam superior venerationem atque obedientiam a nobis jure exigat: id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quae ex aequalitate naturae promanant, debeat, ex. gr. ut ne quem nostrum injuria occidat, nec illi damnum det injuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique ut id praestet, quod in Trajano laudat Plin. *Paneg. Cap.* 2. *ut non minus hominem se, quam hominibus praeesse, meminerit.*

(*y*) Illam enim juris communionem, ceu infra patebit, ex pacto esse oporteret. At obligationis ex pacto tum acti-

§. 91. Quum vero *DEUM* optimum maximum aliter concipere non possimus, quam tamquam es perfectissimum, a quo omnis nostra pendet et exsistentia et conservatio, cujusque de perfectione et superioritate, immo et de voluntate, ut a nobis ametur, convicti sumus: (§ 87.) sequitur 60 ut ei debeamus amorem *DEVOTIONIS et OBEDIENTIÆ*: qui quum dignus ente perfectissimo esse debeat, 61 primum se nobis sua sponte offert axioma, *DEVS TAMQUAM ENS PERFECTISSIMUM, et a QUO TOTI PENDEMUS, OMNIBUS ANIMI VIRIBUS*, (z) *COLENDUS*,

---

vae, tum passivae, Bruta prorsus incapacia sunt. Nec suffragari possumus Pythagoreis et Porphyrio in libris περὶ ἀποχῆς, qui non solum sensum et memoriam, sed et mentem ratione praeditam Brutis tribuebant. Quatenus tamen Homines adfectum quemdam in Brutis animadvertunt, eatenus illis amorem quemdam benevolentiae reddunt, ut nec facultate sua in illis occidendis abutantur, et commodiore eorum vita delectentur, ceu exemplo Catellorum domesticorum deprehendimus. Eleganter Plutarch. *in Catone maj. p.* 339. Καίτοι χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. Νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν, πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας, ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων ὥσπερ γὰρ ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ ἡμερότητος καὶ γὰρ ἵππων ἀπειρηκότων ὑπὸ χρόνου, τροφαὶ, καὶ κυνῶν οὐ σκυλακεῖαι μόνον, ἀλλὰ καὶ γηροκομίας τῷ χρηστῷ προσήκουσιν. *Atqui benignitati videmus, quam justitiae, latiorem patere campum. Lege enim et justitia uti erga solos homines valemus: beneficentiam et merita porrigimus nonnumquam et ad Bruta animantia, quippe emanante, velut ex largo fonte, mansuetudine. Pertinent namque, equorum labore confectorum alimenta et Canum non incunabula modo, sed et senectutis cura ad mitem hominem.*

(z) Quum enim venerationem, qua ens superius prosequimur, dignam illo esse oporteat: (§. 87.) non possumus non colligere, enti perfectissimo deberi venerationem sum-

EIQUE PERFECTISSIMUM AC INTERNUM QUOQUE OBSEQUIUM, PRÆSTANDUM EST.

§. 92. NOSTRUM IPSORUM amor non potest aliter esse comparatus, quam ut perfectione ac felicitate nostra delectemur. (§. 80.) Hinc ergo 62, ad perfectionem felicitatemque consequendam, et pro virili conservandam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens est perfectius, eo majorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. 87. *) 63 cavendum est, ne nos ipsos magis, quam Deum, amemus, atque ita in φιλαυτίαν pravam degeneret amor iste nostri immodicus. Ex quo 64 alterum fluit axioma: *HOMO NIHIL EORUM, QUÆ AD PERFECTIONEM FELICITATEMQUE ADSEQUENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQUE PERTINENT, PRÆTERMITTERE TENETUR, (a) DUM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.*

---

mam. Quumque Deus non modo actiones externas, sed et ipsum animum nostrum, perspectissimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis signa, verum etiam animum venerabundum, praestare debere, satis patet. Et hic quidem est cultus ille vel amor, quem sacrae litterae exigunt, ἐν' τῇλη ἡ χαρδία ἡμῶν, καὶ ἐν' ὅλῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν, *ex toto corde nostro ex tota anima nostra, et ex tota mente nostra, Matth. XXII.* 37. vel, quod *Luc. X.* 27. additur, ἐξ ὅλης τ' ἰσχύος ἡμῶν, *ex omnibus viribus nostris.*

(*a*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. 79.) adeoque ad felicitatem adipiscendam, conservandam, aplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repraesententur, quorum unum altero praestantius est, (*Elem. phil. mor.* §. 149. *seq.*) bonumque minus, quod nos fruitione majoris boni privat, pro malo habendum sit: (*Ibid.* §. 152. 12.) nemo non videt, Deum nos obligasse ad id, quod ex bonis, pluribus sit optimum, eligendum.

§. 93. Qandoquidem porro homines omnes nobis natura aequales sunt, illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: (§. 88. 53.) consequens est, 65 ut alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam nostra, delectari, adeoque 66 eum perinde, ac nos ipsos; 67. nos ipsos vero non minus, quam proximum, amare teneamur. Unde 68 tertium axioma: *HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI FIERI NON VULT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA QUÆ SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT.*

§. 94. Ceterum genuinum hoc esse juris naturalis principium, comparatis, quae supra praemisimus, principii cognoscendi requisitis, facile praestabimus. Nihil enim illo potest esse *verius*, quum ex ipsa voluntatis divinae, naturaeque humanae indole fluat, et, quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris praesidium reperiat. Nihil *evidentius*, quum omnes, quae illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatae, ut ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo et a pagano cognosci facillime possint. Nihil denique magis *adaequatum*, quum reipsa nos paullo post demonstraturos putemus nullum esse vel hominis, vel civis, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex uberrimo limpidissimoque fonte, promanet.

CAPUT IV.

DE APPLICATIONE HUJUS NORMÆ AD ACTIONES, ET EMERGENTE INDE HARUM DIFFERENTIA.

§. 95. *Connexio.* §. 96. *Imputatio fit per comparationem legis et facti, adeoque per ratiocinationem.* §. 97. *Quomodo differat a conscientia?* §. 98. *Imputatur aliquid in foro vel divino, vel humano.* §. 99. *Et tunc declaratur, hominem vel praemium, vel poenam meruisse.* §. 100. *Definitio imputationis, de eaque axiomata.* §. 101. *Ea supponit notitiam et interpretationem legis.* §. 102. *Ejus fundamenta.* §. 103. *Et variae species.* §. 104. *interpretationis authenticae, usualis et doctrinalis differentia.* §. 105. *Imputatur actio ejus auctori, vel caussae.* §. 106. *An imputentur passiones, actiones naturales eventus fortuiti, facta in furore, somno, ebrietate perpetrata?* §. 107. *An quae ex ignorantia et errore patrata?* §. 108. *Speciatim ex errore juris et facti?* §. 109. *An actiones invitae et coactae?* §. 110. *An quae urgente temperamento, adfectu, consuetudine, patrantur?* §. 111. *An vi externa extortae?* §. 112. *An et quomodo actio imputetur caussae morali?* §. 113. *Personae agentis conditio, an quid faciat ad imputationem?* §. 114. *Deficiente occasione, omissio actionis non imputatur.* §. 115. *Omissio impossibilium an et quando imputetur?* §. 116. *Quae actiones bonae et malae?* §. 117. *Quae justae et injustae?* §. 118. *Discrimen inter actiones justas et honestas, injustas et justas et inhonestas.*

§. 95. VISA jam actionum humanarum liberarum indole, visa itidem norma, ad quam illae exigendae sint: proximum est, ut de ADPLICATIONE HUJUS NORMÆ AD ACTIONES humanas et liberas quaedam adjiciamus. Adplicatio legis ad factum di-

citur IMPUTATIO, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit disserendum.

§. 96. Quum ergo IMPUTATIO sit adplicatio legis ad factum, (§. 85.) ea vero non aliter fieri possit, quam lege et facto, id est, duabus propositionibus, per syllogismum, inter se et cum tertia comparatis: consequens est, 1. UT IMPUTATIO sit syllogismus vel ratiocinatio, cujus majorem propositionem LEX; minorem ACTIO; conclusionem SENTENTIA absolvit (*b*).

(*b*) *Imputare* proprie est aliquid in alterius rationes, vel expensi tabulas referre. Sen. *Epist.* 8. *Hoc non imputo in solutum de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis inter se acceptis, et in rem alicujus expensis: ita postea commodissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quae itidem fit instituta hujusmodi comparatione. Sic quum apud Livium I. 26. sororem occidisset Horatius, et quaestio oriretur, an lex de perduellione, ut ejus rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomoerium vel extra pomoerium verberati, ex arbore infelici suspenderentur, ad atrocius illud ferocis juvenis factum sit adplicanda? Duumviri judicandae perduellioni a Tullo Hostilio rege constituti, legem illam ad factum Horatii pertinere judicabant. Unde alter ex his: *P. Horati*, inquit, *tibi perduellionem judico. I lictor, colliga manus.* Provocante vero Horatio, ejusque patrocinium ipso patre suscipiente, populus reum absolvit. Duumviri itaque ita ratiocinabantur; *qui hominem sciens dolo malo obtruncat, is, tamquam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberandus et ex arbore infelici suspendendus est.* En Legem! P. *Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo, obtruncavit.* En Factum! *Est ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, et ex arbore infelice suspendendus.* En Sententiam! At aliter rationes subducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Curiatii sponsi caedem flebiliter lugentem, hostilem animum erga patriam ostendisse existimaret, absolvens Horatium ita ratiocinabatur: *Qui hostem patriae occidit, ab eo, tamquam a perduelle, non est sumendum supplicium.* En legem! *P. Horatius sororem occidens, hostem patriae occidit.* En

§. 97. Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis observavimus, (§. 34.) nec tamen haec eadem cum IMPUTATIONE est: 2, merito notamus discrimen, quod inter CONSCIENTIAM et IMPUTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa est ratiocinatio de justitia vel injustitia actionum *propriarum:* ita haec de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore casu 3, ipse sibi quisque judex est; posteriore alius de actionibus nostris judicat, easque cum lege contendit. (*c*)

§. 98. Quemadmodum vero quaelibet legis ad factum alienum adplicatio IMPUTATIONIS nomine venit: (§. 97.) ita 4, perinde est, sive actio nostra cum lege divina, sive cum humana comparetur, itemque 5, sive ipse Deus, sive homines,

---

Factum! *Ab eo ergo, tamquam a perduelle supplicium non est sumendum.* En Sententiam, et eam quidem absolutoriam! Duumviri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio; Populus non *imputabat.*

(*c*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, ut de aliorum actionibus judicent, et ea tamen sit naturae humanae labes, ut plerique sibi facile ignoscant, nec de exploranda propria conscientia admodum laborent, de aliorum vero naevis etiam levissimis illico urnam moveant: non mirum est, istud tanquam iniquum et improbum reprehendi non modo a Servatore, *Matth. VII.* 1. *Luc. VI.* 37. ejusque Apostolo, *Rom. II.* 1. *XIV.* 4. 1. *Cor. IV.* 5. verum etiam ab ipsis scriptoribus profanis, qui solam rectam rationem ducem sequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini post tergum; altera, alienis gravis, ante pectus suspensa sit, cui hanc interpretationem subjunxit Phaedrus *Fab. IV.* 9. *v.* 4.

Hac re videre nostra mala non possumus,
Alii simul delinquunt, censores sumus.

Similia veterum loca quamplurima Isaac Casaub. *ad Pers. pag.* 340. et viri docti ad Phaedri illam fabellam collegerunt, quorum scrinia expilare nolumus.

quorum ad officium id pertinet, legem facto adplicent. Priorem imputationem vocabulo moralistis recepto vocamus IMPUTATIONEM IN FORO DIVINO, posteriorem IMPUTATIONEM IN FORO HUMANO. Inter utramque vero 6, permagnum illud discrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis poenam nemo patiatur, *l.* 18. D. *de poen.* Deus tanquam ens omniscium, et quod obsequium etiam internum jure suo exigit, (§. 91) et cogitationes legi adversas homini jure imputet, (*d*)

§. 99. Quum porro lex, quae factis hominum adplicatur, vel sub comminatione poenae, vel proposito praemio, aliquid praecipiat vel prohibeat: (§. 59.) inde merito colligimus, 7, IMPUTARE idem esse, ac declarare effectum, quem lex actioni adsignat, huic actioni competere. Effectus vero ille vocatur MERITUM; et POENA quidem, si effectus ille actioni a lege propositus malus; PRÆMIUM, si bonus sit. (*e*)

§. 100. Itaque IMPUTATIO est ratiocinatio,

(*d*) Viderunt hoc et veteres philosophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, sed et cujusvis cogitationes perspicere docebant, veluti Thales Milesius, Socrates, Platonici, Pythagoraei, et quicumque paullo sublimius de Deo philosophabantur. Eorum testimonia collegit Huet. *in Quaest. Alnetan. II.* 2. 16. *p.* 111. *seq.* Hinc facile patet, quam ipsi rectae rationi consentanea sit interpretatio legis Mosaicae, quam dedit Servator noster *Matth. V.* 22. 28.

(*e*) *Praemia* vero cum non debeat legislator, facile patet, actiones etiam justas in se non esse meritorias. Et huc pertinet insignis Christi sententia. *Omnia si feceritis, dicite: servi inutiles sumus, quia, quod facere debuimus, fecimus. Luc.* XVII. 10. Si tamen praemia promittit legislator, quod fecit Deus, dum leges naturae non sui, sed hominum caussa, praescripsit, eosque quam felicissimos esse voluit: (§. 78. 32. 33.) tunc quidem merito dici possunt praemia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa proposuit.

qua factum alienum omnesque ejus circumstantiae cum lege sive divina, sive humana, comparantur, actionemque illam effectum, a lege propositum, sive bonum, sive malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8, non posse ad liquidum perduci, sit ne actio aliqua imputanda, nec ne, nisi et LEGEM, et ipsius FACTI CIRCUMSTANTIAS omnes, perspectas habeamus, adeoque 9, unam saepe περίστασιν totam rem mutare.

§. 101. Quum ergo LEGEM perspectam esse oporteat ei, qui de actionum imputatione recte judicare vel ratiocinari cupit; (§. 100. 8.) consequens est, 10, ut et certum eum esse oporteat, legem aliquam exstare, et 11, totam illam legem recte intelligere, adeoque 12, si verbis brevioribus vel obscurioribus concepta sit, (*f*) eam rite INTERPRETARI, id est, mentem legislatoris ex ejus verbis aliisque signis distincte repraesentare debeat.

§. 102. Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ex ejus verbis, aliisque signis, distincte repraesentat: consequens est, 13, ut et ad propriam;

(*f*) Itaque interpretatio ad jus naturae proprie non pertinet, sed ad leges positivas, sive divinas, sive humanas. Quum enim interpretatio juridica sit distincta mentis legislatoris ex ejus verbis aliisque signis rappraesentatio, (§. 101. 12.) jus naturae vero non verbis conceptum, sed per ipsam rectam rationem promulgatum sit: (§. 11. 16.) sequitur sane, ut ex verbis aliisque signis mens summi Legislatoris erui non possit, adeoque nec interpretationem illud jus admittat. Ipsa se sine interprete satis intelligit recta ratio. Arian *Diss. Epict. I.* 1. *p.* 4. Ἡ δύναμις ἡ λογικὴ μόνη αὕτη καὶ αὑτὴν κατανοήσασα παρείληπται, τίς τέ ἐστι, καὶ τί δύναται, καὶ πόσου ἀξία οὖσα ἐλήλυθε καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipsa semetipsam intelligens, adprehendit, quid ipsa sit, et quid possit, et quanti sit pretii, si se ceteris facultatibus adplicarit.*

et translatam verborum significationem, et 14, ad eorundam συνάφειαν seu nexum cum iis, quae antecedunt vel consequuntur, et 15, ad ipsius rei naturam atque indolem, et denique vel maxime 16, ad legislatoris finem ac rationem, quae illum ad ferendam legem impulit, attendendum sit, adeoque 17, illi et sapiant omnino, et mecum faciant, et Jove judicent aequo, qui rationem legis ejusdem animam esse profitentur. (g) Vid. *praefat. nostram ad Elem. Pandect.*

§. 103. Quum porro ratio legis ejusdem veluti anima sit: (§. 101. 17.) consequens est, 18, ut unica legis ratione prorsus, et in universum cessante, etiam ipsam legem cessare oporteat: 19, ut si ad certum casum illa non quadret, ob rationem legis iste a lege eximendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVÆ; ad quam et ÆQUITATEM, idest, facultatem correctricem ejus, in quo lex propter universalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Æquit. indulg. et facilit. Cap. I. num.* 3. 20. Ut, si in casum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EX-

(g) Exemplum insigne, quo incredibilis hujus regulae utilitas ostendi potest, ipse Servator noster dedit, dum reprehensus a Judaeorum magistris, quod die sabbathi opera charitatis necessitatisque non intermittenda putaret, verum ostendit fontem interpretandi legem de sabbatho, et hinc dixit: Τὸ σάββατον, διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbatum hominis caussa factum, non homo sabbathi caussa. Marc. II.* 27. Ex qua sane ratione legis manifesto ac prono veluti alveo fluit, omnia opera, quae hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quae ad ejus felicitatem ac conservationem pertinent, esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, unam atque adaequatam, et certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil esse, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam colligere potuisses,

TENSIVA: denique, ut, legis verbis ac ratione pari passu ambulantibus, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVÆ locus sit. (*h*)

§. 104 Praeterea prout legem interpretatur vel ipse *legislator*, vel *judex*, aliusque, cujus ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *jurisperitus*: 21, eatenus illa interpretatio vel AUTHENTICA, vel USUALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, ubi primae fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *usus forensis*, postremae adplicatio regularum interpretationis, quales paullo ante (§. 102.) exposuimus. (*i*)

§. 105. Quumque et facti circumstantias omnes perspectas habere deceat eum, qui de facti imputatione Jove aequo judicare velit, (§. 100. 8.) prae-

---

(*h*) Ita *restrictive* Christus interpretatur legem de sabbatho: extensive legem de adulterio et homicidio. *Matth.* V. Quod quum non facerent Pharisaei, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis spicas sabbatho vellentibus, et ipsi Servatori sabbatho sananti, exprobrabant irreligiosum animum; eos vero, qui traditionibus Rabbinorum satisfaciebant, justos reputabant, si e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, stipem elargirentur pauperibus, inediam saepius ferrent, quamvis et aliis multo gravioribus peccatis sese pollucrent, et id ipsum fastus caussa facerent.

(*i*) Hujus quoque triplicis interpretationis exempla ipsae sacrae litterae suppeditant. Sic quum Deus, *Num.* XXVII. 7. legem condidisset, ut, non superstite agnato, bona paterna ad filiam ἐπίκληρον devolverentur: ipse summus ille Legislator legi suae hoc postea adstruxit interpretando, ut filia ista ἐπίκληρος tribu sua non enuberet. *Num.* XXXVI. 5. 6. Quod est exemplum interpretationis *authenticae*, quae saepe pro nova lege est. *Usualis* exemplum habemus *Ruth.* 4. 7. ubi detractio calcei ejusque projectio, quamvis initio tantum ad leviratum pertineret, *Deut.* XXV. 7, usu forensi et ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, ubi erudita sunt, quae de hoc usu forensi monuit Ant. Bynaeus *de Calc. Hebr. Lib.* 2. *Cap.* 7. Denique *doctrinalis*, interpretationis exemplum dedit Esdras, de quo *Nehem.* VIII. 13.

cipua vero circumstantia sit ipsa persona agens: merito inde colligimus, 22, ei, qui actionis alicujus auctor vel caussa est, eam actionem jure imputari, contra 23, cessare imputationem, si quid factum, cujus ipse faciens nec caussa, nec auctor est, praeterquam 24, quod aliquando et aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25, vulgo ex GRATIA vocare, alterique EX MERITO vel DEBITO opponere solent. (*k*) Pufendorff. *de jur. nat. et gent. l.* 9: 2.

§. 106. Si ergo actio nulli imputatur, nisi ei, qui ejus caussa vel auctor est, (§ 105. 22.) homo vero caussa ullius actionis dici nequit, quae non humana est, idest, quae non praelucente intellectu decernenteque voluntate editur: (§. 30. 7.) facile patet, 26 nec passiones actionesque naturales, nec 27 eventus a sola providentia divina profectos, nec 28 vitia corporis animique, nec 29 facta vel in furore atque insania, vel 30 in somno, vel 31 in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, nisi quatenus per agentem stetit, quo minus hujusmodi quid contingeret (*l*) (§. 26. seq. 29. 49. seq.)

(*k*) Et haec *nobilitatis* genti itjae, immo et aliquando *regnorum hereditariorum*, origo est. Sic apud Germanos *insignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adolescentulis adsignabant.* Tacit. *de morib. Germ. Cap.* 13. Et de regnis hereditariis Polyb. *Hist.* 6. 5. Αὕτη βασιλείας ἀληθινῆς ἀρχὴ καὶ γένεσιν. οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τούτων, ἐπὶ πολὺ διαφυλάττουσι τὰς ἀρχάς, πεπεισμένοι, τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας καὶ τραφέντας ὑπὸ τοιούτοις παρα λησίως ἕξειν καὶ τὰς προαιρέσεις. *Haec veri regni origo, hinc ortus. Non solum enim ipsis, sed et soboli, per longum tempus imperium subditi conservant, persuasi, talibus viris prognatos, et a talibus educatos, animis quoque et voluntatibus pares eis futuros.*

(*l*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa actiones naturales decori sit negligens. Sic imputatur navarchae naufragi-

§. 107. Quod speciatim ad ignorantiam et errorem attinet, quum utraque intellectus imbecillitas vel INCULPABILIS sit, vel CULPABILIS, (§. 48. 49.) haec vel INVINCIBILIS, vel VINCIBILIS, itemque vel VOLUNTARIA, vel INVOLUNTARIA: (§. 50.) ex eodem axiomate facile intelligitur, 32. ignorantiam *inculpabilem*, *invincibilem*, et *involuntariam* nemini jure imputari; recte autem 33, imputari actionem ex ignorantia *culpabili*, *vincibili* et *voluntaria* susceptam; idemque 34, et de errore esse tenendum: multoque minus 35, suam cuiquam ignorantiam vel errorem praesidio esse posse, si actio ipsa illicita, vel non in loco temporeque,

---

um, si male gubernando navem, in caussa sit, ut ea pereat, quum alioquin verum omnino sit illud Taciti *Annal.* 14. 3. *Quis adeo iniquus, ut sceleri adsignet, quod venti et fluctus deliquerunt?* Sic et deformitas imputatur homini, qui nasum Veneri obtulit, quum alias vere et φιλοσοφικῶς Phaedrus *Fab. III.* 11. *v.* 6.

Sed quid fortunae, stulte, delictum arguis?
Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficiendi fuit occasio, ignorantia imputatur, quae non imputatur homini agresti. Immo et somnia imputantur, quae quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti provocavit. De quibus somniis, quae veteres ἐνύπνια teste Macrobio *in somn. Scip.* 1. 13. vocabant, recte Claudian. *in sextum consul. Honorii Aug. praefat. v.* 1.

Omnia, quae sensu volvuntur vota diurno,
Pectore sopito, reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces
Et vigil elapsas quaerit avarus opes.

Quibus gemina plura testimonia suo more collegit Casp. Bart. *in Notis pag.* 714. *sequ.* Denique et ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetratas, imputari posse homini, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, ut vel verbum addere nolim.

vel modo illicito, patrata sit, quia tunc non modo per agentem stetit, quo minus in ignoratione versaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus. (*m*)

§. 108. Porro vel in *jure* erratur, quem errorem JURIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc 36, pertinent regulae paullo ante expositae, (§. 107.) quia facti circumstantia et prudentissimos fugere, ac proinde error hujusmodi, *inculpabilis*, *invincibilis*, *involuntarius* esse potest. (§. 107. 32.) Ille vero, 37 in *jure naturali* admissus, non excusat, quia hoc jus unicuique per rectam rationem est promulgatum, nisi forte aetas, stupiditas, ipsiusque juris illius ratio paullo subtilior, mitiorem sententiam suadeat. (*n*) Quod vero 38 ad *jus civile*

(*m*) Non ergo Judae, ineunti Thamarem nurum, praesidio esse potuit ignorantia, quia in re illicita versabatur. *Genes. XXXVIII.* 15. 16. Nec excusatur, qui loco ac tempore non licito jaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, suscepta, in se illicita est. §. 4. *Instit. de leg. Aquil.* Nec denique injuria fit arborem juxta viam publicam vel vicinalem putanti, si ei caedes hominis imputetur, quam proclamando evitare potuisset. §. 5. *Instit. eod.* Hinc tale quid facientes apud Romanos olim proclamare solitos: *cave*, apud Athenienses: ΦΙΛΑΞΑΙ, ostendit Theod. Marcil. *ad* §. 5. *Inst. eod.* Parum ergo aequa est sententia Areopagitarum apud Aristot. *Magn. Moral. l.* 17. absolventium feminam, quae adolescentem, oblato philtro occiderat: *διότι ȣκ ἐκ προνοίας, ἔδωκε μὲν γαρ φιλία, διήμαρτε δὲ τȣτȣ*, *quod non consulto et cogi ato id fecisset; amoris enim caussa dedisse, verum a proposito aberrasse.* Quasi non in se illicitum esset, philtrum conciliandi amoris caussa offerre. Quanto rectius vero Paullus noster, *l.* 38. §. 5. *D. de poen. Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi d lo non faciant, tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur.*

(*n*) Quis enim juris naturae peritiam accuratiorem ama-

attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud et promulgatum est, et ita comparatum, ut in hominem hunc cadat ejus scientia.

§. 109. Quum vero et VOLUNTATEM hominis liberam ad actionem, cujus ipse auctor et caussa dicendus sit, concurrere oporteat, (§ 30. 7.) INVITÆ vero actiones ita comparatae sint, ut a mente seipsam determinante non proveniant: (§. 58. 56.) consequens est, 39, ut nemini, id quod invitus fecit, possit imputari; 40. Ut imputari contra possit, quod quis *sponte*, multoque magis, 41 quod *ultro* fecit, immo et 42, quod quis *coactus* fecit, si jure suo usus sit is, qui illum coegit, non vero 43, si cui nullum jus cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi. (*o*)

---

rius exigat ab infantibus, infantiae proximis, surdis ac mutis, stupidis, inter bruta animantia educatis? Praeterea, quamvis jus naturae mentibus hominum veluti inscriptum insculptumque sit, illud tamen non aliter cognoscitur, quam per ratiocinationem de justo injustoque. (§. 15. 24.) Jam quum quaedam juris naturalis praecepta ex principiis rectae rationis *ἀμέσως* fluant; alia plurium propositionum nexum ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitaverit, prioris generis praecepta facile a quovis homine non plane stupido; posterioris difficilius, nec nisi ab ingenio exercitatiore, intelligi. Hinc quamvis Romani incestum aliquem juris gentium esse faterentur: *l.* 38. §. 2. *D. ad L. Jul. de adult. l.* 68. *D. de rit. nupt.* aliquando tamen in feminis masculisque eum mitius censuerunt puniendum, veluti si post divortium privignus cum noverca coiisset. *l.* 38. §. 5. *D. ad L. Jul. de adult.* Cujus quidem [illegible]n alia reddi potest ratio, quam quod non *ἀμέσως* [illegible] operiosiore saltem ratiocinatione, incestus prohibitio ex [illegible] naturae principiis derivatur.

(*o*) Quamvis enim et coactus velit: (§. 59. 62) tamen, quia correlata sunt *jus* et *obligatio*, quae se mutuo ponunt et tollunt, (§. 7.) ac proinde deficiente *jure*, deficere etiam *obligationem* oportet: consequens est, ut, si cui non sit

§. 110. At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adsuetudine firmati, nec ipsa vis externa impediant: (§. 54. seq.) facile patet, 44, nec corporis constitutionem, quam fere propensio animi sequitur, nec 45 animi perturbationes, quantumvis vehementiores, nec 46 consuetudinem, quae fere in alteram naturam degeneravit, impedire, quo minus actio, inde orta, possit agenti imputari, quamvis 47, aliquando in foro humano commiseratione dignus censeatur is, quem tristior adfectus, justusque dolor, in transversum egit. (p)

---

jus cogendi, nec alteri incumbat obligatio id praestandi, ad quod injuria coactus est. Hinc ratum est promissum debitoris morosi a magistratu, quamvis comminatione exequutionis, extortum, quia magistratus, dum debitores morosos solvere cogit, jure suo utitur: at si latro cogit viatorem, ut certam pecuniae summam promittat: quia latroni nullum cogendi jus est, in viatore quoque nulla potest esse obligatio id praestandi, quod quis coactus promisit. Huc pertinet notissimum epigramma Martialis *Epigram. XI.* 59. *v.* 5.

Quid si me tonsor, dum curva novacula supra est,
Tunc libertatem divitiasque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat; res est imperiosa timor.
Sed fuerit curva quum tuta novacula theca:
Frangam tonsori crura, manusque simul.

(p) Facilius enim, ceu aliquoties recte observavit Aristoteles, voluptati ac libidini, quam tristiori adfectui, resistit homo. Vid. *Nichomacheior.* 3. 12. 3. 15. 7. 7. *Magn. moral. II.* 6. Idem observavit M. Antonin. εις ἑαυτόν, II. 10. ut mireris, eundem Aristotelem, veluti sui oblitum, *Lib.* 2. *ad Nicom. Cap.* 2, et a se ipso dissentientem, scribere; χαλεπώ ερον εἶναι, ἡδ'νῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ. *Difficilius esse voluptati repugnare, quam irae*: quum tamen voluptate carere sit malum tantum *privativum*, et id quidem plerumque adparens tantum, dolorem sentire malum *positivum*, et saepe quidem verum. Quis non magis

§. 111. Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48. quando excusatione aliqua dignus sit, qui fractus vi externa, cui et constantissimus animus facile cederet, aliquid commisit, quod legi adversatur? Si enim factum ita comparatum est, ut nullus favori necessitatis locus sit: frustra praetenditur necessitas. (q) Quibus vero casibus omnis necessitatis favor cesset, paullo post accuratius disquirere licebit.

§. 112. Quoties intellectus et voluntas, et ipse motus corporis physicus ad actionem concurrunt, toties is, qui illam patravit, vocatur CAUSSA actionis PHYSICA. Sin sola mens, sine motu corporis physico, CAUSSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia sint actionum humanarum principia, quam intellectus et voluntas; (§. 30.) inde colligimus 49, *caussae morali* actionem non minus imputari, quam *physicae*, si par utriusque ad actionem concursus sit, 50, immo magis, quam physicae, si quis jubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria relicta est, ad agendum indu-

---

parricidium imputandum putet Neroni, quem nullus tristior adfectus, sed sola protervia, animique vecordia ad tantum scelus impulit, quam Orestae qui, caussam dicens cur Clytaemnestram occiderit, *νυ̃ μὲν γὰρ*, inquit, *ἡπροδȣ̃σα λέκτρ ἐμȣ̃ πα ρὸς, τέθνηκεν. Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris, est interfecta.* Euripid. *Orest. v.* 937.

(q) Sane si quid contra religionem et justitiam viro bono injungitur, tunc non cedendum esse cuicumque vi ac dolori, non modo sacrae litterae docent, sed et ipsi, quod mireris, scriptores pagani agnoscunt, ex quibus, Juvenalis *Sat.* 8. *v.* 80.

Ambiguae si quando citabere testis,
Incertaeque rei: Phalaris licet imperat, ut sis
Falsus, et admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre dolori,
Et propter vitam vivendi perdere caussas.

xerit; denique 51. minus, quam physicae, si quis consilio tantum vel adprobatione concurrerit. (*r*)

§. 113. Ad circumstantiam personae, cujus in imputatione habetur ratio, (§. 105.) et qualitas, dignitas et conditio ejusdem pertinent, ac proinde nemo dubitaverit, 52 quin, pluribus personis ad eamdem actionem concurrentibus, actio justa minus, injusta magis imputetur illi, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas, (*s*) vel ad be-

---

(*r*) Hinc omnino utilissima est distinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. jur. nat.* §. 508. *seq.* inter voluntatem *efficacem*, ubi conatus ad producendum suspendendumve actum sufficit, et *inefficacem*, ubi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas caussae moralis fuit efficax, actio merito imputatur, et quo magis minusque efficax fuit, eo magis minusve imputatur. Quis enim ex. gr. dubitet, quin patri jubenti filium furari, hoc furtum magis imputetur, quam extraneo, vel jubenti, vel suadenti?

(*s*) Sic quidquid boni fit cognato, id veteres vocabant *officium*; quod extraneo, *beneficium*. Seneca *de Benefic.* 3. 18. Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra procul dubio patri illata injuria magis imputanda est filio, quem ipsa pietas ab isto facinore revocare debebat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcumque non magis imputet viro prudenti, et ejus rei perito, quam stupido et inexercitato seni, vel justae saltim aetatis viro, quam adolescentulo, theologo, quam rerum sacrarum rudi, viro nobili, vel in eminentiore dignitate constituto, quam terrae filio, vel inhonestiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas sacerdotum; sed major ruina, si peccant.* Salvian. *Lib.* 4. *de gubern. Dei p.* 118. *Criminosior culpa est, ubi honestior status. Si honoratior est persona peccantis, peccati quoque major invidia. Furtum in omni quidem est homine malum facinus, sed damnabilius absque dubio senator furatur, quam infima persona.* Et paucis interjectis: *Atrocius sub sancti nominis professione peccamus. Ubi sublimior est praerogativa, major est culpa.* Et cui, quaeso ignotum illud Juvenalis *Sat.* 8. *v.* 140.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto, qui peccat, major habetur

ne agendum instigare, vel a male agendo revocare debuissent, quam 53 homini extraneo, stupido, nullo speciali vinculo obstricto, puero, vel adolescenti, denique in nulla dignitate constituto.

§. 114. Quum vero in imputatione non modo personae, sed et reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio: (§. 100. 8.) iste vero concursus circumstantiarum objecti, loci, temporis, viriumque sufficientium, OCCASIO vocetur, sine qua aliquid fieri a nemine potest, consequens est, 54, ut non excusetur quidem, quem ad peccandum invitat occasio: (*t*) nec 55, qui occasionem bene agendi socordia sua amittit: at 56 nemini tamen imputanda sit omissio actionis, si agendi occasio defuerit.

§. 115. Multo minus itaque 57. omissio earum actionum, quae per rerum naturam, vel 58 per leges, bonosque mores patrari non possunt, vel saltim, 59 ad quas edendas agens viribus destituitur, cuiquam recte imputantur: nisi 60. quatenus quis vel vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel 61 ea, quae fieri non posse praesciverat, temere vel sciens dolo malo promiserit. (*u*)

(*t*) Nam et vitanda peccandi occasio, et pugnandum colluctandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Elem. phil. mor.* §. 291 *et* 293.) Id qui non facit, in culpa est, si cupiditatibus succubuerit. Est ergo actionis istius auctor et caussa, ac proinde illa ei jure imputatur. Misera ergo excusatio illa Chereae apud Terent. *Eunuch.* 3. 5. *v.* 56. *An ego occasionem mihi ostentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam, amitterem?* Occasione enim se invitari ad peccandum passus fuerat. Contra quanta sit culpa, occasioni bene agendi manum non injicere, elegante parabola de servis collybistis ostendit Servator sapientissimus, *Matth.* XXV. 14. *sequ.*

(*u*) Hinc facile patet, cur obaeratum, qui bona abligurivit, non excuset indigentia, quia nimirum sua culpa vires detrivit, et cur, qui alchymistarum sapientiam jactans, viris principibus aureos montes promisit, postea ubi fumum

§. 116. Celerum actiones, ita comparatae cum norma, varias adsumunt denominationes. Si enim secundum omnes περιστάσεις rectae rationi, non cogenti. seu obligationi interne (§. 7.) conformes sunt, BONÆ; sin vel in una alterave circumstantia a recta ratione in unam alteramque partem deflectunt, MALÆ adpellantur; ex iisque definitionibus consequitur, 62, ut actionem et *materialiter*, et *formaliter*, ceu ut loquuntur philosophi, bonam esse oporteat, nisi *malis* debeat accenseri. (v)

§. 117. Deinde, si actiones cum lege contendas: eae, quae legi per omnia conveniunt, JUSTÆ, quae vel in una, vel altera circumstantia, a lege discrepant, INJUSTÆ, itemque PECCATA vocantur. Unde facile intelligis, 63, cur omne peccatum in ἀνομίᾳ consistere, doceat Joannes 1. *Epist. III.* 4.

---

vendidisse deprehenditur, stellionatus damnetur, aeque ac ille, qui dolo malo thesauros promisit, quale exemplum Caesellii Bassi est apud Tacit. *Annal.* 16. 1.

(v) Hinc Pharisaeorum largitiones, jejunia, totaque vitae austeritas non erant actiones bonae, quamvis materialiter rectae rationi conformes viderentur, quoniam non ex proposito rectae rationi obsequendi, sed ex fastu et opinione meriti, tamquam ex fonte, promanabant. (*Elem. phil. mor.* §. 221. 7.) Nimirum non bona tantum agenda sunt, sed et bene agendum. quidquid agas. Recte Philemon apud Stobaeum *Serm.* 9. justum vocat,

Οὐδ᾽ ὃς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ᾽ ὅς, τις ἄδολον γνησίαν τ᾽ ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ᾽ οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

Non, quisquis illa quolibet praestat modo,
Sed qui, dolosi nescius fuci, integra
Probitate justus esse, non credi, studet.

§. 118. Denique, quum lex, vel divina voluntas nos ad *amorem* obstringat, (§. 79. 35.) *amor* vero alius sit *justitiae*, alius *humanitatis* et *beneficentiae*: (§. 82. sequ..) 64, actio, amori justitiae per omnia conveniens, JUSTA, ab eodem vel minimum discrepans, INJUSTA; 65 quae ex amore humanitatis, et beneficentiae proficiscitur, HONESTA; quae eidem adversatur, INHONESTA, TURPIS, itemque INHUMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66, quid intersit inter JUSTITIAM EXPLETRICEM, ET ATTRIBUTRICEM, facile intelligitur.

CAPUT V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM.

§. 119. *Transitio ad doctrinam de ipsis officiis.* §. 120. *Officii definitio.* §. 121. *Ejusdem indoles.* §. 122. *Divisio in perfectum, et imperfectum.* §. 123. *In naturale, Christianum, et civile.* §. 124. *In officium erga Deum, nos ipsos, et alios homines.* §. 125. *Fundamentum officiorum erga Deum.* §. 126. *Obligatio ad agnitionem Dei.* §. 127. *Et rectas de eo ejusque perfectionibus sententias.* §. 128. *Omnis impietas et blasphemia inexcusabilis.* §. 129. *Obligatio ad gloriam Dei provehendam.* §. 130. *Itemque ad amorem Dei.* §. 131. *Nec non ad obsequium et timorem Dei.* §. 132. *Itemque ad vitandum superstitionem.* §. 133. *Ejusque effectus.* §. 134. *Et ad fiduciam in Deo collocandam.* §. 135. *Cultus Dei internus et externus.* §. 136. *Externus fluere debet ex amore Dei.* §. 137. *Nec non ex timore Dei.* §. 138. *Denique ex fiducia in Deo collocanda.*

§. 119. QUAE adhuc, praemittenda duximus, ea ad principia disciplinae pulcherrimae pertinent. Proximum est, ut ad ipsa, quae JUS NATURÆ universo generi humano singulisque praescribit, OFFICIA progrediamur. Quod enim Graeci philosophi τὸ δεῖν, et Stoici τὸ καθῆκον vocabant: id postea Tullius, hanc sapientiae partem latinis litteris illustraturus, non sine delectu, adhibitoque amicorum consilio, primus OFFICIUM adpellasse videtur. (*x*)

(*x*) Stoicos *officium* vocasse τὸ καθῆκον, eamque doctrinam apud illos non postremam philosophiae moralis partem constituisse, auctor est Diogenes Laertius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata praecipua breviter et luculenter expo-

§. 120. Per OFFICIUM vero intelligimus actionem, ex obligatione sive perfecta, sive imperfecta, legibus conformandam. Nec per omnia probare possumus definitionem Stoicam, quod officium sit ὃ πραχθὲν εὔλογόν τε ἴσχει ἀπολογισμὸν, *quod cur factum sit, probabilis ratio reddi possit* vel ὅσον λόγος αἱρεῖν ποιεῖν, *quae ratio facienda suaserit.* (y) Laert. 7. 107. 108. Cic. *de Fin.* 3. 17.

§. 121. Quum ergo officium sit actio, legi conformanda: (§. 120.) facile patet, 1 officium concipi non posse sine lege, nec 2 officium facere, qui sibi ipse, quod nulla lex praecipit, imperat: 3 cessare aliquid esse officii, sublata, quae illud antea praecipiebat, lege, ejusque ratione: 4, si quando lex certis tantum personis praescripta sit, saepe

---

fuit *Lib.7.segm.* 108. *seq*: verum passim laudavit eorum libros περὶ τοῦ καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib.* 7. 4. Cleanthis, *Cap.* 7. 175. Sphaeri, *Lib.* 7. 178. quemadmodum et Chrisippi librum ejusdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p.* 1045. Panaetii Cicero *de offic.* 3. 2. Posidonii idem *ad Attic.* 16. 11. Quorum exemplo cum et Cicero similem librum latine scripsisset, de latina sollicitus inscriptione, subductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum invenit commodius, quo τὸ καθήκον Stoicorum exprimeret, quam *officium.* Ita enim ille *ad Attic.* 16. 6. *Quod de inscriptione quaeris, non dubito, quin* καθῆκον *officium sit, nisi quid tu aliud. Sed inscriptio plenior* de officiis.

(y) Quum enim nihil temere fiat, cujus non probabilis reddi possit ratio; quidquid fiat, non modo ab hominibus, sed et a brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita sane rem intellexerunt ipsi Stoici, de quibus Laert. VII. 107. τὸ καθῆκον φασὶν καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ, καὶ ζῶα διατείνει, ὁρᾶσθαι γὰρ κἀπὶ τούτων καθήκοντα. *Officium autem pertingere ajunt ad plantas etiam et animantes. Notari namque et in his officia.* Itaque verum quidem est, rationem habere oportere officium, sed eam quae hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non bruta, id est, obligationem. (§. 6.)

contingere, ut duorum, qui faciunt idem, alter officio satisfecisse, alter contra officium egisse, dicatur. (z)

§. 122. Quumque obligatio, ex qua quisque quod officii est facit, vel perfecta, vel imperfecta sit: (§. 120.) 5 OFFICIUM quoque aliud PERFECTUM, aliud IMPERFECTUM esse oportet, quorum illud ex obligatione perfecta seu lege; hoc ex imperfecta, seu virtute, proficiscitur. (a) (§. 9 10.)

§. 123. Deinde quum norma officiorum sit lex, (§. 121. 1. 2.) lex vero vel *divina* vel *humana* sit; divina denique in *naturalem* et *positivam* dispesci possit: *6* totuplicia etiam erunt officia, quorum *7* illa, quae ad legis divinae naturalis normam componuntur, NATURALIA; 8, quae legi divinae positivae attemperantur, CHRISTIANA; 9, quae

---

(z) Operae pretium fuerit, has propositiones exemplis illustrare. Nemo dixerit, officium fecisse Origenem, dum ipse sibi virilia ademit, sive ferro in se saevierit, ut refert Hieronym. *Epist.* 65. sive, quod alii tradiderunt apud Epiphan. *Her.* 64. 3. medicamentis sese eviraret. Neque enim ulla lex divina eam in rem exstat, ipseque postea fassus est Origenes, se male interpretatum esse locum *Matth. XIX.* 12. Vide Huet. *Origeniana.* l. 1. 13. *p.* 8. Nemo deinde negaverit, contra officium facturum Christianum, qui vel circumcisionis legem accipere, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamvis utrumque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal.* III. 23. 25. *IV.* 3. 4. 5. *V.* 2. *Col. II.* 20. *Hebr. IX.* 10. Denique si quis occupet officium judicis, quem sacro munere fungi oportebat, praeter officium agit, et ἀλλοτριοεπισκοπίας reus est, quum idem faciens judex, quod officii est, faciat. 1. *Petr.* 4. 15.

(a) Sic officia *Perfecta* sunt neminem laedere, servare pacta, damna data resarcire, et similia. *Imperfecta*, opis nostrae indigis subvenire, stipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monstrare viam, rerum suarum incertis consilium dare, et quae sunt hujus generis alia. Vid. Cicer. *de Offic.* 3. 12. *sequ.*

denique ex legis humanae praescripto praestantur, CIVILIA adpellare licebit. (*b*)

§. 124. Denique praecipua officiorum divisio ab ipso objecto proficiscitur. Quemadmodum enim tria sunt, quibus certa officia debemus, entia, DEUS, NOS IPSI, et ALII HOMINES: (§. 90.) 10, ita totidem sunt officiorum genera, quorum alia DEO O. M.; alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBUS praestanda sunt, de quibus jam suo ordine erit agendum.

§. 125. Quod ad officia ERGA DEUM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda esse, jam supra monuimus, (§. 87. 51.) atque inde colligimus, eum non alio amore, quam DEVOTIONIS ac OBEDIENTIAE prosequendum, ac proinde, tamquam ens perfectissimum, a quo toti pendemus, omnibus animi viribus colendum, eique perfectissimum ac internum obsequium praestandum esse. (§. 91. 61.)

§. 126. Quum ergo omnia quae DEO O. M. debemus, officia ex infinitis ejus perfectionibus eruenda sint: (§. 125.) consequens est, 11, ut obstrictus sit homo ad notitiam Dei ejusque perfectionum vivam non modo adquirendam, sed et 12 quotidie magis magisque amplificandam et 13 ad majorem certitudinis atque evidentiae gradum evehendam. Quod quum fieri possit tum meditatione adsidua earum veritatum, quas ipsa recta ratio suggerit, tum rerum creatarum contemplatione, tum insignium, quae quotidie animadvertere possumus,

(*b*) Ex. gr. *Naturalia* officia sunt, Deum religiose colere, parentibus parere, vim atque injuriam a se propulsare, *l.* 2. *l.* 3. *D. just. et juse.* Officia *Christiana*, se ipsum abnegare, crucem ferre, Christum imitari. *Civilia*, tributa pendere, contra pristinam formam non aedificare, solemnitates, quas leges in singulis actibus exigunt, adhibere, tempora fatalia in lite forensi observare, et cetera.

sapientiae providentiaeque divinae argumentorum consideratione adcuratiore: nemo non videt, 14 ad omnia haec nos esse omnino obligatos, 15, eosque, qui haec cuivis obvia Deum investigandi media negligunt, si sanam mentem nacti sint, in ignoratione; et si Deo ullam imperfectionem tribuant, in errore inexcusabili versari. (*c*) (§. 107. 33.)

§. 127 Ex eodem patet, 16 ad officium nostrum pertinere, ut rectas de DEO sententias habeamus, (*d*)

(*c*) Hinc et Apostolus τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id est *quod de Deo cognosci potest*, ipsis Paganis manifestum esse testatur, quia τὰ ἀόρατα αὐτοῦ seu *invisibilia Dei* jam inde a mundi primordiis ex rebus creatis innumerisque sempiternae potentiae ac divinitatis argumentis intelligi ac pervideri potuerint, atque inde colligit, εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους *esse illos* inexcusabiles. *Rom.* 1. 20. Et unde quaeso ille gentium omnium de Deo ejusque perfectionibus consensus, quem urgent Cicero *Quaest. Tusc.* 1. 13. *de nat. Deor.* 2. 2. Maxim. Tyr. *Diss. Platon.* 37. Ælian. *Var. Histor.* 2. 31. Seneca *Epis.* 117.? Quamvis enim consentiens illa gentium opinio non sit argumentum ἀποδεικτικὸν Deum exsistere: (§. 71. *) inde tamen luculenter demonstratur, quod scripserat Apostolus, φανερὸν εἶναι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ. Unde Cicero *de Natur. Deor.* 2. 2. *si quis dubitet, an sit Deus, se haud sane intelligere*, ait, *cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitet.*

(*d*) Recte Epictet. *Enchirid. Cap.* 38. Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud esse scito: rectas de iis habere opiniones, ut sentias, et esse eos, et bene justeque administrare universa.* Et sane mirifice falluntur, qui solam probitatem vitaeque integritatem totam religionem absolvere sibi persuadent, et perinde esse existimant, quid quisque de Deo et rebus divinis sentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex ejus perfectionibus eruenda sint: (§. 125.) qui fieri potest, ut quis Deum ea, qua par est, veneratione prosequatur, eique per omnia parendum esse, statuat, qui vel

eumque 17 et existere, et 18 rerum omnium auctorem ac conditorem esse, et 19 omnia sua providentia regere ac conservare, 20 rerum praecipue humanarum curam gerere, denique 21 eumdem esse ens SIMPLEX, ÆTERNUM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE. OMNIPRÆSENS, UNUM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRÆSCIUM, OMNISCIUM, LIBERRIME VOLENS; OMNIPOTENS, VERAX, JUSTUM ac OPTIMUM, (*Elem. phil. mor.* §. *182. seq.*) non modo persuasi, sed et certo convicti simus.

§. 28. Qui Deum, ejusque perfectiones, praefracte negat, IMPIUS, qui ei imperfectiones a natura Dei abhorrentes, tribuit, vocabulo e sacris litteris depromto, BLASPHEMUS adpellatur. Quum ergo et qui perfectiones Dei non agnoscunt, quas cognoscere poterant, in ignoratione; et qui ei ullam imperfectionem tribuunt, in errore inexcusabili versentur: nemo dubitabit, 22, quin omnis IMPIETAS et BLASPHEMIA sit inexcusabilis: et 23, quin IMPII sint, ac ἀν'απολόγητοι, qui Numen esse, vel illud universum hoc curare, obstinato animo negant, 24, BLASPHEMI autem, quicumque Paganorum cum Homero aliisque poetis, plures Deos, eosque inter se litigantes, adulteros, incestuosos, quin et deformes, claudicantes, vulneribus confossos, et muliebriter ejulantes, finxerunt, et 25 tam absurdas de Diis sententias non modo verbis professi sunt, sed et 26 simulacris horrendis, et 27 caeremoniis nefandis ac turpissimis, hominum oculis exponere non dubitarunt. (*e*)

---

ignorat ejus perfectiones, vel de iis perversissimas sententias imbibit? (§. 30.)

(*e*) Acriter merito hanc impietatem ac blasphemiam Paganis exprobrarunt Scriptores Christiani, apologiarum auctores, veluti Justinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus,

§. 129. Qui vivam perfectionum entis alicujus notitiam sibi peperit, is non potest non iisdem unice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cujusdam perfectionibus ipsi delectantur, nihil faciant reliqui, ut alii omnes illud eadem veneratione pro-

---

Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Julius Firmicus Maternus, et alii. Quin, quod magis mireris, et ipsi Pagani prudentiores hanc suorum hominum insaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philosophorum testimonia hic adcumulem, unum adscribere juvabit locum Sophoclis, quem nobis servarunt Justinus Martyr *Paraenes. ad Graec. p. 17. et de monarchia Dei p. 104*, Euseb. *Praepar. Evang. p.* 348. et alii.

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν θεὸς,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὰς
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους.
Θυσίας τε τούτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Unum profecto Numen, unus est Deus,
Qui condidit coelum, et solum terrae patens,
Marisque fluctus, vimque ventorum gravem.
Plerique nostrum mente sed capti Deum
Simulacra nobis, ceu mali solatium,
Cum saxea atque acerna consecravimus,
Tum et aureas eburneasque imagines
Has victimis placamus: His festos dies
Agimus, pios hoc esse nos rati modo.

Quis non miretur Sophoclem idem suis exprobrantem, quod iisdem postea exprobravit Apostolus *Rom. I.* 21. 22. 23?

sequantur: ad officium sane nostrum pertinet, 28, ut et alii, Dei ejusque perfectionum ignari, tam praeclara doctrina imbuantur, et 29 errantes reducantur in viam, et 30 impii, quoad ejus fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis demonstrationibus ac cohortationibus excitentur. (*f*) Quod qui faciunt, ii 31 GLORIAM DEI, quantum in ipsis est, PROVEHERE vere dicuntur.

§. 130. Quia, cui perspectae sunt infinitae Dei perfectiones, is illis non potest non magnopere delectari, (§. 129.) adpetitio vero boni, cum percepta ex ejus perfectione et felicitate delectatione conjuncta, AMOR vocatur: (§. 80.) consequens est, 32, ut Deus sit amandus. Et quum. quo major est entis perfectio, vel sublimitas, eo majorem illi amorem ac venerationem debeamus: (§. 87.) 33 Deus amandus erit amore perfectissimo, id est, uti Scriptura monet, *ex toto corde*, *ex tota anima*, *et ex omnibus viribus. Matth.* XXII. 37. *Luc. X.* 27. Quia denique et bonitas Dei inter ejus perfectiones, (§. 127. 21) Deus vero *et in se*, *et ratione hominis* bonus est; (*Elem. phil. mor.* §. *189.*) merito di-

(*f*) *Demonstrationibus* dicimus et *cohortationibus*, non poenis et suppliciis. Quum enim ignorantia et error sint vitia non voluntatis, sed intellectus: iis vero non alia medicina parata sit, quam ut mens convincatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodesse, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque et flammas expediri jubeat adversus Atheos maxime quum jam inde ab antiquissimis temporibus plerumque Atheorum vocabulo diffamati sint *σωφρόνως βεβιωκότες, καὶ ἐνθεωρακότες ὀξύτερόν που τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τοὺς θεοὺς πλάνην*, *viri temperanter et modeste viventes*, *et reliquis hominibus ad pervidendam vulgarem circa Deos imposturam acutiores*, uti loquitur Clemens Alex. *in Protrept.* pluribusque exemplis docuerunt viri docti, ut Ælian. *Var. Hist. II.* 31.

xeris, 34 Deum ob utramque caussam amandum esse (g).

§. 131. Inter perfectiones Dei etiam sunt omnipraesentia, et omniscientia. (§. 127.) Has sibi ob oculos ponere non potest homo, 35. quin excitetur ad studium indefessum omnia, quae Deo placeant agendi, omniaque, quae eidem displiceant, omittendi, quod studium vocamus OBSEQUIUM erga Deum. Et quum simul Deum non possit sibi non tamquam ens justissimum repraesentare: 36, quam maxime sollicitus erit, ne eum ulla re offendat, aut quidquam dicat faciatque, quod conjunctum sit cum ejus ignominia, quove ejus indignationem adversus se provocet. Quam sollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, et illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantissimo amore est conjunctus. (*h*) (§ 130.)

§. 132. Qui servili timore Deum metuit, is a ti-

(g) Notum est, quid de amore Dei puro olim philosophati sint Epicurei et Sadducaei, et nostra memoria quidam mysticae theologiae paullo studiosiores, et in primis Franc. Salignac de Fenelon, Archiepiscopus Cameracensis, cujus libellus, inscriptus *Explication des maximes des Saintes sur la vie intérieure* occasionem dedit controversiae, cujus historiam jam alibi veluti in nucleo exhibuimus. (*Elem. phil. mor.* §. 199. *) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo sit illa de puro amore quaestio, immo quam periculosa, jam ostenderunt Leibnitius *in praef. prodromi et mantissae Codicis jur. gent. diplom.* et Wolff. *in den vernunftigen gedancken vom thun und lassen des menschen* §. 683.

(*h*) Itaque *Timor Filialis* cum amore; *Servilis* cum odio conjunctus, aut saltim ab amore sejunctus est. Quum ergo ad hominis officium pertineat non solum timere Deum, verum etiam eumdem flagrantissimo amore prosequi: (§. 130.) consequens est, ut jus naturae exigat timorem *Filialem* non *Servilem*, qui et in homines sceleratissimos, quin et in malos genios, cadere potest.

more Dei sejungit amorem ejusdem. (§. 131. *) Quum vero amor in eo consistat, quod Dei perfectionibus unice delectemur: (§. 130.) 37 is, qui Deum, cujus perfectiones non perspicit, metuit, SUPERSTITIOSUS vocatur: (*i*) ex eoque consequitur, 38, ut omnis superstitio, quippe quae ex timore servili proficiscitur, (§. 131.) viro probo sit fugienda.

§. 133. Quum ergo omnis superstitio tum interna, tum externa, viro probo cane pejus et angue sit fugienda: (§. 132.) 39 merito vir pius abhorret ab omni meticuloso adfectu erga res creatas, itemque 40 ab erroribus, quibus quis sibi Deum, tamquam ens avarum et donis facile placabile, sistit, praeterea 41 a magia et divinationibus, 42 et cultibus fictitiis, denique 43 ab absurda opinione, Deum solo culto externo, quamvis ab omni amore ac timore sejuncto, posse propitiari. (*k*)

(*i*) Est ergo *Superstitio* timor Dei, qui non ex perfectionum divinarum contemplatione, sed ex falsis de Deo conceptibus, proficiscitur. Idemque voluit Theoprastus *Charact. p.* 47. dum superstitionem vocat, δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, *meticulosum erga Numen adfectum:* Per δειλίαν, enim, teste Casaubono *in Not.* intelligit *me um alium ab eo, qui pios decet:* per τό δαιμόνιον *et deos, et demones, et quidquid divinitatis esse particeps, male sana putavit antiquitas.* Quum vero metus tam absurdus tum in interno defectu consistere, tum actionibus externis sese prodere possit: priorem *Internam*; posteriorem *Externam*, seu *Cultum Superstitiosum* vocamus.

(*k*) Sunt haec praecipua capita, in quibus sese exserit superstitio, quippe ad quae reliqua superstitionis effecta omnia referri possunt. Vid. Budd. *de atheismo et superstit. Cap.* 8. *et* 9. Unde facile patet, quam inanis sit comparatio atheismi et superstitionis, quum utraque verae pietati erga Deum aeque adversetur, ut idem vir doctissimus adversus Petri Baelii sententiam pluribus ostendit *ibidem, Cap.* 4. §. 5. *p.* 346. *sequ.* Nemo tamen negaverit, ex supersti-

§. 134. Praeterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus possit cogitare, quin ejus omniscientiam, sapientiam, potentiam et bonitatem simul sibi repraesentet. (§. 127.) fieri etiam non potest, 44, quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, et 45 in ejus providentia unice adquiescat, quin et 46 quaecumque Deus de se statuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47 nec, si bonis mala, vel malis bona eveniant, offendatur aut animum despondeat, sed 48 et mala ista sibi aliisque esse profutura, certo persuasus convictusque sit.

§. 135. Et in his quidem similibusque officiis cultus Dei INTERNUS consistit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fiduciam, quibus Deum pura mente prosequimur. Quandoquidem vero ita natura comparatum est, ut adfectus in actiones externas erumpat: vix sincerus videretur cultus ille interior, nisi inde nasceretur EXTERNUS, (*l*) qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, consistit.

---

tione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, ut non possis non mirari.

Quantum religio possit suasisse malorum, si per religionem intelligas timorem Dei, ab omni recta ratione sejunctum, id est, superstitionem. Quo in primis pertinet lectu dignissima Juvenalis *Satyra* 15. Nam saepe contigit, quod ibi refert poeta *v.* 33. *sequ.*

Inter finitimos vetus atque antiqua simultas,
Immortale odium, et nunquam sanabile vulnus,
Ardet adhuc Ombos et Tentyra. Summus utrinque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit uterque locus, quum solos credat habendos
Esse Deos, quos ipse colit.

(*l*) Equidem necessitatem cultus istius externi ex ratione posse demonstrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte viderit Demonax, philosophus apud Lucian. *in Demonacte p.* 861. *Tom.* 1, dum accusatus impietatis, quod nullum unquam sacrificium Mi-

§. 136. Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis consistat, (§. 135.) amor vero non possit non efficere, ut cujus perfectione et felicitate unice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii nostri erit, 49 de Deo semper honorifice, et cum reverentia loqui, 50 alios sermonibus et actionibus nostris ad eumdem amorem accendere, 51 Deo hymnos canere, 52, nec ejus nomen temere jurando pejerandove, vel sermonibus quibuscumque futilibus, ignominia adficere.

§. 137. Ex timore Dei, obsequioque, quod enti's illi perfectissimo debemus, (§. 131.) merito colligimus, 53 praeceptis ejus actiones nostras etiam externas attemperandas, et 54 semper cogitandum esse, ubique praesentem adesse Deum, ac ipsas cogitationes nostras nedum actiones externas, perspicere. (*m*) Ex quo prono alveo fluet praeceptum pulcherrimum, 55 cavendam esse omnem simulationem pietatis, quippe cum summa divini Numinis injuria ac contemtu conjunctam.

———

nervae obtulerit, responderit: οὔδε γὰρ δεῖσθαι αὐτὴν τῶν γαρ ἐμοῦ θυσιῶν ὑπελάμβανον. *Neque enim illam oblatis a me sacrificiis indigere, putabam:* partim quod societas humana vitaeque tranquillitas, omisso cultu externo non laedatur. Thomas. *Jurispr. div.* 2. 1. 11. *seq.* et *introd. in Ethic.* 3. 37. *seq.* Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen necessarium esse, nemo negaverit. Alterum vero argumentum facile corruit, si destruxeris πρῶτον illud ψεῦδος, quasi nihil, nisi quod ex socialitate consequitur, juris naturae sit. (§. 75.) Conferri tamen meretur Hochstetter. *Colleg. Pufendorff. Exerc.* 3. 38.

(*m*) Professus est sublimem illam doctrinam etiam Thales Milesius, qui interrogatus a non nemine, εἰ λήθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν, *num latet Deum homo injuste agens?* respondit: ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος, *Immo ne cogitans quidem.* Clem. Alex. *Strom.* 5. *p.* 504. Quis vero Deum praesentem et spectantem omnia non reformidet? Eleganter

§. 138. Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. 134.) numquam intermittet 56 castas preces fundere, nihilque 57 faciet libentius, quam ut, si occasio fuerit, publice privatimque cum Deo, et de Deo, loquatur. Ea enim sunt quae de cultu Dei externo percipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamvis 58, et ratio intelligat, non posse cultum publicum commode explicari, nisi certa loca, temporaque illi destinentur, et 59 tanti momenti negotium omnino exigat, ut omnia decore fiant: 60 ipsas tamen caeremonias illa nec praescribit, nec 61 improbat, si ita sint comparatae, ut nobis in memoriam revocent ea, de quibus in culto divino sit cogitandum. Cel. Wolff. *vernunfft gedancken vom thun und lassen. des mesch.* §. 176. *sequ.*

Epictetus apud Arrian. l. 14. Ὥς θ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστὲ, οὐδὲ ἐστε ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστι. *Quamobrem, clausis januis ac valvis, quum in tenebris consederitis, nolite dicere, vos solos esse. Non enim estis. Non certe estis, sed Deus intus est.* Magna ergo nobis incumbit necessitas pietatis, quippe degentibus sub oculis Dei, omnia cernentis.

CAPUT VI.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.

§. 139. *Homo obligatus est ad amandum seipsum.* §. 140. *Qualis iste sui ipsius amor?* §. 141. *Quot ejus objecta?* §. 142. *Officia erga seipsum non sunt sejungenda vel separanda.* §. 143. *Homo vitam servare ac mortem evitare tenetur.* §. 144. *Ac proinde mors voluntaria injusta est.* §. 145. *Nec non vitae et valetudinis neglectus.* §. 146. *Officia hominis ratione intellectus. Cultura ejus omnibus communis.* §. 147. *Et singulis propria.* §. 148. *Officia ratione voluntatis.* §. 149. *Voluntatis emendatio maxime necessaria.* §. 150. *Obligatio ad corpus perficiendum conservandumque.* §. 151. *Quatenus homo teneatur ad facultates quaerendas?* §. 152. *Adeoque ad laborem et industriam.* §. 153. *Itemque ad tuendam et amplificandam existimationem.* §. 154. *Et refellendas calumnias.* §. 155. *An officia erga nos ipsos ob necessitatem praeferenda officiis erga Deum?* §. 156. *Favor necessitatis quod habeat fundamentum?* . 157. *Necessitas quid et quotuplex?* 158. *Quae necessitas favorem mercatur?* §. 159. *Leges humanae et divinae adfirmativae admittunt exceptionem necessitatis.* §. 160. *Non autem leges divinae negantes, quae ad officia erga Deum et nos ipsos pertinent.* §. 161. *Leges divinae ajentes de officiis erga alios admittunt favorem necessitatis.* §. 162. *An et negantes, si necessitas sit a Deo?* §. 163. *Si eadem sit a malitia hominum.* §. 164. *Monitum de adplicatione harum regularum ad casus speciales.* §. 165. *An liceat abscindere membrum vitae servandae caussa?* §. 166. *An carne humana vesci fas sit in extrema fame?* §. 167. *An naufragis alios, tabula semel adprehensa, vel scapha semel occupata, dejicere liceat?* §. 168. *An carnificem excuset necessitas, proposita morte innocentem occidere jussum?* §. 169. *An fugienti obstantem proterere liceat?* §. 170. *An in extrema necessitate alienas contractare vel perdere?* §. 171. *Conclusio capitis.*

§. 139. PRAETER Deum optimum maximum nihil homini seipso propius est, quippe cui ipsa natura tam tenerum sui amorem impressit, ut istum emotae mentis èsse existimemus, qui adversus se ipsum odium concipit, sibive male, quam bene, esse mavult. Nec injustus est ille SUI IPSIUS AMOR, dummodo ordinem non turbet. Est enim adfectus, quo quis perfectionibus suis ac felicitate delectatur, eaque bona conservare, et magis magisque quotidie amplificare studet. Quum vero Deus voluerit, ut exsisteremus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin et media ad veram felicitatem perveniendi nobis in promptu esse voluerit. voluit etiam procul dubio, ut conservemur, nostrasque perfectiones tueamur et amplificemus, veraque felicitate potiri studeamus, eaque delectemur, id est, ut nos amemus. (§. 92.)

§. 140. Ex quo jam supra collegimus, (§. 92. 64) hominem nihil eorum, quae ad perfectionem, felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, praetermittere teneri, dum id sine amoris divini violatione fieri possit. (*n*)

§. 141. Quum ergo ex Dei O. M. voluntate homo obstrictus sit ad ea omnia, quae ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, (§. 190.) et homo non ex sola mente, sed et ex corpore constet, et utra-

---

(*n*) Itaque haec officia nobis non praestamus tantum, ut felices simus: (jam supra enim ostendimus, falli eos, quibus *sola est utilitas justi prope mater et aequi*,) sed quia id Dei a nobis exigit voluntas, ut perfectionibus et felicitati nostrae studeamus. (§. 77. *seq.*) Itaque ipsum, quod nobis debemus, officium consistit in studio perfectionis ac felicitatis nostrae: non autem studium illud est caussa, quae nos ad hoc officium impellit.

que substantia ejus essentiam absolvat: (*Elem. phil. mor.* §. 11.) consequens est, 1, ut homo et MENTEM et CORPUS perficere, et 2, quia duae sunt mentis facultates, INTELLECTUS et VOLUNTAS, (*Elem. phil. mor.* §. 15.) de utriusque perfectionibus adsequendis, conservandis, amplificandisque sollicitus esse debeat, adeoque 3 officia hominis erga seipsum partim ad totum HOMINEM perficiendum conservandumque, partim ad INTELLECTUM, partim ad VOLUNTATEM, partim denique ad CORPUS, STATUMQUE HOMINIS EXTERNUM pertineant. (*o*)

§. 142. Ex quibus porro colligimus, 4 non sejungenda esse haec officia, adeoque 5 nec mentem, nec corpus negligi oportere: 6, si tamen contingat, ut utrique satisfieri non possit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas simul adsequi non possu-

---

(*o*) Observandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem esse hominis, sed ejus instrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, existimabant. Sic Simplicius *in proem. comment. ad Epicte. p.* 6. Εἰ οὖν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἄρχει τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτοῦ οὐκ ἄρχει, δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος σῶμα, ἀλλ' οὐδὲ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. *Quod si homo corpori imperat, ipsum vero corpus sibi non imperat, hominem corpus non esse, constat, ac ne utrumque quidem simul, eadem de caussa.* Et quibusdam interjectis: Ὁ τοῦ σώματος ἐπιμελούμενος, οὐκ ἀνθρώπου, οὐδὲ τῶν ὄντως ἡμῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τοῦ ὀργάνου· ὁ δὲ περὶ χρήματα καὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζων, οὔτε ἀνθρώπου ἐπιμελεῖται, οὔτε ἀνθρώπου ὀργάνου, ἀλλὰ τῶν τοῦ ὀργάνου. *Qui corpus curat, non hominem, nec ea quae sunt hominis, curat, sed instrumentum: qui vero pecuniae et id genus aliis rebus studet, nec hominem curat, nec hominis instrumentum, sed ea, quae ipsi instrumento serviunt.* Non sine strepitu talia jactabant veteres, quum sint dogmata non modo falsa et stolida, sed et pestilentissima.

mus, nos praestantissimam ac summe necessariam eligere, (§. 94. *) ac proinde, 7, quum mens corpore sit multo praestantior, (*Elem. phil. mor.* §. *13.*) perficiendae menti nostrae tunc magis, quam corpori, studere, at 8 neutram tamen nostri partem plane negligere debere. (*p*)

§. 143. Quod ad TOTUM HOMINEM attinet, ejus perfectio et felicitas in eo consistit, ut unio mentis et corporis maneat salva, quia divulsis istis partibus, mens quidem, tamquam immortalis, superstes est, (*Elem. phil. mor.* §. *13.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VIVERE dicitur tantisper, dum unio illa mentis et corporis salva est; MORI vero, simul ac partes illae essentiales a se invicem divelluntur: consequens est, 9, ut homo ad vitam conservandam, ac 10, proinde ad evitandam mortem, ac destructionem, omnino sit obligatus, nisi 11 mens, de praestantiore bono per mortem consequendo certa, mortem non quidem ultro eligat, sed imminentem sibi animo forti ac intrepido obeat. (*q*) (§. 144. *)

(*p*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, ut mentem obbrutescere patiantur. Sed ii non magis satisfaciunt officio, qui doctrinae atque intellectus perficiendi studio ita immorantur libris, ut iis immoriantur. Neutrum ergo officium negligendum, quamvis si quis e. g. studio theologico consecratus, non tantum sibi vel otii, vel sumtuum, superesse videat, ut studia quaedam, quae theologum alioquin ornant, nec tamen abscisse sunt necessaria, cum theologia conjungat, is omnino recte et ordine facere videatur, si id quod praestantius est, minus praestanti, necessarium minus necessario praeferendum existimet. Rem solide explicavit Cel. Wolff. *ibid.* §. 225, *seq.*

(*q*) Itaque insaniisse dixeris Hegesiam πεισι θάνατον, qui hominem ad consciscendam sibi mortem obligatum esse, existimabat, idque tanto argumentorum adparatu persuadebat hominibus non magis sanis, ut catervatim se in mare projicerent, Cic. *Tusc. Quaes.* 1. 34. *Valer. Max.* 8. 9.

§ 144. Inde porro colligimus, illi contra officium agere, qui ipsi sibi violentas manus inferunt. Quod et aliis modis facile potest demonstrari, veluti quod hujusmodi actio naturae amoris et bonae indoli repugnat, adeoque contradictionem involvit. (*Elem. phil. mor.* §. *153.* *) quod mors hujusmodi voluntaria non potest consistere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquiescentia in voluntate Dei, quas supra inter officia hominis erga Deum esse probavimus. (§. 134,) Sed adjicere jam juvabit hoc unum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam seipsum, ac proinde seipsum, tamquam alios homines. (§. 93. 65. 66.) Atqui amor justitiae non patitur, ut hominem occidamus. Idem ergo non patitur, ut nos ipsos occidamus. (*r*)

Quum enim eum emotae mentis esse, merito judicemus qui sui ipsius concipit odium: (§. 139.) ea quae somniavit fecitque ille Hegesias,

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes, maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futurae alicujus felicitatis spes atque expectatio vitam hanc illi acerbiorem mortemque suaviorem redderet. Contra nihil praeter officium optabat Apostolus, dum cupiebat dissolvi; non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa spe futurae gloriae freti, nullos cruciatus, nullumque supplicium pertimescebant, quia quod malum minus nos majori malo subducit, bonique praestantioris reddit participes, potius bonum, quam malum est. (*Elem. phil. mor.* §. 152. 12. juncto §. 151. 8.)

(*r*) Ast ita philosophandum cum iis, qui scientes et prudentes in se ipsos saeviunt: non cum iis, qui ex furore vel insania sibi inferunt manus. His actio tam tristis ne imputari quidem potest: (§. 106 29.) illis, quum sine caussa tale quid fecisse videri nequeant, vel conscientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur; magnitudo, vel metus dirae atque ingnominiosae mortis consilium tam truculentum extorquet. Quarum caussarum prima manifesto non excusat, quum supersit medium, cum conscientia redeundi in gratiam. Reliquae non destituuntur colore, quia

§. 145. Ex iisdem axiomatibus, paullo ante (§. 143.) explicatis, patet, 12 non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus; vel 13 luxu et libidine, sibi mortem accelerant, vel 14 valetudinem parum curant: quique 15, nec necessitate, nec officio urgente, pericula ultro adeunt, eaque ratione ipsi sibi suo jumento malum arcessunt. (*s*)

§. 146. INTELLECTUS humani perfectio procul dubio in cognitione veri et boni consistit. (*Hist. philos.* §. 1.) Ad quam adsequendam, conservandam, amplificandam, quum homo sit obstrictus: (§. 149.) consequens est, 16, ut unumquemque oporteat de adquirenda sibi mentis perspicacitate, facultateque verum et falsum, bonumque et malum discernendi laborare, 17, nullamque occasionem sive ex aliorum institutione, sive ex libris, sive per experientiam, veritates utiles, praeceptaque de bono et malo (*t*) addiscendi praetermittere, et 18 si forte ejus

---

ex duobus malis physicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor.* §. 152. * 2.) Sed quum nec malum physicum sit mors voluntaria, sed morale, quod eligi non potest, et calamitas dolorque concipi vix possit, quem non adquiescentia in voluntate Dei lenire possit ac debeat: quin et plerumque furor non postremus sit, ne moriare, mori: Martial. *Epigr.* 2. 80, ne his quidem casibus dici potest, suae quemque vitae mortisque esse arbitrum. Wolff. *Philos. moral.* §. 340.

(*s*) Quisquis enim actionis alicujus auctor vel caussa est, ei actio illa jure imputatur (§. 105. 22.) Quis vero dubitet, quin mortis suae caussa sit, qui se intolerabili labore excruciat? qui luxu et libidine vires corporis animique deterit prosternitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifestissimis sese praeter necessitatem objicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia sicarius habeatur, non solum qui dolo malo occidit hominem, sed et qui neci caussam praebuit: *l.* 16. §. 8. *D. de poen. l.* 1. *D. ad. L. Cornel. de sicar.* quis dubitet, quin multo magis in foro divino reus propricidii futurus sit, qui sibi ipse mortis caussam praebuit?

(*t*) Haec cognitio omnibus peraeque necessaria est, partim

sit conditionis, ut omnia, quae utilia essent, addiscere non possit, eum vel saltim id, quod optimum maximeque necessarium est, tanto accuratius veluti in numerato habere debere (§. 162. 6.)

§. 147. Ex qua postrema propositione (§. 146. 18.) porro consequitur, 19, ut, quemadmodum ad officia, adhuc recensita omnes peraeque obligati sunt: ita 20 speciatim, quisque ad eam intellectus culturam sit obstrictus, quae ejus indoli ingeniique viribus, nec non fini et vitae conditioni conveniat, ac proinde 21 suam quisque indolem suasque vires accurate exploratas habere debeat, 22 vix quippe excusandus, si quod vitae genus, cui minus idoneus sit, temere atque invita Minerva, vel ipse eligere, vel 23 aliis in potestate sua constitutis vel disciplinae suae creditis obtrudere non dubitarit. (*u*)

---

quod voluntas non potest adpetere, nisi quod intellectus sibi, tamquam bonum, repraesentavit, nec aversari, nisi quod illa tamquam malum agnovit: (§. 30. 5.) partim quod imputantur actiones, etiam ex ignorantia admissae, quatenus legem et potuit et debuit homo perspectam habere (108. 37. 38.) Recte ergo Sophocles *in Antigone v.* 1321. πολλων τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει: *Sapere ad beatitudinem praecipuum est.*

(*u*) Itaque cultura, ad quam obligati sumus, intellectus alia *Generalis* est, ad quam omnes homines peraeque obligati sunt, de qua §. 146. alia *Specialis*, ad quam singuli tenentur, de qua hoc §. 147. Illius fundamentum est ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: hujus vero cujusque indoles, id est, vires judicii, intellectus et memoriae, quae quum non apud omnes eadem, nec eodem gradu sint: non omnes homines ad idem vitae genus idoneos esse, facile patet. Hinc porro colligimus, *Vocationem Divinam Specialem*, (si ab instinctu divino atque extraordinario discedamus,) nihil aliud esse, quam voluntatem Dei de certo vitae genere ab homine eligendo, per dotes animi ac corporis ei concessas declaratam. De qua Persius *Sat.* 3. *v.* 71.

§. 148. VOLUNTATIS perfectio consistit in adpetitione et fruitione boni, malique aversatione. Quumque bonum non adpetamus, nisi cujus praestantiam intellectu praelucente perspeximus, nec aversemur, nisi quod tamquam malum cognovimus, (§. 30. 5.) ex eo quoque merito colligimus, 24 non adquiescendum nobis esse in qualicumque boni malique cognitione, sed operam dandam, ut ea viva sit, et efficax; 23. Non modo bonum qualecumque esse adpetendum, sed ex pluribus bonis praestantius magisque necessarium, 24, immo ne malum quidem aversandum esse, quod nos majoris boni participes reddere possit: denique, 25 bonum summum prae aliis adpetendum, et reliquis bonis omnibus aequo animo carendum esse, si illo sine his potiri non possimus. (*v*)

§. 149. Praeterea quum is, qui obligatus est ad finem, is et ad media sit obligatus: consequens est, 26, ut nihil eorum, quae recta ratio praescribit, ad summam felicitatem contendentibus, et quae alibi (*Elem. phil. mor. §. 249. seq.*) explicavimus pluribus, praetermittendum, sed 27 de emendanda mente 28, adfectibus ratione regendis, (*x*) 29 vitiis

---

Quem te Deus esse
Jussit, et humana qua parte locatus es in re,
Disce.

(*v*) Hinc jam alibi ostendimus, falli eos, qui snmmam felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione omnium bonorum consistere existimant: veluti Platonem apud Ciceronem *Quaest. Acad.* 1. 6. Id enim cum non cadat in hominem, nec in hujus vitae conditionem: consequens est, ut saltim ad adsequendum bonum summum ac praestantissimum, quod τήν ἀγαθὴν μερίδα eleganter vocat Servator, *Luc.* 10 42. omne studium conferre teneamur. (*Elem. phil. mor.* §. 139. *sequ.*)

(*x*) Saepe enim soli illi animi impetus hominem ita in transversum agunt, ut fine suo excidat, et vel vera felici-

denique magis magisque animo evellendis, dies noctesque serio cogitandum sit.

§. 150. Superest CORPUS, cujus perfectio quum in eo consistat, ut omnes ejus partes ad motus necessarios idoneae sint: ex hoc quoque consequitur, 30, ut obligati simus ad tuendam sanitatem, ac proinde 31 et in cibo potuque capiendo, et 32 in laboribus, et 33 in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, et vires tanto majores adquirendas, referre, (y) contra ea 34 om-

---

tate careat, vel tristem ejusdem faciat jacturam. Praeterea generatim non faciet umquam officium, quisquis adfectus non habet in potestate, quippe qui ita pervertunt distorquentque animi judicium, ut nihil recte et ordine fiat. (*Elem. phil. mor.* §. 35.) Papin. Stat. *Thebaid. Lib.* 10. *v.* 626.

Ne fraenos animo permitte calenti:
Da spatium, tenuemque moram, male cuncta ministrat.
Impetus.

Nimirum *ratio ipsa cui fraena traduntur, tamdiu potens est quamdiu diducta est ab adfectibus. Si miscuit se illis, et inquinavit, non potest continere, quos submovere potuisset. Commota enim semel, et concussa mens ei servit, a quo impellitur.* Seneca *de ira* 1. 7.

(y) Sed hic quoque status quisque sui et conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite: alia in milite, quam in viro docto. Ex quo patet exercitationes quoque corporis non in omnes easdem cadere, adeoque prudentia hic opus esse, ut et finem quisque suum ob oculos habeat, et media se digna eligat. Quin et aetas discrimen facit. Senex, si sapit *non vires desiderat adolescentis, non plus, quam adolescens, tauri aut elephanti*, ait Cicero *Cat. maj. Cap.* 9. Ac proinde et senis alia erit exercitatio quam juvenis. Id. *ibid. Cap.* 11. *Pugnandum tamquam contra morbum, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudininis, utendum exercitationibus modicis, tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur*, cetera.

nem corporis destructionem et mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri potest, amoliri teneamur.

§. 151. At frustra haec omnia urgentur, si quis ea paupertate prematur, ut sibi nec salubrem victus rationem imperare, nec laboris modum suo arbitrio statuere possit. Ac proinde 35, facile intelligitur, carere hominem non posse adparatu rerum, ad vitam statumque suum decore tuendum necessariarum. Qui adparatus quum FACULTATUM, vel si adfluentior sit, OPUM vel DIVITIARUM nomine veniat: consequens est, 36, ut unusquisque obligatus sit ad tantas facultates, quantas justis mediis parandi occasio est, adquirendas, 37, justeque adquisitas conservandas, et 38 prudenter dispensandas. (z)

(z) Non ergo ideo probamus *avaritiam*, vitiorum omnium pestilentissimum pariter ac turpissimum. Avarus enim opes opum caussa quaerit, homo seipsum prudenter amans vitae decore agendae caussa. Illi nullum lucrum sordet, nec medium ullum contrahendae pecuniae tam turpe ac injustum est, quo non utendum existimet Euglio cui semper, si non in ore, at in mente, est illud πολυθρύλλητον.

O cives, cives, quaerenda pecunia primum
Virtus post nummos.

Hic non corradit opes, sed occasioni illas juste adquirendi injicit manum. Denique quum avarus semper quaerat, et inventis miser abstineat, et timeat uti: multo aliter rationes componit vir sapiens, cujus vox est illa Horatii *Epod.* 1. *v.* 31.

Haud paravero,
Quod haud avarus ut Chremes terra premam,
Discinctus aut perdam ut nepos.

Prudenter ergo dispensat facultates, ne cogatur aliena quadra vivere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis sit ludibrio, ne creditores et improbi foeneratores limina sua dies noctesque obsideant, ne desit, quo amicos et

§. 152. Ex quo facile patet, 39, quum finis sine mediis obtineri nequeat, nullum autem sit medium, facultates necessarias sibi parandi justius labore ac industria, unumquemque ad labores in eo, quod semel elegit, vitae genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, esse obligatum, ac proinde 40 contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam otio transigit, cum summa inopia ac ignominiosa paupertate conflictatur, quum contra 41 nemini imputari possit paupertas, qui quamvis nihil, quod suarum partium sit, praetermittat, publica tamen vel privata calamitate fortunis evolvitur, (§. 106. 27.) vel 42 cui citra suam culpam nulla rem faciendi occasio est. (a) (§. 114. 56.)

§. 153. Quum porro homo nihil eorum, quae ad adsequendam, conservandam, amplificandamque felicitatem pertinent, praetermittere teneatur (§. 140.); nemo sane dubitabit, 43, quin ad felicitatem adsequendam, conservandam, amplificandamque vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quae in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus nostris judicio consistit. Cujus enim de virtute et perfectione omnes

---

indigos juvet: ne denique jam mortuus a liberis, sua culpa mendicantibus, jure accusetur. Quis vero haec ad boni viri officium pertinere neget?

(a) Utrumque ergo ad boni viri pertinet officium, et occasionem aliquid adquirendi non dimittere e manibus, et honestam paupertatem aequo animo ferre. Utrumque praestitit Jobus, qui et opes honestis mediis quaerere, et paupertatem ferre didicerat. Jungit utrumque officium et Horat. *Carm.* 3. 29. *v.* 53, qui de fortuna volubili suo more conquestus:

Laudo, inquit, *manentem. Si celeres quatit*
Pennas: resigno, quae dedit, et mea
Virtute me involvo, probamque
Pauperiem sine dote quaero.

bene sentiunt: eum dignum felicitate judicant, ac proinde nihil eorum, quae ad illam adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, praetermittunt. Itaque *existimatio* medium erit adsequendae, conservandae, amplificandaeque felicitatis, ex eoque sequitur, 44, ut uniuscujusque sit, servire famae atque existimationi, (*b*) et 45 publicis privatisque in rebus, quae ratio praescribit, praestare, denique 46 eam non modo praeclaris actionibus tueri, sed et 47, si fieri possit, quotidie amplificare.

§. 154. Quumque uniuscujusque ad officium pertineat, famam atque existimationem tueri, (§. 152. 46.) eam vero saepe deminuant aliorum CALUMNIÆ, id est, mendaces de vitiis ac imperfectionibus nostris sermones: consequens est, 48, ut nihil, quod ad calumnias re ipsa et verbis refellendas pertinet, omittendum sit, 49 nisi forte illae tam putidae videantur, (*c*) 50 vel auctor tam levis sit, ut eas generoso contemtu vindicare praestet.

(*b*) Quum vero hoc et eorum sit officium, qui nulla unquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de se opinionem vel diminuerunt vel extinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortassis adolescentia vituperatione et odio non caruit, ut hanc labem eluant virtute, ac proinde famae serviant? Exemplo esse potest Themistocles, de quo Cornelius Nep. *Cap.* 1. *Quae contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicasset, sine summa industria non posse eam exstingui, totum se dedidit reipublicae, diligentius amicis* Famaeque Serviens... *Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.* Sic Titum quoque Caesarem, cujus animus in prima adolescentia veluti a seipso exerraverat, pudore ignominiaeque metu a vitiis retractum esse, observat Sueton. *Tit. Cap.* 7. Alia exempla dabit Valer. Maxim. 6. 9. Macrob. *Saturn.* 2. 9.

(*c*) Vocantur hae *Manifestae Calumniae*, quas qui verbis operose refellendas existimat, nae is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illae virum bonum terreant, quam latratus catellorum. Et qui eas efflutit,

§. 155. Quamvis vero justissimus hic sit sui ipsius amor: nullum tamen dubium est, quin incidat in vitium, simul ac quis turbato amoris ordine, in seipum vehementiore amore, quam in ens perfectissimum, puta DEUM, fertur. (§. 92. 63) Atque inde collegimus jam supra, (§. 140.) tum demum justam rationem habere omnia haec officia erga nos ipsos, si ea cum amoris divini violatione non sint conjuncta. Ex quo facile patet, 51 non semper verum esse, quod vulgo jactant, *necessitatem non habere legem.* (*d*)

---

is non alterius, sed suam existimationem turpiter evertit. Simplicius *Comment. ad Epictet. Cap.* 64. Οἷον, εἰ τὸ, εἰ ἡμέρα ἐς ιν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐστιν, ψεῦδός τις ὑπολάβοι, οὐ τὸ συμπεπλεγμένον βέβλαπται, αὐτὸ γὰρ ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἀλήθειαν, ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς περὶ ἑαυτοῦ, οὕτω καὶ ὁ παρὰ τὸ καλῶς ἔχον λοιδορῶν σε ἢ κακοποιῶν, αὐτός ἐςιν ὁ βεβλαμμένος, σὺ δὲ οὐδὲ βέβλαψαι, οὐδὲ πεπονθάς τι κακόν: *Veluti: Si dies est, sol super terram versatur. Hoc si quis falsum putet, non ipsum connexum damnum facit, cui sua constat veritas, sed is, qui falsum de eo sentit. Sic etiam qui secus, ac decet, te conviciatur, aut malefacit, ipse est, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem est, neque mali quidquam datum.* Aliud tamen dicendum de *Calumnia Speciosa*, id est, ea, quae cum aliqua probabilitate conjuncta est, et hinc non modo incautos, sed et prudentiores, fallere potest. Hanc enim qui justis modis non reprimit, nec pudorem purgat, is diffidere caussae suae videbitur, ac proinde non satisfacit officio, quod existimationem et famam, quae cum vita pari passu ambulat, pro virili tueri jubet.

(*d*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum est, eaque ita vulgo utuntur, ac si ex tripode audita esset, et quasi nihil sit turpe et nefarium, quod excuset necessitas. Euripid. *in fragm. ex Hippolyt. object.*

Ἐγώ γε φημὶ, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.

§. 156. Quum ergo regula haec non semper, at aliquando tamen, officio suo fungatur; (§. 155, 51) consequens est, 52, ut diversi casus distinguendi sint, quumque in hujusmodi actione, quam nobis imperiosa necessitas extorsit, nulla circumstantia alia rem variare possit, quam vel NECESSITAS ipsa, vel LEGIS naturae, vel OFFICII, quod praetermittendum est, indoles: facile patet, 53 haec tria pau'lo accuratius ac distinctius esse consideranda, si quatenus necessitas habeat legem, vel non habeat explorare velimus.

§. 157. Per NECESSITATEM hic intelligimus statum hominis, in quo legi sine periculo suo parere non potest. Quod periculum, quoties ad ipsam vitam pertinet, necessitas erit EXTREMA, (e)

Quoties periculum est, ex mea sententia
Necessitati debet et lex cedere.

Claudian. *in Eutrop. Lib.* 2. *v.* 595.

Suprema pericula semper
Dant veniam culpae.

Atqui si hoc abscisse verum esset, adversus se ipsos graviter peccassent martyres, qui, insuper habito illo necessitatis favore, nullo cruciatuum genere adduci se passi sunt, ut aliquantulum thuris flammae injicerent; nec minus stolide egisset Josephus, qui vitae libertatisque adire periculum, quam herae libidini servire maluit. Quin nemo sanus vitio verteret militi fugam, si, imminente hoste, cui se resistere non posse animadvertit, stationem deserere non dubitet. Plura exempla iam addere supervacuum esset, quum vel haec satis ostendant, non usquequaque veram ac solidam esse hanc regulam.

(e) Ita *Necessitas extrema* imminebat martyribus, quibus aut dirissimum subeundum supplicium, aut Christo maledicendum erat. Non vero extrema erat necessitas, qua Christianos ad defectionem impellere conabatur Julianus ὁ παραβάτης dum eos abs litterarum studiis, honoribus,

quoties ipsi vitae non imminet, pro magnitudine periculi MAJOR, MINORVE adpellabitur. Ita et ABSOLUTA est necessitas, quae evitari nullo alio modo potest, quam violata lege: RESPECTIVA, quam alius quidem, at non hic homo, qui jam in illa versatur, evitare posset.

§. 158. Jam facile quisque animadvertet, 54 in censum hic non modo venire necessitatem EXTREMAM, sed et eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quaedam sint calamitates ipsa morte acerbiores: quis dubitet, quin viro etiam constantissimo terrorem injicere possint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, et similes aerumnae? Praeterea quum ubi effugium patet aliud, ex duobus malis physicis minimum eligendum sit: (*Elem. phil. mor.* §. 157. *) consequens est, 55, ut absoluta quidem necessitas favorem mereatur, (§. 157) 56 respectiva tum demum, si quis non seu sibi jumento hoc malum invenerit. (*f*)

---

militia repellebat. *Absoluta* erat necessitas, in qua versabatur Daniel, bestiis objiciendus, nisi preces intermisisset: *Respectiva*, quacum conflictabatur Davides, dum ei aut fama pereundum, aut panibus sacris vescendum erat. Alius enim, qui sine praecipiti fuga iter fecisset, facile procul dubio alium reperisset panem, quo expugnasset inediam.

(*f*) Si quis se ultro periculo offert, caussa est illius necessitatis, in qua versatur, ac proinde ipsi eventus potest imputari. (§. 105. 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excusat, adeoque nec excusabit necessitas, si per eum steterit, quo minus illa urgeretur. Hinc vix favorem meruit necessitas, in quam se conjecerat quidam, qui propositum adversus Christianos edictum diripuit consciditque, statimque productus non modo tortus, sed et legitime coactus est, teste Lactantio *de mor. persequut. Cap.* 13. Si ergo in his constitutus angustiis aliquid egisset adversus honestatem et justitiam, tantum ut mortem et cruciatus subterfugeret, quis negaverit, eum male egisse? Exemplo esse potest Quintus quidam cujus in Epistola de martyrio Polycar-

§. 159. Lex porro quum vel DIVINA sit, vel HUMANA eaque vel AJENS, vel NEGANS, (§. 64. 9) homo vero, etsi summus imperans, neminem obligare possit ad mortem gratis subeundam: consequens est, 57, ut leges HUMANAE regulariter intelligendae sint cum exceptione necessitatis. (g) Idemque 58 dicendum videatur de DIVINIS AJENTIBUS, vel ADFIRMATIVIS, quia nemini imputari potest omissio actionis, si agendi desit occasio, (§. 114. 56) nisi forte 59 actionis intermissio ita sit comparata, ut tendat in summi Numinis injuriam, siquidem tunc lex simul concurrit negativa, quod nihil faciendum sit in Dei ignominiam. (§. 131. 36) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI.* 10.

§. 160. Contra ea quod ad leges divinas NEGANTES attinet, illae ad officia vel erga *ipsum Deum*,

---

pi meminit ecclesia Smyrnensis, qui, quum sponte se obtulisset martyrio, et alios ad idem faciendum perpulisset, visis bestiis, per genium Caesaris juravit, nefandoque sese polluit sacrificio. Quare Smyrnaei graviter monent: Διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοὶ οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον: *Nos itaque fratres, non probamus eos, qui ultro accedunt, ac semetipsos produnt, quum aliter praecipiatur in Evangelio.* Similia habes apud Originem *ad Jo. XI.* 35. *Tom.* 31.

(g) Omnia haec liquida videntur. Homines dum se imperio civili subjecerunt, in imperantem contulerunt omnia, sine quibus finis civitatum obtineri non posset. Hinc et jus vitae et necis ei concesserunt, at non promiscue, quia id fini civitatis refragaretur, sed tantum, si id exigat salus populi vel rei publicae. Itaque nec cives legibus suis obligare potest ad mortem gratis subeundam, sed eo tantum casu, si id exigat salus populi et reipublicae: adeoque ejus leges regulariter intelligendae sunt cum exceptione necessitatis. Hinc eleganter Grotius *de jure belli et pac. I.* 4. 7. *n.* 2. *Ferri ab hominibus leges solent et debent cum sensu humanae imbecillitatis.*

vel erga *nos ipsos*, vel erga *alios homines* nos obstringunt. (§. 90. 124.) Quae ad officia erga ipsum Deum pertinent, in se ita sunt comparata, ut sine ignominia Dei numquam intermitti possint. Quum vero ad ea omnia, quae cum ignominia, summi Numinis conjuncta sunt, omittenda simus obstricti: (§. 131. 36.) consequens est 60, ut nullus sit tantus necessitatis favor, qui hominem, leges divines negativas de officiis erga Deum violaturum, posset excusare. (*h*) Contra 61, si duo colliduntur officia erga nos ipsos, nihil tutius est quam ut ex duobus malis physicis, quod minimum est, eligamus.

§. 161. Quae ad officia erga alios homines pertinent, leges ajentes favorem necessitatis non respuere certissimum est, partim quod omissio actionis imputari non potest, si deest agendi occasio (§. 114. 56); partim quod amoris leges nos non obligant, ut alterius felicitate magis, quam nostra delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipsos, ame-

---

(*h*) Hinc factum suum excusare non potest, qui quacumbue necessitate adduci se passus est, ut in Deum esset blasphemus, idolis sacrificaret, perjuriove se pollueret. Quod et ipsi non negarunt scriptores profani, veluti Juvenalis, *Sat.* 8.

Ambiguae si quando citabere testis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet. ut sis
Falsus, et admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animum praeferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere caussas.

Quamvis vero excusare se nequeant, qui quid tale admiserunt, necessitati succumbentes; non tamen permittit humanae imbecillitatis sensus, ut eorum vicem non doleamus quos a constante proposito dimovit imperiosa hujusmodi necessitas, quum noverimus, ipsi Petro Christum Servatorem

mus. (§. 94. 65) Et eatenus 63 verum est illud: *Proximus egomet sum mihi.* (*i*)

§. 62. Porro NEGANTES leges de officiis erga alios objecta a Deo necessitate, vel cum officiis de conservatione nostri ipsius, vel de perfectione nostra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore casu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur, (§. 99. 6.) 64 procul dubio, incumbente nobis necessitate, quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, dumne per nos steterit, quo minus durum illud necessitatis telum declinaremus, vel par sit omnium conditio, quia aequalis adversus aequalem nullo favore utitur: (§. 158. 66.) posteriore 65 satius est, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, ut nos majore perfectione vel felicitate potiamur. (*k*)

---

neganti, datam esse veniam, quando eum facti poenituit. *Matth.* 20. 1. 75.

(*i*) Sic ex. gr. lex divina non obligat quemquam, ut alium serves, ipseque pereat, vel ipse esuriens, quod superest, panis frustulum alteri det. Id ne ipsa quidem santissima lex amoris, quam sacrae litterae Christianis inculcant, exigit. 2. *Cor.* 8. 13. Quare recte Seneca *de Benef.* 2. 15. *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Nec aliud in animo habuere scholastici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata charitas incipit a se ipso.*

(*k*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum est physicum, si per nos non stetit, ut illa potiremur. At perdere alterum, malum est morale, quod semper majus malo physico habendum est. Quum vero ex duobus malis physicis eligendum sit minus, ac proinde ex concurrentibus malis physico et morali physicum: (*Elem. phil. mor.* §. 152. *) non sane peccabit, qui eo casu cum aliquo detrimento suo alium conservare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamvis non reprehendendus sit, qui in naufragio inhaerens tabulae, alterum eamdem, utrique non suffecturam, adprehensurum depellit: inexcusabilis tamen omnino videretur, qui spe majoris felicitatis, amicum proderet, quem salva religione prodere non poterat.

§. 163. Et haec justam habent rationem, si ipsius Dei O. M. providentia ἀμέσως contingat, ut in ea necessitate versemur. (§. 162.) Nam si a malitia hominum est illa calamitas: aut id illi agunt, ut pereamus, aut ut necessitatem peccandi nobis imponant. Priore casu, quum alium, nedum pravum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. 94. 65) 66 merito erit excusandus, qui alium, quam se perire malit. Posteriore 67, dira quaevis potius erunt ferenda, quam ut quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittamus (*l*) (§. 131. 6)

§. 164. His observatis regulis, quarum plerasque jam alii acute invenerunt, (*m*) non difficile erit de variis speciebus, quas PUFENDORFFIUS et alii proponunt, judicare, quamvis, si recte ponas calculum, multi fingantur casus, qui rarissime contingunt: plures, ubi omnia uno temporis momento transiguntur, intra quod vix de justitia injustitiaque actionis suscipiendae intermittendaeve quidquam, adhibita in consilium ratione, statuere liceat. Nimi-

---

(*l*) Hinc si vita nostra incidat in insidias telaque latronum: quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, quia nulla nos obligat ratio, ut latrones potius, quam nos ipsos, servemus. At male sibi consuluisset Josephus, si vincula magis timuisset, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat uxor Putipharis. Latrones enim id agunt, ut pereamus: Putipharis uxor Josepho necessitatem peccandi imponere cupiebat.

(*m*) Proposuit jam has regulas, saltim plerasque, Thomas. *Jurispr. div. II.* 2. 243. *sequ.* non ex iisdem tamen, quibus nos hic utimur, principiis derivatas. At postea idem eas sequestratas e jure naturae, et regulam unam revocatam voluit, omnes leges habere tacitam exceptionem necessitatis. *Fundam. jur. nat. et gent. II.* 2 29. †. Nobis nulla videtur ratio suadere, ut omittamus vel sequestremus exceptiones, quas ex ipsa recta ratione fluere, ea, quae diximus, abunde ostendunt.

rum cuivis, qui extra teli jactum est, quid factu opus sit, expensis in utramque partem rationibus, judicare non adeo difficile est, quum illi, qui in praesentissimo periculo versatur, in arena capiendum sit consilium. Ut non male de hujusmodi casibus usurpare possis illud poetae:

Facile omnes, quum valemus, recta consilia
aegrotis damus,
Tu, si hic esses, aliter sentires.

Terent. *Andr. I.* 1. *v.* 9. Ergo hic multa Dei potius judicio ac misericordiae relinquere, quam ad vivum omnia resecare, praestiterit.

§. 165. Sic nemo dubitaverit, 68, quin necessitas excusatura sit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, ut ei aut pereundum, aut membro aliquo carendum sit, si ense recidendum putet membrum, ne pars sincera trahatur. Quum enim utrumque officium de servanda vita integritateque membrorum nobis ipsis debeamus, in his vero tutissimum sit, ex duobus malis physicis id, quod minimum est, eligere, (§. 160. 61) denique minus omnino malum sit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium istud, vitam jactura membri alicujus redimendi esse justissimum? (*n*)

(*n*) At difficilior est quaestio, an haec sit lex naturae praeceptiva, et is contra officium faciat, qui in ancipite isto periculo constitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis se imparem existimat, persentiscere? maxime quum non adeo certa spes sit, quae de sectione illa concipitur, et non minus multi, qui hos cruciatus mira constantia pertulerunt, perire, quam servari, soleant? Sane senectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum dissensus, ipsiusque chirurgi in hac encheiresi imperitia et ruditas, in tantillo temporis momento, facile subigent animum, ut medicinam illam ipsa morte acerbiorem putet, et sine tam

Nullum quoque dubium est, 69, quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam misere tolerarunt, excusandi sint: quum et hic collidantur bina officia, quae nobis ipsis debemus, ac proinde ex duobus malis physicis, morte, et alimentis, alioquin detestabilibus, minimum omnino eligendum videatur. (§. 160. 61.) At 70 non excusandus, qui alterum obtruncat, ut ejus carne pastus miseram vitam extendat: quia, quantacumque sit longae inediae imperiosa necessitas, ea tamen jus non dat in vitam alterius, nec fas est alteri eam eripere, ut ipsi conservemur, quia par hic est utriusque conditio ac necessitas. (o) (§. 162. 64.)

§. 167. Aliud dicendum, 71, si quis naufragus adprehensa tabula, uni tantum suffectura, alterum, manus eidem injicientem, vi repellat, vel 72 aliqui in scapham insilientes, reliquos, quos scapha ferre non potest, praecipitent. Utroque enim casu non est par utriusque conditio, quia qui tabulam ad-

---

exquisitis doloribus mori, quam incertam salutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. 164.) memores, ἐπέχειν, et rem Dei judicio et misericordiae committere, quam de hominis in tanta necessitate constituti conscientia temere judicare malumus.

(o) At quid si omnes, pari necessitate pressi, in unius macfationem consentientes rem sorti committant? Quo pertinet casus tristissimus de septem Britannis, quem ex Tulpii *Observ. medic.* 1. 43. refert Casp. Ziegler. *ad Grot. de jure bell. et pac.* 2. 1. 3. Nihil vero hic mutandum. Nemini enim in alterius vitam jus est. Et qui consentit in caedem sui ipsius aeque peccat, ac qui se aliumve occidit. *Nec debuit quisquam vitam suam tam vilipendere, ut ejus jactura alterius famem expleret. Nec reliqui etiam ideo in socium suum saevire debuerunt, ut stomacho suo consulerent:* recte judicat Ziegler. *ibid. p.* 189. *sequ.* Quibus non usquequaque satisfecisse videtur Pufendorff. *de jure nat. et gent.* 2. 6. 3.

prehendit, quive jam scapham prius occuparunt, in possessione sunt, ac proinde jure suo ab aliis, quamvis cum eodem periculo luctantibus, privari nequeunt. Et quis non minus esse malum animadvertit, aliquos perire, quam omnes, majus bonum paucos, quam nullum servari? (*p*)

§. 168. Nec 73 magis excusari carnificem, vel alium quemcumque, qui hominem innocentem, proposito mortis supplicio, occidere jussus, parendum existimat, et imminentis supplicii periculum ad justam sibi excusationem sufficere credit. A malitia enim hominis est illa calamitas, qui id agit, ut necessitatem peccandi imponat carnifici. Quo casu dira quaevis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittendum. (*q*) (§. 163. 67)

(*p*) Ex quibus fundamentis et alter decidi poterit casus de militibus, in castrum vel urbem munitam confugientibus, aliosque, paullo tardiores, excludentibus, ne hostes una irrumpant. Quale est factum Pandari, de quo Virgil. *AEn.* 9. *v.* 722. *sequ.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt.* 4. 16. 8. Ubi tamen probe dispiciendum fuerit, extremane et absoluta sit necessitas, (§. 158. 55.) an remotius adhuc periculum, et quod alia ratione, ex. gr. paucis hostibus admissis, et reliquis dimisso clathro submotis, evitari possit. Inde merito collaudanda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui suadentibus aliis, ut pontem Lyci fluminis rescinderet, *malle se*, ait, *insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. 4. 16.

(*q*) Accedit, quod nihil agendum sit contra certam conscientiam: (§. 45. 35.) hic vero ponatur species, quod carnifex certo sciat, saeviendum sibi esse in innoxium caput. Quis ergo eum admissi criminis absolveret? Nec rem conficit distinctio Pufendorfii, utrum spiculatori haec caedes imputetur tamquam actio propria, an mera alieni facti exsequutio. Quamvis enim ille posteriore casu caedem carnifici illi non magis imputari posse existimet, quam gladio aut securi, *Jur. nat. et gent.* 1. 5. 9. 8. 1. 5. 6. multum tamen interesse arbitramur inter gladium vel securem, tam-

§. 169. Contra ea 74 recte quis, imminente innocenti morte, fuga sibi consulturus, alium sibi obstantem submovet, quamvis se ei damnum illaturum suspicetur. Sive enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: necessitas est a malitia hominis, isque id agit, ut fugiens pereat. Sive non nocendi consilio obstet: ab ipsius Dei providentia haec necessitas fugienti objicitur. Utroque vero casu quaelibet honesta ratio est expediendae salutis. (r) (§. 163. 56. 162. 64.)

§. 170. Idem dicendum videtur de casibus, 75, si quis res alienas in extrema necessitate, famis vel frigoris expellendi caussa, contrectet: (s) 76, vel si homines in extremo naufragii periculo, jactum alienarum mercium faciant. Quemadmodum enim prio-

---

quam res inanimatas, et hominem ratione praeditum, cui tam injustam exsequuturo sententiam, ipsa conscientia reclamat.

(r) Nihil ergo moramur dissensum Alberti, *Comp. Jur. Nat. orthod. conform. Cap* 3. § 17. *sequ.* Argumentum enim, quo fretus in alia omnia sibi eundum existimat, quod in statu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane est ἀπροσδιόνυσον, quia, nec principium juris naturalis in statu integritatis quaerendum est, (§. 74.) nec in eo statu ullum concipi potest periculum, quod hac tristi fuga fuisset evitandum.

(s) Qui hic dissentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam grave existimant esse peccatum, ut nulla necessitate urgente quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in casu necessitatis, puta in moderamine inculpatae tutelae, pro crimine imputent cur magis imputarent furtum? Praeterea quis furtum sine dolo malo, immo sine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas surripere jussit imperiosa longae inediae necessitas, aestimatio facile praestari possit ab hominibus, etiam mendicis, ubi se periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem aestimabilem animo restituendi domino intervertere maluerint. Add. *Cap.* 3. 10. *de furt.*

re casu necessitas est a malitia hominum, id agentium, ut famelicus, vel frigore obrigescens, omni humana ope destitutus pereat: (§. 163. 66) ita posteriore inter duo mala physica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut sibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, a se jactandarum, aestimationem esse praestandam. (§. 160. 61.).

§. 171. Sed talia innumera vel fingi, vel in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, ex quibus quaedam verae sunt ἄπορα, et de quibus facile in utramque partem disputari possit. Sed ne obliti videamur ejus, quam ipsi paullo ante dedimus admonitionis, (§. 164) plura addere jam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui conscientiis dirigendis laborant.

N. B. — *Sequens adnotatio §. 144 adnectenda ex Typographi negligentia excidit.*

(*) Sapientem posse morte voluntaria hujus vitae aerumnis, et doloribus se se subducere olim contendebant stoici. Insanam hanc opinionem nostris hisce temporibus defenderunt nonnulli sophistae, quibus non satis fuisset omnem morum regulam subvertere, nisi in aliorum suamque vitam tandem aliquando conjurassent.

Non potest Homo ab ista mortali vita discedere praeter Dei voluntatem, qui summus est omnium Imperatorum Dominus; vita igitur nostra quoddam est depositum, quod solus repetere potest qui solus dedit. *Piis omnibus*, ait *Tullius*, *retinendus est animus in custodia corporis*, *nec*

injussu ejus, a quo ille nobis datus est, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum assignatum a Deo defugisse videamur (in somnio Scipionis). Praeterea qui vitam sibi eripit, in se ipsum crudelis est, quia sub fugiendi mali praesentis obtentu, in apertum summae infelicitatis discrimen se se conjicit. Praesentia quidem mala declinat; at incertus est melioremne, an longe deteriorem conditionem sit experturus. Imo potius, si providentiam Divinam agnoscat cujus ordinatione omnia in mundo contingunt, certus est injustum se ad supremi judicis tribunal intrudere, ac proinde male ab eo accipiendum esse, et poenis gravissimis afficiendum. Suppliciis acerbissimis obnoxios esse in inferis qui vitam temere projiciunt, veteribus etiam paganis persuasum fuit, ut patet ex iis Virgilii versibus:

Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas. Quam vellent aethere in alto,
Nunc et pauperiem, et duros perferre labores!

Nonne eos pudet qui suicidium fortitudinis laude commendant, quorumdam fulti Romanorum exemplis, eam proponere rationem, qua semel admissa, insanus suicidii furor longe lateque grassaretur? At, qui seipsum interimit, non fortitudinem, sed animi abjectionem demonstrat. Cur enim ita se gerit, nisi quia vel taedium vitae, vel infortunia, morbos, egestatem, aut alia hujus vitae mala tolerare non potest? Qua in re ignaviam sapiens quisque deprehendet, non fortitudinem, quae in aerumnis constanter perferendis sita est. Hinc praeclare Martialis:

Rebus in adversis facile est contemnere vitam;
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Merito quippe nobis succensere potest Deus, quando concessum nobis vitae beneficium injussi abjicimus, propter mala quae nobis ingruunt: quid enim id aliud est, quam ejus Providentiam incusare? ejusque benignitati et justitiae diffidere? Namque si de benignitate, de justitia, provi-

dentiaque Divina non dubitaremus, mala quae nobis accidunt, haberentur, vel tamquam propriorum scelerum poenae, vel tanquam meriti comparandi instrumenta, vel tanquam totidem occasiones patientiam, nostramque in Deum fiduciam exercendi et excitandi. Ergo expectandum est donec Providentia Divina, quae certo consilio ea mala permittit, aliquod praesenti nostrae conditioni levamen et solatium, eo quo sibi libuerit modo, afferat. Cum igitur vitam sibi proprio arbitratu auferre et inconsulto, qui eam nobis concessit, Deo, grande sit nefas; quanta supplicia eos manere debent qui tantam suo Creatori injuriam referunt? Ne dum ergo mors voluntaria sit malorum remedium et finis, contra initium est poenae longe gravioris in altera vita subeundae.

CAPUT VII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS ABSOLUTIS, ET PERFECTIS, SPECIATIM DE NEMINE LAEDENDO.

§. 172. *Officiorum erga alios fundamentum.* §. 173. *Ea vel perfecta, vel imperfecta.* §. 174. *Eorum definitiones.* §. 175. *Alia item absoluta, alia hypothetica.* §. 176. *Quo ordine de his agendum?* §. 177. *Homo hominem, ut sibi aequalem, tractare debet.* §. 178. *Ac proinde nemo laedendus.* §. 179. *Nemo occidendus, nullius sanitati ac corpori damnum inferendum.* §. 180. *Nisi necessitas ipsa uti nos cogat moderamine inculpatae tutelae.* §. 181. *Ejus limites.* §. 182. *Adversus quos eo uti possimus?* §. 183. *Spatium ejus in libertate naturali.* §. 184. *Et in statu civili.* §. 185. *Modus violentae defensionis.* §. 186. *Pro quibus rebus sit licita?* §. 187. *An et pro honore et existimatione tuenda?* §. 188. *Nemo laedendus ratione intellectus.* §. 189. *Nec ratione voluntatis.* §. 190. *Nec ratione corporis.* §. 191. *Nec ratione existimationis.* §. 192. *Nec ratione pudicitiae.* §. 193. *Laedi aliquis potest cogitando, gestibus, verbis et factis.* §. 194. *Sermonem homo prae brutis peculiarem habet.* §. 195. *Quid sermo?* §. 196. *Quomodo eo utendum sit?* §. 197. *Verborum notione recepta utendum.* §. 198. *Nemo sermone laedendus.* §. 199. *Laedere possumus alterum dissimulatione, mendacio, deceptione.* §. 200. *Quando vel tacere, vel falsum dicere, vel ambigue loqui liceat?* §. 201. *Quid taciturnitas, falsiloquium, fictio?* §. 202. *Quid veritas, et veracitas?* §. 203. *Quid adseveratio, jusjurandum, benedictio, maledictio, exsecratio?* §. 204. *Quando uti liceat adseverationibus?* §. 205. *Quando benedictionibus? An et maledictionibus et execrationibus?* §. 206. *Jurisjurandi quis sit usus?* §. 207. *Qui et quomodo jurare debeant?* §. 208. *Cujus ex mente interpetrandum sit jusjurandum?* §. 209. *Effectus ejus et nata inde obligatio.* §. 210. *Qui laesit, tenetur ad satisfactionem.* §. 211. *Quid satisfactio et quotuplex?* §. 212. *Quomodo praestanda?*

§. 172. PROGREDIMUR jam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES; quorum fundamentum jam supra in eo positum esse animadvertimus, quod homo homini natura AEQUALIS, ac proinde eatenus amore amicitiae sit prosequendus. (§. 85. et 88.) Quumque aequalitas naturae aequalia etiam officia exigat: inde collegimus, HOMINEM HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENERI AMARE. (§. 93.)

§. 173. Deinde amoris hujus duos esse gradus, ostendimus, quorum alterum JUSTITIAE, alterum HUMANITATIS et BENEFICENTIAE adpellavimus. (§. 82. sequ.) Quum vero prior in eo consistat, ut nihil quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem laedamus, et cuique, quod suum est, tribuamus: posterior, ut alterius perfectionem et felicitatem pro virili provehere atque amplificare studeamus, illique tribuamus et ea, quae jure stricto et perfecto non debemus: (§. cit.) consequens est, 1, ut et officia, quae, alteri debemus alia sint *justitiae*, quae PERFECTA; alia *humanitatis et beneficentiae*, quae IMPERFECTA vocamus.

§. 174. Itaque OFFICIA PERFECTA sunt, ad quae homo perfecte, et per modum coactionis, obligatus est, puta ut neminem laedat, et cuique, quod suum est, tribuat; IMPERFECTA, ad quae imperfecte sine coactione, et ex ipsa virtute, obligamur, puta, ut alterius perfectionem ac felicitatem aeque ac nostram, pro virili amplificare studeamus. (*t*) (§. 84.)

(*t*) Itaque officia *Perfecta* nobis necessitatem imponunt, ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus. *Imperfecta* monent, nos nondum verae virtutis laudem adsequutos, nisi et alios perfectiores ac feliciores reddere, pro

§. 175. Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA attinet, illa in eo posita sunt, ut NEMINEM LAEDAMUS, et CUIQUE QUOD SUUM EST TRIBUAMUS, (§. 174.) laedere autem est, alterum infeliciorem, quam natura est, reddere, (§. 82.) SUUM denique aliquis dicere potest, quod juste adquisivit; (§. cit.) sequitur sane, 2, ut obligatio ad neminem laedendum sit *connata*; ad suum cuique tribuendum, *adquisita*. Unde prius officium ABSOLUTUM; posterius, quod suum cuique tribui jubet, HYPOTHETICUM vocamus. (*u*)

§. 176. Quumque porro jus, quod circa rem aliquam adquisivimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO seu CONVENTIONE proficiscatur: consequens est, 3, ut omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO nascantur, adeoque 4, is commodissimus futurus sit tractationis nostrae ordo, ut primum de officiis PERFECTIS ABSOLUTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro HYPOTHETICIS, quae ex

---

virili annitamur. Ea officia jam veteres jureconsulti accurate distinxerunt, veluti Paullus, dum *quaedam voluntatis, et officii magis, quam necessitatis, esse*, scripsit, *l.* 17. §. 3. *D. commodati.* Adde locum Senecae, quem attulimus supra §. 84.

(*u*) Itaque *Absolutum* officium nobis est, quod homo ab homine exigere potest nullo posito jure, quod per factum aliquod adquisiverit: *Hypotheticum*, quod, demum posito aliquo jure, per factum adquisito, exigitur. Sic homo ab homine jure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo sibi hoc jus adquisiverit. At non posset quisquam jure conqueri de rebus sibi ab altero praeceptis, nisi jus aliquod circa illas res, veluti dominium, facto adquisivisset. Itaque *neminem occidere* est officium absolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod discrimen si non neglexisset ὁ πάνυ Salmasius, *de usur. Cap.* 9. facile intellexisset, non fugisse rationem jureconsultos, qui *furtum admittere naturali jure prohibitum esse*, contendunt *l.* 1. §. 3. *D. de furt.* §. 1. *Inst. de obl. quae ex delict.*

DOMINIO, ac denique de iis, quae ex PACTO oriuntur, paullo accuratius agamus. *Imperfecta* enim *hypoteticis* ideo praemittenda putavimus, quia homines, frigescente demum atque oblanguescente humanitate, invecto dominio, pactisque interpositis, consulere sibi coeperunt.

§. 177. Primo ergo omnium ponendum est, hominem homini esse natura aequalem, (§. 172.) iisdem quippe cum altero partibus essentialibus constantem. Et quamvis alteri prae altero perfectio aliqua veluti sortito obtigerit: diversos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis essentiam sed unum aeque esse hominem, ac alterum. Ex quo sequitur, 5, ut alter alterum, tamquam aeque hominem tractare, nec in rebus, quae pluribus jure perfecto competunt, prae aliis praerogativam sine justa causa adfectare, adeoque 6, quod sibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. (v) (§. 88. 54.)

§. 178. Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. 177. 6.) nemo vero nostrum perfectione ac felicitate sua, quam jam natura habet, vel juste adquisivit, ab alio privari: vel res suas deteriores reddi, id est, LAEDI velit: (§.

(v) Haec regula tam est rectae rationi consentanea, ut eam nec Pagani ignorarint. Saltim eam sententiam in deliciis fuisse Alexandro Severo Imp. auctor est Æl. Lampridius, *Cap.* 51. *Clamabatque saepius, quod a quibusdam sive Judaeis, sive Christianis audierat et tenebat, idque per praeconem, quum aliquem emendaret, dici jubebat:* Quod Tibi Fieri Non Vis, Alteri Ne Feceris. *Quam sententiam usque adeo dilexit, ut et in palatio, et in publicis operibus, praescribi juberet.* Probabile est, quod observavit Lampridius, Alexandrum hanc sententiam a Christianis accepisse. In sensu enim ajente totidem verbis habetur *Matth.* VII. 12. *Luc.* VI. 31. At inde non sequitur, ut non et ratio eam veritatem perspicere potuerit. Similia enim sunt apud Simplicium *ad Epict. Enchirid. Cap.* 37.

82.) consequens est, 7, ut et nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8, et neminem laedere debeamus. Et quia ad felicitatem nostram ac perfectionem non modo CORPUS, sed et MENS praecipue, pertinet: 9, ad utramque hominis partem pertinere hoc praeceptum, quin 10 laesionem mentis tanto esse corporis laesione graviorem, quanto mens ipsa corpore praestantior est, (*Elem. phil. mor.* §. 14.) facile intelligitur. (*x*).

§. 179. Totius hominis perfectio ac felicitas consistit in VITA, id est, in unione mentis et corporis, (§. 143.) quae quidem perfectio inter eas, quas a natura accepit, praestantissima, et reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum est. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam a natura accepit, privare nefas sit, (§. 178, 7.) nec nos ab altero vita privari velimus: per se patet, (§. 178. 6) 11 officii nostri esse, nec alium occidere, vel 12

(*x*) Hinc graviter Epictetus invehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusve suis aliquid decedit, non illud, quo mens redditur deterior. Ὅπου τι, inquit, *σωματικὸν ἐλάτωμα εἰς κλῆσιν, ἐκεῖ ἡ βλάβη. ὅπου εἰς τὴν προαίρεσιν, οὐδεμία βλάβη οὔτε γὰρ τὴν κεφαλὴν αλγεῖ ὁ ἐξαπατηθεὶς, ἢ ἀδική τας, οὔτε τὸν ὀφθαλμὸν οὔτε τότι σχίον, οὔτε τὸν ἀργὸν ἀπολλύει, ἡμεῖς δ' ἄλλο οὐδὲν ἐθέλομεν, ἢ ταῦτα, τὴν προαίρεσιν δὲ πότερον αἰδήμονα καὶ πιστὴν ἕξομεν, ἢ ἀν'αίσχυντον καὶ ἄπιστον οὐδ ἐγγὺς διαφερόμεθα. Ubicumque in his, quae ad corpus pertinent, possessionibus aliquid damni acceperimus, illico jacturam nos fecisse arbitramur, sed in voluntatis proposito quum detrimenta nobis eveniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepisse nullum censemus; quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, sed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam ista. Inter nos vero disceptatio nulla est, ne mediocris quidem, utrum satius sit, voluntatem habere pudicam, et fidelem, an vero impudicam, et infidelem.* Arrian. *Diss. Epict.* 2. 10.

ejus sanitati detrimentum inferre, vel 13 mortis aut morbi caussam dare, vel 14 eum citra jus, aut occidendi animo, periculo exponere. (y)

§. 180. Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam seipsum, amare, (§. 94. 65) et saepe contingat, ut aut alicui ipsi, aut alteri, pereundum sit; consequens est, 15, ut eo casu, si quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis, (§. 163. 66) adeoque 16 et cum caede repellere adgressorem liceat, dumne quis 17 limites justae defensionis excedat.

§. 181. Quinam vero sint justae defensionis limites, nemini erit obscurum, qui absolutam praecipue necessitatem, id est, nullo alio modo evitabilem, (§. 158.) favorem mereri, meminerit. Ex hoc enim consequitur, 18, ut tum demum moderamini inculpatae tutelae sit locus, si quis in absoluta necessitate, vel respectiva quidem, sed in quam sua culpa non inciderit, versetur. (§. 158, 55, 56.) 19. Ut defunctus omni periculo, nullo amplius defensionis jure gaudeat. 20. Ut qui vel sine adgressoris laesione, vel leviore malo adgressori repraesentato, periculum evitare potest, ei jus non sit ad caedem temere provolandi; (*) quum ex duobus malis physicis, id quod minimum est, malum eligendum esse,

---

(y) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem sibi nihil imperii est, periculis objicit, quam qui jure atque imperio suo ita abutitur, ut alterum, quem perire cupit, eo consilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. 1. 9. Diod. Sic. *Bib.* 14. 73. 19. 48. Justin. *Hist.* 12. 5. Curt. 7, 2; immo in ipsis sacris litteris, 2. *Sam.* XI. 25. ubi et sequente *Cap.* XII, 9. ideo homicidium Davidi exprobratur a Nathane, quod Uriam eo animo, ut periret, in periculosissima statione collocari jussisset. Add. Pufend. *de jure nat. et gent.* 8. 2. 4.

vel ipsa recta ratio nos doceat. (*Elem. phil. mor.* §. *152.*) (z)

§. 182. His observatis principiis evidentissimis, nihil facilius est, quam ad quaestiones omnes, quae de hoc moderamine inculpatae tutelae incidere possunt, respondere. Si enim quaeras, adversus quos eo uti liceat? recte respondebis, 21 adversus omnes, per quos in periculum illud sine tua culpa adductus sis: (§. 81. 18.) adeoque 22 et adversus furiosos, mente captos, itemque 23 eos, qui alium invadere parantes, te per errorem invaserint. Uti enim praeclare observavit Grotius, *de jure belli et pac. II*, 1, 3, jus defensionis hic non nascitur ex peccato atque injustitia ejus, a quo intentatur periculum, sed a jure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quovis modo, nec alterius vitam eo casu propriae saluti anteponendi (*a*).

(z) Homo obligatus semper est ad eligendum id, quod est optimum. (§. 92. *) Optimum ergo quum sit medium, quo facillime ac tutissime finem nostrum obtinemus: obligatos nos esse oportet ad medium facillimum tutissimumque expediendae salutis, adeoque ad evitandam alterius caedem, si aliud supersit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Eidill.* 23.

> Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἐγείρειν.
> *Par est, exiguo malo magnam litem tollere.*

(*a*) Et huc pertinet fabula Oedipi qui patrem se adgredientem invadentemque tuendi sui caussa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem *in Oedipo Colon.* *v.* 1032.

> Ἓν γάρ μ' ἄμειψαι μοῦνον, ὧν σ' ἀνιστορῶ.
> Εἴ τις σὲ τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
> Κτείνει παραστὰς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
> Πατὴρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
> Δοκῶ μέν, εἴπερ, ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
> Τίνοι' ἂν οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
> Τοιαῦτα μέντοι κἀυτὸς εἰσέβην κακά.

§. 183. Nec minus inde disces, quamdiu illud jus sese adversus invasorem defendendi duret? Recte enim hic distinguunt doctores inter eos, qui in statu naturali nulli magistratui, a quo defendi possent, subjecti vivunt, et qui cum aliis in civitatem coaluerunt. Quum enim in libertate illa naturali, nemo sit, a quo nobis de injuria caveri possit: 24
defendendi jus non potest non incipere ab eo tempore, quo in periculo esse coepimus, et durare tamdiu, quoad extra periculi aleam simus constituti. (§. 181, 18, 19) Quandoquidem vero periculum nostrum incipit a tempore, quo alter hostilem animum adversus nos ostendit, et tantisper durat, dum illum animum hostilem nondum deposuit: 25
tamdiu etiam durare jus defendendi, manifestum est. (*b*)

Θεῶν ἀγόντων, οἷς ἐγὼ οὐδὲ τὴν πατρὸς
Ψυχὴν ἂν οἶμαι ζῶσαν ἀντειπεῖν ἐμοί.

Unum enim responde mihi, quod te interrogo.
Si quis te virum justum, statim hic
Opprimens occidere vellet: quaereresne,
Utrum pater is esset, qui te occideret, an vero statim ulcisceréris?
Existimo, siquidem vitam amares, auctorem caedis
Ulciscereris, neque, quid justum, circumspiceres.
In talia mala et ego incidi,
Diis impellentibus, de quibus ne quidem patris
Anima, si reviviscat, mihi contradictura esset.

(*b*) Atque hoc est fundamentum, quo universum jus belli nititur, ut alteri, qui hostilem adversus nos animum manifesto prodit, omnesque aequas pacis conditiones pertinaciter respuit, mala intentare tamdiu possimus, donec deposito hostili animo nobiscum redierit in gratiam. Qua de re infra suo loco plura erunt dicenda. (*)

(*) Non quodcumque periculum sed proximum, non quocunque tempore, sed imminenti, non quacunque via, sed unica cum superest, violentae defensioni locum praebet: in

§. 184. Quum contra in statu civili, civis, qui hostilem animum adversus civem prodit, minas spargit, insidiasve alteri struit, a magistratu possit coërceri· consequens est, 26, ut civis nec insidiantem sibi alterum opprimere, nec 27 periculo defunctus, vindictam, quam a superiore sperare potest, vi et armis petere possit; adeoque 28 tempus inculpatae defensionis expediendae angustis admodum finibus circumscriptum, cum ipso periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipsum periculum (*c*)

§. 185. Praeterea ex his principiis (§. 181. 20) facile intelliges, 29 non licere ei defensionem ad caedem usque adgressoris porrigere, qui de ejus impetu praemonitus, aut eumdem in tempore conspicatus, domi se continere, aut 30 in tutiorem locum sese recipere, aut 31 vulnere, vel mutilatione aliqua ejusdem impetum cohibere potest, (*d*) quamvis

---

alio vero periculorum genere, in aliis temporum vicibus, aliisque paratis ad evitandam aggressionem viis non violenta defensione, sed prudenti aeconomia sibi quis consulere et satis est et debet: nec caedere unquam licet: nam sine caede cogere ad abstinendum a caede, et ad cavendum in posterum satis est. Falsum etiam omnino est, aggresso in privato conflictu ea licere quae in justo bello licent. Neque enim par est ratio salutis populi totius ac privatae personae.

(c) Et ita recte jureconsulti violentam defensionem quidem permittunt, sed non nisi incontinenti. Ulpianus *l.* 3. §. 9. *D. de vi et vi arm. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non* EX INTERVALLO. Et alibi expressioribus verbis concedit Paullus, ut, qui lapidem, quum aliter se tueri non posset, in irruentem projecisset, non teneretur lege Aquilia, *dum id tuendi dumtaxat, non etiam* ULCISCENDI *caussa, factum sit* *l.* 45. §. 4. *D. ad leg. Aquil.*

(*d*) Multo minus ergo quis ad vim et caedem jure provolat, si alter ab adgressione desistit, ostenditque, se cum adversario in gratiam redire velle. Unde recte Aristides *in Leuctric.* 1. observat, *Thebanis ad aequa omnia paratis*,

32 ad fugam, ipso jam fervente conflictu, capessendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obstrictus videatur, nisi forte tum ipsi pateat perfugium. Pufendorff. *de jur. nat. et gent. II.* 5. 13. Ubi tamen denuo monendum, 33 quum in statu civili tam breve sit defensionis tempus, ut in tanta animi perturbatione omnes evadendi vias circumspicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad vivum resecanda esse.

§. 186. Denique inde non minus intelligi posse videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defensionem sese accingere possit? Quum enim quaedam sint calamitates, quae homini aliquando ipsa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum necessitas, sed et ea, quam salva vita ferre possumus, favorem mereatur: (§. 158. 54) consequens est, 34, ut, quae pro vita, eadem pro sanitate, nec non 35 pro integritate corporis, immo et 36 pro pudicitia tuenda, (e) nec non 37 * pro magistratuum, parentum, liberorum, amicorum, sed et omnium aliorum, quos in periculo constitutos esse animadvertimus, defensione sint permissa.

Lacedaemoniis vero ultro tendentibus, bonam caussam ab his ad illos transiisse Vid. Grot. *de J. B. et P.* 2. 1. 18. Pufend. *de jur. nat. et gent.* 2. 5. 19.

(e) At hic multi dissentiunt, veluti Augustinus *de libero arbitrio* 1. 5. Thomas. *Jurisp. div.* 2. 2. 114. [illegible]deus *Theol. moral. Part.* 2. *Cap.* 3. *Sect.* 3. §. 20 * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini possit. Sed quamvis pudicitia mentis satis in tuto sit: attamen honestae virgini ac matronae non atrocior ulla videri potest injuria, quam stuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex se excitare cogatur, et castitatis etiam externae jactura sit irreparabilis. Quare recte Quintilian. *Declam.* 349. *Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honestae feminae, si tam atrocem et intollerabilem injuriam etiam cum stupratoris interitu a se amoliri conetur?

§. 187. Paullo difficilior quaestio est, an et is, qui pro honore atque existimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa, ad caedem provolavit, moderamine inculpatae tutelae usus esse videatur? At quamvis nihil, si a vita discesseris, existimatione sit praestabilius, et hinc sint, qui hic quoque locum esse violentae defensioni, existiment: (vid. Grot. *de jure belli et pac. II.* 1. 10.) tamen, quia solum periculum vitam aliaque, quae cum vita pari passu ambulant, amittendi jus nobis det utendi inculpatae tutelae moderamine, (§. 186.) existimatio vero et honor propter injuriam non amittitur, immo potius in statu civili non desunt legitima injuriam vindicandi media: non possumus non 38 eorum suffragari sententiae, qui hic cessare jus violentae defensionis prudenter censent.

§ 188. Quum porro officium erga alios absolutum de nemine laedendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. 178. 9) et mentis facultates sint INTELLECTUS et VOLUNTAS: quod ad priorem attinet, nemo temere negaverit, 39 eum graviter laedere alterum, qui juvenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac sophismatibus in errorem inducit, 40 eumdem a veritate avertit, 41 praejudicatisque opinionibus imbuit, immo et is, 42, qui vel taediosa docendi ratione, vel adfectata severitate efficit, ut suae disciplinae traditus ob omni veritatis ac sapientiae studio abhorreat. (*f*)

(*f*) Ita graviter omnino Maximilianum I Imp. laesit Petrus, postea Novae civitatis Antistes, de quo Cuspinian. *p.* 602. *Uti vero habilis per aetatem ad litteras addiscendas fuit Maximilianus, magistro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorumdam filiis contubernalibus Latinas didicit litteras. Sed quum ejus praeceptor, solis dialecticis argutiis doctus, sophismata illi inculcare vellet, ad quae capessenda aptus non erat, saepius atrociter verberatus ab*

§. 189. Quumque non minus gravis sit laesio VOLUNTATIS, quae CORRUPTIONIS nomine venit: consequens est, 43, ut contra officium faciant: qui alterum corrumpunt, 44 ad voluptates, libidines, aliaque vitia pelliciunt, 45 et vel verbis minus honestis, vel 46 exemplis turpibus, animum deteriorem reddunt, vel denique, 47, quum eum a vitiis prohibere, et in viam reducere possint debeantque, id vel plane non, vel non ea, qua par est, animi contentione faciunt, sed, 48 quantum in ipsis est, peccantem adjuvare student. (g)

---

eo, *magis ipse verberandus, quum verbera servos deceant, non liberos, tandem effecit, ut litteras magis odio haberet, quam diligeret.* Mansit etiam alta mente repostum, quantum detrimenti hoc ipso ceperit. Idem enim auctor est Cuspinianus, identidem de hoc fato suo graviter conquestum esse Maximilianum, et aliquando inter prandendum, multis adstantibus, dixisse: *Si hodie praeceptor meus viveret Petrus, quamquam multa praeceptoribus debeamus, efficerem, ut se instituisse me poeniteret.* Add. Ger. a Roo. *Lib.* 8. *p.* 288.

(g) Quam gravis et haec sit laesio, satis intellexit Dionysius, tyrannus Siculus, qui quum aegre facere cuperet Dioni, quem in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari, audiverat, *filium ejus sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Quemobrem puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is deinde usque eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque adpositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent) ut se de superiore parte aedium dejecerit, atque ita interierit.* Corn. Nep. Dion. *Cap.* 4. Non ignota eadem ars Romanis adversus hostes suos, aut dubiae fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Hist.* 4. 64. *Agric.* 21. 1. Immo arcanum hoc tyrannicum esse, observat Forstner. *in Taciti annal. Lib.* 1. Utinam inde demum hunc fructum caperet aetas cerea in vitium flecti, monitoribus aspera, nullos se habere hostes magis infensos,

§. 190. CORPUS porro alterius quum non magis, quam mentem, laedere deceat: (§. 178. 8) nefas sane est, 49 alterum verberibus, plagis, aliisque injuriis adficere, 50 vulnera infligere, 51 membris eorumve parte quem mutilare, 52 corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, injuria excruciare, res quibus ei ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est eripere, intervertere, deterioresque reddere, et si qua alia sunt, quibus usus corporis, quod sanum et integrum aliquis a natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, ut mors nobis minus, quam hae injuriae, acerba videri soleat: sane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum esse, satis unusquisque intelligit. (*h*)

§. 191. Quod ad statum hominis attinet, ad hoc caput precipue pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro non malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob merita prae aliis gaudet. De opibus enim et facultatibus, quia sine dominis concipi non possunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam atque existimationem attinet, aliquis laedi non possit nisi per CALUMNIAS, (§. 154.) et dicta factaque, ad contumeliam ac ignominiam alicujus comparata, quae INJURIAS vocamus: 53 ab utrisque absti-

---

quam eos, a quibus a veris virtutibus abducta ad mol'em et luxoriosam vitam pellicitur: quin se tyrannis servire, dum se ab illis corrumpi patitur!

(*h*) Et hinc esse videtur, quod pleraeque antiquae leges poenam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupissent. Vid. *Exod. XXI.* 23. *Lev. XXIV.* 50. Gell. *Noct. Att.* 20. 1. Diod. Sic. *Bibl.* 12. 17. Quamvis enim vix probabile sit, vel apud Hebraeos, vel apud Romanos, juri illi talionis κατὰ τὸ ῥητὸν locum fuisse. Joseph. *Antiq. Jud.* 4. 7, Gell. *ibid.* eo ipso tamen, justissimum esse, ostenderunt legislatores sapientissimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod sibi fieri noluisset, fecerit.

nendum esse, eo minus obscurum est, quo aegrius eas ferre solemus, ab aliis illatas. (*i*)

§. 192. Deinde et ratione PUDICITIAE laedi potest hominis status, quia, illa sive blanditiis sollicitata, sive vi prostrata, et existimatio detrimentum capit, et ipsae turbantur familiae. Quum ergo nemo laedendus sit: (§. 178. 8.) facile patet, 54 nullius pudicitiae struendas esse insidias, 55 omniaque stupra, tum violenta, tum 56 voluntaria (*k*) multoque magis 57 adulteria, et 58 reliquas nefandas ac intolerabiles injurias juri naturae omnino repugnare.

(*i*) Hinc recte Simplicius ad Epict. Enchirid. *Cap.* 38. *p.* 247. injurias et contumelias vocat παρὰ φύσιν οὔσας διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους καὶ αἶσχη καὶ κακίαν τῆς ψυχῆς, *adfectiones animae, naturae contrarias, morbos, probra, et vitium animarum.* Quod vero naturae mentis contrarium et in se malum est, illud consentaneum esse non potest juri naturae, quod nos ab bonum obligat. (§. 78.)

(*k*) Quamvis enim hic cessare videatur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, quum uterque consentiat, adeoque id, quod fit, sibi fieri velit: primo tamen generatim nemo sibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis laeditur. (§. 189) Deinde plerumque laeduntur et alii, veluti parentes, sponsi, cognati, ac saltim, quod ad hos attinet, manifesto stuprator violat axioma illud juris naturae praecipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Denique qui stuprum feminae persuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, si sapimus, corrumpi nolimus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abest, ut excusanda sit illa alienae pudicitiae sollicitatio, ut eam quidam legislatores gravius puniendam existimarint, quam stuprum violentum, *quod eos qui vim faciunt, odio haberi censuerunt, ab illis, quibus vis illata est: quum qui se insinuando persuadent, adeo animos pervertant, ut aliorum uxores sibi reddant benevolentiores, quam maritis, et universam domum suae faciant potestatis, liberosque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum.* Lisias, *Orat. I.*

§. 193. Ex his vero, quae adhuc diximus, satis intelligitur, 59 laedi aliquem posse actionibus tum *internis*, puta COGITATIONIBUS; ad alterius laesionem comparatis, tum *externis*, veluti GESTIBUS, VERBIS, et FACTIS. (§. 18. 36) Hinc satis patet, 60 etiam odium, contemtum, invidiam, aliaque animi vitia juri naturae adversari. (*l*) 61 Abstinendum quoque esse a gestibus, ex quibus odium, contemptus, invidia elucent, quique alterius animum perturbare possunt. 62. Multo gravisssimam in foro humano esse laesionem, quae in verbis factisque consistit.

§. 194. Quum vero et VERBIS, seu SERMONE laedi alter possit: (§. 193. 62) operae pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paullo accuratius. Tanta nimirum erga nos est providi Numinis clementia, ut non modo mentem nobis dederit, quae percipere, judicare, ratiocinari, adpetere item et aversari possit, suarumque cogitationum sibi sit conscia, sed et facultatem cum aliis

---

(*l*) Quia auctor juris naturae est Deus καρδιογνώστης, sane non minus ejus voluntatem violat, qui quid contra legis suae praescriptum cogitat, quam qui illam verbis factisque transgreditur: ac proinde jam supra jus naturae ad actiones internas non minus, quam ad externas pertinere observavimus. (§. 18. 36.) Deinde quum juris naturae genuinum principium sit *Amor*, (§. 79. 37,) is vero non primario in actione externa, sed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione et felicitate de'ectatione conjuncta, consistat: (§. 80.) non potest non juri naturae repugnare, etiam odium alterius, adeoque aversatio cum percepta ex alterius infelicitate atque imperfectione delectatione conjuncta, quamvis illa interna sit, et in sola cogitatione consistat. Hinc Servator noster, optimus legis divinae, tum naturalis, tum positivae, interpres, et actiones internas legi adversas damnat; *Math.* 5. 22. 28. et haec iis opponenda duximus, qui jus naturae et gentium tantum ad actiones externas pertinere existimant.

communicandi animi sensa, ut et hi, quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamvis vero et bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure, boatu, latratu, similive sono incondito animi sensa et adfectus obscure et confuse prodere videamus: (*m*) homini tamen id praeterea divinitus datum est, ut quid cogitet, clare et distincte eloqui, de eoque alterum certiorem reddere possit.

§. 195. Quandoquidem ergo id, quod circa sermonem prae brutis peculiare habemus, in clara, et disincta cogitationum nostrarum communicatione cum aliis consistit, (§. 193.) experientia porro docet, id nos consequi per sonos articulatos, (*n*) id est, per sonos, per organa loquelae tam diversimode modificatos, ut diversae inde voces, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones et passiones denominare placuit, emergant. Quare SERMO est sonus articulatus, quo animi nostri sensa cum aliis clare et distincte communicamus.

(*m*) Sic canis alio sono iram, alio dolorem, alio φιλανθρωπίαν, alio alios adfectus prodit: at quid speciatim cogitet, nec clare distincteque exprimit, nec ullo sono exprimere potest, quum tamen et canes, et pleraque animalia perfectiora iisdem paene organis loquendi, quibus homo gaudet, instructae sint. Quin quo imperfectius est animal, eo minus ullum sonum, quo animi sensa indicet, edit, veluti pisces, cochleae, ostreae. Unde non potuisset Pythagoras magis cordatioribus omnibus debere ludibrium, quam dum se brutorum sermonem non modo intelligere, verum etiam cum iisdem colloqui posse, jactavit, seque hoc ipso vel fanatici ingenii hominem, vel insignem impostorem esse, ostendit. Vid. Jamblich. *vit. Pytag. Cap.* 13.

(*n*) At ingenium humanum in eo non adquievit, quod rebus omnibus certa ac distincta nomina imposuit, sed et alia invenit signa, quibus loco sermonis uteremur, si non esset eo utendi occasio. Sic enim invenimus modum, et cum absentibus animi nostri sensa per figuras litterarum, ita distincte communicandi, ut verba nostra non audiant, sed visu percipiant. Quod sane tam stupendum est θαῦμα, ut

§. 196. Ex qua definitione satis patet, 63 sermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64, sed nostri aliorumque hominum caussa datum esse, ac proinde 65 Deum velle, ut eo animi sensa, quatenus id amor, quem nobis imperavit, exigit, cum aliis communicemus, (*o*) adeoque 66, ut ne sermone quidem nostro alios laedamus, sed 67 nostris aliorumque commodis etiam sermone nostro pro virili serviamus.

§. 197. Quum ergo ad animi sensa cum aliis communicanda comparatus sit sermo, (§. 196. 65) idque fiat per sonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones, passionesque

---

quidam id ipsi Deo tribuere non dubitent. Est et modus veluti colloquendi per digitos, quem in Turcia ab elinguibus inventum, magnatibus ibi admodum familiarem esse, refert Ricaut, *tableau de l' Empire Ottamanique Cap. 7. p. 12.* Ut jam non dicam de *oculiloquio et pediloquio*, de quibus singulares exstant Mulleri Altorffensis *dissertationes*. Haec omnia quamvis *Sermonis* nomen non mereantur, tamen sunt loco sermonis, ac proinde, quod circa sermonem, idem et circa haec signa justum est.

(*o*) Recte nimirum ratiocinamur, sermonem non Dei caussa nobis datum esse, quia Deus omnes cogitationes nostras, et sine ullo sermone nostro intelligat; nec brutorum caussa, quae sermonem nostrum non tamquam sermonem, sed tamquam alia, quibus adsueta sunt, signa percipiunt: adeoque nihil superesse, quam ut nos sermocinandi facultatem nostri aliorumque hominum caussa primario accepisse statuamus. Nostri caussa, non ut nobiscum cogitationes nostras communicemus, quippe quarum jam tum nobis sumus conscii, sed ut alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, et qua in re alios nobis utiles esse velimus. Aliorum caussa, ut et his, quae scire eorum interest, et quid illis utile futurum sit, indicare possimus. Quum ergo alii amandi sint aeque ac nos ipsi, et quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum sit: consequens sane est ut neminem sermone nostro laedere, aliis vero pro virili prodesse teneamur.

denominare placuit: (§. 195.) consequens est, 68, ut colloquuturi verbis non aliam, quam quae semel placuit notionem tribuere, vel 69 si verbo insolito, aut notione minus vulgari utantur, mentem suam accurate explicare teneantur, nec 70 aegre ferre possint, si ceteroquin verbis eo sensu, qui semel inter linguae peritos obtinet, vel hoc tempore receptus est, accipiantur, si id verborum σαυαφὴ, aliaeque circumstantiae ferant.

§. 198. Quumque Deus velit, ut sermone animi sensa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. 196. 65) amor verò hic non patiatur, ut alterum sermone nostro laedamus, (ib. 66.) denique laedere sit, aliquid perfectionis felicitatisve alteri detrahere: (§. 82.) sequitur sane, 71, ut nihil, cujus notitiam jure perfecto imperfectove (*p*) a nobis exigere alter potest, facere: 72 nihil, quod falsum est, eo casu eloqui, neque 73 quemquam ser-

---

(*p*) *Jus perfectum* est correlatum obligationis perfectae, *imperfectum* imperfectae. Prius exigit, ut neminem laedamus, suumque cuivis tribuamus: (§. 174.) adeoque toties a nobis veritatem jure perfecto a nobis exigere quis potest, quoties, illa dissimulata, vel conversa in mendacium, vel adulterata saltim, a nobis laederetur; vel quoties ex pacto, ipsiusve negotii, quod nobis cum illo intercedit naturae id illi debemus, ut veritatem eloquamur. Quumque posterius nos ex virtute obliget ad alterius perfectionem ac felicitatem, aeque, ac nostram, pro virili amplificandam; facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte et sine dissimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque sermone nostro amplificare licet. Jus ergo alterius perfectum laedit, qui sciens, alteri insidias a percussore strui, id dissimulat, vel illi plane persuadet, percussorem, tamquam amicum, salutandi caussa accessurum, itemque, qui suscepta rerum alienarum custodia, fures adesse sciens dissimulat, vel eos tamquam viatores apud se divertere, mentitur. Jus imperfectum alteri intervertit, qui errante altero, negat, sibi rectam viam notam esse, vel ei plane viam aliam monstrat.

mone in errorem inducere, vel ei ullam detrimentum adferre debeamus.

§. 199. Qui tacet id, cujus notitiam alter jure perfecto vel imperfecto ab eo exigere potest, is DISSIMULAT. Qui eo casu eloquitur, aliquid, quod falsum est, ut alteri detrimentum inferat, is MENTITUR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum superiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74 tum dissimulationem, qualem descripsimus, tum 75 mendacium omne, tum 76 deceptionem, juri naturae ac gentium repugnare.

§. 200. Attamen quum ita comparatus sit, quem aliis debemus, amor, ut hos non majore, quam nos ipsos, sed pari amore prosequi teneamur: (§. 94. 65) consequens est, 77, ut tacere liceat, si sermo noster alteri non profuturus, nobis vero aliisve detrimentum aliquod adlaturus sit. 78. Ut et falsi quid dicere, et 79 sermone ambiguo uti non sit nefas, 80 si alteri nullum jus sit, veritatem a nobis exigendi, (§. 198.) 81 vel nos sermone aperto ei, cui honeste non possumus non respondere, nihil commodi, nobis vero aliisve multum detrimenti essemus adlaturi, vel si denique 82 hujusmodi sermone ad alterum non modo nihil detrimenti, sed et haud parum utilitatis, sit redundaturum (*q*).

(*q*) Sic sane nemo vitio verterit mercatori, si a curioso interrogatus, quam dives sit, taceat, vel alio sermonem inflectat, per *n.* 77. Nec magis reprehensione videbitur dignus Imperator, qui hostem vel sparso falso rumore, vel fama ambigua, decepit, quia hosti nullum neque perfectum, neque imperfectum jus est, veritatem ab hoste, tamquam hoste, exigendi, *per num.* 78, 79, 80. Porro Athanasii potius prudentiam laudaveris, quam accuses dolum, quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit, ut cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Theodor. *Hist.*

§. 201. Ex quo colligimus merito, 83 injustam esse omnem DISSIMULATIONEM * (§. 199. 14)

Eccl. 3. 8. Sine periculo enim tacere non poterat, et sermo apertus persequentibus nihil utilitatis, Athanasio multum detrimenti attulisset, *per num.* 81. Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, si id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, symbolis et aenigmatibus alios meliores reddere et veritatem sub hoc vehiculo aliis ingerere student, quum his prosint, nemini vero eo ipso noceant *per num.* 82.

(*) Falsiloquium sane si noceat injustum est, non illicitum tantum; at etiamsi neminem laedat, neminem suo jure impediat, non proinde a labe immune est; neque enim aut linguam a mente, aut mentem a veritate dissentire natura, ratio, jus populi unquam aut usquam sinit. Est enim sermo veluti generis humani conventio, et pactum, quo nempe verborum receptae significationi stent mutuo, et vinculum veluti communis cognationis quo sibi communicant homines, reciproca fide adservent. Ergo natura ipsa, quae et communionem, et fraternitatem hujusmodi statuit, ne quis ulla in specie aberret, apprime prohibuit.

Praeterea Falsiloquium multam continet deformitatem; nocet enim mentienti, cum is qui in levibus mendax deprehenditur amittat fidem in majoribus, ac seipsum ad officia Christiana et civilia ineptum reddat, nam est falsitas malum mentis, sicut mentis bonum est veritas: nocet enim reipublicae, cujus bonum in mutuo hominum commercio situm est, quod utique tollitur, si frater fratrem falsiloquio circumvenit; nam ex veritatis manifestatione Virtus roboratur, et ex ejusdem suppressione diminutionem patitur. Unde Sap. 1. *os quod mentitur occidit animam.*

Quod est malum secundum se et in genere suo, nullo modo potest esse bonum et licitum, quia ad hoc quod aliquid sit bonum, requiritur quod omnia recta concurrant. *bonum enim ex integra causa, malum ex quocumque defectu.* Falsiloquium autem cum sit actio contra hominis naturam, est malum ex genere suo, et reipsa repugnat Deo qui est summa veritas. Ex his colliges nullam esse occasionem in qua licet mentiri, unde contra proprium officium facit, qui ad falsiloquium confugit ut reparet detractionem, ut famam aut vitam servet sui vel innocentis ad mortem quae-

non omnem TACITURNITATEM, per quam intelligimus reticentiam ejus, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte, nec imperfecte obligamur. (§. 200. 77.)
84 Injustum esse omne MENDACIUM, (§. 199. 75.) non omne FALSILOQUIUM, (§. 200, 78. seq.)

---

siti. Ad hoc una sufficiet nobis responsio; *non sunt facienda mala, ut eveniant bona.*

Denique diligenter animadvertendum, aliud esse falsiloquium proferre, aliud verum occultare: quin duo haec adeo differunt, ut vituperio dignus censeatur qui falsum loquitur ne amicum prodat; contra vero dignus sit laude, qui ut amicum servet, veri quid supprimit. Re quidem vera ut actus veritatis ad virtutem pertineat, oportet ut non manifestetur veritas nisi quando, et quomodo rectae rationi id est consentaneum. Etenim exigit aequitas ut homo, nec sibi aut proximo gratis noceat; ergo occultare veritatem debet qui eam detegendo sibi gratis noceret: Sic *Athanasii* potius prudentiam laudaveris, quam accuses falsiloquium quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit ut cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Eodem modo veritatem supprimere debet, qui eamdem sine iniqua proximi denigratione pandere non potest juxta Proverb: 4. *detraentia labia sint procul a te.* Idem esses de eo qui loquendo proderet secretum, quod sine alicujus injuria violari non potest juxta illud Proverb: *qui ambulat fraudolenter revelat arcana, qui autem fidelis est animi, celat amici commissum.* C.

Nec valet heic confugere ad Sacram Scripturam aliquorum gesta describentem quasi exempla virtutis quae mendacia videntur. Nam intelligendum est ea figuraliter et prophetice dicta esse; unde S. Augustinus dicit in Lib. contra mend. credendum est illos homines, qui propheticis temporibus digni auctoritate fuisse commemorantur, omnia quae scripta sunt de illis prophetice se gessisse, atque dixisse: sic Abraham dicens Saram esse suam sororem, veritatem voluit celari et non falsiloquium dici: nam Sara, soror sua erat, quippe quae ex eodem patre genita, etsi non ex eadem matre. Et sic de caeteris dicendum, ut ipsemet Heineccius alibi clarius fatetur, parag. 339, de Permut. *sed multa ejus generis ob rationem typicam admiranda sunt*, quae si ad regulas rationis exigentur, vix defendas.

85. Injustam esse DECEPTIONEM alterius, (§. 199. 77) non autem SERMONEM ACUTUM et FICTUM. (§. 200. 79. sequ.) adeoque 86. haec omnia, nisi judicio nostro decipi velimus, accurate esse distinguenda. (r)

§. 202. Idem observandum de VERITATE et VERACITATE. Quum enim is VERAX dicatur, qui veritatem sine dissimulatione eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumve jus est; consequens est, 87 ut VERACITAS semper in laude ponenda sit; contra 88 indifferens videatur, et mala non minus, ac bona esse possit VERITAS, quippe quae in convenientia verborum signorumque externorum cum cogitationibus mentis consistit, (*Elem. philos. ration.* § 94.) siquidem 89 is non semper facit officium qui omnes cogitationes suas aperit. (s)

(r) Apud Graecos quodammodo ambiguum est vocabulum ψεῦδος, quod et *mendacium* et *falsiloquium* significare potest. Pro mendacio enim accepit Demosthenes, dicere solitus, ὀδὲν εἶναι, ὅ, τι μεῖζον αν ἀδικήσει τις, ἢ ψευδῆ λέγειν, *nullam esse rem, quam gravius quis laedere possit, quam dicendis mendaciis.* Pro falsiloquio Chariclea, cujus fertur apophthegma: καλὸν ποτεῖναι τό ψεῦδος, ὅταν ὠφελῶν τὸς λέγοντας, μ δὲν καταβλάπτη τὸς ἀκὸοντας. *Bonum esse aliquando falsiloquium, quum videlicet ita juvet eo utentes, ut interim audientes non laedat.* Heliod. *Æthiop. Lib.* 1. *Cap.* 3. *p.* 52. At non ita ἐκ τῶν μέσων est vocabulum mendacium, quod, quum semper turpe atque detestabile vitium notet, a falsiloquio merito distinguitur. Quod et de reliquis, quae hic conjunximus, vocabulis est observandum.

(s) Notum illud Syracidis, *sapienti os in corde, stulto cor in ore esse.* Vera ergo dicit dives, qui thesauros suos furi prodit, nec tamen ideo ejus virtutem et veracitatem quisquam laudaverit: quum contra illi mendacium exprobrari non possit, si expiscante fure, tacuerit, aut sermonem alio inflexerit. (§. 200.) Hinc illa Simonidis: μεδ' ἱπο-

§. 203. Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falsi nihil dicere, serio confirmamus, dicitur ADSEVERATIO. Adseverationem, quae fit invocato Deo tamquam vindice, JUSJURANDUM vocamus. Denique sermo, quo alteri fausta quaevis a Deo precamur, BENEDICTIO; quo dira quaevis adprecamus, MALEDICTIO; quo quis, exaestuante ira, capiti suo diras imprecatur, EXSECRATIO solet adpellari.

§. 204. Quum ergo, qui aliquid adseverat, serio confirmet, se verum eloqui, nec falsum dicere, (§. 203.) id vero nemo sanus faciat, nisi qui suspicatur, pellucere mendacium, qualis suspicio conscientiae malae indicium est: (§. 35) 90 nemo prudens adseverationibus temere et praeter necessitatem, sed 91 tum demum utetur, si quis alter sine caussa in dubium vocat ea, quae dicit, et 92, nec aliter eum convincere potest, et 93 ejus tamen interest, sibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94 tanto magis eum agere contra officium, qui multis gravissimisque adseverationibus ad laedendum decipiendumque alterum utitur. (*t*)

τε μὲν αὐτῷ μεταμελῆσαι σιγήσαντι, φθεγξομένῳ δὲ πολλάκις, *numquam se poenituisse silentii, sermonis saepenumero.* Nec non hoc Thaletis: Οὐ τά πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀποφαίνεσθαι δόξαν; *non multa verba prudentis animi indicium esse*; et quae sunt his similia.

(*t*) Quum enim alterum circumvenire et decipere, in se turpe ac contra officium sit, (§. 199. 76.) quid turpius atque injustius posset excogitari, quam decipere per adseverationes? Et huc pertinet Romanorum formula: *Uti Inter Bonos Bene Agier Oportet, Uti Ne Propter Te Fidemve Tuam Captus Fraudatusve Siem.* Cic. *de Offic.* 3. *de* 16. Turpe enim est alterum capere et defraudare, et multo turpissimum *capere et fraudare per fidem suam.* Unde et famosum fuisse judicium fiduciae, observat V. C. Franc. Car. Conradi *de pacto fiduc. Exerc.* 2. §. 4.

§. 205. Quumque, cujus perfectione et felicitate delectamur, ei fausta quaevis non minus, ac nobis ipsis, contingere velimus: 95 non iniquum sane erit, alteri benedicere, eique fausta quaevis adprecari, dum id fiat serio, et ex amore, non ex consuetudine, et veluti dicis tantum caussa. (*u*) Contra ea 96, quum odium spirent maledictiones, eas esse injustissimas, nisi cum misericordia quis alteri denunciet, quae ejus furfuris hominibus ipse Deus jam interminatus sit. Denique 97 exsecrationes, quippe et amori sui ipsius adversas, et ex desperatione et ira immodica profectas, numquam esse excusandas: neque hic, dum ex recta ratione rem aestimamus, in censum venire debere exempla quaedam heroica, quorum consideratio ad aliam cathedram videtur pertinere.

§. 206. Quod ad JUSJURANDUM attinet, quum per illud intelligatur adseveratio, Deo, tamquam vindice invocato, facta, (§. 203.) et ne ipsa quidem simplice adseveratione temere et promiscue utatur vir bonus, (§. 204.) 98 multo minus temere et sine necessitate utetur jurejurando, sed 99 tum demum, quando id vel a superiore, veluti judice, vel ab alio deferatur, siquidem tunc vel ipse amor exigit, ut alterum de veritate reddamus certiorem, eique suspicionem metumque falsitatis eximamus. Id vero 100 locum habet in omni jurejurando, adeoque 101 ne opus quidem est tot divisionibus in jusjurandum PROMISSORIUM, et ADSERTORIUM, et hujus in TESTIMONIALE et LITIS DECI-

---

(*u*) Itaque plerumque faustae acclamationes, quae ex variis caussis occini solent illustribus ac potentioribus viris, in adulationes abeunt. Immo aliquando sunt tamquam venenum, melle conditum, quoties, cum, cui bene precantur, periisse mallent, vel vitae ejus ac fortunae struunt insidias. Haec omnia quum non ex amore, sed odio, proficiscantur, contra jus naturae esse, nemo negaverit.

SORIUM, (*v*) quum eaedem ubique regulae obtineant.

§. 207. Quumque a jurantibus Deus, tamquam vindex, invocetur; (§. 203.) consequens est, 102, ut in ludibrium abeat jusjurandum athei, nec leviter peccet, qui homini ejus commatis jusjurandum defert. 103. Ut jusjurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attinet, cujusvis religioni sit attemperandum, (*x*) adeoque ne jurisjurandi quidem

---

(*v*) Accedit, quod si rem expendamus paullo accuratius, omne jusjurandum sit *promissorium*. Quisquis enim jurat, sive superiore, sive adversario deferente, ille promittit, se veritatem eloquuturum bona fide. Ceterum id interesse ajunt inter *Promissorium et Adsertorium*, quod illud super facto futuro; hoc super praeterito praestetur, quod posterius si quidem de facto alieno juratur, *Testimoniale*; si de proprio, *Litis Decisorium*; et quidem, si a judice defertur super facto ipso, vel *Suppletiorum* vel *Purgatorium*: utrumque vero *Necessarium*; si super quantitate obligationis, *Jusjurandum in Litem*; si super conscientia litigatoris, *Jusjurandum Malitiae* vel *Calumniae*: denique si pars parti jusjurandum extra judicium defert, *Voluntarium*, sin in judicio, *Judiciale* vocari solet. Enim vero haec ex jurisprudentia magis Romana, quam ex naturali esse, vel inde patet, quod aliae gentes, veluti Hebraei, et Graeci, eas divisiones non agnoverunt. Vid. Codex Talmudicus שבועות *Tom. 4. edit. Surenhus.* Maimonid. *de Jurejurando*, editu a Diethmaro *Lugd. Bat.* 1706. Selden. *de Synedr. Hebr. II.* 11. Jac. Lydius *de juramento*. Quibus addi possunt, quae Petitus, aliique antiquitatum scriptores, de usu forensi jurisjurandi apud Graecos passim commentati sunt.

(*x*) Modo formula hujusmodi non simul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones hujusmodi ne necessitas quidem extrema excuset (§. 160. 60.) Hinc experientia docet jusjurandum, Judaeo delatum, ejus religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatisve Christianae ignominiam vergat. Contra dubitaverim ego, an excusandus sit judex christianus, qui mahumedanorum apud se jurare jubeat *per Mahumedem*, *maximum Dei unius prophetam*, maxime, quum non sit talis

nomen mercatur adseveratio per res, quarum nulla mentem vincit religio. (104.) Ut perjurii merito det poenas, qui per falsos Deos pejeravit, immo 105 et atheus, qui dissimulato atheismo, per Deum pejeravit, tamquam qui alios decepit, jure puniatur.

§. 208. Ex eo porro, quod non ultro et temere, sed, deferente altero, jurandum est, (§. 206. 99.) colligimus, 106 jusjurandum praestari in gratiam non jurantis, sed deferentis, adeoque 107 illud ex ejus, non ex jurantis mente atque intentione esse explicandum, ac proinde 108 absurdissimas esse cavillationes illas, vel reservationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi jurisjurandi vim eludere conantur: 109 absurdissimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel absona postulant ab iis, qui ultro jurarunt, alterum repulsam a se non laturum. (y).

---

mahumedanorum religio, ut praestito per verum Deum, coeli terraeque conditorem, jurejurando, non aeque ad eloquendam veritatem adstringantur, ac si simul impostoris istius faciant mentionem.

(y) Quamvis enim multipliciter peccet, qui se tali jurejurando obstringit, primo quod ultro ac praeter necessitatem, et nemine deferente, jurat: (§. 206. 98. 99.) deinde, quod in antecessum promittit, alterum non laturum repulsam, quum nondum praescire possit, qualia petiturus sit alter: denique quod hoc ipso se sine necessitate vel perjurii, vel temerarii jurisjurandi periculo exponit: non tamen hujusmodi jurejurando quisquam obstringitur ad id, quod juratus promisit, praestandum, si quid alter, quod factu impossibile, turpe, atque, iniquum fit, petat. Quum enim sibi ipse detulerit jusjurandum; illud procul dubio ex ejus tantum mente ac consilio erit interpretandum. (§. 208. 107) Nemo vero, cui sana mens est, sese ad ea, quae vel per naturam, vel per legem fieri non possunt, obstringere velle creditur. Peccavit ergo Herodes *Matth.* 14. dum filiae saltatrici jurejurando, temerario promisit, se, quidquid esset petitura, daturum, at multo graviore se scelere obstrinxit, dum ei petenti Joannis caput indulgere non dubitavit.

§. 209. Ceterum quum jusjurandum sit adseveratio, cum invocatione Dei tamquam vindicis, conjuncta: (§. 203.) consequens est (§. 131, 36.) 110, ut quisque obligatus sit ad jusjurandum religiose servandum. 111. Ut cavillationibus jurijurando non satisfiat. (z) Ut tam 112 legi cedere debeat obligatio jurisjurandi, adeoque 113 illud nullam obligationem producat, si quis se eo ad rem turpem, legibusve prohibitam, devinxerit, quamvis, 114 si legibus directe non refragetur jurata promissio, omnino quis teneatur, nisi dolo alterius malo deceptus, vel vi injusta adactus, jurari. (§. 107. et 109. 43.) Ex quo denique patet, 115 quid statuendum sit de canonistarum axiomate: *omne jusjurandum esse servandum, quod sine sempiternae beatitudinis detrimento servari possit.*

§. 210. Sic satis demonstrasse nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipsa cogitatione, esse laedendum. Quum vero quicumque alterum in-

---

(z) Est vero *satisfactio per* Cavillationem, si quis verbis non menti deferendis satisfacit. Quod quam impium sit, facile patet. Qui per cavillationem satisfacit jurijurando, is alterum decipit. Decipere alterum in se injustum est, (§. 199. 76) et multo quidem injustius, si quis invocato summo Numine, tamquam vindice decipiat. Hinc vere perjurium admisit Hatto, Archiepiscopus Moguntinus, dum Alberto Bambergensi pollicitus, se cum salvum reducturum in castellum, simulata fame, reduxit ad capiendum jentaculum, exsolutum se eo ipso ratus jurisjurandi religione. Otto Frising. *Chron.* 6. 15. Marian. Scot. *ad ann.* 908. Miratur hanc *Archipraesulis versutiam* Ditmarus Merseb. *Lib.* 1. *ineunte*, et recte miratur, quum ne Romani quidem sine censura ac nota dimiserint captivum, qui simili jurejurando astuve hostes deceperat. Gell. *Noct. Att.* 7. 18. De eo recte Cic. *de offic.* 3. 32. *Liberatum se esse jurejurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas, perverse imitata prudentiam. Itaque decrevit Senatus, ut ille veterator et callidus vinctus ad Annibalem duceretur.*

feliciorem reddit, LÆDERE dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui, quod ei intulit, damnum non resarcit: consequens est, 116 ut, qui damnum dedit, ad illud resarciendum satisfaciendumque omnino sit obligatus 117; ut, qui satisfactionem illam alteri denegat, novam illi injuriam inferre, ac denuo illum laedere recte dicatur. (*a*) 118; ut si plures damnum dederint, circa satisfactionem idem observandum sit, quod supra de imputatione actionis a pluribus perpetratae diximus. (112. sequ.)

§. 211. Per SATISFACTIONEM hic intelligimus praestationem ejus, quod lex a laedente exigit. Duo autem lex quaevis perfecta exigit, 1, ut, quia facto suo quis alteri damnum dedit, id resarciatur. (*b*) 2, Ut, quia et ipse legislator, per denegatum obsequium laesus est, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119 *satisfactio* semper et poenam, et reparationem damni, suo ambitu complectitur. Grot.

(*a*) Obligationem hanc ad satisfactionem Aristoteles *Ethic. ad Nicom.* 5. 2. ex contractu involuntario; Pufendorffius *de jur. natur. et gen.* 3. 1. 2. ex eo derivat, quod frustranea futura esset lex de nemine laedendo, nisi simul vellet legislator, ut damnum resarciretur. At nos ex ipso *Laesionis* conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, qui quid nobis, quod nostrum est, intercipit et aufert, quam qui, quod intercepit et abstulit, non restituit, vel alio modo non satisfacit. Quum ergo nemo sit laedendus, nec reparatio damni vel satisfactio erit deneganda.

(*b*) Si damnum nullius facto illatum est, nemo etiam ad satisfactionem est obligatus, neque casus, a sola providentia divina profectus, ulli mortalium potest imputari. (§. 106, 27.) Et inde sequitur, ut, si quis in rebus suis tale damnum passus sit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare possumus, id ipsi ferre cogimur. Casum ergo, qui nemini imputari potest, ipse dominus ferre cogitur.

de jure belli et pac. II. 17. 22. et 120. una alteram vel ideo non tollit, quod vitiositas actus, ob quam poena irrogatur, et damnum, quod resarciendum est, in omni delicto semper conjuncta sunt. Sed de POENA alibi erit dicendi locus.

§. 212. DAMNUM porro datum aut ita comparatum est, ut res omnis in primum locum restitui possit, aut ut factum infectum fieri nequeat. Priore ergo casu, 121 res ipsa exigit, ut res omnino in priorem statum restituatur, simulque 122 damnum quod laesus hoc ipso, quod eum re sua carere opportuit, et 123 quod pro recuperanda illa impensas facere coactus est, sensit, resarciatur. Posteriore, 124, ut aequa aestimatione in tantum, quantum fieri potest, laeso praestetur indemnitas, et 125 ea in re non modo veri pretii, sed et adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, stupri, similiumque criminum illustruat Pufendorffius *de jur. nat. et gent.* I. 7. *sequ.*

CAPUT VIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS IMPERFECTIS.

§. 213. *Connexionis ratio.* §. 214. *Officiorum imperfectorum fundamentum et divisio.* §. 215. *De iis axiomata.* §. 216. *Obligatio ad officia, quae sine detrimento praestantur.* §. 217. *Nec non ad ea, quibus abundamus.* §. 218. *Quid si noxia nobis futura sit humanitas?* §. 219. *Humanitas et inimicis debetur.* §. 220. *Observandi tamen gradus necessitudinis.* §. 221. *Obbligatio ad beneficentiam.* §. 222. *Quid beneficentia? quid officiositas?* §. 223. *Beneficentia proficisci debet ex voluntate aliis utilitatem adferendi* §. 224. *Beneficia tamen sapienter dispensanda.* §. 225. *Et alterius necessitati et conditioni attemperanda.* §. 226. *Nec minus distinguendi gradus necessitudinis.* §. 227. *Obligatio ad gratitudinem.* §. 228. *De ea regulae.* §. 229. *Obligatio ad officiositatem.*

§. 213. ITA satis nobis demonstrasse videmur, neminem esse laedendum: quin et ostendisse, in quo consistat alterius laesio. Jam ergo proximum esset, ut quomodo suum cuique tribuendum sit, eadem industria explicaremus, (§. 175.) nisi haec officia HYPOTETICA ita essent comparata, ut sine imperfectorum natura et indole intelligi nequeant. (§. 176.) Quare consultissimum fuerit tractationem hanc praemittere, attamen id iterum iterumque monere; ne ὕστερον πρότερον, i. e. crimen, aevi nostri Rhadamanthis capitale, scientes dolo malo perpetrasse videamur.

§. 214 Fons horum officiorum omnium est AMOR HUMANITATIS vel BENEFICENTIÆ. (§. 74.) quo ei, quem amamus, et id libenter tribuimus, quod non debemus jure stricto, et quod tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertimus: Quum vero HUMANITAS nos sine detrimento; BENEFICENTIA et cum detrimento aliis prodesse jubeat: (§. 83. *) 1 OFFICIA etiam IMPERFECTA duorum generum esse, et in officia HUMANITATIS vel INNOXIÆ UTILITATIS, et BENEFICENTIÆ, recte dispesci, patet. Utraque 2 ob multarum rerum necessariarium indigentiam, tam sunt necessaria, ut homines sine iis vitam suaviter et commode traducere non possint.

§. 215. Quum ergo et horum officiorum non alia esse possit norma, quam nostri ipsius amor, adeoque alios amare teneamur, tamquam nos ipsos: (§. 96. 66) consequens est, 3, ut quod nobis fieri ab aliis volumus, id et aliis facere teneamur. (§. 88. 55.) Unde et supra, dum certum principium, ad quod omnia, quae aliis hominibus praestanda sunt, officia referri possint, praemisimus, invenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINUS QUAM SEIPSUM, TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI NON VULT, FACERE, (unde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QUÆ SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT. (§. 93. 68.) Unde officia omnia *imperfecta*, tum *humanitatis*, tum *beneficentiae* prono alveo fluere, res ipsa docebit.

§. 216. Primo itaque nemo sibi vult ea denegari, quae alter sine detrimento suo praestare potest. Ergo et alteri quisque talia liberaliter praestare tenetur. Inhumanissimum ergo dixeris merito, 4 qui alterum, quum possit, ope et consilio non juvat, vel ejus res non servat pro virili, 5 errantem non revocat in viam, 6 sitienti aquam profluentem, 7 algenti

ignem, aestu languenti umbram, negat, vel 8 aliquid ab altero cum ejus incommodo exigit, quod facilius et sine suo alteriusque detrimento consequi posset. Quin 9 adeo levis ac tralatitia est haec benignitas, ut saepe per leges vel consuetudines officia haec imperfecta in perfecta transire videamus. (*c*)

§. 217. Ejusdem prope innoxiae utilitatis est 10 praestatio rerum, quarum tanta nobis adfluentia est, ut eas sine notabili aliquo detrimento cum aliis possimus communicare, itemque 11 earum rerum, quae alioquin apud nos essent periturae, in aliorum utilitatem dispensatio: ut adeo 12 et illi valde inhumani sint, qui res tales corrumpunt, flammis absumunt, in mare projiciunt, in terra clam defodiunt, tantum ut nemo aliorum inde aliquid capiat utilitatis. (*d*)

(*c*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienses, ut diris devoveretur, quisquis erranti non mostrasset viam. Hinc sententia Diphili: ἀγνοεῖς, ἐν ταῖς ἀραῖς, ὅτι ἐστὶν, εἴ τις μὴ φράσει τὴν ὀρθὴν ὁδὸν, *An nescis, quod in exsecrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit?* Sic legibus quoque Romani caverant, ut quis alterum actione compellere posset ad rem exhibendam, qui sibi nec ex pacto ullo, nec ex delicto, esset obligatus. Ad consuetudinem vero provocat Latona apud Ovid. *Metamorph.* 6. v. 349.

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est.

Et Seneca *Controv.* 1. 1. *iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani est.* Commune jus, id est, consensu receptum.

(*d*) Est et haec satis tralatitia humanitas, et veluti alter ejus gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam haec officia denegant, valde inhumani sunt, ita iniqui actionum suarum aestimatores videntur, qui ideo maximas sibi gratias deberi existimant. Terent. *Andr.* 2. 1. v. 31. *Neutiquam officium liberi esse hominis puto, quum is nihil promereat, postulare, id gratiae adponi sibi.* Quis vero magnam rem praestitisse hospiti dixerit Calabrum; de quo Horat. *Epist.* I. 7. v. 14.

§. 218. At quum talia aliis praestare teneamur ex amore, quo nos alios prosequi jubet Deus O. M. (§. 215.) nemo vero alterum se ipso magis amare teneatur: (§. 93. 65.) consequens est, 13, ut si his officiis nobis ipsis, vel amicis, non obfuturos esse, praevideamus, ea jure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere possit in statu naturali, ubi nullus nos tutos praestat magistratus, si hostibus manifestis prodesse hoc modo non dubitemus: facile reddi potest ratio 14, cur in statu naturali hosti, quatenus hostili erga nos animo est, etiam innoxiae utilitatis officia jure denegemus, 15 contra in statu civili eo obtentu nemo temere sine reprehensione utatur. (e)

Quo more piris vesci calaber jubet hospes.
Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.
Jam satis est. At tu quantum vis tolle. Benigne.
Non invisa feres pueris munuscula parvis.
Tam teneor dono, quam si dimittor onustus.
Ut libet: haec porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus et stultus donat, quae spernit et odit.

Perquam inhumanus est, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus sibi videtur, ut ideo alterum sibi perpetuo obstrictum habere debeat.

(e) Sic in bello hostes jure prohibemus aquatione, jure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos invasuris, utilitatem praestet. Sed haec omnia eatenus jure fiunt, quatenus hostili in nos sunt animo. Alioquin enim, si nobis obesse non possunt, omnino humanitatis insignem ferunt laudem, qui et hostes, ex gr. captivos, vel morbo decumbentes, sine insigni detrimento suo juvant. Quumque in statu civili non temere nobis nocere possit hostis, quem saltim magistratus auctoritas in ordinem cogere potest: inhumanus omnino est, et qui hosti, immo et scelerato homini, has innoxiae utilitatis res subtrahit, quum hic misereri oporteat

§. 219. Immo potius, quum amor, ex quo haec officia proficiscuntur, non ob alterius merita, sed ob aequalitatem naturae, debeatur: (§. 88.) facile patet, 16 et inimicis, non denegandas esse res, quibus abundamus, et quae sine detrimento nostro praestari possunt, quin 17 tanto splendidiorem fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum spe aliqua insignem gratiam ab hostibus ineundi conjuncta est. (*f*)

οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, non mores, sed hominem, vel si non hominem, at saltim humanitatem, uti recte vidit Aristoteles *apud Diogen. Laert.* 5, 21. Quare vix excusanda est inhumanitas Atheniensium, qui Socratis accusatores ita adversati sunt, ut nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus responderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, donec illi odii impatientia sese suspenderent. Plutarch. *de invid. et od. p.* 538.

(*f*) Novimus haec Christianis inculcari *Matth. V.* 15. *Luc. VI.* 35. iisdemque ob oculos poni exemplum ipsius Patris coelestis, *qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* At ejusdem veritatis ipsam rectam rationem, considerata humanae naturae aequalitate, non esse ignaram, vel inde patet, quod Socrates ex instituto profligavit vulgarem sententiam, *amicis bene faciendum, male inimicis*, teste Themistio *Orat. ad Valent. de bello victis.* Et quid excellentius ab homine, experto sacrarum litterarum, scribi potuit, quam illud Hieroclis *in aur. Pythag. carm. pag.* 69. *Διὸ καὶ λέγεται ὀρθῶς, ὡς οὐδεὶς ἐχθρὸς τῷ σπουδαίῳ, καὶ μόνος ὁ ἀγαθὸς αὐτῷ φίλος, εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, οὐδὲ τὸν κακὸν ἐχθρὸν ἡγεῖται εἰ δὲ τὸν ἀρετῇ κεκοσμημένον ζητεῖ πρὸς κοινωνίαν τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐκλέγεται μιμούμενος καὶ ἐν τῇ φιλίας μέτροις τὸν θεὸν, ὃς μισεῖ μὲν οὐδένα ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται. Unde sit etiam, ut recte dicatur, virum bonum odisse neminem, solumque bonum et amicum exsistere. Quum enim bonum diligit, non eum qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum*

§. 220. At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo haec officia, tamquam ex fonte limpidissimo, promanant, directricem veluti habeat sapientiam: (§ 83 45) sapientia vero sit facultas, quae ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, discernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18 non solum personarum, sed et necessitatis, qua alter premitur, habendam esse rationem, adeoque 19 in pari caussa, si omnibus non possit satisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam scelerato, 20 plus amico, quam inimico, 21 plus cognato et necessario, quam extraneo; (g) 22 plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis nostrae indiget. Et eatenus recte illustris LEIBNITIUS, justitiam *amorem sapientis* esse statuit.

§. 221. Sublimior est amoris gradus, quem supra BENEFICENTIÆ vocavimus, (§. 214.) quia amor ille ita comparatus est, ut nos et cum aliquo detrimento aliis pro virili prodesse jubeat. Quum enim, quae nobis fieri cupimus, ea, et aliis facere teneamur, (§. 88. 55.) et saepenumero incidant casus, ut infelicissimi nobis videremur, nisi aliis nobis, quae desunt, liberaliter elargirentur, tunc vero nemo temere sit, quin illa sibi praestari cupiat: consequens est, 23, ut

---

quaerit ad societatem, ex omnibus eum deligit, qui probus sit, atque in amicitiae legibus Deum ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti et diligere.

(g) Hinc et Pythagoras certos amoris hujus gradus distinxit *in aureo carm. v. 4. seq.*

Τοὺς τε γονεῖς τίμα, τοὺς τ' ἄγχιστ' ἐκγεγαῶτας.
Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῇ ποιεῦ φίλον, ὅστις ἄριστος.

Inde parentis honos sequitur: tum sanguinis ordo.
Post alii sunto, virtus ut maxima, amici.

Quam Pythagorae sententiam praeclare, uti solet, interpretatur Hierocles *p. 49. sequ.*

his casibus aliis et cum detrimento ea, quae illis deesse animadvertimus, liberaliter elargiamur. (*h*)

§. 222. Itaque BENEFICIUM est, res vel actio, alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis aut retributionis praestamus. Studium vero alteri talia praestandi BENEFICENTIAM vocamus: quemadmodum studium et promtitudinem, alteri ea cum obligatione restitutionis vel compensationis praestandi, quae ipsi prosunt, OFFICIOSITATEM adpellavit Sidon. Apollin. *Carm. 23. v.* 478 Quamvis vero ea, quae ita praestantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, et grato animo accipienda sunt, si vel majoris sint, quam ut mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id praestandum non obligat officii ratio, praestentur. (*i*)

(*h*) *Elargiri* vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, sed quod alteri sine spe vel restitutionis, vel retributionis, damus. Itaque si rem do, ut recipiam, vel, ut saltim mercedem feram; actus hic incidit in contractum Sin do sine spe restitutionis vel retributionis: vera haec beneficentia vel largitas est. Seneca *de Benef. VI.* 14. *illos ex toto praeteribo quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conversum est. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit aestimo, sine quo victurus non fui, sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non debeo.* Quamvis vero hamata non esse oporteat beneficia: nemo tamen benefacit alteri, quin hunc sibi ad amorem mutuum devincere velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipso se tacite ad mutuum amorem omnino obstringit.

(*i*) Vidit et hoc Seneca *ibid. Cap.* 15. *Isto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia*

§. 223. Quum ergo beneficentia sit studium ea, quae alteri profutura animadvertimus praestandi (§. 222.) nemo non videt, 24 ejus virtutis laudem sibi frustra adrogare eos, qui, ut ille servulus Terentianus, *Hecyr. V. 4. v. 29.* plus saepe boni ignorantes imprudentesque faciunt, quam scientes antea umquam: (§. 38.) vel 25 qui consilio nocendi alteri benefaciunt, vel 26 non alia ratione ad benefaciendum excitantur, quam quod id beneficium sibi magis, quam aliis, profuturum existiment. Ex quo porro patet, 27 in dijudicandis beneficiis animum magis et consilium benefactoris, quam ipsum actum atque effectum, esse aestimandum. (*k*)

---

est. Adversus hoc respondetur quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a medico rem inaestimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia, et animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae solvitur, quod deserviunt, quod a rebus suis avocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae, ferunt. Postea tamen et aliam rationem, cur et iis, qui talia praestant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap.* 16. ista subjungit. *Quid ergo? quare medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede desungor? Quia ex medico et praeceptore in amicum transeunt, et nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate.*

(*k*) Ut exemplis illustremus has conclusiones: nemo dixerit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid nunciantes, tradidimus: nec quem quis commendat, tantum ut alio loco sit, ipseque vacua dominetur in aula: nec qui arbores suae voluptatis caussa plantavit, si umbra earum et vicinus, praeter ejus animi sententiam fruatur. Huc pertinet elegans *fabella* Phaedri 1. 22. de mustela, ab homine prehensa, quae, quum instantem effugere cupiens necem, rogaret, ut sibi parceretur, quum molestis muribus purget domum, triste hoc tulerit responsum.

Faceres si caussa mei,
Gratum esset, et dedissem veniam supplici:

§. 224. Quumque ex amore haec beneficia profi-cisci debeant, isque semper conjunctus sit cum sapientia: (§. 83. 45.) facile patet, 28 profusionem, et quidvis potius, quam liberalitatem esse, cui ratio non constat: nec 19 beneficiorum vocabulo digna videri, quaecumque ex ambitione magis et jactantia, quam ex amore, vel 30 non indigis, sed opulentioribus, (*l*) immo 31 indignis potius quam viris bonis, vel quae denique, 32 turbato illo necessitudinum ordine, de quo supra quaedam monuimus, (§. 220.) praestantur.

Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis
Quae sint rosuri, simul et ipsos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

Hoc enim, ipso interpretante Phaedro, *in se dictum debent illi agnoscere, quorum privata servit utilitas sibi, et meritum inane jactant imprudentibus.*

(*l*) Praeterquam enim quod haec beneficia praeripiuntur indigis: plerumque etiam sunt hamata et captatoria, ac proinde eo quoque nomine merito indigna sunt beneficiorum vocabulo. *Math. V.* 46. 47. *Luc. VI.* 32. *seq.* Praeterea apud opulentiores, quidquid iis beneficii praestiteris, nec gratum est, nec beneficii rationem habet. Hinc risisse Alexandrum M. novimus beneficium, quum illi jus civitatis offerrent Corinthii, quamvis se id, praeter Herculem et Alexandrum, nemini dedisse gloriarentur. Seneca *de Benef.* 1. 13. Fieri tamen potest, ut hujusmodi beneficia excuset officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria, immo et civitatis, in qua versamur, mores; ac proinde Romae, nemo vitio clienti vertere potuisset hujusmodi liberalitatem, quia jus illud patronatus, a Romulo institutum, exigebat etiam, ut patronis benefacerent clientes. Dionys. Halic. *Lib.* 2. *p.* 84. Plutarch. *Romul. pag.* 24. Polyb. *Hist.* 6. *p.* 459. Nec magis Persae, Regi suo offerentes dona et munera, ullius reprehensionem jure incurrebant, quum lex extaret, *πάντας βασιλεῖ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστον προσκομίζειν*, *ut omnes Persae Regi, singuli pro suis facultatibus munera offerrent.* Ælian. *Var. Histor.* 31, *et seq.*

§. 225. Praeterea ex eo, quod prodesse alteri debeant beneficia , (§. 222.) non abs re colligere nobis videmur , 33 beneficia attemperanda esse cujusvis conditioni et necessitatibus : adeoque 34 non esse beneficia, quae alteri nullam adferunt utilitatem, 35 multoque minus id nomen mereri , quae cum manifesto alterius detrimento , vel saltim 36 cum maximo incommodo , conjuncta sunt. (*m*)

§. 126. Quemadmodum vero amor ille humanitatis et beneficientiae , qui nos ad beneficia aliis praestanda inflammat , ne quidem inimicos negligi patitur : (§. 219 , 16) ita facile unusquisque intelliget , 37 multo magis amandos esse, qui nobis, quantum in ipsis fuit , beneficia praestiterunt : adeoque 38 eos esse pessimos mortalium , ipsisque brutis ferociores, qui se ne beneficiis quidem ad concipiendum nostri amorem moveri patiuntur : quin 39 eosdem eo esse injustiores, quo minus negari potest , eos, acceptando beneficia, se ad mutuum benefactorum amorem obstrinxisse. (§. 221. *)

§. 227. Amor erga benefactores vocatur GRATUS ANIMUS, vulgo GRATIDUDO. Quamobrem quum unusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit (§. 226 37) consequens est , 40 ut unusquisque etiam obstrictus sit ad gratum animum benefactoribus quavis ratione ostendendum: 41: Id tamen officium imperfectum esse , adeoque 42 nec quemquam ad illud alteri exhiben-

---

(*m*) Hinc beneficus non est , qui famelico gemmam , sitienti vestem pretiosam , aegroto epulum offert, *per n.* 33. Nec minus id nomen meretur Bessus , qui catenas aureas Dario injecit. Curt. *Lib.* 5. *Cap.* 12. *per num.* 34 , 35. Denique Romanus ille servatus inter proscriptos , ac deinde perpetuo circumductus ludibrioque habitus , recte exprobravit benefactori suo , *nihil se illi debere , si servaverit , ut haberet , quem ostenderet.* Seneca *de Benef. II.* 11. *per num.* 36.

dum cogi, nec 43 ingratum actione forensi conveniri posse, (*n*) nisi leges civiles ejusmodi actionem diserte invexerint. Quale quid de Persis tradidit Xenophon, *Cyroped. I.* 2. 7. *p.* 9. *edit. Oxon.*

§. 228. Quandoquidem vero gratitudo est amor erga benefactorem: (§. 227.) consequens est, 44 ut, delectari unumquemque benefactoris sui perfectione et felicitate, et 45 ejus benevolentiam verbis ornare et praedicare, quin et 46 beneficia beneficiis, non iisdem quidem semper, at beneficiis tamen, et officiis, quantum fieri potest, plurimis pensare oporteat: ac proinde, 47 etsi desint vires, tamen et voluntatem gratum ostendendi animum magnopere esse laudandam.

§. 229. Denique quum et cum detrimento nostro prodesse, et sine spe restitutionis ac retributionis benefacere aliis teneamur: (§. 221.) 23 consequens est, 48, ut multo minus alteri denegare debeamus, quae sibi ille, certam restitutionem et retributionem spondens, praestari petit, adeoque 49 unusquisque obligatus sit ad studium illud alteri gratificandi, quod supra OFFICIOSITATEM vocavimus, (§. 222.) dummodo 50 non manifestum sit, illam alios juvandi promtitudinem cum periculo ac detrimento nostro non fore conjunctam. (§. 93. 65.)

(*n*) Equidem vulgo distinguunt inter ingratitudinem *Simplicem*, cujus vitii reus est, qui benefactori non benefacit, et *Praegnantem*, si quis beneficia malefactis atque injuriis pensat. Et illam quidem extra legum civilium poenas, hanc poena dignissimam esse, statuit Pufendorff. *de jur. nat. et gent.* 3. 3. 17. Sed si dicendum quod res est, hoc quoque casu non in ingratum animadvertitur, sed in injuriosum, quippe poenas daturum, etiamsi homini, nullis sibi beneficiis cognito, intulisset injuriam. Quamvis facile largiamur, eo gravius merito haberi delictum, cum turpissimo isto animi ingrati vitio conjunctum. Sic sane gravius merito animadvertitur in eos, qui in parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere injurii.

CAPUT IX.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTETICIS, ET PRIMO QUIDEM CIRCA DOMINII ADQUISITIONEM ORIGINARIAM.

§. 230. *Connexio.* §. 231. *Quid suum dominium, possessio, proprietas, communio?* §. 232. *Jus hominum in res creatas.* §. 233. *Initio omnia in communione negativa fuerunt.* §. 234. *Sed ab ea discedere licuit, urgente necessitate.* §. 235. *Quae necessitas homines coegerit dominium introducere?* §. 236. *Institutum hoc non injustum esse.* §. 237. *Ex eo tempore res vel positive communes, vel propriae.* §. 238. *Cur a communione etiam positiva descedendum fuerit?* §. 239. *Qui sint modi adquirendi originarii?* §. 240. *Quinam derivativi?* §. 241. *Quid occupatio? quid res nullius?* §. 242. *Occupatio fit animo et corpore simul.* §. 243. *Et quidem vel per universitatem, vel per fundos.* §. 244. *An ferae, pisces, volucres sint res nullius?* §. 245. *In quibus animalibus venationi sit locus?* §. 246. *Quando animalia fiant capientium?* §. 247. *An huc pertineat occupatio bellica?* §. 248. *Inventio rerum nullius?* §. 249. *Et pro derelictis habitarum, veluti thesauri?* §. 250. *Accessio quid et quotuplex?* §. 251. *Fundamenta accessionis naturalis.* §. 252. *Speciatim de foetura animalium.* §. 253. *De novis insulis, sive natis, sive factis.* §. 254. *Nec non de alluvione et vi fluminis.* §. 255. *De alvei mutatione et inundatione.* §. 256. *De accessione industriali axioma primum.* §. 257. *Axiomata, secundum et tertium.* §. 258. *Nec non quartum et sequentia.* §. 259. *Quid justum sit circa specificationem?* §. 260. *Circa adjunctionem et speciatim inclusionem, adferruminationem, adplumbaturam, intexturam.* §. 261. *Circa inaedificationem.* §. 262. *Circa scripturam et picturam.* §. 263. *Circa confusionem et commixtionem.* §. 264. *Circa accessiones mixtas, sationem et plantationem.* 265. *Circa fructus arboris in confinio positae.*

§. 230. Quae hactenus disseruimus, ea partim ad ad amorem JUSTITIÆ, partim ad eum, quem supra HUMANITATIS et BENEFICENTIÆ amorem adpellavimus, (§. 84.) pertinent. Ex hoc officia *imperfecta*, de quibus superiore capite disseruimus: ex illo *perfecta*, tamquam ex fonte, promanant. *Perfecta* in eo consistere diximus, ut primum neminem laedamus, (quod officium ABSOLUTUM vocavimus,) deinde, ut suum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICUM est. Quum igitur de illo *Cap. VII.* actum sit, de hoc jam erit eadem cura exponendum.

§. 231. SUUM proprie quisque vocat, quod in DOMINIO suo est. DOMINIUM vero vocamus jus, seu facultatem alios usu rei alicujus excludendi. (o)

(o) In hac sola facultate, usu alicujus rei alios excludendi dominium consistere, palam est. Omnia enim reliqua dominii effecta, quae alias in definitione dominii enumerari solent, ita separari possunt a dominio, ut nihilominus quis maneat dominus. Sic e. g. *facultatem omnem ex re utilitatem percipiendi* constituto usufructu a proprietate separari, animadvertimus, salvo dominio. *Facultatem libere de re disponendi* non competere pupillis, notum ac pervulgatum est. Et hos tamen dominos rerum suarum esse, nemo negaverit. Unde Seneca *de Benef. VII.* 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tuum enim est etiam, quod sub certa lege tuum est.* Denique et *facultatem vindicandi* rem commodatam vel depositam a tertio possessore domino ademtam esse, observamus, multis locis, ubi obtinet juris regula: *Hand mus hand wahren.* Quum ergo definitionem id dumtaxat ingredi debeat, quod ad rei essentiam ita pertinet, ut abesse nequeat, sublata vero *facultate alios rei usu excludendi* illico quis dominus esse desinat: dubitari nequit, quin haec sola dominii definitionem absolvat. Idque velle existimo Arria-

Ipsam detentionem rei, cujus usu alios excludere statuimus, POSSESSIONEM adpellare mos est. Ceterum jus nobis vindicamus, aut omnes praeter nos; aut exceptis quibusdam aliis personis, reliquas omnes usu alicujus rei excludendi. Priore casu res in PROPRIETATE; posteriore in COMMUNIONE POSITIVA esse dicitur, quae vel ÆQUALIS est, quando aequale omnibus jus in re communi competit, vel INÆQUALIS, quando alter altero plus minusve juris in illa habet. Itemque vel PERFECTA, quando omnibus in re communi jus perfectum est, vel IMPERFECTA, quando nemini tale jus perfectum est, qualis est inter milites exercitus, quibus certae pecuniae summae praemium a principe destinatum. Si nec uni, nec pluribus, jus animusve est, alios usu rei, nondum ab ullo possessae, excludendi, res in COMMUNIONE NEGATIVA est, quae sola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio est constituta.

§. 232. Jam quum ipsa ratio nos convincat, Deum condidisse homines: (§. 127. 18. sequ.) eumdem sane voluisse etiam, ut exsisterent, manifestum est. Quumque qui finem cupit, is et media velle videatur: consequens est, 1, ut homines rebus omnibus, ad conservandam eorum existentiam necessariis, quas haec tellus producit, uti frui voluerit. Praeterea quum Deus hominem, animal praestantissimum insigni prae reliquis amore prosequatur: (*Phil. mor. elem.* §. 180.) dubitari profecto non potest, 2 quin et felicitate ac perfectione nostra delectetur, (§. 80.) adeoque et iis nos frui velit, quae vitam nostram reddant perfectiorem, feliciorem, ac suavi-

---

num *dissert. Epict. II.* 2. dum dominum definit, *τὸν τῶν ὑπ' ἄλλων σπουδαζομένων ἢ ἐκκλινομένων ἔχοντα ἐξουσίαν, qui, quae alii expetenda fugiendaque censent, in potestate habet.*

orem, dommodo 3 rebus creatis non abutamur. (*p*) (§. 90.)

§. 233. Quum ergo Deus omnia, quae ad conservandam suaviterque transigendam vitam humanam pertinent, utenda fruendaque dederit hominibus: (§. 232.) procul dubio etiam voluit, 4, ut nullus earum usu ab ullo excluderetur; adeoque 5 ex intentione Dei initio rerum omnia in negativa commu-

---

(*p*) Dubitatum est a quibusdam, an et brutis, quae sine dolore destrui, usibusque humanis adhiberi nequeunt, uti liceat ad vitam conservandam? Idque haud pauci negarunt, quod et injuriam his animantibus fieri existimarent, et brutorum non usus, sed abusus esse videretur, si quis, ut carne eorum vescatur, ea jugulare non dubitet: maxime quum et sine feralibus istis epulis vitam conservare possent homines. Addunt alii, esum carnis et minus salubrem esse, et homines efferatos reddere, idque in primis ursisse novimus Pythagoram, et postea Porphyrium *in libris περὶ ἀποχῆς*. Vid. Scheffer. *de philos. Italica Cap.* 9. Sed 1 tota illa hypothesis, quod injuria et brutis inferri possit, nititur alio errore de transmigratione animarum, seu κοινῷ δικαίῳ ψυχῆς, *communi, quod nobiscum habeant, animae jure*, uti vocavit Pythagoras apud Diog. Laert. 8. 13. quod explicaturus Empedocles apud eumdem. Laert. 8. 77.

Ἤδη γάρ ποτ᾽ ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε,
Θάμνος τ᾽ οἰωνός τε, καὶ ἐξ ἁλὸς ἔμπυρος ἰχθύς.
Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, et ignitus piscis, pernixque volucris.

Add. Jamblic. *vit. Pythag.* 24. *num.* 108. Porphyr. *vit. Pythag. p.* 188. *seq.* Sed falsum est, ullam nobis cum brutis esse juris communionem, (§. 9.) atque hinc falsum etiam, brutis fieri injuriam. 2. Non ideo abstinendum est a rebus, quia iis carere possumus, quia Deus nos non modo esse, sed suaviter vivere cupit. Nec is usus abusus est, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3 insalubritas illa, quam urgent, nec satis probata est, et procul dubio non a moderato carnis usu, sed ab ingluvie, et rerum creatarum abusu, quem et ipsi damnamus, proficiscitur.

nione, adeoque 6 vere in nullius dominio fuerunt constituta. (q) (§. 231.)

§. 234. Quod ipse Deus voluit, id voluit sapientissime, ac proinde illud sine summa necessitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero et leges divinae adfirmativae, qualis est illa, ut res omnes creatae veluti in medio positae omnium usibus pateant, exceptionem ob necessitatem admittant, (§. 159, 58) in censum autem hic veniat non modo extrema necessitas, sed et illa quae efficit, ut vitam suaviter ac commode transigere non possimus: (§. 158. 54. §. 232. 2) consequens est, ut, urgente necessitate, homines a negativa illa communione discedere, adeoque 7 dominium, quod communioni illi opponitur, (§. 231.) introducere omnino potuerint.

§. 235. Jam facile quidem patet, si intra paucos stetisset humanum genus, nulla circa primaevam illam ac negativam rerum omnium communionem mutatione opus fuisse futurum, sufficiente quippe omnibus naturae ubertate, ad vitam si non suaviter, at commode saltim, et qualiter qualiter tolerandam. At ex quo, per universum terrarum orbem dispersis; et in innumeras familias distractis hominibus quaedam res

---

(q) Atque ita primaevam hominum conditionem describunt non modo sacrae litterae, *Genes. I.* 28. 29. verum etiam poetae, qui et eo nomine laudarunt saeculum aureum, quod illo tempore, uti ait Virgil. *Georg. I. v.* 125.

nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque tellus
Omnia liberius nullo poscente, ferebat.

Negant ergo tum ullos agrorum fines, ullos limites fuisse, rebus adhuc in medio positis, ac universi humani generis usibus ita relictis, ut nullus earum usu excludi potuerit.

non sufficere omnibus coeperunt, quaedam omnino ob insignem copiam suffecerunt: ipsa homines impulit necessitas, 8, ut in ea, quae non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. 234. 7.) 9 solis inexhausti usus rebus quas in dominio esse nulla jussit necessitas, nec non 10 rebus, nihil ad vitam conservandam suaviterque traducendam pertinentibus, in pristina communione negativa permanentibus. (r)

§. 236. Sic ergo dominium, sublata negativa communione, invexit ipsa necessitas. Illud vero humani generis institutum 11 cum nullius injuria fuisse conjunctum, vel inde patet, quod in communione negativa nulli mortalium sit jus alterum rerum usu excludendi, (§. 231.) adeoque cuivis licere oporteat, rem quamvis nullius ita sibi vindicare, ut deinceps nemini illius usum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque seponere usibus possit. (s)

(r) Et hinc hujusmodi res *communes* esse jure naturali dixerunt jureconsulti. §. 1. *Inst. de rer. divis.* et quidem non ita, *uti publica, quae in patrimonio sunt alicujus populi, sed ut ea, quae primum a natura prodita sunt, et in nullius adhuc dominium pervenerunt,* uti ait Neratius *l.* 14. *pr. D. de adquir. rer. domin.* Nimirum hae res omnes, quamvis optimae omnium ac pulcherrimae, tamen ob insignem copiam in primaeva illa ac negativa communione permanserunt. Hinc Petron. *Satyr. Cap.* 100. *Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna, innumerabilibus comitata sideribus, etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muscas, mures, glires, vermes, aliaque, quae vel noxia humano generi, vel cum nulla saltim utilitate conjuncta sunt.

(s) Nam in quo alteri nullum jus animusque est, me usu rei excludendi, illud est nullius. At nullius esse desinit, simul ac eam usibus meis adhibere, ac jure a Deo mihi concesso uti statui. (§. 232.) Nam quum is me laedere dicatur, qui me imperfectiorem infelicioremque reddere co-

§. 237. Quum ergo homines, coacti necessitate, invexerint rerum dominium: (§. 235.) hoc vero vel in *communione* positiva, vel in *proprietate* consistat: (§. 231.) consequens est, 12, ut ex quo a communione negativa discessum, omnes res vel positive communes pluribus, vel singulis propriae esse coeperint, et 13 communio quidem nata sit inde, quod plures eamdem rem pro indiviso possidere, omnesque alios ejus usu excludere statuerunt: (*t*) 14 proprietas vero vel initio statim ex rerum nullius *adprehensione* ac *possessione*, vel ex post facto ex *divisione* vel *cessione* rerum positive communium traxerit originem.

---

natur: (§. 178.) procul dubio et is me laedit, qui eo, quod vitae servandae suaviterque traducendae caussa semel mihi vindicavi, me privare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamvis positive communi, ait Arrianus *dissert. Epict.* 2. 4. ἄγε τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔστι κοῖνον τῶν πολιτῶν; ὅτε ἂν καθίσωσιν, ἐλθὼν, ἄν τοι φανῇ ἔκβαλε τινα αὐτῶν, *Age, commune nonne est theatrum omnium civium? In eo vero, si consederint, e loco, si libet, aliquem eorum ejicito.* Et Seneca, *de Benefic. VII.* 12. *Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum. Sed quum in theatrum veni, si plena sunt equestria, et jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, quibuscum jus mihi loci cummune est, occupatus est.*

(*t*) Id procul dubio initio statim factum, quum gentes et familiae in diversas terrarum partes secedere coeperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem sibi communiter pro indiviso tantisper vindicavit, donec urgente necessitate res communes dividerent, vel ex pacto singulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium sane gentium, quae initio totas provincias communiter pro indiviso possederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum Justin. 43. 1. Scytharum et Getarum, Horat. *Carm.* 3. 24. Germanorum, Tacit. *Germ. Cap.* 26. incolarum insulae Liparae, Panchaeorum, et Vaccaeorum Diod. Sic. *Biblioth.* 5, 9, *et* 45.

§. 238. Et quidem, si tanta esset generis humani felicitas, ut omnes peraeque virtutis amore flagrarent: sane neque dominio, neque pactis ullis, indigeremus, quia et nihil habentibus nihil tamen, quod ad conservandam suaviterque transigendam vitam pertinet, esset nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam seipsum, amaturus, eique ultro facturus esset omnia, quae sibi ab altero fieri cupit, quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia communia sunt? Enimvero, quum pro praesente rerum humanarum indole vix sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, ut alterius utilitati non minus, quam suae, serviat: facile patet, 15 communionem positivam naturae hominum qualis nunc est, non congruere, adeoque eos, 16 cur ab ea quoque discederent, caussas non poenitendas habuisse. (*u*)

§. 239. Ex quo simul patet, quomodo invecta sit rerum proprietas, et quot sint modi illam in certa re adquirendi. Res enim vel adhuc *extra do-*

(*u*) Quicumque sane communionem hujusmodi aliquando observatam memorant, ii simul homines illos fuisse eximia virtute praeditos, posuerunt. Id sane jure dixeris de ecclesia Hierosolymitana. *Act.* 4. 32. Nec credibile fore suspicati sunt poetae, quod de communione illa inter homines aurei saeculi retulerunt, nisi simul illos fingerent virtutis ac honestatis studiosissimos fuisse, qui, uti ait Ovid. *Metamorph.* 1. *v.* 90.

vindice nullo,

Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant.

Porro Scymnus Chius communem hujusmodi rerum omnium usum tribuit Scythis Nomadibus ultra Maeotin, sed eosdem simul vocat τοὺς σφόδρα, εὐσεβεστάτους, *gentem piissimam.* Sed et a Pythagora institutam rerum communionem ex justitia, tamquam ex fonte, promanasse, tradit Jamblic. *vit. Pythag. segm.* 167. Refrigescente itaque virtute, pietate, justitia, etiam communioni non esse locum, facile unusquisque intelligit.

minium est, vel jam *in alterius dominio* constituta. Si prius: tunc modos adquirerendi cum Grotio vocamus ORIGINARIOS, quibus quum vel substantiam, in nullius dominio constitutam, adquiramus, vel quae ei quacumque ratione accedunt, incrementa: priorem adquisitionem OCCUPATIONEM, posteriorem ACCESSIONEM adpellamus.

§. 240. Sin res jam in alterius dominio sunt: tunc vel in plurium *communione* sunt, vel in *proprietate* singulorum. (§. 231.) Priore casu res communes in proprietatem rediguntur per DIVISIONEM et CESSIONEM: posteriore per TRADITIONEM. Neque ullus est dominium adquirendi modus DERIVATIVUS, quin ad hos paucos quam commodissime referri possit.

§. 241. OCCUPATIO est adprehensio possessionis rerum nullius. NULLIUS vero esse dicuntur res in quibus vel nemini unquam alios usu istarum excludendi jus fuit, vel de quarum saltim dominio nihil certi constare potest, vel in quibus denique possessor sese ultro jure alios usu earum excludendi abdicavit, quae PRO DERELICTO HABITÆ dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli sit jus alios earum usu excludendi: (§. 331.) consequens est, 17, ut quae nullius sunt, merito cedant occupantibus, nec tamen 18 id intelligendum sit de rebus amissis, furtim vel vi surreptis, imminente naufragio jactis, per bruta ablatis, quae neutro sensu res nullius dici possunt, quum et habuerint antea dominos, et hi dominio suo sese ultro numquam abdicarint. (*v*)

(*v*) Hinc recte de piscibus, a se in mari captis, philosophatur Gripus piscator apud Plautum *Rud.* 4. 3. *v.* 32. dum suos illos factos contendit, quod a nemine eorum usu jure excludi possit.

Ecquem esse dices mari piscem meum?
Quos quum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo.

§ 242. Quumque occupatio sit adprehensio possessionis rerum nullius, (§. 221.) possessio vero detentio rei, cujus usu alios excludere statuimus: (§. 231.) facile patet 19 occupationem animo et corpore simul fieri, et 20 nec solum animum sufficere ad rem occupandam, si alius suo jure uti velit, nec solam adprehensionem sine animo alios usu rei excludendi: saepe tamen 21 tacita hominum conventione pro adprehensione haberi declarationem animi sibi rem habendi, cum signis quibusdam, in sensus incurrentibus, conjunctam. (*x*)

---

pro meis:
Nec Manu adseruntur, *neque illic partem quisquam postulat.*
In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum, naufragio amissum, et a se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea,
Ubi demisi rete atque hamum, quidquid haesit, extraho
Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Cui recte *v.* 42. obvertit Trachalio:

Quid ais, impudens,
Ausus etiam, comparare vidulum cum piscibus?
Eadem tandem res videtur?

(*x*) Sic adprehendisse videtur praedii possessionem, qui, vacua possessione, non quidem singulas glebas circumambulaverit, *l.* 3. §. 1. *l.* 48. *D. et l.* 2. *C. de adqu. vel omit. poss.* sed titulum adfixerit, festucam e janua, caespitem ex agro, ramusculum ex arbore exciderit, simulque testatum praesentibus fecerit, se id animo praedium sibi tamquam suum habendi facere. Quum vero ex conventione tacita haec signa effectum habeant: ea sane non sunt arbitraria, adeoque his, qui jaculum immisit urbi a civibus desertae, non magis videtur occupasse urbem, quam venator feram, quam jaculo petitam, nec occidit, nec vulneravit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum et Chalcidensium,

§. 243. Quum porro omnia, quae nondum in ullius dominio sunt, possint occupari: (§. 241, 17) perinde profecto erit, sive toti terrarum tractus, dominio vacui, a pluribus; sive res singulares a singulis occupentur. Et priorem quidem occupationem PER UNIVERSITATEM; posteriorem PER FUNDOS fieri, ait Grotius *de jure belli et pac. II.* 2. 4. Quia vero qui totum occupavit, singulas quoque partes occupasse censetur : consequens est, 22, ut in tractu terrae, a pluribus, veluti populo, per universitatem occupato, nihil omnino sit nullius, sed omnia, quae illius ambitu continentur, si a singulis occupata non sint, ad populum universum, vel a l ejus rectorem, pertinere merito dicantur. (y)

§. 244 Hinc nemo negaverit, 23 VENATIONEM, PISCATIONEM, AUCUPIUM esse species occupationis non modo in locis desertis et dominio vacuis, verum etiam 24 in territoriis jam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium aut volucrum multitudo, ut sufficere omnibus videantur: (§. 235. 9) at 25 non injuria tamen populum, si qua justa caussa id suadere videatur, (z) haec animalia omnia, tamquam *ἀδέσποτα* sibi vindicare,

---

de Acantho occupata inter se decertantium, illis urgentibus legati sui sollertiam, qui quum se cursu a legato Chalcidensium superari animadverteret, jaculum portae prior infixerit : his contra nitentibus, urbesque jaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum sibi vel ideo vindicantibus, quod a legato suo prius esset introita. Historiam habes apud Plutarchum, *Quaest. Graec.* 30.

(y) Hinc in aliquo terrae tractu singuli possunt res singulares tamquam sibi proprias possidere, quum tamen totum territorium sit populi vel reipublicae. Dio. Chrysost. *in Rhodiaca* 31. *ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. Territorium est civitatis : at nihilominus tamen possidentium quisque rerum suarum dominus est.* Plura eam in rem veterum loca adcumulavit Grotius *de jure belli et pacis* 2, 3. 4.

(§. 243, 24.) vel 26 eadem summo imperanti, tamquam ἐξαιρετόντι, adsignare, eoque facto, 27 illum adversus amorem justitiae agere, qui sibi jus venandi, jam ab alio adquisitum, temere adrogare non dubitet.

§. 245. Ubicumque vero cuiquam venandi jus est: ipsa recta ratio satis unumquemque docebit, 28 venationem non pertinere ad animalia mansueta, quippe in dominio constituta, nec 29 ad mansuefacta, quamdiu illa dominus possidet, vel animo recuperandi persequitur, vel, se ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam signis ostendit. (*a*) Immo 30 ne ad feras quidem bestias, vivariis, piscinis, alveariis, inclusas, sed 31 ad eas, quae, ut eleganter

---

(z) Plures hujusmodi caussas, quamvis parum idoneas, adcumulavit Pufendorff. *de jur. nat. et gent.* 4. 5. 6. Maximi momenti est illa, quod ferae, pisces et volucres non tam inexhausti ubique usus sunt, ut non metuendus sit tot specierum interitus, si venandi jus omnibus promiscue concederetur. (§. 235. 8.) Ex quo simul intelligere licet, cur nusquam terrarum homines venari et occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, et humano generi noxia, quin alicubi praemia auferant, qui, oblatis eorum unguibus vel capitibus, fidem faciant magistratibus, se hujusmodi animalibus purgasse provinciam.

(*a*) Sic vix venationis obtentu excusabitur, qui cervum, crepundiis ornatum, quantumvis fugitivum, ceperit, si de domino constet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, persequentem examen, area sua excludit, ut illo ipse potiatur: licet id justum visum fuerit jureconsultis Romanorum §. 14. *Inst. de rer. division.* Quamvis enim domino sit facultas, alios usu rei suae excludendi: is tamen qui sua repetiturus aedes nostras ingreditur, non re nostra utitur, sed suam repetit. Et qui magis justum sit, examen suum persequentem aedibus et area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, et in aream nostram avolantes, repetiturum? Itaque aequissima lex Platonis *Lib.* 9. *de legibus: Si aliena examina quis persequitur, atque aera pulsans apes delectatione ad se trahit: damnum resarciat.*

scribit Cajus, *terra*, *mari*, *coelo capiuntur*. *l.* 1. §. 1. *D. de adqu. rer. dom.*

§. 246. Ceterum quum in occupatione praeter animum alios usu rei excludendi, opus etiam sit adprehensione corporali: (§. 242. 19) consequens est, 31, ut non sufficiat sola vulneratio ferae bestiae, multoque minus 32 animus, illam, ex vulnere casuram, sibi vindicandi, sed 33 praeterea requiratur, ut ipsa a venante, eam persequente, vel viva capiatur laqueis, canibus, aliisque instrumentis venatoriis, vel jaculis conficiatur: 34 neutro autem facto, unicuique jus sit, vulneratam ab alio capiendi occidendive, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium reductam. (*b*)

§. 247. Occupationis alteram speciem vulgo dicunt OCCUPATIONEM BELLICAM, qua personas aeque ac res hostium, justo bello captas, ipso gentium jure capientium fieri contendunt. *l.* 1. §. 1. *D. de adqu. vel amitt. poss.* Enimvero quemadmodum occupationi locus est tantum in rebus nullius, (§. 241. 17) res vero hostiles non aliter, quam per fictionem; (*c*) personae vero liberae ne per fi-

---

(*b*) Sed ea in re magna semper fuerunt sententiarum divortia, et hinc leges gentium diversissimae. De Trebatii aliorumque jurisconsultorum dissensu videnda est *l.* 5. D. de *adqu. rer. dom.* Lex Salica *tit.* 35. §. 4. *seq.* ne excitatam quidem ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Langob. *Lib.* 1. *tit.* 22. §. 4. *et* 6. hoc casu capiendi armum cum septem costis, reliquam praedam vulneranti addicit. Has similesque veterum leges collegit Pufend. *ibid.* 4. 6. 10.

(*c*) Equidem Pufend. *de jur. nat. et gent.* 4. 6. 14. hanc fictionem ita explicat: *In bello res hostium in ordine ad alium hostem redduntur veluti dominio vacuae; non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre, sibique habere possit.* Sed ubi res redduntur veluti dominio vacuae, ibi nemini est jus alios

ctionem quidem pro rebus nullius haberi possunt: (§. 68. 17.) ita 34 occupationem bellicam nec ad modos adquirendi originarios, nec 35 ad occupationem pertinere, sed 36 ex alio fonte, puta ex ipso belli jure, derivandam esse, facile intelligitur.

§. 248. Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quae et ipsa in adprehensione rerum nullius consistit. Itaque nullum quidem est dubium, 37, quin res, in nullius adhuc redactae dominium, vel pro derelictis habitae, inventori cedant, qui eas cum animo sibi habendi primus adprehendit, ac proinde 38 juri naturali non consentanea sit lex Stagiritarum, Bibliensium et Atheniensium: *ἃ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλῃ: Quae non posuisti, ne tolle*, nisi de rebus amissis intelligatur. Ælian. *Var. Hist. III.* 45. 4. 1. Diog. Laert. I. 57. nec minus 39 errent ii, qui rem inventam inventori, eique, qui eam tolli viderit, communem esse existimant: (*d*) attamen 40 id jus non

---

earum usu excludendi. (§. 231.) Hosti autem salvum semper est jus, hostem usu rerum suarum excludendi, nec ulli facit injuriam, dum pro servandis rebus suis tamquam pro aris et focis, pugnat. Quis ergo, ejus res dominio vacuas esse dixerit? Quae quum ita sint, hostis res suas ab hoste captas amittit, non quod jus ipsi deest excludendi hostem, sed quod viribus, quibus hostis reprimi posset, destituitur.

(*d*) Inoleverat olim mos, id, quod ab aliquo inveniretur in commune poscendi: quo fiebat formula *In Commune*, vel apud Graecos *κοινὸς Ἑρμῆς*, itemque, *κοινὸν τῷ Ἑρμῇ*. De qua formula praeter Erasmum *in adagiis* plura monent viri docti ad Phaedr. *Fab.* 5. 6. *v.* 3. Add. Plaut. *Rudent.* 4. 3. *v.* 72. *seq.* At quum, quae nullius sunt, cedant occupanti, (§. 241. 17.) nec in ejusmodi rebus ulli sit jus, alium usu earum excludendi: (§. 231.) is denique, qui solis oculis rem usurpavit, nec adprehendit, tamen occupasse non dicatur: (§. 243. 20.) hunc etiam partem praedae poscere non posse, nisi id leges civiles vel mores ac consuetudines alicujus provinciae permittant, facile adparet.

producendum sit ad res, quas populus sibi jure occupationis, per universitatem factae vindicavit, vel 41 summo imperanti, tamquam ἐξαίρετον τι, cessit. Quod eum jure potuisse, supra jam vidimus. (§. 243. 23.)

§. 249. Nec minus inde patet, 42 inventori cedere, res, ab hominibus sanae mentis suique juris animo abdicandi dominium abjectas, adeoque 43 et sparsa missilia, immo et 44 THESAUROS, quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio constat, casu fortuito inventos, nisi 45 et hos sibi vindicet populus vel summus princeps. (§. 243. 23.) Qua de re varias gentium leges recensuerunt Grot. *de jure belli et pac. II.* 8. 7. Pufend. 4. 6. 13. et ibi Hertius. Eu. Otto *ad* §. 29. *Instit. de rer. divis.* 46. Merito tamen rationem etiam habendam domini soli, utpote quem fructus ex solo suo quoscumque percipere, aequum est, (*e*) ac proinde 47 recte, et plane ex regulis aequitatis naturalis unum semissem thesauri, casu fortuito reperti, inventori, alterum domino soli adjudicasse Hadrianum. Spartian. *in Hadriano Cap. 18.* §. 39. *Inst. de rer. divis.*

§. 250. Alter modus adquirendi dominium originarius est ACCESSIO, per quam jus ea, quae sub-

---

(*e*) Quod adeo verum est, ut hunc quiaedam gentes inventori plane praeferendum putarint, veluti Hebraei, *Matth. XIII.* 44. Selden *de jure nat. et gent. sec. discipl. Heb.* 6. 4. Syri, Graeci, quin et ex ipsis Romanis haud pauci, Philostr. *Vit. Apollon. Tyan.* 2. 39. *de vit. Sophist.* 2. 2. Plaut. *Trinum. l.* 2. *v.* 141. *l.* 67. *D. de rei vind.* Ubi tamen inventeri pars cedit, nihil interesse videtur, mercede conductus quis terram nostram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamvis enim mercenarii nobis operis conductis acquirant: id tamen justam habere rationem non videtur, si quis operas nobis non ad investigandos thesauros, sed ad cellam excavandam, vel simile opus locarit. V. A. Corn. van Bynkersh. *Ob.* 2. 4.

stantiae, nobis adquisita, accedunt, incrementa similiter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res nostrae capiant vel ipsius naturae beneficio, vel industria nostra, vel natura industriaque nostra simul: accessio a jureconsultis accuratioribus in NATURALEM, INDUSTRIALEM, et MIXTAM recte dispescitur. (*f*)

§. 251. Quod ad NATURALEM accessionem attinet vel tale res nostra capit incrementum, cujus de origine et priore domino nullo certo argumento constat, vel aliquid, quod jam in alterius dominio est, rei nostrae accedit. Priore casu, quum res illa, cujus de domino nihil certi constare potest, pro re nullius merito habeatur, (§. 241.) nihil obstat, 48, quo minus hujusmodi incrementum cedat in accessionem rei nostrae, cui accessit, adeoque nobis adquiratur. At posteriore casu res habet dominum, qui alios usu rei suae jure excludit: (§. 231.) atque inde merito inferimus, 49 hujusmodi rem, rei nostrae quacumque ratione adjunctam, nobis non magis adquiri, quam si ventus vehementior vestes lineas, a Titio in horto suo expansas, in aream nostram projecerit. (*g*)

(*f*) Sic *naturae* solius beneficio debemus foeturam animalium, alluvionem, novam insulam, alveum derelictum. *Industriae* nostrae novam speciem, rem rei nostrae adjunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfusam vel admixtam, scripturam chartae nostrae, picturam tabulae nostrae illitam. Denique messem et autumni dotes partim ubertati soli coelique clementiae, partim culturae nostrae, adeoque et *naturae* beneficio, et industriae nostrae imputamus, ac proinde primi generis accessiones *Naturales*; secundi *Industriales*, tertii *Mixtas* merito adpellamus. Quae enim a nonnullis additur, *Fortuita* ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

(*g*) Nulla sane fingi potest ratio, quamobrem prior dominus, de quo satis constat, dominio rei suae, adhuc extantis ac superstitis, excidere debeat, quum nec suo se do-

§. 252. Ex his vero evidentissimis principiis (§. 251, 48, sequ.) jam porro colligimus, 50 PARTUM, cujus de origine non liquido constat, (quod plerumque fit in animalibus, immo et in hominibus, extra legitimum matrimonium natis,) ventrem tamquam accessorium sequi, idque *legi naturae* non absurde tribuere Ulpianum, *l.* 24. *D. de statu hom.* Id tamen 51 vix aequum videtur, si de utroque parente constet, (*h*) nisi forte 52 ad procreanda animalia communibus sumtibus alatur dignioris sexus animal, veluti bos communis, vel 53 dominus equum admissarium vel bovem pro certa mercede vicinis locare soleat.

§. 253. Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat nova INSULA, sive in mari, sive in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terrae, quae demum in insulam coaluerunt, constare non possit. (§. 251. 48.) consequens est, 54, ut insula cedat in accessionem maris vel fluminis, (*i*) ac proinde 55 si mare vel flumen in nullius dominio est, insula quoque sit nullius, ac proinde cedat occupantibus: 56 sin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, ejusve re-

---

minio unquam abdicarit, nec illud facto ullo in alterum transtulerit, nec ob solam calamitatem dominio suo quisquam jure privetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei casu quocunque adjunctae: isti procul dubio adhuc jus est alterum rei suae usu excludendi, (§. 231.) adeoque illo invito, huic adquiri non posse dominium, manifestum est.

(*h*) Hinc saltim in servis hoc casu passim obtinet partitio vernarum, ita ut primus domino ventris, alter, domino servi patris cedat, et sic servilem sobolem ambo domini per vices partiantur. Diximus ea de re *Elem. Jur. Germ.* 1. 1. 30. ubi id jus et apud Wisigothos, et apud Alamannos, et apud Bojos obtinuisse, *ex lege Wisigoth.* 10. 1. 17. Goldasti *rer. Alam. Tom.* 2. *charta* 2. *et* Aventin. *Annal. Boic. Lib.* 7. 14. 23. *p.* 708. ostendimus.

ctorem pertinet, (§. 243. 23) is quoque insulam illam merito sibi vindicet. Denique quum res, cujus de dominio certo constat, non possit ulli per accessionem adquiri; (§. 251. 49) fieri non potest, 57, ut dominus amittat agrum, quem flumen superius divergens, et inferius alveo suo junctum, in insulae formam redegit. Quod et JCti agnoverunt *l.* 7. §. 4. *l.* 30. §. 2. *D. de adqu. rer. dom.*

§. 254. Nec alia ALLUVIONUM, et terrae VI FLUMINIS avulsae, ratio est. Quemadmodum enim, quod ad priorem attinet, de origine particularum, agro nostro paulatim adjectarum, certi quid constare non potest: (§. 251. 48) ita nullum est dubium, 58 quin id quod agris nostris hoc modo accedit, nobis; 59, quod agro publico, viaeve publicae adjicitur, publico cedere debeat. (*k*) Contra ea

---

(*i*) Itaque nulla ratio est, cur viciuis praediis, et quidem vel in utraque ripa, si insula in medio flumine nata sit, vel in alterutra, cui proprior est, accrescere debeat nova insula: quod tamen plerisque JCtis placuisse novimus. §. 22. *Instit. de rer. divis. l.* 7. §. 3. *l.* 29. *l.* 30. §. 1. *D. de adqu. rer. dom.* Particulae enim terrae, a cujus praedio avulsae sint; non constat: et magis probabile est, eas ab agris superioribus, quam a vicinis avulsas esse. Quin aliquando ipsum flumen particulas, quae deinde in insulam coalescunt, e fundo abrasas, secum vehit, teste Seneca *natur. quaest.* 4. 9. Sed fuit haec sententia Cassii Longini, quam deinde sectatores ejus, tamquam ex compacto probarunt. Aggen. Urbic. *de limit. agr. p.* 57. Eam vero more suo exploserunt Proculiani, quorum antesignanus, Labeo apud Paullum *l.* 65. 4. *D. de adquir. rer. dom. Si id* inquit, *quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est: insula quoque, quae in flumine* PUBLICO *nata est*, PUBLICA *esse debet.*

(*k*) Et hoc fundamento nititur jureconsultorum et agrimensorum distinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus limitibus finiuntur, et *limitatos*, qui ad certum perticarum pedumve numerum adsignantur. *l.* 16, *D. de adqu. rer. dom. l.* 1. §. 6. *D. de flumin.* De qua

quum in vi fluminis de domino terrae avulsae satis constet : (§. 251. 49.) 60 ea jure naturali circa dominium nihil mutari palam est, 61 nisi forte dominus terram hoc modo avulsam pro derelicta habere malit. Quod in civitatibus ex intermissa per tempus legitimum vindicatione colligi solet. §. 21. *Instit. de rer. divis. l. 7. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

§. 255. Denique quod ad ALVEI MUTATIONEM attinet, si alveus derelictus, quantum constat, in nullius antea dominio fuit, ille 62 non potest vicinis, qui utrimque praedia habent, pro modo praediorum adquiri, uti visum est jureconsultis Romanis *l. 7. §. 5. D. de adqu. rer. dom.* sed, quia de fluminis, cujus pars est alveus, dominio satis certo constat, (§. 251. 49.) 63 ille, tanquam pars fluminis ejusdem erit, cujus flumen fuit: quemadmodum 64 ex eadem ratione novus alveus, iterum derelictus, procul dubio non minus manet priorum dominorum, quam 65 ager INUNDATUS, si deinde aqua recesserit. (*l*)

---

agrorum differentia vid. Isidor. *Orig.* 11, 13. *Auctores de limitib. p.* 293. *edit. Guil. Goesii*, Jo. Fr. Gronov. ad *Grot. de jure belli et pac.* 2. 3. 16. *num.* 1. Quidquid enim inter agros limitatos et flumen interjacet, id vel publicum, vel alicui privato proprium esse, nemo non intelligit. Neutro autem casu agro limitato aliquid accedit.

(*l*) Aliud dixeris, si perpetua sit inundatio, ut jam mare sit, ubi Troja fuit. Tunc enim res extincta videtur, quae nullum nobis usum praestat, nec praestare unquam potest. Non certis vero, ejusque, quod nullum hominibus usum praestat, nullum est dominium, nulla proprietas (§. 235. 10.) Ex quo sane consequitur, ut durissima sit eorum conditio, a quibus ob agros, mari vel flumine jam pridem absorptos, tributa, vectigalia et pensiones exiguntur, nisi forte culpa et negligentia sua in restituendis aggeribus meruerint, ut ita mulctentur, quamvis et haec poena satis immodica, immo durissima videatur. Quis enim tributis ac pensionibus oneret res, in quibus proprietas, usufructus, possessio, et iter amissa

§. 256. Progredimur ad accessionem INDUSTRIALEM et MIXTAM, de qua subtiliter admodum philosophati sunt jureconsulti. Nos ita statuimus: Si res utriusque voluntate junctae sint, ne dubitari quidem potest, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communio positiva inducatur. (§. 231.) At hic de accessione, quae altero invito facta, loquimur. Hic quum domino jus sit, omnes rei usu excludere: (§. 231,) procul dubio etiam prohibere potest, quo minus, quidquam rei suae, se invito jungatur. Quum vero quod jungitur rei nostrae, vel eam inutilem aut deteriorem saltim, vel meliorem praestantioremque reddat, is vero, qui res nostras deteriores reddit, nos laedat: (§. 178.) consequens est, 66, ut qui res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam (§. 211. 119. sequ.) teneatur.

§. 257. Sin res accessione quacumque industriali ab alio meliores praestantioresque redditae sunt: tunc multum interesse videtur, possint ne res sibi invicem junctae, sine notabili dispendio separari, an non possint. Priore casu, quum utriusque materiae vel rei domino jus sit, alterum usu rei suae excludendi, (§. 231.) id vero aliter exitum habere non possit, quam rebus separatis: consequens est, 67, ut eo casu res junctae statim separandae, suumque cuique tribuendum sit: 68 posteriore autem casu res junctae alterutri addicantur, condemnando simul ad aestimationem rei alienae alteri, quem re sua carere

---

sunt? *l.* 23. *D. quib. mod. ususfr. amitt. l.* 3. §. 17. *l.* 30. §. 3. *D. de adqu. possess. l.* 1. §. 9. *D. de itin. actuque priv.*

oportet, (*m*) poenamque, si in mala fide sit, praestandam. (§. 211. 119. sequ.)

§. 258. Quum vero posteriore casu res junctae alterutri addicendae sint, (§. 257. 68) consequens est, ut caussam justam, cur alteruter alteri praeferendus sit, esse oporteat. (§. 173. 5.) Ea vero quum non alia esse possit, quam alterutrius rei praestantia, quam saepius raritate et adfectione, quam usu, aestimamus: merito inde colligimus, 69 non semper procedere regulam: *accessorium sequi suum principale*: cujus absurditatem in pictura ipse Justinianus, et ante eum Cajus agnovit §. 34. *Instit. de rer. divis. l.* 9. §. 2. *D. de adqu. rer. dom.* sed 70 res junctas addicendas esse illi, cujus res ob raritatem, adfectionem, operas, curam, et culturam majus pretium admittunt, (*n*) eumque 71 alteri ad praestandam aestimationem damnandum, 72 nisi ei tanti non sit res sua, ut non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

(*m*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est, intervertit, is nos laedit. (§. 290 52.) Qui nos laedit, ad satisfactionem tenetur; (§. 210.) ea, quum eo casu, ubi factum infectum fieri nequit, in praestanda justa rei aestimatione consistat: (§. 212. 124.) consequens est, ut is, qui alterius rem intervertere, sibique habere cupit, justam ejus aestimationem praestare teneatur. Unde simul aequissimam esse patet regulam πολυθρύλλητον, *neminem debere cum alterius damno sine ratione locupletiorem fieri velle.*

(*n*) Veteres jureconsultos hic non certa aliqua ratione naturali niti, et hinc diversis admodum viis incedere jam observavit V. C. Jo. Barbeyrac. *ad Pufendorff. de offic. hom. et civ.* 1. 12. 7. Primus confusa distinguere, ac in ordinem redigere conatus est vir acris et recti judicii, Christ. Thomas. dissertatione singulari, *de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente*, *Hal.* 1701. 4. ubi ad eadem principia *Cap.* 3. §. 38. *seq.* doctrinas juris Romani de accessione industriali accurate examinavit.

§. 259. Hinc facile patet, quid sentiendum sit de SPECIFICATIONE, qua, nova forma in alterius materiam introducitur. Quum enim plerumque in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat: (§. 258. 70.) 73 nova species merito addicenda fuerit specificanti, (*o*) ad justam tamen pretii aestimationem, et si sciens dolo malo id fecerit, in poenam condemnando: (§. 256. 66) Thomas. *dissert. laudata Cap. 3. §. 43. sequ.* quamvis 74 ex eadem ratione omnino praeferendus materiae dominus, si haec rarior, et pluris sit quam forma, quae alterius opera accessit: e. g. si quis ex alterius electro, vel aere Corinthiaco, signum vel vas confecerit, isque tunc 75 obligatus sit ad mercedem pro opera, si specificans in bona fide fuerit, praestandam.

§. 260. Deinde accessionis industrialis species haud postrema est ADJUNCTIO, quando rei nostrae aliena, sive per inclusionem, sive per adferruminatio-

---

(*o*) Nihil ergo solidi inest distinctioni, qua rem impeditissimam expedire voluit Justinianus §. 25. *Inst. de rer. divis.* possitne videlicet novas species ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim est idonea ratio, cur priore casu dominus materiae, posteriori specificans praeferendus sit, maxime quum saepe materia, demta forma, parum magni momenti futura sit. Vid. Pufend. *de jure nat. et gent.* 4. 7. 10. Immo aliquando centuplo plus pretii inest speciei, quam materiae, ex qua illa confecta est. Quis vero tunc domino materiae speciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci possit? At quum facilius praestetur aestimatio tabularum, quam ipsius navis, ex illis confectae, quis ideo tabularum domino navem adjudicet, quod haec ad priorem materiam reduci possit? Sane hoc casu si navis vetus alterius tabulis refecta sit, principium nostrum sequitur Julianus *l.* 61. *D. de rei vind.* quamvis procul dubio res in priorem formam reduci possit, etiamsi nova navis ex alienis tabulis facta sit. *l.* 26. *pr. D. de adq. rer. dom.*

nem, adplumbaturamve, sive per intexturam, inaedificationem, scripturam, picturamque adjungitur. Et quidem, quum INCLUSIO ita plerumque sit comparata, ut res junctae facile, et citra notabile dispendium, separari possint, eo vero casu res separari, et suam cuique tribui, aequum sit: (§. 257, 67.) nulla profecto ratio est, 76 cur non illi, cujus auro gemma inclusa est, aurum; domino gemmae gemma reddi debeat. Nec 77 de adferruminatione, adplumbatura, et intextura aliter sentiendum videtur, si res citra notabile dispendium separari possint: alias 78 merito praeferri jungentem existimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit. (*p*) (§. 258. 70.)

§. 261. Si quis ex aliena materia in suo solo bona fide ÆDIFICAVIT, et totum aedificium ex tignis ligneis constat, 79 nulla est ratio, cur, errore paullo maturius animadverso, solvi non possint tigna juncta, dominoque reddi (*q*) (§. 257.

(*p*) Accedit, quod saepe incommodum futurum sit domino materiae, si eam cum accessione retinere, pretiumque rei adjunctae solvere jubeatur, maxime si re ista ob statum, aetatem, aliasque circumstantias uti non possit, e. g. si quis plebeji vesti latum clavum, vel plurimum auri adsuisset. Res sane tunc, quod ad usum attinet, vere deterior, id est, illi inutilis facta est. Qui vero res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam tenetur. (§. 256, 66.)

(*q*) Ratio enim, cur tignum junctum solvi vetuerint decemviri, ne scilicet urbes ruinis deformentur, *l.* 6. *D. ad exhib. l.* 7. §. 10. *D. de adqu. rer. dom. l.* 1. *D. de tigno juncto*, mere civilis est, et in recta ratione praesidium plane nullum reperit. Hinc multae gentes, quae non solido lapide, sed trabibus tabulisque ad extruenda aedificia utebantur, aedificium hoc similibusque casibus dirui, tignaque

67.) Sin ex solido lapide quis aedificarit, vel tigna exemta inutilia futura essent domino: 80 aequissimum erit, ut aedificator, si justam aestimationem materiae, poenamque insuper ob dolum malum praestiterit, dominium aedificii consequatur. (§. 257, 68. §. 258, 70.) Sin quis aliena materia in suo solo aedificarit, 81 aedificium, quod sine notabili dispendio solvi potest, itidem dissolvendum: (§. 257, 67.) vel 82 domino soli, quod pretium adfectionis admittit, erit adjudicandum, (§. 258. 70.) nisi 83 aedificium plane inutile futurum esset domino soli, quo casu aedificans, aedificio sibi retento, soli estimationem; et si in mala fide sit, poenam praestare tenebitur. (§. 256. 66.)

§. 262. Minus difficilis est quaestio de SCRIPTURA et PICTURA. Quum enim ea, in quae nulla cadit adfectio alteri, in cujus rem illa cadit, relinquenda sint, (§. 258. 70.) et in scripturam picturamque adfectio plerumque; in tabulam et chartam numquam cadat: consequens est, 84, ut scripturae tunc charta, et picturae tabula cedere debeat, si scribens pingensque earum aestimationem prestare velit. (*r*) Et si vel maxime nec scriptura

---

avehi non modo siverunt, sed et legibus praeceperunt. Vid. *Jus prov. Sax.* 2. 53. et quae ea de re monuimus in *Elem. jur. Germ.* 2. 3. 66. Quibus jam addimus dispositionem *legis Longob.* 1. 27. 1.

(*r*) Mirum ergo est, jureconsultos Romanos, quorum quidam id in pictura observarunt, non idem observasse in scriptura. Quasi magis ferendum sit, scripturam viri docti cedere in accessionem vilissimae chartae, quam Apellis aut Parrhasii absolutissimum opus cedere in accessionem vilissimae tabulae. Praeterea dum inaedificationi scripturam comparant jureconsulti, §. 23. *Inst. de rer. divis. l.* 9. *D. de adqu. rer. dom.* itidem merito quaesiveris, cur non eidem comparationi locus sit in pictura? itemque quae similitudo

nec pictura adfectionem admittat, veluti si quis chartae meae res nugatorias inscripserit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 86 nihilominus tamen et hoc casu scriptor, pictorque ineptus, re sibi accepta, ad pretium chartae tabulaeve praestandum tenebitur, ob axioma primum. (§. 256. 65.)

§. 263. Denique, quod ad CONFUSIONEM materiarum liquidarum, et COMMIXTIONEM siccarum attinet, quamvis de utriusque discrimine subtiliter admodum disputent jureconsulti. *l.* 23. §. 5. *D. de rei vind.* res tamen eodem redit. Si enim 86 res utriusque voluntate vel confusae vel commixtae sunt: materia communis, ac proinde inter utrumque pro quantitate qualitateque materiae dividenda erit. (§. 256.) Sin, altero invito, facta sit confusio vel commixtio: tunc 87 materia nullius usus confundenti miscentive erit adjudicanda, isque damnandus alteri ad aestimationem poenamve, si in dolo malo versatus sit, praestandam. (§. 256. 66.) Si tamen 88 alter partem materiae, quam pretium accipere malit, nullum est dubium, quin communionem, in quam initio invitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiae communis denegari nequeat. (*s*)

---

fingi possit soli, cui alter aedificium, me invito, imposuit, et chartae, cui aliquid inscripsit? Illo aegre, immo saepenumero non sine maximo dispendio caremus: hanc nihili facimus, si vel aestimationem, vel tantumdem chartarum ejusdem bonitatis, recipiamus. Poetica haec est similitudo, a forma scribendi desumta, ob quam et Latini scriptores *Exarare Litteras* pro *scribere* dixerunt. Sed hujusmodi similitudo duarum rerum, non statim debet easdem circa utramque decisiones in jurisprudentia producere.

(*s*) Nam et subsequuta adprobatio pro consensu est, quamvis minus, quam jussus et consensus, imputetur. (§. 112. 51.) Hinc, si ex fortuita confusione vel συγχύσει metal-

§. 264. Denique nec aliis principiis opus est circa SATIONEM et PLANTATIONEM, quas supra ad ACCESSIONES MIXTAS retulimus. (§. 250.) Nam 89 plantae et arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile dispendium separari, adeoque a domino jure vindicari possunt. (§. 257. 67.) Contra 90 illae, quae jam coaluerunt, nec non 91 sementa in agro sparsa quum commode separari a fundo non possint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino soli adquiruntur, praestita aestimatione tum arborum seminumve, tum impensarum in culturam factarum, (§. 258, 70. sequ.) nisi 92 posteriore casu soli dominus messem pro justa pensione ei, qui agrum suum consevit, relinquere malit. (*l*)

§. 265. Postremo quod ad ARBOREM in confinio positam attinet, is qui illam plantat, in id consentit, ut ramorum pars super vicini aream propendeat: et vicinus, qui, dum alterum usu areae suae excludere posset, id non facit, itidem in id consentit. Quum ergo accessio, utriusque consensu facta, rem reddat communem; (§. 256.) consequens est, 93 ut arbor talis sit utrique communis,

---

lorum nostrorum et aurifabri insignis prodiisset materia, quale fuit, quod olim post incendium Corinthiacum primum visum ajunt, aes Corinthiacum. nihil profecto nobis obstare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura esset, si nobis consentientibus esset conflata, (§. 256.) adprobatio autem pro consensu sit; (§. 112. 51.) nulla profecto ratio est, cur non et ob adprobationem fiat communis, ut partem pro rata nobis possimus vindicare.

(*l*) Cujus rei justas ac idoneas caussas habere potest dominus agri. Ut ecce, si agrum alter male coluerit, maleque conseverit, ut messem parum uberem expectare liceat. Tunc sane domino inutilis esse posset messis, adeoque pro illa militaret axioma primum. (§. 256. 66.)

pro indiviso quidem, quamdiu stat in confinio, pro diviso, simul ac eruta est, ac proinde 94 priore casu fructus et folia, 95 posteriore ipsa ligua pro rata inter utrumque vicinum merito dividantur. (*u*)

(*u*) Hanc simplicitatem majores nostri praetulerunt juris Romani subtilitatibus de alimentis, quae per radices attrahant arbores, ipsamque paullatim mutent earum substantiam. *l.* 26. §. 2. *D. de adqu. rer. dom.* Germanicae enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuisse rationem, ostendimus in *Elem. jur. Germ.* 2. 3. 69.

CAPUT X.

DE DERIVATIVIS DOMINII ADQUISITIONIBUS, QUAE VIVO PRIORE DOMINO FIUNT.

§. 266. *Transitio ad adquisitiones derivativas.* §. 267. *Per eas fit alienatio vel necessaria, vel voluntaria vel pura, vel conditionalis.* §. 268. *Eaque vel in praesens, vel in futurum.* §. 269. *Quid divisio, et cur ad eam cuivis provocare liceat.* §. 270. *Quomodo fiat sive res dividua, sive individua sit.* §. 271. *Æqualitas quando observanda in divisione rerum perfecte communium?* §. 272. *An et in divisione rerum imperfecte communium est observanda?* §. 273. *Quid cessio rei communis?* §. 274. *Obligatio sociorum ad evictionem socio praestandam.* §. 275. *Traditio quid? et an ad transferendum dominium necessaria?* §. 276. *Quomodo fiat?* §. 277. *Quis per eam transferre possit dominium?* §. 278. *Traditione non ex omni caussa transfertur dominium.* §. 279. *Nec semper quis eo animo et consilio rem tradit.* §. 280. *Origo dominii minus pleni.* §. 281. *Ejus variae species.* §. 282. *Quid servitus, quidque circa eam justum?* §. 283. *Quid jus pignoris et hypothecae, quidque circa utrumque justum sit?* §. 284. *Quomodo traditione dominium transeat in accipientem,* §. 385. *Transitio ad successionem ex testamento et ab intestato.*

§. 266. SEMEL adquisito dominio, aliquando mutatio quaedam contingit, ut alius in re quadam adquirat vel proprietatem, vel dominium, quum antea horum nihil haberet. Has ADQUISITIONES nos supra DERIVATIVAS adpellavimus. (§. 240.) Jam quum res, in qua proprietatem adquirimus, antea *communis*; in qua dominium primum consequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re communi

partem nostram accipimus propriam, toties DIVISIONEM, quoties totam soli adquirimus, CESSIONEM; (*v*) quoties denique res alterius propria, eo volente, in nostrum dominium transit, TRADITIONEM fieri dicimus.

§. 267. Omnibus his casibus id, quod ante nostrum fuit, vel totum, vel pro parte, nostrum esse desinit, et in alterius dominium vel proprietatem transit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque, si ex anteriore adquirentis jure proficiscitur, NECESSARIA, si de novo, consentiente utriusque voluntate, decernitur, VOLUNTARIA adpellatur. (*x*) Utraque vero efficit, ut alius in alterius locum, adeoque et in jus circa illam rem, et onera cum illa conjuncta succedat. Sic et alienatio, quae a nulla circumstantia suspendit translationem dominii, PURA; quae suspendit, CONDITIONALIS dicitur.

(*v*) Paullo latius quidem alias patet vocabuli *Cessionis* notio, ut omnem juris vel actionis translationem in alterum significet. Enimvero quum tunc fere sub *traditione* comprehendi possit, hic paullo arctioribus limitibus circumscribimus significationem vocabuli, ut sit *translatio juris ac dominii, pluribus communis, in unum ex sociis, reliquorum consensu, facta.* Hinc si e. g. coheredes nomen aliquod hereditarium totum in unum ex coheredibus transcribunt, *Cessisse* illi hoc nomen dicuntur.

(*x*) Sic e. g. necessaria est alienatio rei communis, quae fit, socio ad divisionem provocante, quia socio, urgenti divisionem, in ea jam antea jus fuit. Necessaria item alienatio rei alicui oppignoratae, quippe quae itidem fit ob jus, creditori in illa re antea constitutum. Contra voluntaria est alienatio aedium, quas is, qui alibi Lares positurus est, vendit, et in quibus nemini omnino quidquam juris est. Ita explicanda est divisio, quam et Romana jurisprudentia agnoscit. *l.* 1. *D. de fund. dot. l.* 2. §. 1. *D. de rebus eorum, qui sub tut. l.* 13. *l.* 14. *D. fam. ercisc.* et alibi passim.

§. 268. Quum ergo voluntaria alienatio aliter, quam utroque consentiente, fieri ac intelligi non possit: consentire vero liceat in alienationem tum PRAESENTEM, ut dominium nostrum in alterum, vivis nobis, transferatur, tum FUTURAM, ut quis post fata demum nostra possessionem rerum nostrarum omnino consequatur, denique ille consensus in futuram alienationem vel VERUS sit, vel ex FINE et INTENTIONE hominis colligatur: (y) ex priore successio testamentaria, ex posteriore intestatorum derivari solet. Jam de alienatione *praesente*, sequente capite de *futura* erit disserendum.

§. 269. Ad proprietatem a communione fit tran-

(y) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando post mortem demum bonorum nostrorum possessio ad heredes omnino devolvitur. Id si fit, nobis vivis, id *Vere* volentibus, voluntas haec vocatur *testamentum*, ipsaque successio *testamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluisse, est haec *successio ab intestato.* Jam utrique successioni obstare videtur, quod nemo possit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri, hoc modo posse a vivo, quia nec jus nec dominium in haeredes vivus transferat, nec a mortuo, quia hic, quod ipse non habeat, in alium transferre nequeat. Unde et testamenti factionem juris naturalis esse negant plures viri doctissimi, veluti Merill. *Obs.* 6. 25. Thomas. *Not. ad tit. Inst. de test. ord. p.* 173. Gotofr. de Coccei *diss. de testam. princ. Part.* 1. §. 22. *sequ.* Quorum argumenta si *verae* morientium voluntati, i. e. testamentis obstant, multo magis obstabunt praesumtae, ex qua successionem ab intestato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcamus, *Alienatio Futura* σιδηρόξυλον erit. Sed uti facile largimur, haec argumenta penitus evertere testamenti factionem, qualis jure Romano prodita est. Vid. *exerc. nostr. de testam. jure Germ. arct. lim. circumscripta* §. 3. ita non obstant dispositionibus de futura successione omnibus, et de his vero quousque secundum rectam rationem porrigantur, capite sequente dicemus.

situs per DIVISIONEM, (§. 266.) quae est adsignatio partis, cuivis sociorum ex toto positive communi competentis. Quum enim socius usu rei communis alios omnes, praeter socios excludere possit, (§. 231.) consequens est, 1, ut unusquisque sociorum usum rei, pro parte ad se pertinente, petere, adeoque 2 ad divisionem provocare possit; quin ut 3 eo minus audiendi sint reliqui, hanc divisionem impedituri, quo minus praesenti generis humani conditioni convenit positiva communio. (z) (§. 238.)

§. 270. Res porro communis vel DIVIDUA est facile, vel INDIVIDUA, quae vel ob rei naturam, vel legibus aut moribus obstantibus, in partes scindi non potest. Provocante ergo socio ad divisionem rei, sua natura *dividuae*, 4 nihil est aequius, quam ut tot fiant partes, quot sunt socii, resque sorti divisoriae committatur. *Individua* autem res 5 vel uni sociorum, qui solvendo est, plurimumve licitatur, quemve aetas, vel sors reliquis praetulit, relinquenda, ceterisque praestita aestimatione, satisfaciendum, vel 6 optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter singulos pro rata dividendum, vel

---

(z) Quum enim communio illa consistere tantum possit inter homines eximia virtute praeditos, ac proinde refrigescente caritate ac justitia, statim una o' languescere illam oporteat: (§. 238. *) qui fieri posset, ut nostris temporibus diu duraret communio? Quis sociorum non invidet socio? quis rem communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid in rem communem quod sit, acturum, non impedit? quis reliquis partem lucri intervertere non studet? Inde mille jurgia, ceu ex instituto adversus communionem Platonicam demonstravit Aristot. *Polit.* 2. 2. Ut adeo recte Romani societatem ac communionem matrem dixerint discordiarum, ac proinde cuivis sociorum dederint facultatem ad divisionem provocandi *l.* 77. §. 2. *D. legat.* 2.

7 eius denique usus singulis per vices concedendus est. (*a*)

§. 271. Ceterum quum in re communi vel par omnium jus sit, vel alter altero plus minusve juris habere soleat: (§. 231.) facile patet, 8 divisionem vel ÆQUALEM vel INEQUALEM esse, et 9 in priore omnes ad partes aequales, 10 in posteriore ad inaequales vocari. Quia vero ipsa naturalis hominum aequalitas id ab unoquoque exigit ne in iis, quae jure perfecto pluribus competunt, prae altero praerogativam sine justa caussa adfectet: (§. 177. 5) nemo non intelligit, 10 divisionem in dubio in aequales partes fieri debere, nec 11 quemquam sibi poscere debere praecipuum, nisi jus suum luculenter probare possit. (*b*)

(*a*) Sic sorti rem in dividunda Palaestina commisisse novimus Hebraeos, eamque in partes scidisse, quod provincia ratione tribuum esset dividua. Contra inter fratres coheredes saepe contingit, ut unus praedium individuum, vel volentibus reliquis, vel sorte adjudicante, certo pretio emat, et ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quin eodem casu saepe contingit, ut si nullus cohoeredum tam sit bene nummatus, ut reliquis satisfacere posse videatur, praedium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter se dividant. Denique alternum rei communis usum, quem alicubi vocant *die Mutschirung*, aliquando fratribus illustribus placuisse, observant. Diether. in *Contin. Thesauri Besold. voce Mutschirung, p.* 417. Wehner. *Obs. pract. ibid. p.* 370. Exemplum insigne in domo Saxonica habes apud Muller. *in Saechess. annal. p.* 203.

(*b*) Tale jus poscendi ἐξαιρετόντι potest alicui competere ex lege, ex pacto, et ex ultima prioris possessoris voluntate, non autem ex majore vi et potentia, quam tamen, tamquam justam praerogativae inter dividentes caussam, admittere videtur Hobbesius, *de cive* 3. 15. *seq.* quamque ipse satis incommode vocat *sortem naturalem*. Enimvero sic nulla foret ratio, cur non aequissima dici possit divisio a

§ 272. Sed hae quidem regulae ad communionem PERFECTAM pertinent. Praeter illam et IMPERFECTA datur, quoties nulli sociorum in re communi jus perfectum est. (§. 231.) Quum vero ita res ex alterius benevolentia pluribus fiat communis: consequens est, 12, ut tunc in hujus arbitrio sit, aequales partes facere, an 13 pro qualitate meriti uni plus, alteri minus tribuere malit, (c) injustissimaque proinde 14 sit querela ejus, qui alterum minoris meriti hominem sibi aequiparatum esse clamat, *Matth. XX.* 12. vel 15 qui ipse sibi de suis meritis judicium temere adrogat, vel 16 beneficia, uni vel alteri concessa, ad exemplum trahenda, existimat.

---

leone facta apud Phaedr. *Fab.* 1. 5. qui praedam partiturus inter venationis socios:

Ego, inquit, *primam tol'o*, *nominor quia leo*:
Secundum, *quia sum fortis*, *tribuetis mihi*:
Tum quia plus valeo, *me sequetur tertia*:
Malo adficietur, *si quis quartam tetigerit.*
Sic totam praedam sola improbitas abstulit.

Hanc divisionem quisquis aequam et justam dixerit, nae illum et Hobbesi sortem naturalem probaturum, confidimus.

(c) Et haec est illa *justitia distributiva* vel διανεμητικη, comes earum virtutum, quae aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiae, providentiae rectricis. Grot. *de jure belli et pac.* 1. 1. 8. 1. qui et hanc justitiam non semper observare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Aristotelis doctrinam esse ex eorum genere, quae saepe locum habent, non semper, recte observat *n.* 2. Nec Grotii sententiam evertit Pufend. *de jure nat. et gent.* 1. 7. 9. quippe qui loquitur de distributione eorum, quae pluribus bene merentibus jure perfecto, veluti ex pacto vel promisso, debentur. Tunc ve-

§. 273. Si res communis uni sociorum a reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, quum ita unus in reliquorum omnium locum succedat: consequens est, 17, ut et in eorumdem jura circa eam rem, nec non 18 in onera et incommoda, cum illa conjuncta, succedat. (§. 267.) Quin ex eodem recte intulerunt jureconsulti Romani, 19 easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus adversus cedentem locus fuisset futurus. *l.* 5. *C. de hered. vel act. vend.*

§. 274. Quum denique, sive *dividatur* res communis, sive uni sociorum tota *cedatur*, id videatur agi, ut ii, qui rem per divisionem vel cessionem accipiunt, ejus dominium, adeoque facultatem, alios rei istius usu excludendi, consequantur: (§. 231.) per se patet, 20 utroque casu socios efficere debere, ut ei, in quem res translata est, illam habere liceat, adeoque 21 illos huic ad praestandam evictionem, et, 22 si ab alio jure et sine culpa possessoris evicta sit, ad omne damnum resarciendum obstrictos esse, 23 dummodo suas portiones salvas habeant, et 24 alteri res titulo onerosa obvenerit. (*d*)

---

rum omnino est, quod scribit Arrian. *Epict.* 3. 17. Νόμος οὗτος φυσικὸν, τὴν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστιν· *Ea naturae lex est, meliorem in eo, quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* At in iis quae ex sola benevolentia proficiscuntur, vix haec naturae lex urgeri potest: nec de injuria conqueri poterant veterani, quos idem Hadrianus se invicem in balneo defricare jusserat, qui aliquot diebus ante unum ex illis, membra marboribus atterentem, servis et sumtibus donaverat, Spartian. *Hadr. Cap.* 17. quia beneficia non sunt ad exemplum trahenda.

(*d*) Ita doctrina de *Evictionibus*, quae et in traditionibus locum invenit, ex ipsa aequitate naturali fluit, quamvis ei multa, non tam de novo adstruxerit, quam illustrationis

§. 275. Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui jus et animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex justa caussa accipientem, transfert. *Dominium*, dico: quamvis enim jus Romanum ipsam rem, ejusque possessionem, transferri jubeat, nec prius ullum fere jus in illa re nasci patiatur, *l.* 20. *C. de pact.* vix tamen probabile est, hanc subtilitatem probare jus naturae et gentium, (*e*) uti recte observant Grot. *de jure bell. et pac. II.* 6. *I.* 2. *II.* 8. 25. *et.* Pufendorf. *de jure nat. et gent. IV.* 9. 6. quum, ipsis fatentibus jureconsultis, *nihil tam conveniens sit naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi.* §. 40. *Inst. de rer. divis. l.* 9. *D. de adqu. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25 omnem voluntatem domini de dominio rei suae in alterum transferendo, sive expresse declaratam, sive ex certis signis elicitam, pro traditione esse, dominiumque in alterum valide tranferre.

---

caussa addiderit jus civile, quae ad ejus formam, et effectum pertinent, ex. g. dum requirit, ut quis suo nomine rem in alterum transtulerit, ut possessor litem auctori in tempore denunciarit, ut res ex caussa contractum antecedente, et quidem non vi majore, sed jure, evicta sit, cetera. Haec omnia enim ex iisdem, quae praemisimus, principiis prono alveo fluere, nemo non intelligit.

(*e*) Immo ne ipse quidem Romani id olim promiscue exegisse videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi. Ulpian. *Tit.* 19. 7. veluti praediorum provincialium. Simplic. *inter. rei agrar. script. p.* 76. Res mancipi plene alienabantur per aes et libram ita, ut facto nexu et mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat* 4. Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc jus invaluit, ut dominium sine traditione, vel possessionis datione non transiret, ex quo rerum mancipi et nec mancipi, dominiique Quiritarii et bonitarii discrimen sustulit Justinianus *l. un. C. de nudo jure Quirit. toll. et l. un. C. de usucap. transform.*

§. 276. Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei suae in alterum transferendo pro traditione sit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. 275, 25.) consequens est, ut 26 perinde sit, sive quis absens rem verbis litterisve intervenientibus, sive 27 praesens de manu in manum, sive 28 per inductionem in rem, sive 29 per longam brevemque manum, sive 30 adhibito certo symbolo, inter homines alicujus provinciae recepto, (§. 242, 21.) tradat. (*f*) 31 Ut nihil obstet, quo minus et jus sive traditione, sive quasi traditione in alium transferri possit.

§. 277. Quum vero dominus tantum tradere possit, qui jus alienandi habet: (§. 275.) consequens est, 32, ut nullus futurus sit effectus traditionis, ab eo factae, qui vel propter legem, vel ob conventionem, vel aliam quamcumque caussam, alienare nequit, 33, multoque minus valitura sit traditio a non domino facta, quum, quod quisque jus non habet, illud in alium transferre nequeat. (*g*) 34 Ut contra perinde sit, sive ipse dominus rem tradat, sive ejus voluntate, mandato vel adprobatione alius.

(*f*) Equidem traditio illa symbolica ne ipsis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l.* 1. §. *pen. D. de adqu. poss. l.* 9. §. 6. *D. de adqu. rer. d m. l.* 74. *D. de cond. emt.* At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicae originis gentes, quae in traditionibus et investituris res fere quascumque pro arbitrio, at praecipue tamen festucam, baculum, culmum, cespitem, arbusculam, chirothecam: et similes res adhibebant. Vid. *Elem.* nostra *jur. Germ.* 2. 3. 74. *seq.* Quo et *Scotatio* Danica pertinet, *c.* 2. 10. *de consuet.* de qua ex instituto Strauch. *Amoenit. jur. can. ec. l.* 5. *et Gundlingiana Part.* 7. *diss.* 4.

(*g*) Attamen hujusmodi traditio, alteri ignoranti facta, hunc facit bonae fidei possessorem, donec verus dominus superveniens rem suam vindicet. Hunc vero, quid circa rem restituendam observare, quos fructus retinere, quosve restituere oporteat, multis repertis regulis, ostendere conantur

§. 278. Quumque ex justa caussa fieri alienationem oporteat; (§. 275.) ipsa res unumquemque monebit, 35 intelligi caussam, quae ad transferendum dominium sufficiat, adeoque 36 non transire dominium, si cui res ex commodato, deposito, locato tradatur, multo minus 37 si tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio revocabili. 38 Immo ne quamlibet quidem justam caussam sufficere, si is, cui res traditur, alteri ex pacto non satisfecerit. (*h*)

§. 279. Praeterea traditurum rem suam, id animo alienandi, transferendique dominii facere debere, diximus. (§. 275.) Ex quo patet, 39 nullam esse traditionem, ab infantibus, furiosis, mente captis, similibusque personis, quae, quid rei geratur, non intelligere praesumuntur, factam: nec 40 per eam transire dominium, si dominus commodandi, depo-

---

Grot. *de jure belli et pac.* 2. 10. Pufendorf. *de jur. nat. et. gent.* 4. 13. 6. *seq.* Nos infra suo loco ea de re agemus ex instituto, (§. 312. sequ.) et omnia redire ostendemus ad duas regulas: 1. Bonae fidei possessorem tantisper dum de vero domino non constat, loco domini esse, ac proinde iisdem juribus uti, quibus dominus uteretur. 2 Supervenienti domino eumdem rem exstantem una cum fructibus exstantibus, et si res non exstet, tantum, inquantum factus sit locupletior, restituere teneri.

(*h*) Ubi enim ita fit alienatio, ut alter aliquid praestet: ibi *conditionalis* est alienatio. Quae quum translationem dominii suspendat: (§. 267.) consequens est, ut altero non praestante id, quod promisit, non transferatur dominium, adeoque invalida sit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri statuebant, quam soluto pretio, vel satisfactione alio modo praestita. §. 41. *Instit. de rer. divis.* Hinc illa Varronis *de re rust.* 2. 2. *Grex venditus dominum non mutat, nisi sit aes adnumeratum.* Quintiliani *Decl.* 336. *Quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium non dedisti?* Tertull. *de poenitentia Cap.* 6. *Ineptum est, pretium non exhibere ad mercem manum emittere.*

nendi, oppignorandi similive consilio rem alicui dederit: quin 41 posse sibi unumquemque in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare, eoque casu 42 tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit.

§. 280. Ex quo facile intelligitur, 43, unde natum sit DOMINIUM MINUS PLENUM. Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cujus effectus inter duos dominos inaequaliter divisi sunt: admodum probabile est, illius originem repetendam esse a traditione cum exceptione, vel reservatione partis cujusdam dominii facta. Quo facto, 44 binos dominos ejusdem rei esse oportet, quorum alteri 45 jus adquiritur, utilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum utilitatumque usu et perceptione excludendi; alteri 46 facultas vel circa dispositionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi, ex quo de agnitione dominii constet, nascitur. (*i*)

§. 281. Quum ita comparatum sit dominium utile, ut major dominus sibi facultatem aliquam, vel circa dispositionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione dominii constet, exigendi, reservet: (§. 280. 46) consequens est, 47 ut, quamvis innumera esse possint dominii minus pleni genera, et 48 res hic praecipue redeat ad conventionem partium: tamen 49, si quis sibi a possessore rei traditae stipuletur fidelitatem, et servitia, et ne res sine suo

(*i*) Posterius *dominii minus pleni* genus jurecconsulti medii aevi vocarunt *Directum*, prius *Utile*: minus eleganter quidem, sed vocabulis jam semel in schola ac foro receptis. Unde iis repudium dare intempestivum videretur. Posses tamen alterum dominum *Superiorem* vel *Majorem*, *Inferiorem* vel *Minorem* vocare, exemplo Romanorum, qui patremfamilias *herum majorem*: filiosfamilias *heros minores* adpellabant. Plaut. *Cap.* 3. 5. *v.* 50. *Trinum.* 2. 2. 53. *Asinar.* 2. 2. 66.

consensu alienetur, inde nascatur FEUDUM, 50 si canonem annuum, in agnitionem dominii solvendum: JUS EMPHYTHEUTICUM; (*k*) si denique 51 solarium, pro superficie in solo, nobis reservato, praestandum, JUS SUPERFICIEI: quae praecipua et apud plerasque gentes notissima sunt dominii utilis genera.

§. 282. Si 52 non res ipsa ejusve dominium, sed usus aliquis traditur ei, qui hunc accipit, in re aliena adquiritur SERVITUS, et quidem 53 si is usus ad utentis personam vitamque restringitur, PERSONALIS, sin 54 ipsi utentis praedio adeoque et omnibus in illo successoribus ejus conceditur, REALIS, vel PRÆDIALIS. Quum ergo omnibus his casibus tantum juris transferatur, quantum transferri is, qui alienavit, voluit; (§. 279. 42) sequitur, 55, ut et hic res redeat ad conventionem partium, adeoque 56 juris mere positivi sint tantum non omnia, quae juris auctores de servitutibus satis subtiliter constituerunt. (*l*)

(*k*) *Juris Emphytheuticarii* exemplum *Genes.* LVII. 26. *seq.* reperit Josephus *Antiq. Jud.* 2. 7. quamvis agros *Ægyptiorum* censuales potius factos esse, existimet Hert. *ad Pufend. jus nat. et gent.* 4. 8. 3. Sed si in eo ponit discrimen agrorum emphyteuticorum et censiticorum, quod in illis possessori utile, in his plenum dominium competat: luculenter sane probari potest, dominii partem competisse Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Josephi Patriarchae *Gen.* XLVII. 23. *Vos hodie agrosque vestros Pharaoni emi.* *Juris Superficiarii* exemplum illustre atque insigne est apud Justin. *Hist.* 18. 5. De *Feudorum* origine certant viri docti et adhuc sub judice lis est, quamvis commune Europaeis fere omnibus factum sit hoc institutum. Ceterum multa alia esse apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera ostendimus in *Elem. jur. Germ.* 2. 2. 33. *seq.*

(*l*) Quo pertinent doctrinae notissimae, quod servitus consistat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo; quod sit individua, quod caussam ejus esse oporteat perpetuam,

§. 283. Aliquando res ita traditur a domino creditori, ut salvum quidem tradenti sit dominium, creditor tamen rem in securitatem crediti possideat: tunc 57 constitui dicitur JUS PIGNORIS, vel 58 si id ea fiat lege, ut creditor simul utilitatem ex pignore fructuoso percipiat in vicem usurarum, JUS ANTICHRETICUM. Denique 59, si creditori jus pignoris in re quadam sine traditione constituitur, id HYPOTHECAM vocamus. Quemadmodum ergo 60 prioribus casibus creditori fas est, rem oppignoratam, non soluto debito, non modo retinere, verum etiam 61 distrahere, et ex pretio, quae sibi debentur, deducere, ita 62 posteriore eidem in hypotheca possessionem in securitatem crediti persequi, et illam tunc itidem, usque dum nomen expungatur, retinere, vel distrahere licet.

§. 284. Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. 275.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel VERE, quoties consensum nostrum, quod rem traditam nostram fieri velimus, vel verbis, vel factis testamur, vel ex PRÆSUMTIONE, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum. Similiter et TRADI res potest, voluntate transferendi vel expresse declarata, vel ex certis signis elicita. (§. 275. 25.) Quale certissimum signum in primis suggerit finis et intentio

---

quod, quia utendum fruendum sit salva rei substantia, ususfructus non in area quidem subsistat: quod insigne sit discrimen inter usumfructum, usum, habitationem, operas servorum, quod quaedam hujusmodi jura non usu et capitis deminutione amittantur, quaedam non amittantur. Omnia enim haec ita comparata sunt, ut nec recta ratio ea abscisse exigat, nec quidquam obstet, quo minus pactis et conventionibus mutari aliterque definiri possint.

ejus, qui quid adquisivit, adquisitumque tanta cura servavit ac tuitus est. (*m*)

§. 285. Quum itaque cuivis, rerum suarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. 175.) eaque translatio fieri possit quibuscumque conditionibus (§. 267.) consequens est, 63, ut fieri etiam possit ea lege, ut alter quidem dominium, at possessionem usumque demum post tradentis mortem conse-

---

(*m*) Adquirentium vero suaque magna cura administrantium hominum finis atque intentio semper est, non modo ne sibi quid desit, sed et ut suis bene sit, maxime se mortuis, et nulla re amplius indigentibus. Unde Euripides *in Medea v.* 1098.

> Οἷσι δὲ τέκνων ἔςιν ἐν οἴκοις
> Γλυκερὸν βλάςημ' ἐσοχοι μελέτῃ
> Κατατρυχομένυς τὸν ἅπαντα χρόνον
> Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψωσι καλῶς,
> Βίοτόν θ' επόθεν λείψωσι τέκνοις.

> *Sed quibus in aedibus est liberorum*
> *Dulce germen, eos video curis*
> *Confici omni tempore,*
> *Primum quidem, quo pacto bene ipsos educent.*
> *Et unde* Victum *relinquant liberis:*

Et in Iphigen. in Aulide. v. 917.

> Δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
> Πᾶσίν τε κοινόν ὥσθ' ὑπερκράμνειν τέκνον.

> *Res est vehemens parere, et adfert ingens desiderium*
> *Communeque omnibus est, ut* Laborent Pro Liberis:

Si liberi desint, reliquis cognatis, necessariis ac amicis nos magis consultum velle, quam extraneis, ipsa experientia satis superque docet.

quatur. Quae quidem voluntas, quum et vere declarari, et ex fine adquirentis, tamquam signo certissimo, elici possit, neutro vero casu vera et expressa alterius acceptione opus sit: (§. 284.) 64 priore casu illa TESTAMENTI vel ULTIMÆ VOLUNTATIS nomine venit; 65 posteriore SUCCESSIONIS AB INTESTATO genuinum ac solidissimum fundamentum est. De utraque jam ex instituto erit agendum.

CAPUT XI.

DE DERIVATIVIS ADQUISITIONIBUS PER SUCCESSIONEM EX DISPOSITIONIBUS DEFUNCTI, ET AB INTESTATO.

§. 286. *Quid jureconsultis testamentum?* §. 287. *Tale non esse juris naturae, probatur argumento primo.* §. 288. *Itemque secundo.* §. 289. *Quod et de reliquarum gentium testamentis dicendum.* §. 290. *Nec non de testamento, quod Grotius commentus est.* §. 291. *Qualis dispositio de hereditate jure naturae licita?* §. 292. *Pacta successoria quae valeant?* §. 293. *Quomodo quis de hereditate disponere possit?* §. 294. *An heres accipere teneatur destinatam sibi haereditatem.* §. 295. *Fundamentum successionis ab intestato.* §. 296. *De ea axiomata.* §. 297. *Successio liberorum.* §. 298. *Patri regulariter soli legitimi succedunt, matri et illegitimi.* §. 299. *Nepotes quomodo succedant cum liberis primi gradus?* §. 300. *Quomodo si soli exstant.* §. 301. *Successio adscendentium.* §. 302. *Successio collateralium.* §. 303. *Multa hic relicta arbitrio legislatorum.* §. 304. *An haeredes quidam necessarii?* §. 305. *Heres quomodo in defuncti jura, et obligationes succedat?*

§. 286. Testamentum ex conceptu jureconsultorum est solemnis declaratio voluntatis de universa hereditate, omnique jure, quod testator tempore mortis habiturus est, post ejus mortem in alium transituro. Ideoque vivo testatore nihil juris in heredem transit, immo ne spes quidem tam certa, ut ea decollare non possit: sed testatori, dum anima est, prius consilium dam-

nare, rescissisque ac ruptis prioribus tabulis, vel novas facere, vel intestato decedere licet. (*n*)

§. 287. Enimvero hujusmodi testamentum non esse juris naturae, facile unusquisque intelligit. Quamvis enim solemnitates actui tam serio, totque exposito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle non possit, et dominium rerum suarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipse non amplius earum sit dominus. Quod sane tam a recta ratione alienum est, ut ipsi Romani non nisi meris fictionibus (*o*) tantam contradictionem tolli posse, faterentur.

(*n*) Hinc notissima juris axiomata: voluntatem hominis esse ambulatoriam usque ad mortem: ultimas tantum certas ratas esse debere, quae morte firmantur, vel, uti Quinctil. *Decl.* 308. loquitur: *illud tantum valere testamentum, post quod nu'lum testamentum sit*: ac proinde neminem paganum cum duobus testamentis decedere posse, et quae sunt ejus generis alia. *l.* 4. *D. de alim. leg. l.* 32. §. 2. *D. de donat. int. vir. et ux.* Quin eo usque porrigitur haec testamentum mutandi licentia, ut illam nec clausula derogatoria, nec adjecto prioribus tabulis jurejurando, sibi adimere posse testatorem, contendant. *l. ult. D. de leg.* 2. Grot. *de jure belli et pac.* 2. 13. 19. Leyser. *Medit. ad Pand. spec*: 42. *n.* 6. *et* 7.

(*o*) Quum enim nec testator, de rebus suis disponens, aliquid cum herede agat, nec heredi quando adquirit, cum testatore quidquam sit negotii, adeoque neutro casu jus aliquod ab illo ad hunc transire possit: plura fingenda fuerunt a jureconsultis, in fingendo ingeniosissimis, ut ἀσύστατα haec consistere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem esse momentum testamenti factionis cum momento mortis: idem quoque esse momentum mortis cum momento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant, *l.* 1. *C. de SS. eccl. l.* 54. *D. de adqu. vel amitt. hered. l.* 193. *D. de reg. jur.* Porro hereditatem jacentem non esse nullius, sed defuncti personam

§. 288. Accedit, quod vix excogitari possit ratio, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quaecumque eorum sit conditio, vix interesse possit, Dio an Then eorum bonis fruatur: (*p*) immo saepe ex odio atque invidia magis, quam ex vero amore, proficiscantur suprema illa morientium judicia, ut mortuorum saltim his casibus magis interesse videatur, exitum non habere voluntates suas, quam illas a superstitibus religiose servari. Vid. Diss. nostr. *de testamenti fact. jure Germ. arct. lim. circumsc.* §. 5.

§. 289. Quum ergo jus naturae vix probet testamenti factionem, qualem adhuc ex principiis juris Romani descripsimus, i. e. ut eam eleganter definit Ulpianus *Tit.* 20. 1. *mentis nostrae justam contestationem, in id solemniter factam, ut post mortem*

---

repraesentare, §. 2. *Inst. de hered. inst. l.* 31. §. *ult. D. eod. l.* 34. *de adqu. rer. dom.* Ant. Dadin. A'teserra *de Fict. jur. tract.* 4. *Cap.* 2. *p.* 143. Illustr. Jo. Gottofr. a Cocceis, *de testam. princ. Part.* 1. §. 24. *seq.*

(*p*) Hinc eleganter Seneca *de Benef.* 4. 11. *Non quidquam cura sanctiore componimus, quam* Quod Ad Nos Non Pertinet. Quemadmodum enim gravissimus hic auctor suprema illa hominum judicia ad homines pertinere negat, ita eodem sensu Quinctil. *Declam.* 308. illa vocat *voluntatem ultra mortem.* Quum ergo jura ne vivum quidem alteri quidquam stipulari patiantur, nisi stipulantis intersit, §. 4. *Instit. de inutil. stip.* qui, quaeso, fieri potuit, ut iidem Romanorum jureconsulti ratas esse vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non interesset? Immortales equidem esse hominum mentes, (quod urgere animadvertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nov. method. jurispr. p.* 56.) facile largimur, sed inde non sequitur, ut mentes, corporum vinculis exsolutae, rerum olim suarum dominium retineant, multo minus, ut ulla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem et Manes credis curare sepultos?

Virgil. *Æneid.* 4. *v.* 92.

nostram valeat: (§. 286. seq.) consequens est, 1, ut et similes aliarum gentium mores non magis probet, adeoque 2 et Graecorum, Barbarorumque testamenta ejusdem generis non magis sint juris naturae ac gentium, quam illa Romanorum; (*q*) ac proinde 3, nulla poene gens magis simplicitati juris naturalis adcommodarit mores suos, quam Germani, *apud quos heredes successoresque sui cuique liberi, et NULLUM TESTAMENTUM.* Tacit. *de mor. Germ. Cap.* 20.

§. 290. Quae quum ita sint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus est Grotius *de jure belli et pac.* 2. 6. §. *ult.* illudque esse ait *alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem; retento interim jure possidendi ac fruendi.* Sed uti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo testamentum adpellamus, sed multis modis falsa est: Ziegl. *ad Grot.* 2. 6. *fin.* Pufend. *de jure nat. et*

(*q*) Similem enim testamentifactionem, quae in voluntate unilaterali consistit, et qua de eo, quod post mortem demum fieri debeat, disponitur, etiam apud Athenienses deprehendimus a temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone p.* 90. apud Lacedaemonios a temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Ægid. et Cleom. p.* 797. et apud alios Graecos, quos hac in re unum idemque omnes statuere, tradit Isocrat. *in Æginet. p.* 778. Exstant et testamenta similia Ægyptiorum veluti Ptolomaei Regis, apud Caesarem *de bello civ.* 3. 20. Hirt. *de bello Alex. Cap.* 5. Attali, Regis Pergamenorum, de quo Flor. *Hist.* 2. 20. Hieronis Siculi, de quo Liv. 24. 4. denique ipsorum Hebraeorum, de quorum testamentifactione videndus Selden. *de success. ad leg. Hebr. Cap.* 24. Sed eam non esse antiquam, verum a magistrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum et eo potissimum probari potest, quod ne vocabulum quidem, quo testamentum designarent in sua lingua repererint, ac proinde illud Graece adpellare coacti sint דייתיקי id est, *διαθήκην*. Vid. Diss. nostram *de testamentis. jure Germ. arct. lim. circumsc.* §. 6.

gent. 4. 10. 2. Illustr. Jo. Gottofr. de Cocceis. *ibid.* §. 4. *seq.* ita non sequitur 4, ut ideo juris naturae sit testamentifactio, quia illud jus non improbet alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, cum retentione possessionis et ususfructus conjunctam.

§. 291. Attamen quum argumenta, quae adhuc explicavimus, omnia testamentifactionem quidem Romanam penitus evertant, at non proinde obstent dispositionibus omnibus de futura successione: (§. 268.*) merito jam quaeritur, quaenam illae sint, quae jure naturae adprobentur? Responsum cape. Non aliae, quam pacta, quibus vel homines morientes ipsam possessionem cum dominio rerum suarum in alios transferunt, vel sane illis jus succedendi in casum mortis attribuunt. Quum enim, quod nostrum est, non modo in praesens, sed et in futurum alienare liceat; (§. 268.) 5 licebit etiam de substantia nostra, sive in praesens, sive in futurum mortis eventum, in alterum transferenda, pacisci. (*r*)

§. 292. Quum ergo cuilibet liceat de substantia sua in alium sive in praesens, sive in futurum mor-

---

(*r*) Et hinc antiquissimi mortalium vix aliter de bonis suis, quam hoc modo, disponebant. Sic Abrahamus liberis destitutus, bona sua destinaverat Eleazaro procuratori suo, *Genes.* XV. 3, procul dubio per mortis caussa donationem, sive pactum aliud successorium. Idem deinde, mortua Sara uxore, susceptis e Kethura liberis partem bonorum suorum vivus et sanus per donationem inter vivos contulit, reliqua omnia Isaaco dedit. *Gen.* XXV. 5. 6. Sed et Cyrum, morientem, praesenti Cambysi, filio natu majori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxati, Medorum, Armeniorum et Cadusiorum satrapias tradidisse, refert Xenoph. *Cyrop.* 8. 7. 3. Divisionis et donationis, inter liberos a parentibus, imminente morte factae, mentionem fieri videmus. *Gen.* XLVIII. 22. *Deut.* 21. 16. 17. 1. *Reg.* 1. 35. *Syriac.* 33. 24. et apud Francos huc pertinent exempla, apud Marculf. *Form.* 1. 12. 2. 7.

tis eventum transferenda pacisci: (§. 291. 5.) consequens est, 6, ut nihil caussae sit, cur juri naturae refragari existimemus pacta successoria. (s) 7. Ut potius illa jure optimo maximo valere debeant, sive reciproca sint, sive ex uno tantum latere obligatoria: itemque 8 sive adquisitiva, sive conservativa, sive renunciativa: nam 9 dispositiva paciscentes quidem, non vero eum, cujus de hereditate disponitur, obstringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de suo pactus est. (§. 281. 5.)

§. 293. Praeterea quum traditionum ea sit indoles, ut unusquique sibi in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare possit, adeoque eo casu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. 279. 41. sequ.) sequitur, 10, ut in arbitrio domini sit, possessionemne simul in heredem pactitium transferre velit, an jus tantum, hereditatem se mortuo occupandi, itemque, 11 utrum jus irrevocabile, an revocabile dare malit, (t) denique 12 pure, sub conditione, an in diem, 13 ex asse, an pro parte alterum sibi heredem dicere malit: ut adeo 14 non sit *naturalis pugna* caussae testati et intestati, uti sibi persuasit Pomponius *l. 7. D. de reg. jur.*

(s) Illa equidem non probare jus Romanum, sed bonis moribus adversari, plenaque fristissimi eventus esse, clamat *l. ult. C. de pact.* sed ratio de voto captandae mortis non in haec pacta magis cadit, quam in mortis caussa donationes, quas tamen Romani jure valere patiuntur. Neque tristissimus ille, quem Roma aliquando vidit, eventus argumento est, bonis moribus repugnare haec pacta successoria, quum nec testamentum, nec ullum aliud institutum humanum, ita comparatum sit, ut abuti illo non possint homines improbi.

(t) Sic jus irrevocabile in filios e Kethura transtulerat Abrahamus, *Gen.* XXV. 6. revocabile contra in Piraeum Telemachus apud Homerum *Odiss. P. v.* 77.

§. 294. Quum praeterea aliquid *accipi* possit non modo *vere* sed et *ex praesumtione*, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum: (§. 284.) consequens est, 15, ut jure naturae perinde sit, praesens quis consensum declaret, an ob absentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum sit, ne molesta alteri futura sit illa liberalitas, (*u*) maxime si lucrosam esse constet heredita-

---

Πείραι' ȣ̓ γάρ τ' ἴδμεν, ὅπως ἔσαι τάδ' ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώια πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βȣ́λομ', ἐπαυρέμεν, ἢ τινα τῶνδε.
δέκ' ἐγὼ τȣ́τοισι φόνον, καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φερεῖν πρὸς δώματα χαίρων.

Piraee, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacita incautum stolidi me forte necare
Morte proci poterunt, et opes vexare paternas:
Haec ego te malo, quam eorum quempiam, habere:
Sin ego eos justa meritos adfecero clade:
Tum mihi tu laeto reddes illa omnia laetus.

(*u*) Totam hanc doctrinam mirifice illustravit perillustris academiae nostrae cancellarius, Musarumque mearum amantissimus collega, Jo. Petrus a Ludewig, dissertatione erudite scripta, *de differentiis juris Romani et Germanici in donationibus, et barbari adnexus acceptatione Hal.* 1721. ubi nec naturam atque indolem donationis, nec jus Justinianeum, nec Canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque signis factam requirere, non sine magno rerum insignium adparatu, demonstravit, omniaque quae obverti poterant, argumenta solide profligavit, ut mirum non sit, quosdam levioris armaturae milites vellicare hoc vallum, quam justa oppugnatione evertere, maluisse.

tem, illi destinatam. 16. Ut tamen inter utrumque casum id intersit, quod qui priore validum et irrevocabile jus nanciscatur heres, nisi facultatem revocandi dominus diserte sibi reservaverit: 17 posteriore ante sequutam acceptationem semper sit revocandi licentia; itemque, 18 quod consensum declaravit heres, acceptam semel hereditatem repudiare nequeat, 19 is cujus consensus praesumitur, eam sibi delatam suo arbitrio vel adire vel repudiare possit.

§. 295. Si ergo vere velle potest rerum suarum dominus, ut illae, se mortuo, in alterum transferantur: (§. 291. sequ.) nulla sane ratio suadere videtur, ut voluntati ex ejus fine et intentione praesumtae non tantumdem, ac certis verbis signisve expressae, tribuatur. (§. 268.) Jam supra vero ostendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, suasque res administrantium, non esse, ut illae, se mortuis, quasi pro derelictis habitae cuivis occupanti cedant: sed ut suis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, prosint. (§. 284.) Ex eo vero merito colligimus, 20 successionem eis prae reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisiverit, servaritque tanta cura ac sollicitudine (v)

(v) Quod adeo verum est, ut nulla re magis angi ac veluti excruciari soleant homines, quam si, se mortuis, bona ad homines sibi parum probatos perventura, sciant, jamque

Stet domo capta cupidus superstes,
Imminens lethi spoliis, et ipsum
Computet ignem.

Ut verissimum sit, quod ex Pindari *Olymp.* 10. huc retulit Pufendorff. *de jure nat. et gent.* 4. 11. 1. πλȣ̃τος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος. *Divitiae, sortitae dominum adscititium alienum morienti sunt odiosissimae.*

§. 296. Quia tamen hoc non est officium, cum obligatione perfecta conjunctum, adeoque species potius humanitatis, quae personarum ac necessitudinum habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit: (§. 220. 21.) merito statuimus, 21 cognatos extraneos omnes a successione excludere, et 22 ex ipsis cognatis remotioribus praeferendos esse propiores: 23 horum denique plures ejusdem lineae ac gradus simul ad hereditatem merito vocandos. (*x*)

§. 297. Quum ergo ex ipsis cognatis remotiores excludantur a propioribus, (§. 296. 22) vix autem ulli propiores cuiquam existimari possint, quam liberi parentibus: 24 hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum praeferuntur, et quidem 25 sine sexus et 26 aetatis discrimine. (*y*) Quod enim

---

(*x*) Quamvis enim non semper verum sit, cognatos cognatis, quam extraneos, esse cariôres, immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur: tamen, quum si eadem fuisset defuncti sententia, nihil illi obstitisset, quo minus de hereditate sua disponeret, aliique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. 291. 5.) ille vero sine ejusmodi dispositione decedere maluerit: non potest non existimari, eum bona sua non invidisse cognatis, quos ipsa veluti naturalis adfectio ad successionem vocat. Ceterum propior aliquis judicandus est non modo *ratione gradus*, verum etiam *ratione lineae*. Adfectionem enim maximam cadere in lineam descendentem, et, hac deficiente, in adscendentem: denique, neutra superstite in collateralem, recte observavit Aristot. *ad Nicomach.* 8. 12. Hinc nepotes quamvis secundo gradu propiores sunt parente, proavus, quamvis tertio gradu, propior fratre, cetera.

(*y*) Si tamen res in se individua sit: non est dubium, quin ea ceteris partibus primogenito ea lege jure relinquatur, ut reliquis fratribus, sororibusque satisfaciat. (§. 270. 5.) Talis res individua quum praecipue sit imperium vel regnum: in eo insignis primogenitorum praerogativa esse solet. Eleganter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop.* 8. 7. 3. Δεῖ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν με ἤδη σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη

quibusdam locis masculi feminis, primogeniti natu minoribus, praeferentur: illud, quia inter aequales inaequalem divisionem ponit, ex lege civili, vel pacto, vel alia dispositione, adeoque non ex jure naturae esse, facile intelligitur. (§. 271. 10. seq. et *)

§. 298. Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito praeferantur, (§. 297. 24), idque ex praesumta parentum voluntate colligi posse videatur; (§. 295. 20.) consequens est, 27, ut certo etiam constare debeat, esse aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum esse possit, nisi ex justo matrimonio: inde porro colligimus, 28 patri liberos tantum legitimos, etiam posthumos, non illegitimos, et vulgo quaesitos; 29 matri omnes promiscue succedere: quamvis 30 et illegitimis patrem prospicere posse dispositione sua, nemo temere sit negaturus.

§. 299. Praeterea ex eadem voluntate parentum

πράγματα ὑμῖν παράσχῃ. ἐγὼ δέ νῶϊ φιλῶ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως ὦ παῖδες, τὸ δὲ προβουλεύειν, καὶ προηγεῖσθαι, ἐφ' ὅ, τι ἂν καιρὸς δοκῇ εἶναι, τοῦτο προσάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἶκος ἐμπειρῳ. *Est autem mihi declarandum hoc quoque, cui regnum relinquam, ne id relictum in ambiguo, negotia vobis facessat. Complector equidem, filii, pari utrumque vestrum benevolentia: verum et consilio providere, et ducis officio fungi, quacumque in re tempus et usus postulet, eum jubeo, qui* Natu Major *est, et usum rerum majorem de consentanea quadam ratione habet.* Quamvis ergo par regum in liberos adfectio esse possit: ipsa tamen regni indoles exigere semper visa est, ut filiabus filii, et inter hos maximus natu minoribus, in imperio praeferretur, adeo ut hos νομιζόμενον πρὸς παντων ανθρώπων, *tamquam lege inter omnes homines constitutum esse*, contendat Herodot. *Lib.* 7. *p.* 242. et, si quid contra fiat, id *contra jus gentium* factum esse, dixerint veteres. Vid. Justin. *Hist.* 12. 2. 24. 3. Liv. 40. 9.

(§. 295. 20.) colligi posse videtur, 31 successionem descendentium non modo ad primi, sed et ad ulteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 32 nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, et quidem, 33 non solum si inter homines esse desierint primi gradus liberi, verum etiam, 34 si illi cum his concurrant: ut adeo 35 aequitati naturali quam maxime consentaneum esse videatur jus repraesentationis, quo liberi ulteriorum graduum locum parentum suorum subeunt, eorumque portionem accipiunt. (z)

§. 300. Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognati propiores praeferendi sint remotioribus, (§. 296. 22.) fluit, 36 nepotes, etiamsi soli sint, merito tamen praeferendos esse et avi parentibus, quamvis grado propioribus, et ejusdem fratribus et sororibus, quamvis gradu paribus. Propiorem enim aliquem judicandum esse non tantum ratione gradus, sed et maxime ratione lineae, jam supra observa-

(z) Et hoc est fundamentum successionis liberorum primi gradus *in capita*; ulteriorum *in stirpes*. Hanc vero aequitati naturali quam maxime consentaneam esse, vel inde patet, quod alias, si in capita omnes succederent, superstitum liberorum conditio per fratris vel sororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura esset aequalitas. Nam si pater esset centenarius, liberosque haberet quatuor singuli acciperent viginti quinque aureos. Jam finge, unum ex his quatuor liberis, turbato naturae ordine, ante patrem decessisse, relictis ex se nepotibus septem. Tunc sane, si singuli succederent in capita, unusquisque acciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amisissent aureos quadraginta quinque, nepotesque septem ob praematurum parentis obitum tantumdem lucrati essent. Quum vero non possit ulla reddi ratio, cur mors fratris superstitibus fratribus vel sororibus aliquid ex paterna hereditate diminuere, nepotibusque ex eo aliquid adjicere debeat: nulla quoque reddi potest ratio, cur aequaliter utrique admittendi sint in capita.

vimus. (§. 296. *) Ceterum 37 nepotesne aequitas naturalis hoc casu in capita, an in stirpes ad hereditatem avitam vocet ex iis, quae ad superiorem paragraphum in scholio notavimus, intellectu non admodum difficile videtur. (*a*)

§. 301. Quum, deficiente linea descendentium, proxima sit altera in qua adscendentium vel progenitorum series describitur: (§. 296. *) merito inde colligimus, 38 his luctuosam liberorum hereditatem prae aliis deferri; (*b*) et 39 ita quidem ut propior gradu excludat remotiores, 40 ejusdem gradus simul admittantur, nec hic 41 jus naturae justam suggerat rationem, cur inter plures ejusdem gradus secundum lineas partienda sit liberorum hereditas: ut adeo 42 haec similiaque potius jure civili definienda videantur.

(*a*) Nulla enim et hic reddi potest ratio, cur ob praematurum parentum excessum unius stirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, si nepotes soli superstites in capita admitterentur. Finge enim centenarium amisisse quatuor filios, at ex primo unum, ex secundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes superstites esse: si filii supervixissent, singuli accepissent viginti quinque aureos, tantundemque quisque ad filios transmisisset. At si jam, iis praemortuis, nepotes in capita admitterentur, singuli acciperent decem, adeoque unus nepos ex primo filio jacturam faceret aureorum quindecim, duo ex secundo, quinque: tres porro ex tertio quinque, quatuor reliqui ex quarto quindecim lucrarentur. Quod quum absonum sit: absonum quoque est, nepotes hoc casu in capita succedere.

(*b*) Quod adeo rectae rationi videtur consentaneum, ut quum lex divina ad successionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, et postea patruos: parentum autem nullam habere rationem videatur, *Numer. XXVII. 8. sequ.* Philo tamen *de vita Mosis Liber III. pag* 689. illud ex recta ratione supplendum esse moneat. Πάνυ γὰρ εὔηθες ὑπολαβεῖν, ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγ-

§. 302. Denique ex eadem, quam saepius laudavimus, regula, (§. 296. 22.) sequitur, 43, ut, deficientibus etiam adscendendibus ex linea obliqua, vel collaterali proximi gradu proximi ad successionem esse videantur, nec 44 ratio ulla suadeat, ut inter collaterales locus sit juri rapraesentationis, (c) multoque minus, 45, ut vel duplicitas vinculi, vel 46 bonorum origo discrimen faciat. 46. Ut plures ejusdem gradus et hoc casu hereditatem inter se aequa lance dividant: nec 47 quidquam intersit, quota generatione defuncto cognati sint, quum in hujus arbitrio fuerit, si remotiores facultatibus suis beare noluisset, heredem alium dicere.

γένειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὴν πατέρα τῆς διαδοχῆς ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασεν, ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσδέχεσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις ἀπαρηγόρητα πένθη, πλαγίως δ' αὐτοὺς ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφιεὶς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων στοχάσηται καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ μὴ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι. *Stultum enim foret, credere, patruo concedi hereditatem fratris filii, ut patris cognato: ipsi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturae jubet filios parentibus heredes succedere, non parentes filiis:* (ubi jus naturae a Philone procul dubio pro naturae ordine accipitur), *hoc, ut ominosum, et piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus et luctu inconsolabili: oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patruis, ut et decorum servaretur, et bona manerent in familia.* Nec aliter philosophantur Ta'mudici, quorum doctrinam de successione adscendentium accurate exposuit Seldenus *de success. in bona def. ad leges Hebr. Cap.* 12.

(c) Quum enim successio iis prae reliquis debeatur, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisivit, tantaque cura ac sollicitudine servavit, (§. 295. 20.) et experientia doceat, amorem erga descendentes remotiores si

§. 303. Et huc usque successionem cognatorum agnoscit recta ratio. Quia tamen haec omnia magis juris naturae permissivi, quam praeceptivi esse, facile unusquisque intelligit: nemo facile negaverit, 48 multa hic permissa esse legislatoribus, ut et de plerisque casibus dubiis certi quid statuere, et 49 leges suas reipublicae fini atque utilitati accomodare possint. (§. 18. 36.) Atque inde facile reddi potest ratio, 50 cur et conjugi superstiti prospectum velint legislatores, et 51 in nullo poene juris articulo magis discrepent diversarum provinciarum, quin et municipiorum, leges et statuta, quam in hoc de intestatorum successionibus.

§. 304. Quandoquidem porro totum hoc succedendi jus ex voluntate praesumta nascitur, (§. 285. 65.) is vero cujus consensus praesumitur, hereditatem suo arbitrio vel adire, vel repudiare potest. (§. 294. 19.) nemo non videt, 52 jus naturae ignorare heredes necessarios, (*d*) adeoque 53 neminem esse heredem ab intestato ipso jure, sed 54 talem fieri consensu, sive per verba, sive per facta declarato.

---

non vehementiorem, saltim non minorem esse solere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, avos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex praesumta eorum voluntate eos in parentum suorum jura succedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collaterali adfectionem fere singulis gradibus decrescere, ac proinde non sequi, ut e. g. fratris filius eodem loco sit apud patruum, ac frater. Hinc et fratrum filios cum fratribus in successione concurrere debere, nulla ratio suadet.

(*d*) Idque et inde demonstratur, quod rationem, ob quam jurisconsulti Romani heredes quosdam *necessarios*, alios *suos et necessarios*, alios *voluntarios* et *extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim haec heredum qualitas et differentia praecipue ad heredes testamentarios, quos jus naturae ignorare diximus, (§. 287. seq.) pertinet, quia ab

§. 305. Ceterum, ubi quis semel succedere alteri statuit, nihil aequius est, quam ut, qui in locum succedit, etiam in jura illius ac onera successisse censeatur. (§. 267.) Ex quo consequitur, 55 ut heres, sive ex vera dispositione defuncti, sive ex praesumta ejusdem voluntate succedat, omnia ejusdem jura, quae morte non exstincta sunt, adquirat, at 56 nec conqueri possit, si ex ejusdem obligationibus, quantum bona sufficiunt, satisfacere cogatur. (*e*)

---

intestato nullus succedit servus, heres necessarius. Deinde testamentum Romanis erat instar legis privatae. Testatorem autem legem quidem ferre posse existimabat suis, id est, servis et liberis, quibus veluti in obsequio relicta erat gloria, non autem extraneis, potestati testatoris non subjectis. Hinc illos heredes dicebant *necessarios*, hos *voluntarios*. *Elem. sec. ord. Inst.* §. 585. *seq.*) Enimvero quum haec omnia ignoret jus naturae: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum est, quam quod certissimum.

(*e*) Non ergo in solidum. Quum enim non alia caussa sit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, praestare, et nomen illius expungere teneatur, quam quod bona ejus consequutus est: nulla excogitari potest ratio, cur ultra vires hereditatis teneatur. Praeterea rigor ille juris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes succedit, nititur fictione, quod heres cum defuncto pro una persona habeatur. *l.* 22. *D. usucap. l.* 14. *C. de usufr. Novell.* 48. *praef.* Ant. Dadin. Alteserra *de Fiction. jur. tract.* 1. *Cap.* 20. *p.* 48. Quam fictionem quum ignoret jus naturae, illud etiam id, quod inde consequitur, ignorare, manifestum est.

CAPUT XII.

DE JURIBUS ET OFFICIIS, QUÆ EX DOMINIO ORIUNTUR.

§. 306. DOMINIUM est jus alios omnes rei alicuius usu excludendi: (§. 241.) Alios vero dum excludimus rei usu, ipsi, nobis solis ea utendi jus esse, contendimus. Inde 1 primum oritur dominii effectum, LIBERA de re sua DISPOSITIO; id est, rem, quibuslibet usibus adhibendi, immo et abutendi, suoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cujus rei usu alios excludere possumus, illam eo animo deti-

nemus, adeoque 2 inter effecta dominii est etiam POSSESSIO. Denique et tunc alios rei nostrae usu excludimus, quando ab alio possessam repetimus. Rem vero suam, ab alio possessam, repetere quum idem sit, ac VINDICARE: consequens est, 3 ut inter nobilissimos dominii effectus etiam sit jus rem a quocumque VINDICANDI. (*f*)

§. 307. Quum ergo iis, cui LIBERA rerum suarum DISPOSITIO est, gaudeat facultate, illas quibuscumque usibus adhibendi: (§. 306. 1.) consequens est, 4 ut et ex ipsa earum substantia; et 5 ex accessionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. 250. sequ.) omnem utilitatem capere, ac proinde 6 et fructus suos facere, et vel consumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre possit. Quin quum saepe ingenii sollertia et diligentiore cultura amplificari possint fructus, et annui proventus, 7 nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo utiliorem reddere possit, (*g*) dumne alteri hoc ipso jus suum intervertat.

(*f*) Omnia haec dominii effecta agnoscit jus Romanorum. Quod enim Cajus *l.* 2. *D. si a par. quis man.* scribit, *iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem*, ID AD LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita, et ex jure POSSIDENDI, soli domino competente, colligit Paulus *l.* 3. §. 5. *D. de adqu. vel amitt. possess. plures eamdem rem in solidum possidere non posse, et contra naturam esse, ut quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris* · quin *non magis eamdem possessionem apud duos esse posse, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel, in quo ego sedeo, tu sedere videaris.* DE REI VINDICATIONE, quippe praecipua, quae ex dominio nascitur, actione omnia nota ac pervulgata sunt. Hinc inter θ μχτα παράδοξα est, quod dominus tigni, illud tamen junctum vindicare non possit, §. 29. *Inst. de rer. divis.*

(*g*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento

§. 308. Quumque et abutendi facultas sit domino, (§. 306. 1.) idest, rem utendo consumendi, vel rem et fructum disperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prolog. v.* 5. consequens est, 8, ut et destruere domino liceat rem, dominio suo subjectam, et 9 eamdem corrumpere, modo 10 id non fiat eo consilio, ut alius inde detrimentum capiat. (*h*) Quamvis enim talis rerum nostrarum, quae aliis prodesse possent, corruptio amori humanitatis repugnet, et jus alterius imperfectum laedat: (§. 217. 11.) non tamen ideo justitiam expletricem violat, qui jure suo usus, rebus suis abutitur, easve, nulla urgente necessitate, corrumpit.

§. 309. Quia denique libera illa disponendi facultas, quam domino competere diximus, jus etiam alienandi complectitur: (§. 306. 1.) facile intelligitur, 11 dominum et dominio suo sese abdicare, et 12 illud tum in futurum, tum 13 in praesens, sub quacumque conditione in alium transferre, et quidvis alteri commodi concedere, quin et 14 jus qualecumque alii in re sua concedere, ac proinde

esse potest jus usufructuarii, usuarii, commodatarii, conductoris, quod quia in re non propria, sed aliena sese exserit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu suo non complectitur, quantumvis nemo horum sit, quin jure gaudeat fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis potest esse facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi faciem immutandi soli domino propria est, nec eam sibi vindicare potest usufructuarius, commodatarius vel conductor, nisi permittente domino.

(*h*) Si quis enim eo consilio rem suam corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum laedendi, ac sequuto eventu alterum reipsa laedit. Quum vero primum et absolutum juris naturalis praeceptum violet, qui alterum laedit: (§. 68. 8.) consequens est, ut et contra jus naturae agat, qui res suas corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti sui veneno inficientis, ut vicini apes inde perirent. Quinctil *Declam.* 13.

15 dominium utile, usumfructum, hypothecam, pignus, suo arbitrio constituere alteri posse, dummodo 16 ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmior dispositio obstet.

§. 310. Quandoquidem porro et possessio inter effecta dominii est: (§. 306. 8.) facile patet, 17 dominum et adprehendere rei suae possessionem, et 18 eam adversus quemcumque tueri, ideoque 19 et vim vi repellere posse. 20. Nihil quoque interesse, sive quis ipse per se, sive per alium possideat: immo 21 semel adquisitam possessionem procul dubio et solo animo ab absente retinere tantisper, dum alius eam nondum adprehendit. (*i*)

§. 311. Denique quum et jus VINDICANDI inter effectus dominii sit: (§. 306. 3.) fieri non potest, 22 quin hoc jure nostro uti possimus adversus quemcumque rei nostrae possessorem, nec, 23, quod ad rei restitutionem attinet, quidquam intersit, bona fide, an mala, ille rem nostram detineat, itemque 24, notus ille nobis, an ignotus sit, quia ab eo non ob factum aliquod rem reposcimus, sed rem, in quam nobis jus est, repetimus. Praeterea quum 25, rem suam vindicare et repetere, non sit eam de novo redimere: facile patet, dominum, rem suam vindicantem, non esse ad restituendum pretium obstrictum, quamvis 26, aequitas non patiatur, ut ille cum alterius damno fiat locupletior, (§. 257.) et impensas necessarias ac utiles, a possessore in rem erogatas, restituere detrectet. (*k*)

(*i*) Possessio enim est detentio rei, cujus usu alios excludere statuimus. (§. 231.) Quamdiu ergo alios excludere rei usu statuimus, tamdiu rem nondum pro derelicta habuimus. (§. 241.) Ergo res hujusmodi non est nullius, nec adeo nulli jus competit eam occupandi. In qua re vero nulli jus occupandi est, ejus ego possessionem procul dubio et absens solo animo retineo.

(*k*) Quo procul dubio pertinent etiam impensae, sine qui-

§. 312. Quum vero is, cujus res ipsa in dominio est, etiam accessiones et fructus omnes inde redeuntes, jure sibi vindicare possit: (§. 307. 4.) merito quaeritur, an bonae fidei possessor omnes accessiones, omnesque fructus, ex re aliena perceptos, quin et omne lucrum, domino, rem suam vindicanti, restituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide justoque titulo rem possidet, quamdiu de vero domino non constat, facultate gaudet, omnes rei, a se possessae, usu excludendi. Qui vero hoc jure gaudet, 27, eum loco domini esse, (§. 231.) ac proinde 28, iisdem juribus, ac ipsum dominum, frui, nemo dubitaverit. At quia tamen non est verus dominus, qui rem alienam bona fide possidet, 29, nulla sane ratio est, cur cum veri domini damno velit fieri locupletior, quemadmodum 30, nulla ratio est, cur dominus fructus non exstantes, quos cura industriaque sua non produxit, sibi vindicare velit. (*l*)

---

bus ne ipse quidem dominus rem suam a raptoribus recuperaturus fuisset, maxime si eo animo rem redemit possessor, ut eam domino restitueret. Pufend. *Jur. nat. et gent.* 4. 12. 13. ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Stradae *Decad.* 1. *de bell. Belg. Lib.* 7. *ad ann.* 1572. attulit Hertius. Quum enim Antuerpienses mercatores merces pretiosissimas plusquam centum millium, ab Hispano milite in urbe Mechliniensi direptas, exsoluto 20 millium pretio, redemissent: domini illas, reddita ea summa, receperunt, quippe non minore dispendio res suas recuperaturi, si vel maxime jure experiri voluissent.

(*l*) Accessio enim naturalis, cujus de dominio non constat, pro re nullius habetur, (§. 241.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupaverit bonae fidei possessor, qui eos, omni adhibita cura et cultura, produxit: huic cur isti eripiendi sint, nulla est ratio. Et hinc non absurde jus Justinianeum ait: *naturali ratione placuisse, fructus quos* PERCEPIT, *bonae fidei possessoris esse pro cultura et*

§. 313. Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fieri locupletior: (§. 312. 20. seq.) consequens est, 31, ut domino, vindicanti rem suam, etiam restituendae sint accessiones, quippe quarum de domino jam constat, adeoque 32, etiam fructus exstantes, et pendentes, recte petat dominus, (*m*) 33, deductis tamen prius impensis, in illos factis, quia dominus fieret locupletior cum bonae fidei possessoris damno, si fructus, quorum curam nullam susceperit, sibi vindicare non dubitaret.

§. 314. Quumque accessio naturalis, cujus de domino non constat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus civilibus aliud sit statuendum: (§. 312. *) consequens est, 34, ut fructus percepti merito relinquendi sint bonae fidei possessori, qui culturam et curam adhibuit, nisi 35, iis factus sit locupletior. (*n*) (§. 212. 29.)

---

cura. §. 35. *Inst. de rer. divis.* Nec alia ratio est fructuum civilium. Quia enim itidem, dum percepti sunt, de vero eorum domino non constitit, et dominus interea rei, ex qua provenerunt, nullam curam habuit: ii quoque ad bonae fidei possessorem merito pertinent, quamdiu verus dominus non supervenit.

(*m*) Concedit id Grotius *de jure belli et pac.* 2. 8. 23. *et* 2. 10. 4. sed non nisi de fructibus naturalibus. Enim vero quum et industriales sint fundi accessio, et talis quidem, cujus de domino jam satis constat: vix excogitari potest ratio, cur eos sibi vindicare velit bonae fidei possessor. Impensarum tamen restitutionem nullo colore detrectare potest dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque industria sua non produxit. (§. 312. 30.) Unde Hebraei σκληρὸν καὶ αὐστηρὸν ἄν ρω ον, *durum et austerum hominem*, loqutione proverbiali descripserunt. θερίζοντα, ὅπου οὐκ ἔσπειρε, καὶ συνάγοντα, ὅθεν οὐ διεσκόρπισε, *qui metat, ubi non severit, colligatque, ubi non sparserit. Matth.* XXV. 24. *Luc.* XIX. 21.

(*n*) Sequuntur hoc principium jureconsulti in hereditatis petitione. *l.* 25. §. 11. *et* §. 15. *l.* 36. §. 4. *l.* 40. §. 1.

§. 315. Ex iisdem regulis, quod bonae fidei possessor pro domino est, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. 312. 27. 29.) inferimus, 36, eum, si rem bona fide consumserit, non magis domino ad restitutionem obligatum esse, quam, 37, si res apud eum casu perierit: teneri tamen eumdem, 38, si rem nullo, vel minore pretio adquisitam, carius vendiderit: quia sic cum alterius damno fieret locupletior, si lucrum sibi retinere vellet: contra 39, cessare hanc obligationem, si dominus jam rei suae aestimationem fuerit ab alio consequutus, partim quia tunc bonae fidei possessor locupletior quidem factus est, sed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, sed de damno vitando, certare debet.

§. 316. Quia denique haec omnia tantum ad bonae fidei possessorem pertinent: contra malae fidei possessores nec loco domini sunt, nec illo colore, quo de vero domino sibi non constiterit, uti possunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, cessant: facile patet, 40, eos, abscisse ad restitutionem non modo rerum exstantium, sed et justi pretii consumtarum et alienatarum, multoque magis 41, ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere saltim potue-

---

D. de hered. petit. Contra in rei vindicationem fructus perceptos indistincte addicunt bonae fidei possessori, nec quidquam interesse putant, locupletior iis factus sit, nec ne. *l.* 4. §. 2. *D. fin. regund. l.* 48. *pr. D. de adqu. rer. dom.* Sed ratio discriminis plane civilis est, nec ex recta ratione potest derivari. In hereditatis enim petitione, tamquam universali judicio, pretium succedere dicitur in locum rei, non in judiciis singularibus. Jus naturale autem haec procul dubio non distinguit: ac proinde aequissimum est, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indistincte vero domino restitui. Quod et in foro hodie observari, testatur Stryk *Us. mod. Digest.* 6. 1. 12.

runt, aestimationem praestandam, esse obligatos, simulque 42, casum omnem ferre debere. (*o*)

§. 317. Et haec quidem sunt jura, quae ex rerum dominio prono veluti alveo fluunt. Quum vero juris civilis sit, actiones indifferentes saluti cujusque populi et reipublicae attemperare, (§. 18. 36.) reipublicae autem plerumque expediat, ne quis re sua male utatur: §. 2. *Inst. de his qui sui vel alieni jur. sunt*, non mirum est, 43, dominium aliquando arctioribus limitibus circumscribi a rectoribus civitatum, ac proinde 44, aliquando liberam dispositionem, aliquando 45, jus possessionem adprehendendi, aliquando 46, jus vindicandi dominis vel plane adimi, vel non nisi cum aliqua restrictione concedi. (*p*)

(*o*) Quamvis enim casus nemini imputetur regulariter (§. 106. 27.) ea tamen regula non valet, si per agentem steterit, quo minus tale quid contingeret, (Ibid. num. 31.) quia tunc non casus, sed simul culpa adest. Jam malae fidei possessor poterat ac debebat rem suam domino restituere, idque si fecisset, per eum stetisset, quo minus res apud se periret. Itaque et casum ferre tenetur. Unde recte jureconsulti praedonem et furem casum ferre debere ajunt, *quia semper in mora sint. l.* 8. §. 1. *D. de condict. furt.*

(*p*) Sic animadvertimus, leges civiles *liberam rerum dispositionem* adimere pupillis, furiosis, prodigis, minoribus. Eaedem legatarium, quantumvis dominum, rei legatae possessionem adprehendere non patiuntur, et adversus eum, qui suo arbitratu illam occupavit, heredi dant interdictum. *Quod Legatorum tot. tit. D. quod legat.* Denique notum est, eum, cujus tigna alter junxit, quamvis dominium materiae non amittat, non tamen tigna juncta posse vindicare per leges 12. tabularum. §. 29. *Inst. de rer. divis. l.* 7. *D. de adqu. rer. dom.* Adeo nullus fere est dominii effectus, quem semper et ubique omnibus salvum et integrum esse patiantur leges civiles, si aliud exigere videatur salus reipublicae, quam sibi supremam legem merito statuunt imperantes, iis in rebus, quae ad jus naturae permissivum pertinent. Quum enim juri naturae permissivo unusquisque recte re-

§. 318. Quumque et domino, tum inter vivos, tum mortis caussa, de rebus suis disponere liceat, (§. 268.) et tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. 279. 42.) facile patet, 47, etiam pacto et dispositione prioris domini restringi posse dominii effectus, (*q*) et tunc 48, plura sibi adrogare non posse possessorem, quam a priore domino accepit, nisi 49, is, cujus in favorem restrictio illa facta est, ultro juri suo renunciet, vel 50, is plane in rerum natura esse desinat, vel 51, jus suum ex justa caussa amittat.

§. 319. Et hactenus quidem de *JURIBUS*, quae ex dominio oriuntur, quantum satis est, diximus. Quum vero correlata sint *JUS* et *OBLIGATIO*, ac proinde, posito jure, ponatur obligatio: (§. 7.) consequens est, 52, ut quot sunt effectus dominii ratione domini, totidem aliis incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domino *LIBERA* esse debet de rebus suis dispositio: (§. 306. 1.) 53, *INJURIAM* illi faciunt, qui eum in disponendo fructibusve percipiendis impediunt. (*r*) 54, *DAMNUM*

---

nunciet: (§. 13. 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in civitatem coaluit, eique re ipsa renunciavit, dum summae potestatis legibus voluntatem suam submisit.

(*q*) Ita aliquando dispositione prioris domini arctioribus limitibus circumscribitur jus omnem utilitatem e re sua percipiendi, si alteri in illa ususfructus, servitus, antichresis constituitur. (§. 282. seq.) Aliquando libertas disponendi, destruendi, alienandi domino eripitur, si illi tantum dominium utile conceditur, (§. 279. seq.) vel si res fideicommisso oneratur, cetera. Constituto porro usufructu, etiam jus possidendi, quod domino alias denegari non potest, restringitur, quemadmodum dominio utili alicui concesso, domino superiori vel directo nec rem possidendi, nec, quod ad dominium utile attinet, vindicandi jus est.

(*r*) *Injuriam* enim et JCti Romani non solum vocant o-

vero dant, qui quid rerum ejus fructuumque et accessionum corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius felicitatem perfectionemque pertinet, alteri intervertere vel corrumpere non dubitat, eumdem procul dubio laedat, (§. 82.) nemo autem laedendus sit: (§. 178. 8) merito inferimus, 55 nemini per impedimentum liberae dispositioni ejus objectum faciendam esse injuriam: 56 nemini damnum dandum, ac proinde 57, si quid ejus generis factum sit, auctorem injuriae damnive merito et ad resarciendum damnum, et ad poenam teneri.

§. 320. Quandoquidem deinde et POSSESSIO ad effectus dominii vel jura domini pertinet: (§. 306. 2.) consequens est, 58, ut nostrum sit, rem quemque suam quiete possidere pati, neque 59 cuiquam invito possessionem vel directe, vel indirecte, eripere 60. Ut, si quem tale quid fecisse probari possit, ille, tamquam laedens, non solum ad omne damnum resarciendum, sed et ad poenam, quam commeruit, subeundam obstrictus sit. (§. 211.)

§. 321. DIRECTE quis alterius possessionem intervertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandestinam. Posterius factum vocatur FURTUM, prius, si in re mobili admittatur, RAPINA, sin in immobili, VIS vel VIOLENTA DEJECTIO. FURTUM ergo est ablatio clandestina rei alienae,

---

mnem contumeliam, verbis vel factis alicui illatam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel sua uti prohibet, vel in re aliena sibi liberam quamdam dispositionem adrogat. Hinc injuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cujus domum vi introiit, *l.* 5. *pr. D. de injur.* qui quem prohibuit in mari piscari, vel everriculum, quod Graece *σαγήνη* dicitur, ducere, vel in publicum lavare, vel in cavea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conversari non passus sit, vel qui nobis *Re Nostra Uti* non permiserit. *l.* 13. §. 7. *D. eod.*

inscio et invito domino, lucrifaciendi caussa (*s*) facta: RAPINA ablatio violenta rei alienae mobilis, invito domino, et lucri faciendi caussa, facta: vis denique, dejectio alterius violenta de possessione rei immobilis.

§. 322. Sed et INDIRECTE interverti potest alterius possessio, si quis verbis factisque fraudulentis efficit, ut alter possessione sua excidat, id quod DEFRAUDATIONEM vocamus. Quum ergo et hoc modo quis laedatur, nec tamen quod sibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat, (§. 177. 6.) per se patet, 61 non minore, quam fures vel raptores, crimine se obstringere, qui verborum insidiis alterum rebus suis emungunt, (*t*) vel 62 ter-

---

(*s*) Si enim contumeliae caussa quid auferatur, erit *Injuria*, sin, ut res corrumpatur, *Damnum*. Sic apud Homerum *Iliad. A* v. 214. Minerva Chryseida Achilli auferri ait ὕβριος εἵνεκα, *contumeliae caussa*. Injuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dedisse, quam furatus esse dicitur, qui, ut ait Horatius, *Serm.* 1. 3. *v.* 116.

Teneros caules alieni infregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui

Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas,
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis, raptos saxo occultabat opaco.

Virgil. *Æn.* 8. *v.* 207. *seq.* Ceterum quamvis veteres et rerum immobilium furtum fieri posse statuerunt: (Vid. *l.* 38. *D. de usurp. et usucap.* Gell. *Noct. Att.* 11. 18. Plin. *Hist. nat.* 2. 68. Gronov. *Observ. l.* 4. *p.* 42. *sequ.*) incommoda tamen, nec admodum recepta est haec vocabuli notio, adeoque ab illa merito abstinemus.

(*t*) Conveniunt enim haec crimina fine, dum et fur, et raptor, et defraudator id agunt, ut alios rebus suis spolient.

mino moto, falsorum ponderum et mensurarum usu, aliisque hujusmodi factis dolosis, ex alterius patrimonio quidquam avertere non dubitant.

§. 323. Postremum, quod domino in re sua competit, JUS VINDICANDI non potest non producere obligationem, REM alienam vero DOMINO RESTITUENDI. Ex ea vero colligimus, 63 unumquemque, ad quem res aliena etiam sine crimine pervenit, operam dare debere, ut illa in domini potestatem redeat, (*u*) adeoque 64 rem istam non occultandam celandamque, sed 65, indicium ejus publice faciendum esse, ut, dominus, ostensis dominii argumentis, eam repetere possit: *Deut.* XXII. 1: *sequ. l.* 43. §. 4. *D. de furt.* multoque magis 66, promtum esse debere possessorem, ad rem restituendam, si ipse dominus eam requirat, vel publice per praeconem jacturam suam denunciet. Ubi tamen utroque casu 67, ipsa aequitas suadet, partim ne illa restitutio bonae fidei possessoris impensis fiat, partim, 68, ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. 312. 29.)

Conveniunt caussa impulsiva, puta dolo malo. Conveniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior est, quod amicos maxime sub amicitiae specie circumvenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cavemus. Recte ergo haec crimina conjungit incomparabilis morum magister, Euripides *in Helena v.* 909. dum scribit: Μισεῖ ὁ θεὸς την βίαν τὰ κτητὰ δεκτᾶσθαι κελεύει παντας, ὐκ ἐς ἁρπαγάς, ἑκτέος δ᾽ ὁ πλυτός, ἐς᾽ ἄδικός τις ὤν. *Odit Deus vim, et parta labore quemlibet possidere jubet, non rapto vivere. Repudianda injusta et turpis opulentia.* Ad quam injustam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negaverit.

(*u*) Attamen et haec obligatio, ad rem vero domino restituendam, non semper locum potest habere, quum ali-

§. 324. Ceterum, 69, si non adpareat verus dominus, qui rem reposcat, illa nullius esse intelligitur, (§. 241.) ac proinde 70, merito cedit bonae fidei possessori. (v) (§. eod. 17) Et quamvis

---

quando ipsa *recta ratio* illam restitutionem dissuadeat, aliquando *leges civiles* possessorem ea restituendi obligatione solvant. Prioris exemplum dabit furiosus reposcens gladium, a se depositum, de quo Seneca *de Benef.* 4. 10. Cicero *de offic.* 1. 10. 3. 25. Similia exempla attulit Ambros. *de offic.* 1. *ult.* Ad posteriorem exceptionem pertinet *Usucapio* et *Praescriptio.* Eam enim ignorare jus naturae, tam certum videtur, quam quod certissimum. Nam tempus, quod in sola relatione consistit, dominium suapte natura nec dare cuiquam, nec adimere potest. Quumque jam supra ostenderimus, non aliter transire in alterum dominium rei nostrae, ac per traditionem : facile patet, nec quemquam sine facto domini illud adquirere, nec ipsum dominum istud sine facto suo amittere posse. Itaque legibus civilibus originem debent usucapio et praescriptio, quae utramque bono publico introduxerunt, *l.* 1. *D. de usurp. et usuc.* partim, *ut finis esset sollicitudidis et periculi litium.* Cic. *pro Caecin. Cap.* 26. partim ut homines negligentiores ad res suas eo maturius vindicandas impellerentur, si meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem esse, animadverterent. Quamvis ergo vere scripserit Isocrates *in Archidam. p.* 234. ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινας, ἐὰν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσιν, *possessiones sive privatas, sive publicas, praescriptione longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habenda esse, persuasum esse omnibus :* non tamen sequitur, ut quod persuasum est pluribus, illico pro juris naturalis praecepto habendum sit. Quod ideo monere visum est, ne quid miretur, nos in explicanda doctrina de dominio nullam plane usucapionis et praescriptionis rationem habuisse.

(v) Accedit quod solus dominus gaudet jure, alios rei suae usu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat; nulli alii talis excludendi facultas est, ac proinde nihil obstat, quo minus bonae fidei possessor rem sibi retineat. Enimvero quia plerisque locis res dominio vacuas alicujus momenti si-

ii, qui id sibi negotii credunt solum dari, ut hominum conscientias consiliis et praeceptis regant, suadere soleant, ut res, quorum de dominio non constat, in pauperum usum dispensentur: 71, non tamen ideo injustus dici poterit, qui jure suo usus, rem illam, moraliter dominio vacuam, sibi retinere statuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Consu. Flandr. Lib. II. n.* 1.

---

bi vindicat populus vel princeps: (§. 242. 22.) per se patet, bonae fidei possessorem iis locis, ubi hujusmodi jus inolevit, res alienas, quarum de domino non constat, offerre civitatum rectoribus, ab iisque μηνύτρον expectare debere. Grot. *de jure belli et pac.* 10. 11.

CAPUT XIII.

DE RERUM IN DOMINIO CONSTITUTARUM COMMERCIO.

§. 325. *Cur rebus pluribus indigere homines caeperint?* §. 326. *Necessitas commercii.* §. 327. *Illud aliter institui non potuit, quam per contractus.* §. 328. *Eorum plerique rerum operarumque pretia ponunt.* §. 329. *Quod est, vel vulgare, vel eminens.* §. 330. *Quomodo vulgare definiendum sit?* §. 331. *Quarumnam circumstantiarum in eo definiendo habenda sit ratio?* §. 332. *Quid pretium adfectionis?* §. 333. *Cur pretium eminens inventum?* §. 334. *Ejus requisita.* §. 335. *Cur ad id adhibita metalla nobiliora?* §. 336. *Quantum pretii statuendum sit nummis?* §.337. *Contractuum ante inventum nummum antiquissima permutatio.* §. 338. *Quid et quotuplex permutatio?* §. 339 *Quid justum circa permutationem simplicem?* §. 340. *Quid circa aestimatoriam?* §. 341. *Contractus do, ut facias, facio, ut des, et facio, ut facias.* §. 342. *Contractus commodati.* §. 343. *Officia commodatarii.* §. 344. *Contractus depositi.* §. 345. *Officia depositarii.* §. 346. *Contractus mandati et negotiorum gestioni.* §. 347. *Mandatarii officia.* §. 348. *Nec non negotiorum gestoris.* §. 349. *Officia commodantis, deponentis, mandantis, ejusque, cujus negotia gesta,* §. 350. *Contractus, qui invento demum nummo locum habuerunt, emtio, venditio, et locatio conductio.* §. 351. *Venditor emtori rei venalis qualitates indicare tenetur.* §. 352. *Neuter in hoc contractu laedendus.* §. 353. *Quem penes sit periculum et commodum rei venditae ante traditionem.* §. 354. *Juris Romani dispositio an aequitati naturali conveniat?* §. 355. *Quando venditoris sit periculum?* §. 356. *Venditor emtori debet evictionem.* §. 357. *Huic contractui quaevis pacta recta adjiciuntur.* §. 558. *Nec*

§. 325. Ex quo a communione negativa discessum, dominiumque introductum est , homines res utiles ita sibi vindicare coeperunt, ut deinceps nemini earum usum concedere cogerentur , sed eas sibi detinere suisque seponere usibus possent. (§. 236.) Ex eo vero id consequi oportuit, 1 , ut non aeadem omnium hominum facultates essent , sed 2 , alii quibusdam rebus abundarent , quibus alii indigerent maxime : adeoque 3, alter vel ex alterius adparatu, vel ejusdem opera id , quod sibi deerat , suppleret. Immo , quum non omnia proferat omnis tellus: (x) 4 , ipsa necessitas homines coegit , ut ea , quibus

(x) Huc pertinet elegans observatio Virgilii *Georg. l. v.* 54.

abundarent, quaeque sua arte ac opera produxissent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipsi carerent, sibi adquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter se instituere dicti sunt.

§. 326. Jam equidem si omnes homines virtutis studio tenerentur, non esset, profecto, quod ullus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipse abundet, indigis liberaliter sint elargienda? (§. 221, 23.) Enim vero, quum jam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque saeculo vivamus, quo *virtus laudatur, et alget*: 5, de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate et beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum utilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosve operis suis juvandos, obstrictus esset.

§. 327. Itaque per COMMERCIUM intelligimus

Hic segetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei foetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina: nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges aeternaque foedera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:

Quibus gemina sunt, quae latius idem poeta cecinit *Lib.* 2. *Georg. v.* 109. *sequ.* quaeque observarunt Varro *de re rustica* 1. 23. et Ovid. *de arte am.* 4. *v.* 758. et in primis Seneca *Epist.* 87. qui, adducto illo laudato Virgilii loco ex libro georgicon secundo, addit: *ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos* COMMERCIUM, *si invicem alius ab alio aliquid peteret.* Eamdem commerciorum originem urget Aristot. *Nicomach.* 5. 8. *Polit.* 1. 6.

communicationem rerum operarumve necessariarum atque utilium cum aliis, earum indigis, non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operae praestentur, vel dominium et possessio transferatur, ea vero obligatio nemini inscio ac invito sit extorquenda: (§. 320, 59.) consequens est, 6, ut commercium requirat utriusque consensum. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisque, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTUM vocare soleamus; facile intelligitur, 7, commercia non aliter, quam intervenientibus contractibus, explicari posse. (y)

§. 328. Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumve necessariarum cum aliis, earum indigis, consistant, eaque communicatio non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex jure perfecto proficiscatur: (§. 327.) 8, rarius profecto continget, ut quis res operasque suas cum aliis gratis communicare vel possit, vel velit, sed unusquis-

---

(y) Recte hoc observavit Isocrat. *Except. ad vers. Callimach. p.* 743. Συνθῆκαι τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζομεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι κατ' τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα, καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα, τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι. *In pactis tanta vis est, ut pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum, ex pactis et conventis transigantur. His enim freti convenimus, et* Commercia *agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum privatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non desistimus.*

que potius 9, aliquid sibi ab altero rependi volet, quod ipsi tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque 10, qui res suas operasve inter se commutare volunt, non possunt non eas inter se comparare, eaque comparatio 11, non aliter fieri potest, quam quantitate, per quam aequalitas obtineretur, rebus operisve singulis attributa. Quumque quantitas illa rebus, operisve attributa, secundum quam illae inter se comparari possunt, sit PRETIUM: consequens est, 12, ut commercia et contractus plerique sine rerum pretio vix intelligantur. (z)

§. 329. Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quaedam mensura, quacum reliquae res operaeque omnes comparantur. Si prius fit: 13, inde oritur PRETIUM VULGARE, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14, PRETIUM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quae in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura,

---

(z) Hinc eleganter Graeci non modo pacta et contractus, verum etiam commercia vocarunt συμβολάς, σύμβολα, συμβόλαια et συμβόλαια κοινωνικά, ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν, *a comparando vel conferendo.* Qui enim res operasve inter se commutaturi sunt, ii eas inter se comparant, dum suae quisque rei vel operae certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter se habeant. Sic ex. gr. si ponamus, rationem auri ad argentum esse undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius est, quam metalla ista inter se, servata aequalitate commutare. Ceterum pleraque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus dividuntur in *Onerosos*, quando aequale utrinque onus est, *Beneficos*, ubi alter alteri se ad aliquid gratis praestandum obstringit, et *Aleam Continentes*, in quibus ita dominatur fortuna, ut quod praestatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

aestimamus: (*a*) quale apud nos est pecunia. In utroque vero 15, procul dubio requiritur aequalitas rei operaeve et pretii.

(*a*) Hinc recte Aristoteles *Nicom.* 9. 1. nummum definit: κοινὸν μέτρον, πρὸς ὃ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται, *communem mensuram, ad quam omnia referuntur, quaque mensurantur omnia.* Unde recte nummo omnia venalia esse dicuntur quaecumque sunt in commercio. Id tantum reprehensione dignum, quod homines, et ea, quae non sunt in commercio, nummis aestimare et vendere solent, veluti justitiam, pudicitiam, ipsamque conscientiam. Et hoc ipsum est, in quod invehuntur poetae. Horat. *Serm.* 2. 3. *v.* 94.

Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris
Divitiis parent: quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiensve etiam et rex,
Et quidquid volet.

Propert 3. 10.

Aurea nunc vere sunt saecula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulsa fides, auro venalia jura,
Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Similia passim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap.* 137. et olim apud Menandrum, cujus elegantissima haec superest sententia de divite:

Εὖξαι ὅ, τι βούλεις, πάντα σοὶ γενήσεται
Ἀγρὸς, οἰκίαι, θεράποντες, ἀργυρώματα,
Φίλοι, δικασταὶ, μάρτυρες, μόνον δίδου.
Αὐτοὺς γὰρ ἕξεις τοὺς θεοὺς ὑπηρέτας.

Opta modo, quidquid volueris: omnia evenient.
Ager, domus, medici, suppellex argentea,
Amici, judices, testes dederis modo,
Quin et deos ipsos ministros facile habebis.

§. 330. Et initio quidem pretium tantum VULGARE hominibus innotuisse, vel inde patet, quod eminens sine plurium consensu constitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque suis suo arbitratu imposuit. Quum tamen id eo fine ac consilio fiat, ut illis quisque ea, quae sibi desunt, comparare possit: (§. 325, 3.) consequens est, 15, ut in imponendo rebus operisve pretio ratio habenda sit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus, adeoque 16, tanti aestimanda sit res operave nostra, ut, hos eas tanto pretio comparare sibi velle, probabile sit. (*b*)

§. 331. Quum itaque tanti aestimandae sint res operaeque nostrae, quanti eas alterum, a quo quid adquirere cupimus sibi comparaturum, probabile est: (§. 330, 16.) facile unusquisque intelligit, 17 pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem et indigentiam, (*c*) 18, aliquando rei

---

(*b*) Nam si fingamus, Arabes thus et aromata sua tanti aestimare, ut pro centenis frumenti medimnis non nisi unam drachmam dare velint: nec ipsi pro thure et aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii sibi comparare poterunt aromata, adeoque impedientur hoc modo commercia, quorum tamen caussa inventum est rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat esse media, qualis est finis: consequens est, ut pretium ita definiendum sit, ut commercia intercedere possint inter homines, adeoque in illo constituendo ratio haberi debeat aliorum, a quibus et ipsi aliquid adquirere volumus.

(*c*) Verum quidem est, non ea semper, quae maxime necessaria sunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente divina providentia, ut illa, quibus non facile caremus, ubique obvia sint, et illa tantum, quae, nec corpus, nec natura desiderat, difficilius rariusque reperiantur, uti recte philosophatur Vitruv. *Architect.* 8. *praef.* Attamen si necessitas cum inopia conjuncta est, ex. gr. si magna ubique est frugum sterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipsa satis docet experientia. Ac proinde tunc vere evenit,

ipsius raritatem: immo 19, rationem etiam habendam esse artificii, 20, ipsius rei praestantiae, 21, operae et expensarum, in illam factarum, 22, periculi, ejus caussa subeundi, 23, denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque ejusdem generis περιστάσεων.

§. 332. Obverti nobis posset, solere homines suis rebus attribuere pretium immensum, vel multo majus certe, quam quo alter sibi illas comparare velit, sive auctor illas faciat pretiosas, sive raritas, sive factum insigne, quod illae nobis revocant in memoriam. Enimvero quum nos jam de officiis in commercio observandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinarie nos habeatur ratio, sed tantum in damnis resarciendis: (*d*) (§. 212, 125.) facile intelliges, 24, cur id pretium regulam nostram non evertat.

§. 333. Quum vero commercia ideo inter homi-

---

quod ait Quintilianus *Declam.* 12. *in magna inopia quidquid emi potest, vile est.* Exemplum insigne vidit Ægyptus in septennali illa sterilitate *Genes.* XLVII. 14. *sequ.*

(*d*) Adfectio enim ista ita comparata est, ut in alterum transire nequeat, adeoque et nihil hunc movere possit, cur rem illam sibi ideo majore pretio comparare velit, quod ea possessori jucundum quid in memoriam revocarit. Sed id ordinarie tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, ut in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1, si communis sit rei adfectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem. Hinc Phidiae signum vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, qui omnium adfectionem mereri videbantur, majori, quam vulgari, pretio venibant, 2, Si major sit adquirentis, quam possidentis adfectio, ex. gr. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, uti ille apud Horat. *Serm.* 2. 6.

O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum!

nes instituantur, ut alter ex alterius adparatu, vel ejusdem opera, id, quod sibi deest, suppleat, (§. 229, 3.) et pretium quoque non ob aliam caussam excogitarint homines, quam, ut in commutandis rebus ac operis aequalitas obtineretur: (§. 328. 11.) non potuit non saepius contingere, 25, ut nec semper alteri superesset, quod deesset alteri, et 26, saepe alter id, quod alter dare vellet, adspernaretur, et 27, ipsarum rerum, quas inter se permutare vellent, tam lubrica atque incerta esset aestimatio, ut non posset non alteruter damni incurrere periculum, quin et 28, aliquando ipsae res commutandae tam magnae molis essent, ut nec commode in loca dissita transferri, nec in itinere commode custodiri possent. Quae incommoda, quum aliter evitari non possent: 29, ipsa demum necessitas invexit pretium aliquod eminens, quod et reciperetur ab omnibus, et in quo mutua inter rem et pretium relatio facillime posset reperiri. (e)

§. 334. Idem finis nummi, vel pretii eminentis,

(e) Id ipsum observavit Paullus JC. *l. 1. pr. D. de contr. emt.* dum emtionis venditionis originem ita describit: *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper et facile conveniebat, ut, quum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia est, cujus publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. eaque materia, forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia praebet, quam ex quantitate, nec ultra* Merx *utrumque, sed alterum* Pretium *vocatur.* Similia habet Aristotel. *Ethic. ad Nicom.* 5. 8. et *Pol. I.* 6. quae loca erudite exposuit Jac. Perizon. *de aere gravi* §. 2, *p.* 6. *sequ.* quemadmodum Paulli testimonium Duaren. *Disp. annivers. I.* 6.

id exegit, 30, ut materia: nec nimis rara, 31, nec vulgo obvia, 32, nec usu ac pretio destituta, nec 33, difficulter in quasvis partes divisibilis, 34, nec justo fragilior, 35, nec quae difficilius custodiri, vel 36, aegre in quemvis locum transferri posset, eligeretur: quia si rara nimis esset, non sufficeret hominibus: si vulgo obvia, nullius pretii esset: si pretio destitueretur, non reciperetur ab omnibus: si non in quasvis aequales partes dividi posset, non obtineretur in commercio aequalitas: si fragilior esset, vel usu detereretur, possessores paullatim redderentur pauperiores: denique si nec commode custodiretur, et difficulter in quemvis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia ante inventum nummi usum difficiliora reddidisse, diximus. (§. 333.) (*f*)

§. 335. Quae virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretiosiora, cadant, puta aurum, argentum, et aes: 37, haec metalla huic usui adhiberi, et inde 38, nummos variae quantitatis ac ponderis cudi, plerisque gentibus cultioribus commodissimum visum est. Quin 39, si quibus alii materiae qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit: (*g*) id, vel urgen-

---

(*f*) Quare recte observavit Aristoteles *Nicomacheor.* 5. 8. nummum esse *οἷον ἐγγυητην καὶ δεῖν τὸ νόμισμα φέροντι εἶναι λαβεῖν*, *veluti fidejussorem, quem qui secum ferat, quaevis venalia accipere posset.* Hinc vero preclare colligit Pufendorff. *de jure. nat. et gent.* 5. 1. 13. *uti nemo fidejussorum accipiat, nisi virum spectatae fidei, et locupletem, in vili autem homine parum cautionis esse putetur: ita pro re ubique occurrente, puta pro manipulo terrae aut arenae, neminem rem suam permutaturum, quae ipsi magno labore ac industria fuerit comparata.*

(*g*) Sic Carthaginiensibus pro nummo erat nescio quid, pelliculae exiguae illigatum, et publice obsignatum, Æschin. *dial. de divit. Cap.* 24. *p.* 78. *edit. Petri. Horrei.* Lace-

te necessitate et pecuniae inopia, factum est, eo consilio, ut cives, defuncti periculo, pro pecunia illa συμβολικῇ solidum nummum reciperent, vel 40, pecunia ista tantum in una gente functa est pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diversasque gentes conciliandis, fuit idonea.

§. 336. Quamvis vero pretium nummi definire sit summi imperantis, ceu infra suo loco pluribus demonstrabimus: tamen, uti in pretio vulgari ratio habenda est aliorum, a quibus quid adquirere cupimus, (§. 330, 15.) ita facile patet, 41, pecuniae quoque tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia sunt, non adspernaturas probabile est, adeoque 52, sequendam esse rationem unius metalli ad aliud, quam pleraeque gentes vicinae cultiores prob re solent, nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium

---

daemoniis pondus ferri, et quidem inutilis. Idem *ibid. p.* 80. Plutarch. *Lycurg. p.* 51. Aliis gentibus pro auro, argento et aere conchas, Leo Afr. *Lib.* 7. aliis grana et baccas, aliis massas salis, adhibere placuit. Pufendorff. *de jure nat. et gent.* 5. 1. 13. De corio, papiro, plumbo, aliisque rebus, in calamitate lubrica, maxime obsessis urbibus, pro pecunia expensis, ut recentiora, nostrique aevi exempla praetermittamus, videndus Polyaen. *Stratagem.* 3. 10. 1 *et ibi Masuic· p.* 274. Sen. *de benef.* 5. 14 Enimvero, uti quisquiliae illae, quibus barbari pro nummis utuntur, non nisi minutis commerciis inter cives ejusdem reipub icae explicandis idoneae sunt: ita moneta συμβολικὴ in calamitate publica adhibita, vere est loco tesserarum, vel chirographorum, quae summi imperantes defuncti periculo, parata pecunia se redemturos, pollicentur. Ita enim apud Polyaenum Timotheus persuasit mercatoribus, ut ipsius sigillo pro numismate uterentur, *ἀπαλλαττομένους δὲ τὴν σφραγῖδα καὶ τὸ ἀργύριον λαμβάνειν*, *et ut reddentes sigillum argentum reciperent.*

habere audeant, vel ipsi insigne detrimentum pati velimus. (*h*)

§. 337. Jam ut ad CONTRACTUS, quibus intervenientibus commercia explicantur, (§. 327, 7.) perveniamus: facile unusquisque intelligit, 43, alios NONDUM INVENTO PRETIO EMINENTE, et quum solum adhuc obtineret pretium vulgare, locum habuisse: (§. 330.) alios, INVENTO demum NUMMO: alios tum ANTE INVECTAM PECUNIAM, tum EA jam INVECTA, innotuisse. Inter eos, qui nondum invento pretio eminenti locum habuerunt, familiam veluti ducit PERMUTATIO. Initio enim 44, non aliter, quam vice rerum, commercia exercebant mortales, seu

---

(*h*) Si enim nummis nostris pretium justo majus statuimus, aut exteri nobiscum commercii quid habere dubitabunt, aut mercium suarum pretium pro ratione valoris interni monetae nostrae, intendent. Sin minore pretio nummos nostros expendimus, quam gentes vicinae: nihil certius continget, quam ut nummi nostri probi ad vicinos migrent, eorumque loco jactentur improbi et viliores, ut nemo nesciat, quantum habeat. Hinc quum apud plerasque gentes moratiores pro ratione temporum aurum ad argentum modo esset in proportione duodeclupa, modo undecupla, modo decupla, aliquando etiam auri pretium vel intenderetur, vel minueretur: (Vid. dissert. nostr. *de reduct. monet. ad just. pret.* §. 24. *sequ.*) fieri non potuit, quin detrimentum insigne caperent Arabes, qui pro aere et ferro, teste Diodoro Sic. *Bibliotech.* 3. 45. aequale pondus auri. vel, ut Strabo *Georg.* 16. *p.* 1124. *edit. noviss.* refert pro aere triplum pro ferro duplum, pro argento declupum auri pondus rependebant, *διά τε τὴν ἀπειρίαν τῆν ἐργασίας, καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀντιλαμβανομένων, ὧν ἡ χρεία πρὸς τοὺς βίους ἀνα-γκαιοτέρα, tum propter operandi inscitiam, tum quod indigerent iis, quae contra accipiebant, quorumque usus magis videbatur ad vitam necessarius.* De Peruvianis suis simile quid refert Ynca Graecillass. de la Vega *dans l' histoire des Yncas* 5. 4. *p.* 425.

merces suas operasve inter se permutabant, ac proinde 45, permutationes sunt genus contractuum antiquissimum, quod 46, et multo post retinuere gentes omnes, non modo quae auro, argento, aeri nullum statuerunt pretium, (*i*) sed et quae jam pridem pecuniae usum habuerunt.

§. 338. Est ergo PERMUTATIO rei nostrae pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri possit, primum, ut neutra res aestimetur certumve ei statuatur pretium: deinde, ut utriusque pretii ineatur ratio: sequitur, 47, ut permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, posterior ÆSTIMATORIA, et hinc 48, illa donationi reciprocae, haec 49, emtioni venditioni quodammodo similis sit, *l. 1. C. de permut. l. 1. §. 1. D. de contr. emt:* quamvis 50, priorem ideo diversum a permutatione negotium esse, statuat Pufend. *de offic. hom. et civ. I.* 15. 8. quod in ea, ut, aequalitas observetur, necessum non sit; quum tamen 51, nec in permutatione *aestimatoria* observanda sit aequalitas. (*k*)

(*i*) Id de majoribus nostris refert Tacitus *de morib. Germ. Cap.* 5. qui tamen observat, jam in suo tempore Germanos Romanis provinciis viciniores, aliquam pecuniae cupiditatem concepisse. Idem de Scythis memoriae prodidit Justinus *Hist.* 2. 2. de Satarchis, Scythiae Europaeae populo, Pompon. Mela *de situ orbis* 2. 1. de Hispanis Strabo *Geogr.* 3. *p* 233. Sed et hodie idem institutum servant Lapones, Samojedae, populique Asiae, Africae, et Americae quamplurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod et invento pridem nummo, et Graeci et Romani diutissime non alio contractu, quam permutatione, uterentur. De Graecis notissimum est exemplum apud Homerum *Iliad. n. v.* 482. de Romanis videndus Plinius *Hist. nat.* 18. 3. 33. 1.

(*k*) In hac enim uterque contrahentium rem non suam, sed alienam; non justo, quod alii statuerent, pretio, sed ex adfectione sua, aestimat, adeoque nulla est rerum, sed adfectionis tantum, aequalitas. Quoties enim major est ad-

§. 339. Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi reciprocae quodammodo similis, nec in ea necessario observanda est aequalitas: (§. 338, 47.) 51 facile intelligitur, 52, neutrum contrahentium de laesione conqueri posse, nisi 53, alterius vis, vel dolus, accesserit, (§. 322, 61, 321.) nec 54, ob laesionem irritum esse contractum, praeterquam si is, qui rem pretiosiorem viliore permutat, non gaudeat libera de rebus suis disponendi facultate; (§. 317. seq.) si vel maxime 55, res ipsa, quam quis hoc modo jactavit, ita sit comparata, ut non sine turpitudine possit alienari, nisi forte 56, in pari turpitudine ipse quoque accipiens versetur. (*l*)

---

quirentis, quam possidentis, adfectio, toties et in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. 332. * 2.) Exemplo esse potest commercium Glauci et Diomedis apud Homer. *Iliad.* *β*. *v*. 236. permutantium arma armis.

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι ἐννεαβοίων.

Aurea aereis, centena novenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Dissert. Platon.* 23. Οὐδὲν γὰρ οὔτε τῷ λαβόντι χρυσὸς πλέον, οὔτε τῷ ἀλλαξαμένῳ ὁ χαλκὸς ἔλαττον, ἀλλὰ ἀμφοτέραις καλῶς ἔχει ἑκάτερα ἐν τῷ ἀνίσῳ τῆς ὕλης, ἰσοστασίῳ τῇ γνώμῃ δοθέντα. *Neque plus habuit, qui aurum accipit, neque minus, cui aes traditum est. Verum cum utroque praeclare actum: quum illa materiae inaequalitas aequalitate propositi, quo alter dedit alteri, compensata esset.*

(*l*) Hinc dubitari posset, an in foro rata futura fuisset permutatio Jacobi et Esavi, quorum hic πρωτοτόκια, seu *primogeniturae jura*, pro pulte turpiter vendidit. *Genes.* XXV. 29. *sequ.* Quamvis enim reprehensione dignissimus sit Esavus, qui praerogativam, sibi a Deo O. M. concessam, flocci fecit, ac ille proinde ab Apostolo jure vocetur βέβηλος, *Hebr.* XII. 6. tamen non minus turpiter egisse dixeris Jacobum, qui ex fame fratris fructum capturus, eum hoc insigni jure defraudavit. (§. 322. 61.) Quod enim

§. 340. Contra ea, quod ad ÆSTIMATORIAM attinet permutationem, quum in ea utriusque pretii ratio ineatur, (§. 338.) fieri non potest, 57, quin utrinque observanda sit aequalitas, et 58, neuter alterum laedere debeat, neque adeo 59, rata sit permutatio, si alteruter circumventus sit, nisi 60, tam levis momenti sit laesio, nulla ut ejus ratio habenda videatur. (*m*)

§. 341. At 61, non res tantum permutabant homines, sed et operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, sive promittebant, sive sibi stipulabantur. Unde 62, nati contractus DO UT FACIAS, FACIO UT DES, FACIO UT FACIAS, quorum eadem est natura atque indoles, ac permutationis, ut adeo 63, dubitari non possit, quin et hi sint vel SIMPLICES, vel ÆSTIMATORII, (§. 338.) et hinc 64, omnia, quae de permutatione SIMPLICE et

---

Esavus sine crimine vendere non potuit, id nec sine noxa a fratre emere potuit frater, cujus potius erat fratrem ab ea stultitia absterrere, non ejus abuti stultitia. Sed multa ejus generis ob rationem typicam admiranda sunt, quae, si ad regulas rectae rationis exigantur, vix defendas.

(*m*) Pretium enim rerum *vulgare* est duplex, *Legitimum* alterum, alterum *Conventionale*, quorum illud lege vel superiorum arbitratu, hoc conventione vel consensu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum sit, et veluti in puncto consistat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore casu laesus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii salvam non habet, posteriore alicujus momenti esse oportet damnum, ob quod negotium subsistere non debeat in foro humano. *Quid enim interest*, inquit Seneca *de benefic.* 6. 15. *quanti sit res, quum de pretio inter ementem et vendentem conveneris? Pretium cujusque rei pro tempore est. Quum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Hinc in civitatibus animadvertimus, tantum ob laesionem enormem, qualis jure Romano est, quo contrahens ultra dimidium pretii laeditur, contractus rescindi. *l.* 2. *C. de resc. vendit.*

ÆSTIMATORIA diximus, (§. 339. seq.) etiam de hisce contractibus sint observanda. Aut enim operae ad rem operasve alterius certo aestimantur pretio: quod negotium *pactum reddendae vicissitudinis* non ineleganter vocat Ammian. Marcell. *Hist.* 16. 10. aut sine aestimatione rei operarumve aliquid pro re vel opera fit daturve. (*n*) Ubi 65 priore casu servanda aequalitas, et damnum alicujus momenti resarciendum est: 66, posteriore omnis querela de laesione quantacumque merito cessat.

§. 342. Sunt et alii contractus, quibus ante nummum inventum commercia explicari potuerunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, ut quae sibi jure imperfecto, vel ex amore humanitatis et beneficentiae debebantur, in posterum jure perfecto deberentur. Talis est contractus COMMODATI. Quum enim ad officiositatem obstricti simus: (§. 228, 48.) obstricti etiam sumus, ad rei nostrae non fungibilis usum alteri, qui eo indiget, cum obligatione restitutionis praestandum, id est, ad rem COMMODANDAM. (*o*) Quum vero, refrigescente

---

(*n*) Tale fuit promissum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib.* 10. *v.* 120. *sequ.* qui Achillem Briseidis jactura offensum placaturus, ejus operas contra Trojanos redimere volebat oblatis septem tripodibus, decem auri ta'entis, lebetibus viginti, duodecim generosissimis equis, septem feminis pulcherrimis, inter quas et Briseis, vi abducta, addito promisso, de'eta Troja, Achillem non modo praedae maximam partem avecturum, sed et unam ex filiabus, quam ipse electurus esset, uxorem ducturum, cum dote septem urbium. Ex quo patet, saepe aliquem sibi stipulatum ab altero esse operas inaestimabiles, et pro iis promisisse, quidquid alteri quam gratissimum fore existimaret, nulla habita ratione aequalitatis.

(*o*) Itaque *Commodatum* nobis est obligatio perfecta ad usum rei nostrae, alteri sub conditione restitutionis in specie gratis praestandum. Ex eoque patet, jure naturali commodatum vix differre a precario, inter quae tamen jure ci-

amore, sperari vix queat, alterum id sua sponte facturum: (§. 326) 67, ipsa necessitas homines adegit ad inveniendum contractum, quo alii ad rei suae usum iis hoc modo praestandum jure perfecto obligarentur.

§. 343. Quia ergo gratis, at sub conditione eam in specie restituendi, rei usus praestatur: (§. 342. *) commodatarii est, 68, rem non modo non aliis usibus, quam ad quos eam concessit dominus, adhibere, sed et 69, eamdem summa cum sollicitudine ac diligentia servare: ac proinde 70, usu finito, vel domino eam revocante, eam in specie reddere, simulque 71, omne damnum culpa sua datum resarcire, 72, non autem praestare casum fortuitum, nisi illum ultro in se receperit: (p) (§. 106, 27.) nec 73, impensas in eam factas repetere, nisi tantae sint, ut mercedem, pro ea locata solvendam, excedant.

---

vili aliqua differentia est. Facile etiam inde decidi poterit quaestio, utrum commodatum a solo contrahentium consensu, an a rei traditione suam substantiam capiat? Quamvis enim jure naturali et solus consensus de usu rei alteri praestando, obliget: (§. 327. 6.) nondum tamen *commodatum* est, quia is, cui hoc promissum ad rem, quam nondum accepit, in specie restituendam nondum est obligatus, sed *pactum de commodando*. Inter haec vero reipsa discrimen esse, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad rem restituendam, ex *pacto* autem de *commodando* promittens vel commodaturus, ad rei usum praestandum, adeoque diversae obligationes ex illis negotiis nascuntur.

(p) Primus equidem Grotius *de jure belli et pac.* 2. 12. 13. distinguit, resne apud dominum similiter peritura fuisset, an non, et posteriore saltim casu damnum a commodatario ferendum esse, existimat, cujus sententiam etiam sequuntur Pufend. *de jur. nat. et gent.* 5. 4. 6. et Mornac. ad *l.* 1. *C. commod.* Enimvero, quum casus fortuiti et eventus, a sola providentia divina profecti, nemini imputentur: (§. 106. 27.) ii sane nec commodatario imputari possunt.

§. 344. Deinde humanitatis amor unumquemque obligat, ut alterius res pro virili sua parte servare studeat. (§. 216. 4.) Quum vero et id tantum ab altero jure imperfecto exigere possimus: 74, saepe nostra interest, ut rerum nostrarum, apud alios depositarum, custodiam, ex obligatione perfecta praestandam, nobis stipulemur: eoque consilio 75, inventus est contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res nostras depositarii fidei commissas, gratis custodiendas, et, quandocumque nobis placuerit, in specie restituendas. (*q*)

§. 345. Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. 344, 75.) patet, 76, depositarium teneri ad accuratam rei depositae custodiam: nec 77, eam vel involucro aut vinculis exuere, vel 78, sine domini consensu usibus suis adhibere posse: 79, re vero consentiente domino mota, depositum in aliud contractus genus, veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80, depositarium obbligatum esse ad rem domino, quandocumque illam reposcit, restituendam, nisi aliud suadeat recta ratio: (§. 323.

Nec obstat lex divina *Exod.* XXII. 14. *sequ.* Neque enim illa aliter intelligi potest, quam de culpa commodatarii interveniente. Vide Jo. Clerici *Comment. in Exod p.* 110.

(*q*) Eo contractu veteres nihil habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam in depositarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari potest turpius, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli ac decipi. (§. 322. *) Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebraeos, de quibus *Exod.* XXII. 7. et Joseph. *Antiqu. Jud.* 4. 8. 38. verum etiam apud Graecos, et reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum 6. 87. et Juvenalem *sat.* 13. qui ideo *v.* 15. *sacrum* vocat *depositum.* Hinc non mirum, dira quaevis veteres, praedixisse illis, qui depositum abnegare non dubitent, quin et eosdem infamia notasse, nec minore poena, quam fures, dignos judicasse. Quaedam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium *in Gundlingianis Part.* 2. *dissert.* 8.

*) ac proinde 81, non modo ad aestimationem praestandam, verum etiam in poenam merito condemnandum esse, qui depositum, in primis miserabile, (r) sciens, dolo malo, abnegaverit.

§. 346. Denique idem humanitatis amor merito impellere unumquemque deberet, ut alterum, non minus, ac seipsum, ope juvaret. (§. 216, 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero expectare liceat: 82, opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia nostra, quae ipsi commisimus, gratis et diligenter expedienda. (s) Quem contractum 83, MANDATUM vocari videmus, quemadmodum 84, is, qui negotia, sibi non commissa, ignorante domino, gratis ultroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

(r) Quia enim in imputatione ratio habetur circumstantiarum: (§. 113. 52.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus est, qui non modo conceptam de se spem amici turpiter destituit, et amicum sub amicitiae et fidei obtentu decipit, (§. 322. *) verum etiam adflicto addere adflictionem non dubitat. Et hoc ipsum graviter urget Hecuba adversus Polymnestorem, qui, Ilio exciso, Polydorum, Priami filium, occiderat, ut auro deposito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub.* v. 1210. *seq.*

(s) Vera ergo ac solida est observatio Noodtii *Probabil.* 1, 12. mandatum olim non perfectam produxisse obligationem, sed ex amicitiae humanitatisque legibus obstrictum fuisse mandatarium, ad negotia, suae fidei commissa, diligenter curanda: ejus autem fidei symbolum fuisse *manus dationem*, qua alter alteri rem committere solebat. Unde et ipsum contractum *Mandati*, nomen accepisse, probabile est. Isidor. *Orig.* 4. 4. Exempla oblatae mandatariis dextrae dabunt Plaut. *Captiv.* 2. 3. 82. ubi adolescens.

Haec per Dextram *tuam*, *te* Dextera *retinens manu*,
Obsecro, *infidelior mihi ne fuas*, *quam ego sum tibi.*

Et Terent. *Heaut.* 3. 1. v. 84.

Cedo Dexteram; *porro te idem oro*, *ut facias*, *Chreme.*

Olim ergo totum hoc negotium solo pudore magis, quam le-

§. 347. Quum ergo mandatarius negotium alienum, fidei suae COMMISSUM, suscipiat, (§. 346, 82.) quid vero, et quantum alii committere quis velit, in domini arbitrio positum sit: facile patet, 85, mandantem vel certis limitibus circumscribere mandatarium, vel 86, ei liberam potestatem, omnia suo arbitratu agendi, dare, vel saltim 87, per modum consilii ei suggerere posse, quid fieri velit. Ubi 88, primo casu mandatarium fines mandati transilire non posse, 89, altero eumdem dolum tantum praestare, 90, tertio vero mandatum etiam per aequipollens recte expedire, nemo est, quin intelligat. Sed et 91, omnibus his casibus mandatarium ad rationes administrationis vel gestionis reddendas, 92, omnemque diligentiam praestandam, obligatum esse, vel ex ipsa hujus negotii natura ac indole colligimus. (*t*)

§. 348. Sed et NEGOTIORUM GESTOR, dum negotium alterius, sibi a nemine commissum, ultro et gratis suscipit, (§. 346, 84.) 93, hoc ipso facto suo (*u*) se obligat tum ad utiliter gerendum,

---

gibus, continebatur, donec, tepescente paullatim caritate, ipsa necessitas suaderet, ut in contractum deduceretur hoc negotium, et sic mandatario perfecta imponeretur negotium diligenter expediendi obligatio. Quod et de reliquis contractibus gratuitis est observandum.

(*t*) Eo pertinet insignis locus Ciceronis *pro Q. Rosc. Cap.* 38. *Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad commodum tuum conversurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis obstas? Recede de medio, per alium transigam. Suscipis onus officii, quod reputas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat*, Amicitiam et Fidem. *Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico, neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset.*

(*u*) Qui facti auctor et caussa est, ei omnes ejus effectus merito imputantur. (§. 105, 22.) Quum ergo auctor hu-

tum 94, ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam praestandam, adeoque 95, etiam ad reddendas rationes, et 96, damna omnia, si qua ejus dolo vel culpa data sint, resarcienda.

§. 349. Et hi quidem sunt contractus, qui et nondum invento eminenti rerum omnium pretio, locum habuerunt, et de quibus id unum adhuc monemus, quod, quum tribus postremis contractibus se quis obliget ad aliquid gratis dandum faciendumque, non vero, ad damnum in alterius gratiam devorandum, 97, in illis nemini officium suum damnosum esse oporteat, adeoque 98, et commodans commodatario impensas non modicas, (§. 343, 73) et 99 deponens depositario quascumque necessarias, et 100, mandans mandatario, et 101 dominus negotiorum gestori necessarias et utiles restituere, simulque hi omnes 102, damna, quae commodatarius, depositarius, mandatarius, et negotiorum gestor sine culpa sua propter rem negotiave aliena senserunt, (*v*) resarcire teneantur.

---

jusmodi administrationis sit negotiorum gestor, qui alterius negotio, nemine committente vel urgente ultro suscepit: (§. 356, 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quae ex administratione rerum alienarum consequuntur. Atqui consequentia administrationis sunt rationum redditio et damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum gestor ad reddendas rationes, damnaque, sive dolo malo, sive culpa sua data, resarcienda obligatus est. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex consensu quodam ficto vel praesumto cum jureconsultis derivare, quum negotiorum gestor facto suo se haec omnia tacite quidem, at vere tamen, obstrinxerit.

(*v*) Dicimus, ea damna esse resarcienda, quae mandatarius *propter* negotium alienum senserit. Non enim sufficit, eum occasione suscepti negotii aliquid damni casu fortuito passum esse: quia quum casum nemo praestet, eum nec mandans praestare tenetur. Hinc si mandatarius, dum mandatum expedit, a latronibus spoliatus, vel difficili morbo

§. 350. Progredimur jam ad alterum genus contractuum, qui invento demum nummo locum habere potuerunt, quales praecipue sunt EMTIO VENDITIO et LOCATIO CONDUCTIO. *Illa* est contractus de re pro certo pretio tradenda. *Haec* contractus de usu rei vel operis pro certa mercede praestandis. Quemadmodum vero PRETIUM EMTIONIS est aestimatio ipsius rei pecuniaria, ita MERCES vocatur aestimatio pecuniaria usus rei, vel operarum: ex iisque definitionibus patet, 103, emtionem venditionem, et locationem conductionem semper hodie requirere pecuniam numeratam, 104, eoque ipso hos contractus a permutatione, et contractibus *do ut des*, *do ut facias*, *facio ut des*, *et facio ut facias* distingui: (*x*) 105, inter se ipsos tamen illos maxime convenire, et omnia fere communia habere.

§. 351. Quum ergo EMTIONE VENDITIONE

---

implicitus fuerit: damnum, quod divina providentia ita dirigente, passus est, imputare non poterit mandanti. *Num haec magis casibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paullus *l.* 26. §. 6. *D. mandati.* Vid. Grot. *de jure belli et pac.* 2. 14. 13. Aliud tamen statuendum esse putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum caussa, peregre abire jussus est, quem, quia in obsequio ei gloria relicta erat, merito indemnem a republica praestandum esse, censent. Vid. Huber. *Eunom. ad l.* 26. *D. mand.* Pufend. *Jur. nat. et gent.* 5. 4. Hert. *de lytro* 2. 10.

(x) Quamvis enim permutatio aestimatoria emtioni venditioni, quodammodo similis sit: (§. 338, 48.) reipsa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia in permutatione aestimatoria res pro re detur. Unde facile patet, quid sentiendum sit de vetere Sabinianorum et Proculianorum controversia, pretiumne in emtione venditione in sola pecunia numerata, an et in aliis rebus consistere possit? de qua praeter viros doctos ad §. 2. *Inst. de emt. vend.* videndus V. C. Gottf. Mascov. *de sect. Sabin. et Procul.* 9. 10. 1 *seq.*

id agatur, ut res tradatur pro certo pretio: (§. 350.) consequens est, 106, ut emtori aeque, ac venditori, rem seu mercem notam esse oporteat, ac proinde 107, non modo venditor ejus qualitates, vitia, oneraque, quae in oculos, sensusque reliquos non incurrunt, emtori indicare, (y) verum etiam 108, pati teneatur, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret: ut adeo 109, rerum, quae ad gustum veneunt, venditio non prius perfecta sit, quam facta sit degustatio, 110, rerum reliquarum, quae exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio, quum, si de ullo, sane de hoc contractu oneroso verum sit, quod dixit Euripides *Cyclope v.* 137. φῶς ἐμπολήμασι πρέπει. *Lux contractibus convenit.*

§. 352. Ex eodem patet, 111, in emtione ven-

(y) Sunt vitia et qualitates, quae incurrunt in oculos, quaeque indicari supervacuum esset, quum, si quis in re fallitur, is caecitatis suae ac negligentiae poenam merito ferat: quo pertinet lis M. Martii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de Offic.* 3. 16. At leges Romanae, ut homines sibi invicem hoc officium eo certius praestarent, statuerunt, ut in venditionibus ea etiam, quae nota essent venditori, vitia dicerentur, isque reticentiae poenam ferret, qui quidquam, dissimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret: a jureconsultis etiam reticentiae poena est constituta. Quidquid enim est et praedii vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere.* Cic. *de offic.* 3. 16. qui et alibi *Cap.* 12. disputat, si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia et fama, summaque annonae caritate, si idem sciat, complures mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu frumento onustas, petentes Rhodum, viderit: dicturusne id sit Rhodiis an silentio suum quamplurimo venditurus? De qua quaestione videndi etiam Grot. *de jure belli et pac.* 2. 12. §. *sequ.* Pufend. *de jure nat. et gent.* 5. 3. 4.

ditione aequalitatem servandam rei et pretii (§ 329, 15.) adeoque 112, laesionem omnem merito esse emendandam, sive illa 113, alterutrius dolo ac vi, sive justo errori, (z) debeat originem, quamvis 114, et hic merito repetendum sit, quod supra monuimus, laesionem alicujus momenti esse debere quum et hic pretium non consistat in puncto, sed latitudinem aliquam admittat, nimisque calidum videatur, ob quodlibet levissimum damnum negotium rescindere, litibusque infinitis portam veluti aperire. (340)

§. 353. Disputari solet de PERICULO et COMMODO REI VENDITÆ necdum traditae, statimne illud ad emtorem transeat, simul ac de re et pretio conventum, an ante traditionem penes venditorem maneat? Equidem, quid jure Romano ea de re cautum fuerit, nemo ignorat: nec quisquam a nobis exiget, ut de ratione istius decisionis multa hic dicamus. Nobis, de jure naturae nunc sollicitis, extra omnem dubitationis aleam positum videtur, 115, casum ferre dominum: (§. 211. *) at nec minus certum esse arbitramur, 116, non esse merum casum, qui ex alterius mora vel culpa provenit, adeoque; qui facto suo alteri damnum dedit, ad illud resarciendum omnino esse obligatum. (§. 211. 1.) Ex quibus sequitur, 117, ut, quia emtor jure naturae sine traditione sit dominus, (§. 275.) periculum, perfecta emtione venditione, sta-

---

(z) Si nimirum inculpabilis, invincibilis vel involuntarius sit error. (§. 107. 32.) Alias enim si quis rem nec satis exploratam, nec visam, certo pretio emit: error nocere debebit erranti, nisi venditor illum dolo circumvenerit, (quod Labanem Jacobo, uxorem ementi, fecisse novimus: *Genes.* XXIX. 23.) quia merito poenas dat erroris, qui, nisi nimis supina fuisset negligentia, non errare potuisset. Hinc recte Germani de hominibus, tam supine negligentibus, jactant adagium: *Wer die augen nicht aufthunt, der thue den beutel auf.*

tim transeat ad emtorem, nisi 118, venditor vel in mora tradendi, vel culpae alicujus reus sit. (*a*)

§. 354. Quum ergo emtor sine traditione statim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. 353, 117.) consequens est, 119, ut vera quidem sit doctrina jureconsultorum de periculo rei venditae, sed ea cum reliquis juris Romani principiis male cohaereat, quia dominium sine traditione ad emtorem transire negant, 120, ut quum domino jus sit et fructus et accessiones commodaque reliqua ex re sua percipiendi, (§. 307, 4. seq.) eidem etiam commoda rei venditae competant, 121, ut tamen id tunc demum procedat, si emtor venditori de pretio quocumque modo satisfecerit; (*b*) siquidem alias simul haberet rem, simul pretium, adeoque cum alieno damno sine justa caussa fieret locupletior. (§. 257.)

(*a*) Similis fere, sed paullo obscurior, est philosophia Pufendorffii *de jure nat. et gent.* 5. 5. 3. distinguentis, utrum certus traditioni dies praefixus sit, nec ne, et, si praefixus sit, illene jam elapsus sit, nec ne. Æquissimum enim illi videtur, ut ante elapsum terminum res sit periculo venditoris, elapso vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimvero, quum emtor jure naturae et sine traditione fieri possit dominus, et elapso termino, non semper venditor in mora sit, sed aliquando et penes emtorem culpa illa esse possit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cujus in arbitrio fuisset, rem emtam, soluto pretio, statim accipere. Sin vero ille ex sua parte adimplevit contractus leges, vel eas implere paratus est: venditor, qui in mora tradendi est, periculum merito sustinet, sive certus traditioni terminus praefixus fuerit, sive non fuerit.

(*b*) Satisfecisse autem de pretio videtur, non solum, qui illud repraesentavit, sed et, cujus fidem sequutus ést venditor, v. g. usuras sibi in singulos annos stipulatus. Hinc quamvis simplicissimum contractum genus videatur illud, quando, soluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. *Graeca fide* inter se mercantur homines, quod commercii genus solum in republica sua tolerare voluit Plato *de Le-*

§. 355. Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpaeve alicujus reus est, res merito perit: (§. 353, 118.) facile unusquisque intelligit, 122, emtorem a periculo immunem esse, si venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditae possessionem tradere vel nolit, vel non possit, itemque 123, si probetur, venditoris culpa, vel negligentia factum esse, ut res vendita vel tota, vel pro parte, periret.

§. 356. Emptio venditio porro fit eo consilio, ut res pro certo pretio tradatur, (§. 350.) et animo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. 278, 35.) Quum vero qui rei dominium titulo oneroso, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad praestandam evictionem sit obligatus: (§. 274) 124, etiam venditor emtori tenebitur ad praestandam EVICTIONEM, si res ab hoc ex caussa contractum antecedente evicta sit, non autem 125, si post venditionem demum aliquid evenerit, cujus caussa quis re sua privaretur, nec 126, si casu, vel vi majore, res ei sit erepta (c)

---

gib. Lib. 11. pro hac tamen rerum conditione vix sperandum est, id semper fieri posse, et ipsa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniaeque commutatione, constare.

(c) Sane et quae vi majore contingunt, casu contingere videntur. Quandoquidem ergo casum, perfecto jam contractu emtionis venditionis, fert dominus; (§. 353. 117.) etiam, re vendita casu vel vi majore sibi erepta, damnum devorare, nec a quoquam petere evictionem potest. Ceterum nullum est dubium, quin quemadmodum alia pacta, quae huic contractui accedunt, rata esse oportet: ita et convenire inter se possint emtor et venditor, ne quid evictionis nomine praestetur, sed res sit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adjicit Sagaristio apud Plaut. *in Persa* 4. 4. *v.* 40.

Prius dico: hanc Mancupio *nemo tibi dabit; jam scis?* Do. *Scio.*

§. 357. Quia porro emtio venditio est contractus, (§. 350.) contractus vero duorum consensum requirit: (§. 327, 6.) facile patet, 127, in emtione venditione omnia redire ad consensum, adeoque 128, ei qualiacumque pacta, modo non improba ac fraudolenta, adjici posse, veluti 129, ADDICTIONEM IN DIEM, 130, LEGEM COMMISSORIAM, 131, PACTUM DE RETRO VENDENDO 132, itemque PROTOMISEOS, 133, de EVICTIONE non praestanda, 134, de POENA in casum poenitentiae praestanda, et si qua sunt ejus generis alia. (*d*)

§. 358. Ex eodem axiomate colligimus, 135, licere venditori in venditione sibi aliquid EXCIPERE, 136, utrique vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quae honestati bonisque moribus non repugnat, itemque 137 DIEM, ante quem res tradenda, pretiumve solvendum sit, adjicere, (*e*) quin 138, et ita convenire, ut pretio ab emtore nondum soluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139, ut emtor, pretii parte sub usurarum lege secum retenta, de evictione securus praestetur,

---

(*d*) Definitiones horum pactorum ex ipso jure civili nota sunt. *Additio In Diem* est pactum de emtione venditione vel perficienda; si intra certum diem nemo plus obtulerit, vel jam perfecta rescindenda, si quis intra istud tempus plus, nec prior emtor tantumdem obtulerit. *Lex Commissoria* pactum, quo venditor, rem inemtam fore, cavet, si pretium ante certum diem non solvatur. Exemplum est apud Corn. Nep. *in vita Attici Cap.* 8. *Pactum de Retrovendendo* conventio de re vendita, pretio ante vel post certum diem, vel quandocumque restituto, venditori reddenda. Qualis est venditio apud Liv. 31. 13. et Julium Capitolin. *in Marco Cap.* 17. Pactum προτιμήσεως conventio de re iterum venali venditori potissimum ejusve posteris tantumdem pretium, quod alii offerunt solventibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura et indoles ex ipsis vocabulis facile intelligitur.

140, ut accessoria cum re principali veneant, 141, ut fixa vincta quaedam tollere liceat, 142, ut res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

§ 359. Praeterea et id inde inferimus, 143, quod, quamvis emtio venditio alioquin requirat aequalitatem, (§. 352, 111.) utriusque tamen contrahentis consensu conveniri possit de ejus generis emtionibus venditionibus, quae ob inaequalitatem quantamcumque non rescinduntur. Tales sunt 144, AUCTIO, quando pretium non a venditore indicatur, sed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145, EMPTIO SUB HASTA, quippe quae nihil aliud est, quam actio solemnior, et auctoritate publica instituta, 146, EMPTIO PER AVERSIONEM, quando res disparis pretii, vel incertae mensurae, non singulatim, sed conjunctim, aestimatae, emuntur: denique 147, EMTIO SPEI, quo et ullam fortunae, similiaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex eventu demum certa futura, certum pretium solvit. In quibus contractibus omnibus quum aequalitas non requiratur: (n. 143.) consequens profecto est, 148, ut neuter contrahentium hic de laesione conqueri possit, nisi vel dolus alterius intercesserit, vel de re, quam eventus offert, a contrahentibus non fuerit cogitatum. (*f*)

(*e*) Quin et ipsa venditio ad certum diem ita fieri potest, ut circumacto tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem ejusve heredes revertatur, nec emtor reposcere possit pretium. Exemplo Ang'orum, saepe praedia sua hac lege vendentium, id probant Pufend. *de Jur. nat. et gent.* 5. 5. 4. *et* ibi Hert. *p.* 690.

(*f*) Et inde decidenda erat lis inter juvenes Milesios, qui jactum retis emerant, et piscatores Coos, qui illum vendiderant, et postea mari extraxerant tripodem aureum.

§. 360. Alter contractus, qui invento demum nummo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, est LOCATIO CONDUCTIO, (§. 350.) Quamvis enim jure Romano in locatione praediorum rusticorum, quippe fructuosorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant, (g) mercedis vice fungatur, *l.* 21. *C. loc. cond.* sic vero hic contractus, etiam ante inventum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen est ratio, cur non potius ad contractum DO UT DES referri possit illud negotium, quum tunc rei usus non cum nummo, tamquam pretio eminente, sed cum pretio vulgari fructuum comparetur, adeoque contingere possit, ut, quia fructuum, non eadem semper aestimatio est, sed illa pro sterilitate ubertateque anni modo intenditur, modo remittitur, uno anno locator, altero conductor, laedatur.

Equidem, utrisque sibi hunc insperatum thesaurum adserentibus, neutris enim addixit Apollo, absurdeque pronunciavit:

> Ἔκγονε Μιλήτου τρίποδος περὶ φοῖβον ἐρωτᾷς
> Τὶς σοφίη πάντων πρῶτος, τούτου τρίποδ' αὐδῶ,
> *De tripode ex Phaebo quaeris, Milesia pubes,*
> *Huic tripodem addico, cui sit sapientia prima,*

Laert. I. 28. Val. Max. 4. 1. Sed satis constat, tripodem, si de domino non constiterit, fuisse piscatorum. (§. 324, 69. 70.) Nec obstabat profecto contractus, cum adolescentibus Milesiis initus; quippe qui sibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitaverant, sed pisces, quos capturi essent, fuerant stipulati. Conf. *l.* 8. §. 1. *D. de contr. emt. l.* 11. §. *ult. et l.* 12 *D. de act. emt.*

(g) Si enim praedii dominus sibi pro mercede partem quotam stipuletur: id negotium societatis naturam induere, ex ipsa societatis definitione, quam infra dabimus, satis constabit. Ceterum locationem praedii fructuosi pro parte quanta fructuum a locationis conductionis natura plane de-

§. 361: Quia erga locatio conductio est contractus de rei usu vel operis pro certa mercede praestandis: (§. 351.) consequens est, 149, ut locator conductori debeat rei usum operasve conventas praestare, adeoque, 150, si vel illius culpa, vel casu contingat, ut conductor re uti, vel ipse operas promissas praestare non possit, merito etiam pro rata cesset promissa merces, (*h*) immo 151, locator aliquando ad id, quod interest, possit conveniri, idemque sit dicendum, 152, si locator conductorem, nondum finita locatione, sine justa caussa expellere non dubitarit.

§. 362. Similiter et conductoris est, 153, mercedem conventam justo tempore solvere, 154, re, quam utendum accepit, quippe aliena, in specie reddenda, boni viri arbitratu uti, 155, damnum sua culpa datum resarcire, nec 156, rem nondum finito locationis tempore, deserere, nisi justae caus-

---

generare, vel inde patet, quod quum haec sit contractus onerosus, in eoque requiratur aequalitas, (§. 329, 15) hic tamen illa vix obtineri possit. Nam si mihi pro praedii usu in sexennium, in singulos annos stipuler triginta medimnos tritici, todidemque siliginis: fieri potest, ut in hujus anni ubertate, vilescenteque annona, merces sit mediocris, et usui praedii proportionata, insequente anno ob sterilitatem difficu tatemque annonae immodica Et hinc jam antea monuimus, locationem conductionem semper requirere pecuniam numeratam. (§. 350. 103.)

(*h*) Hanc aequitatem omnes veteres agnoverunt, veluti Sesostris, Rex Ægyptiorum, qui, si cui de agro vis fluminis aliquid abrasisset, pensionem pro rata minui jubebat. Herodot. *Lib.* 2. *p.* 81. *edit. Steph.* Nec minus aequitatem ea in re servabant Romani, teste Polybio *Hist.* 6. 15. et in his Caesar, teste Suetonio *Cap.* 20. Attamen intellectu facile est, hic quoque damnum intel igi, non modicum, sed gravius, quum saepe illud majore commodo et maxime in praediis fructuosis, plerumque unius anni sterilitas ubertate alterius pensetur, et incivile sit, lucro quovis frui velle conductorem, damnum vero etiam levius illum ferre nolle.

sae, veluti hostium incursio, metus pestis, similesque casus conductori id consilii extorqueant. Quum enim a locatore jure exigat, ut res ipsi integra et salva tradatur, ut indemnis praestetur, neque ante tempus expellatur: (§. 361, 150. sequ.) aequissimum est, ut quod ipse sibi vult vel non vult fieri, id et alteri faciat, vel non faciat, (§. 88, 54. seq.) maxime quum et in hoc contractu, tamquam oneroso, merito servanda sit aequalitas, (§. 329, 15.)

§. 363. Ceterum quum consensu constet hoc negotium, (§. 327, 6.) facile patet, 157, huic quoque contractui adjici posse qualiacumque pacta, quae bonis moribus haud repugnant. (i) 158. Eum tum pure, tum sub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque consensus etiam tacitus verus consensus sit: merito inde colligimus, 159, jure optimo maximo valere etiam RELOCATIONEM TACITAM, si elapso tempore, neuter contractui renunciarit: et tunc 160, aequissimum esse, ut iisdem legibus et conditionibus facta intelligatur relocatio, quas uterque contrahentium antea in ipsa locatione probavit.

§. 364. Et hi quidem sunt contractus, quos invento demum pretio eminente, locum habere cepisse, diximus. Sequuntur illi, qui et nondum invento nummo, et illo jam invento locum habere potuerunt. Eo-

---

(i) Hinc saepe iis legibus locantur praedia, ut in negotio isto parum ex natura locationis conductionis supersit. Hinc locationes perpetuae. Hinc irregulares, quibus simul dominium et periculum in conductorem devolvitur, qualem cum Saufeio contractam esse narrat. Alfenus Varus *lege* elegantissima 31. *D.locati*, praeclare illustrata a V. A. Corn. van Bynkershoek *Obs.* 8. 1. *seq.* Nec absimilis est contractus, Germanis non ignotus quem *Socidae* vocant, de quo post Taboris *singularem dissert.* nos quoque diximus *Elem. Jur. Germ.* 2. 14. §. 105.

rum familiam ducit contractus MUTUI, per quen intelligimus praestationem rerum fungibilium, ea lege factam, ut tantumdem quandoque in eodem gener restituatur. (*k*) Quum enim non solum pecunia, sed et quaelibet res fungibilis, credi hoc modo possit; manifestum est, 161, hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum mensuram, invexerunt, locum habuisse, et hodie esse frequentissimum.

§. 365. Quum itaque in mutuo ea lege debitori praestetur res fungibilis, ut tantumdem quandoque in eodem genere reddatur: (§. 364.) consequens est, 162, ut debitori detur facultas rebus illis, sibi creditis abutendi, adeoque 163, creditor se jure debitorem aliosque usu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque sub conditione tantumdem recipiendi debitorem transtulerit. Quum vero jus illud, alios usu rerum excludendi, sit dominium: (§. 231.) inde porro colligimus, 164, mutuum esse alienatio-

---

(*k*) *Res vero fungibiles* vocamus, quas adnumerare, admetiri, et adpendere solemus. Earum vero haec indoles est, 1, ut nullus illarum sine abusu, vel consumtione usus sit, itemque 2, ut solutionem recipiant, per functionem, tam in genere, quam in specie. *l.* 2. §. 1. *D. de reb. cred.* id est, ut si debeam centum aureos, solutum sibi esse fateatur creditor, sive eosdem, quos mihi adnumeravit, sive centum alios ejusdem generis, reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit *Rem Reddere In Eodem Genere*, nempe tantumdem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero nova sequitur rerum fungibilium proprietas, nempe 3, quod in iis tantumdem sit idem, nec 4, eae res (uti recte observavit Thomas. *dis. de pretio adfect. in res fung. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, nisi sint rarissimae et tantumdem in eodem genere non facile reperiatur. Sic quamvis Romae vinum Falernum esset res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianum annorum centum*, cujus meminit Petro. Arbit. *Satyr. Cap.* 34.

nem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino transire. (*l*)

§. 366. Ex eadem definitione colligimus, 165, debitorem obligatum esse ad tantumdem, non modo ratione quantitatis, sed et qualitatis reddendum, adeoque 166, si pecunia fuerit credita, ejusque valor internus postea vel auctus, vel imminutus fuerit, merito rationem habendam esse temporis, quo contractus initus est, atque hinc sorti tantum decedere debere, quantum postea valoris nummo accessit, vel tantum accedere, quantum pretii nummo decessit. Praeterea 167, debitorem non debere in mora solvendi esse, nec 168, eum ab hac obligatione vel rei fungibilis, quam a creditore acceperat, interitu, vel ullo casu fortuito liberari. (*m*)

(*l*) Notum est, quos fluctus in simpulo moverit Alexius a Massalia, id est, Claudius Salmasius, ut jureconsultos, hanc thesin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela ejus, ex jure civili depromta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo insigniora in illum detorserunt Wissenbachius, Fabrottus, aliique viri doctissimi, ut caussa hodie perorata videatur. Sed haec fundamenta ostendunt, ne rectam quidem rationem refragari jureconsultorum sententiae, vel Salmasio favere. Verum quidem est, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam sibi salvam esse cupit, dum, ut tantumdem in eodem genere reddatur, cavet: at specierum traditarum et dominium et periculum ad debitorem procul dubio transit, ceu ipse demum Salmasius, ad incitas redactus ab adversariis, fateri coactus est.

(*m*) Quum enim dominium rei fungibilis creditae transferatur in debitorem, (§. 365, 164.) casum vero ferre teneatur dominus: (§. 211. *) fieri non potest, ut debitor liberetur, si v. g. vinum sibi creditum in acetum abiisse, pecuniamve creditam furto subtractam esse, vel alio casu interiisse, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui solvendo non est, excusabit paupertas, si vel nequitia sua disperdiderit bona, vel otio torpens, fucorum instar, alienis opibus vivere, et res, ab alio non sine su-

§. 367. Ceterum, quamvis hic contractus sua natura non minus, quam commodatum, sit gratuitus: mos tamen, tepescente jam caritate hominum, invaluit, ut creditores sibi praemium aliud pro sorte concessa a debitoribus stipularentur, quod si in parte sortis quota singulis annis mensibusve praestanda, consistit, USURA vel FOENUS adpellatur, quamvis posterius vocabulum saepenumero in malam partem pro mordacibus usuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero usuris vetus haec, et a multis viris doctissimis agitata est quaestio, easne a debitoribus recte sibi stipulentur creditores, an jus naturae illis refragetur? (*n*)

§. 368. Enimvero quum 1, injustum non sit cum aliis res non gratis communicare, sed mercedem aliquam exigere; (§. 328, 8.) deinde 2, alter, alterius rebus abutens, aliquando insigne lucrum faciat, creditor vero interea re sua, saepe non sine damno et incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiorem fieri oporteat: (§. 257.) praeterea 3, maximum periculum subeat,

---

dore partas, turpiter abligurire non dubitarit. Est enim hoc hominum genus pestilentissimum, et ad nefanda quaevis facinora perpetranda profligatum, siquidem fieri non potest, ut aliena non adpetant, qui dilapidarunt sua. Quo pertinet oratio Catilinae apud Sallust. *Catil. Cap.* 20.

(*n*) Non est quod hic verbosius agamus de hujus controversiae, quae superiore saeculo in Belgio recruduit, historia. Otium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de foenore et usuris* 1. 4. *sequ.* Martinus Schook *Exercit. var. p.* 430. *sequ.* et Thomas. *Not. ad Lancellot.* 4. 7. *not.* 275. *p.* 2024. *seq.* qui postremus et occasionem hujus controversiae, et alterutrius sententiae patronos, diligenter recenset. Fatendum tamen est, plerosque viros doctos, qui de hac quaestione scripserunt, magis de jure divino positivo, quam de naturali, fuisse sollicitos, adeoque hujus juris studiosos non multum utilitatis ex plerorumque lectione capturos.

qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis abuti possit, adeoque non absurdum sit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. 331, 22.) rectissime inde colligere nobis videmur, 169, rectae rationi in se non repugnare pactum usurarium, cum eo initum, qui ex pecunia nostra lucrum insigne facere potest: (*o*) et quamvis 170, usurae quantitas definienda sit pro ratione lucri, quod probabiliter ex sorte capere posse videtur debitor: tamen 171, non iniquum esse, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniae, similibusque circumstantiis, intendi, (§. 331, 22) ceu exemplum *foenoris nautici* ostendit.

(*o*) Cui doctrinae frustra alii obvertunt, 1, nummum esse rem sterilem, adeoque inde usuras, quasi seu foetum, τόκον, non posse exigi. Est enim nummus res sterilis physice, non civiliter, quia saepe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth.* XXV. 16. 17: 2, Commodatum esse gratuitum: ergo et mutuum tale esse debere. Commodans enim, rei non fungibilis usum alicui concedens, minus incommodi ac periculi sentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem transfert. 3 Ipsum Deum usuraria pacta prohibuisse *Exod.* XXII. 25. *Lev.* XXV. 37. *Psalm.* XV. 5. *Luc.* VI. 34. *sequ.* Conventiones enim usurarias Deus tantum proscripserat ex republica Hebraeorum eatenus, ut Israelita ab Israelita illas exigere non posset: eas autem inter Israelitas et extraneos diserte permiserat. *Deut.* XXIII. 19. 20. Jus naturae autem inter contribules et extraneos nihil statuit discriminis. Conf. Jo. Selden. *de jur. nat. et gent.* 6. 10. Jo. Cleric. *ad Exod.* 22. 25. *p.* 112. (*)

(*) Usura jure naturali prohibita est; jus enim naturae prohibet illud omne, quod aequalitatem tollit, quae non servatur cum usura, nam plus exigitur quam datum fuerit: recompensatur enim secundum aequalitatem, apposite ait Doc. Ang. Si ergo tantum reddatur ei quantum mutuavit, ideo cum recipit centum quos mutuo dedit, recipit id omne quod dedit, ac proinde si recipit centum, *et unum* plus recipit quam dedit; adeoque aequalitatem laedit simul et justitiam.

§. 369. Alter contractus ejus generis est PIGNUS, per quod intelligimus obligationem ad rem credito-

---

Jure naturali vetitum est ne quis domino rem suam vendat, sed usurarius domino rei rem suam vendit: vendit enim mutuatario, jam facto domino, usum ipsius rei mutuo datae: Siquidem illius rei usus mutuatarii est, sicut et ipsa res mutuo data: ad quem enim pertinet res, ad eum pertinet usus rei; praesertim cum res non datur nisi propter usum, unde in talibus rebus non debet seorsim aestimari usus rei a re ipsa, sed cuicunque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res, at propter hoc in mutuo transfertur dominium; si quis ergo seorsim vellet vendere frumentum, et simul vellet vendere seorsim usum frumenti, venderet eandem rem bis, hoc est venderet id quod non est, unde manifeste patet contra justitiam peccare. Simili modo injustitiam committit qui mutuat pecuniam, petens sibi duas compensationes, unam quidem restitutione aequalis rei, aliam vero pretium usus, quod usura dicitur; ideoque ex natura sua illicitum est accipere pretium usus pecuniae mutuatae: et sicut alia injuste acquisita, tenetur homo restituere, ita pecuniam, quam per usuram accepit.

Mutuans non potest aliquid accipere supra sortem propter fructum, quem ex mutuo percipit mutuatarius, nam ex dictis clare patet, res fructificare domino suo, qui mutuatarius est; ergo si mutuator fructum accipere velit, exigeret fructum rei ad se non pertinentis, et ideo inique ageret. Idem dicendum est propter dilationem solutionis. Mutuum enim prout a *precario* differt, hoc essentialiter habet, ut statim repeti non possit; alioquin nullus mutui usus foret. Praeterea talis dilatio per se aestimabilis non est, nam non licet exigere aliquid pro eo, quod est de intrinseca ratione mutui, tum quia vi dilationis strictim, nihil perdit mutuans quod ultra sortem recuperare debet. Dilatio enim proprie sumpta seclusa est a damno emergente, et lucro cessante; igitur vi solius dilationis, quae ex hypothesi, a mutuante conceditur, est de ratione mutui in ordine ad finem ejus: ac proinde nihil pro eo accipi potest. Denique si tenetur mutuans expectare tempus praefixum ut repetat pecuniam mutuo datam, tenetur etiam mutuatarius toto hoc tempore subire periculum rei, et ad reddendam illam post praefinitum tempus. Ergo haec omnia mutuatarii onera, sa-

ri in securitatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, sed tamen credi-

---

tis compensant obligationem non repetendi sortem, quam contraxit mutuans.

Plures usurarii tot admiserunt aliquid supra sortem recipiendi titulos, ut si ii vere sufficiunt, nemo usurae labe afficeretur. Inter caeteros adducunt difficultatem recuperandae sortis, ejusque amittendae periculum, ec.

Difficultas, vel periculum amittendae sortis, non est sufficiens titulus aliquid supra sortem recipiendi; nam non licet aliquid accipere supra sortem, pro eo quod est de ratione intrinseca mutui, ut est hoc periculum. Si ergo mutuans posset aliquid supra sortem exigere ratione periculi intrinseci, melior est conditio mutuantis, quam mutuatarii, quia pretium mutui reciperet, et interim immunis esset a periculo, cui obnoxius esset servando apud se rem suam, quae inibi sicut et apud mutuatarium, innumeris casibus fortuitis absorberi potest.

Sed ne vix quidem hoc contigit, ut mutuans pecuniam suam neglecta juxta securitate, in manum decocti, aut imprudentis dejiciat: periculum quidem deberet esse verum, probabilibusque fundatum rationibus, non autem fictum prout facile fingitur ab his, qui lucrari ament; sed mutuatarius plerumque, vel semper coactus est fidejussorem, aut hypothecam pro securitate sortis mutuanti praestare: evanescit ergo illud periculum; ubi est ergo periculum certum? ubi est titulus sufficiens? Quibus addi posset, et illa, quod in tempore solutionis evasum est periculum, quia nondum existit.

Non licet etiam aliquid ultra sortem recipere propter periculum, quod reperitur in mutuo, spectato secundum finem, ad quem fuit a Deo ordinatum; quia praecepit Deus ut mutuum gratis daretur, sed mutuum nunquam gratis datur, si liceret aliquid recipere ultra sortem, propter periculum paupertati annexum, cum tale periculum a tali mutuo inseparabile sit; Ergo prohibitum est etiam de jure divino, aliquid accipere propter periculum mutuo annexum; unde et in Psalmo XIV. in Exodo XXII. Lev. XXV. et XXXVII. Sic legitur *Domine quis habitavit in Tabernaculo tuo? . . . . qui pecuniam suam non dedit ad usuram.* Si ergo David benedictum aexistimavit, et dignum habitatione coelesti,

tori in illa constituitur jus, illam, si nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod

---

qui pecuniam non dedit ad usuram, sine dubio maledictum qui ad usuram dedit. Eodem textu prohibetur usura, ut per se mala, et ideo ea generatim erga omnes prohibetur. Ex quo etiam colligi potest, usurae prohibitionem in veteri testamento non ad praecepta judicialia, vel politica, sed ad moralia referri debere.

Eadem veritas probatur ex iis Christi verbis. Luc. VI. *mutuum date nihil inde sperantes; et erit merces vestra multa*: Christus igitur in hoc textu, vere praecepit, ut mutuum detur sine spe lucri, et ideo ea verba praecepti, non autem puri consilii loco haberi debent, ut tota cognovit antiquitas: ergo quodcumque sorti accedit, usura est: quod velis nomen ei imponere, usura est.

Sed contra objicit Hein. jus naturae permittit ut homo pretium accipiat pro eo quod non tenetur facere; sed plerumque, qui dat mutuum ad id faciendum non tenetur, etc. At, qui vendit frumentum aut aliquid, facit etiam id ad quod non tenetur, nec tamen potest exigere aliquid seorsim a pretio frumenti supra ejus valorem; ergo a pari qui dat mutuum; et ratio est, quia gratuitae pecuniae mutuatio non est exstimabiiis seorsim a pecunia, unde non potest aliud pro mutuo ipso, aliud pro gratia, quam facit mutuando, pretium exigere; sed dum reddetur tibi id quod dedisti mutuo, sufficienter compensatus eris, ut supra ostensum est.

At instabit: illud non prohibetur jure divino ut per se malum, quod expresse approbatur in scriptura ex Deuter. Cap. XXIII *non foenerabis fratri tuo ad usuram. . . . . sed alieno.* Similiter in XXVIII, et Exod. cap. XXI. *si pecuniam mutuo dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes*, ubi usura non nisi erga pauperes prohibetur. Sed haec quidem verba Deuter: *foenerabis alieno*, nec praecipiunt, nec permittunt usuram respectu alieni, sed sensum habent, si quem usuris opprimas, jam non eum loco fratris, sed pro extraneo habes, ac pro hoste. Judaeis permissum erat usuras exercere, Deo jus concedente, sed in alienigenarum bona. Sicut iis aliquando licentiam dedit Aegyptios expoliandi. Solutio est S. Ambrosii Lib. 1. de Tob. cap. XV.

inter creditorem et debitorem intercessit, HYPOTHECA adpellatur. Denique si placuerit, ut fructus rei, in securitatem crediti traditae, creditor vice usurarum percipiat, conventio haec PACTI ANTICHRETICI nomine venit.

§. 370. Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172, rem oppignoratam debere esse in bonis debitoris, adeoque 173, fraudem animadversione dignissimam esse ejus, qui rem alienam, veluti commodatam, depositam, locatam, pignori supponit. 174.

»Quis, inquit, erat tunc alienigena nisi Amalec, nisi Amorrhaeus, nisi hostes?.... Ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere.... ergo ibi tantum jus usurae, ubi jus belli». Adde quod ex eo textu quantumvis id stricte accipiatur, sequitur, neque usuram erga quemquam licere Christianis, qui debent omnem hominem habere quasi proximum, et fratrem, praesertim in statu Evangelii, ad quem omnes vocantur. Ex iis ergo sic intellectis nihil in usurae patrocinium colligi potest.

Denique negandum est usuram, in veteri lege, erga solos pauperes prohiberi: contrarium patet ex adductis et aliis Scripturae textibus. Neque vis eorum elidi potest ex objecto Exod. textu, aliisque similibus; quia haec verba *populo meo pauperi* non continent restrictionem, alioqui et haec verba *qui habitat tecum* restrictionem quoque continerent, ita ut judaei exigere potuissent usuras etiam a fratribus suis egenis, modo in eadem cum ipsis civitate non habitassent, quod ne adversarii quidem admittunt. Ergo ait vel ipse *Grotius* «haec verba *populo meo pauperi* non restringunt legem, » sed exempli causa posita sunt, quia plerumque contingit, ut » pauperes magis quam divites egeant opis alienae ». Unde Carolus Magnus in capit. lib. 1, cap. XV *Usura est ubi amplius requiritur quam datur. Venerandi canones et divina prohibet auctoritas usuras accipere.* Nec mirum, quod ita de usuris senserint Principes Christiani, cum vel ipsi Ethnici usurae iniquitatem agnoverint, unde veteres Romani majori odio foeneratorem quam furem prosequebantur, et in legibus posuerunt; *furem duplici condemnari, foeneratorem quadruplici oportere.* Verba sunt Marci Catonis. Lib. de repub. in proem.

Creditoris esse, pignore, si usu deterius fieri possit, non uti, sed 175, illud non minore diligentia, quam res proprias custodire, et 176, soluto debito, debitori restituere. Denique, quum regulariter casum ferat dominus: (§. 211. *) consequens est, 177, ut et pignoris periculum penes debitorem maneat, isque, 178, pignore casu fortuito pereunte, ad solvendum, quod debet, nihilominus sit obligatus. (*p*)

§. 371. Deinde ex HYPOTHECÆ definitione (§. 369.) colligimus, 179, eam vix consistere posse in rebus mobilibus quas debitor, inscio creditore, facile alienare, et in extraneum transferre posset, sed 180, in immobilibus maxime, veluti fundis, aedibus, urbibus et territoriis: (*q*) nec non

---

(*p*) Jure equidem Germanico medii aevi, casu intereunte pignore, debitor ab obligatione solvendi debitum liberatus erat. Jus prov. Sax. III. 5. *Stierbt ein pferd, oder ein vieh in der versatzung., ohne jenes schuld, der das untar ihm batte, beweiset er das, und thut auch dazu schweren, er gilt es ihm nicht, er hat aber sein geld verlobren, da es ihm vor versatzt stund, ihr gelubde stunde dann anders.* Quibus gemina sunt in Spec. Suev. *Cap.* 243. Aliquando et pacto speciali cavebatur, ut periculum esset penes creditorem, quale est apud Pontan. *Hist. Dan. Lib.* 9. *ad ann.* 1411. Sed uti id ex singulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris consequeretur, fluebat, de quo nos *Elem. jur. Germ. Lib.* 2. 11. §. 319. *sequ.* ita rationes nostrae in ipso paragrapho adlatae non ferunt, ut haec juri naturali attribuamus.

(*q*) Addimus haec ob verba Pufendorffii *de jure nat. et gent. V.* 10. 16. *Inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudae hypothecae sunt inutiles. Nam ubi ultro debitor solvere renuerit, vi utique et armis erit invadenda possessio hypothecae. Atqui etiam citra adsignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris invadere licebat.* Sed non desunt exempla hypothecarum hujusmodi et inter liberas gentes constitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p.* 738. *sequ.* qui et ad rationem Pufendorf-

181. in universitatibus rerum mobilium diffusioribus, quae non aeque facile e loco in locum transferuntur; veluti bibliothecis numerosioribus, immo 182, etiam in juribus, si inde insignis utilitas ad possessorem redundare possit. 183. Quidquid vero hoc modo oppignoratum sit creditori, in eo illi jus merito durare, in quemcumque res ipsa translata sit: quum alias sine effectu futura esset hypothecae constitutio.

§. 372. Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. 369.) adparet, 184, ei pacto tantum locum esse in oppignoratione rerum fructuosarum, quumque fructus vice usurarum sint, 185, eos non notabiliter excedere debere usurarum modum, quem supra aequitati convenientissimum esse, diximus. 186. Casum hic quoque non ferre creditorem, nisi aliud conventum sit, ac proinde 187, si ob sterilitatem calamitatemve publicam tantum non percipere potuerit creditori, quantum ei usurarum nomine debebatur, illud debitorem merito aliunde supplere debere.

§. 373. Omnibus vero his contractibus commune est, 188, quod, quia in securitatem crediti ineuntur, (§. 369.) creditori jus sit pignus et hypothecam ob moram debitoris distrahendi, et, deducta sorte, cum usuris, reliquum tantum pretium restituendi debitori: nisi 189, adjecta sit LEX COMMISSORIA, id est, pactum de re oppignorata, si

---

fii eleganter respondet, posse hujus hypothecae insignem usum esse, si urbs ita oppignorata ad tertium pervenerit. Ceterum facile largimur, non temere contentas fore liberas gentes hujusmodi simplice hypotheca, séd saltim sibi stipulaturas jus praesidii in urbibus oppignoratis, quod anno 1585. fecisse novimus Elisabetham, Angliae Reginam, quum ei Belgae Ulissingam, Ramkenium et Brillam oppignorassent. Em. Meteran. *Rer. Belg. Lib.* 13. et Annalistae Belg. reliqui ad hunc ann.

intra certum tempus non reluatur, creditori pro sorte et usuris relinquenda. Quamvis enim id pactum improbent leges Romanae recentiores, (r) *l. un. C. Theodos. de commissor. rescind. l. ult. C. de pact, pign.* idque jure fieri potuerit, ob creditorum quorumdam avaritiam: non tamen inde sequitur, ut et jus naturae, quod domino alienationem rerum suarum sub quacumque conditione permittit, (§. 309, 13.) improbet hujusmodi pactum, a quo ne principes quidem et gentes liberas abstinuisse, exemplis variis demonstravit laudatus Hert. *ad Pufend. V. 10. 14. p. 737.*

§. 374. Tertius, qui et ante inventum nummum, et postea, locum habere potuit, contractus est FIDEJUSSIO, id est, obligatio ad id, quod tertius debet, in subsidium solvendum. Si quis enim, se pro altero non in subsidium soluturum, constituit, sed una cum alio in solidum sese obligat, REUS, et obligatio utriusque CORREALIS vocatur. Denique qui alterum, consentiente creditore, obligatione liberat, eamque in se totam, suscipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes aeque, ac pignoris in securitatem creditorum excogitati sunt, et frigescentis inter homines

---

(r) Veteres enim leges, strictius inhaerentes simplicitati juris naturalis, nihil habent, quod huic *Pacto Commissorio* adversetur. Immo libera adhuc republica illud pro licito habitum esse, probat locus Ciceronis *Epist. ad famil.* 13. 56. ab eodem Hertio, et ante eum a Jac. Gothofredo ad *l. un. C. Theod. de commiss. resc.* adlatus: *Philotes Alabandensis ὑποθήκας Cluvio dedit: hae commissae sunt.* Sed mira creditorum asperitas, qua miseri debitores, pignora debito pretiosiora sub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum subegit principes, ut hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento conjunctum, legibus severissimis proscriberent.

amoris ac fidei argumentum praebent luculentissimum. (*s*)

§. 375. Ceterum ex FIDEJUSSIONIS definitione (§. 374.) patet, 190, fidejussoribus, quum alterius obligationi in subsidium accedant, non esse locum, nisi id, quod debetur, ita sit comparatum, ut a quovis aeque commode, ac ab ipso debitore principali, praestari possit: adeoque 191, nisi rectae rationi adversari fidejussiones pro capitis damnatis, quamvis eas veteres quaedam gentes admiserint: (*t*) nec 192, quidquam obstet, quo minus, si mulcta expiari possit crimen, alius pro alio intercedat, seque mulctam pro reo soluturum, in subsidium constituat.

(*s*) Si enim tantus esset inter homines amor, quantum esse oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum subire pateretur.: et sic nec pignora, nec fideiussores, nec correos, nec expromissores, quisquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatae sunt manus, ut, nisi quod vident, nihil omnino credant: argumentum hoc est humanae perfidiae, tepescentisque amoris luculentissimum. Observavit id jam Seneca, qui *de benefic.* 3. 15. *Utinam*, inquit, *nulla stipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, et aequum colens animus! Sed necessaria optimis praetulerunt, et cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte testes: ille per tabulas plurima nomina, interpositis parariis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem sua manu tenuit. O turpem Umano generi* Fraudis Ac Nequitiae Publicae Confessionem! *Annulis nostris plus, quam animis, creditur.*

(*t*) De Graecis res certa est ex variis exemplis, quae jam collegit Pufendorff. *de jur. nat. et gent.* 5. 10. 12. Esse et statuta, quae vadum usum probent, ostendit laudatus Hert. *ed Pufend. ibid. p.* 735. Dum vero alii hujusmodi obligationem fidejussoriam defendi posse existimant exemplis sacris *Gen. XLII.* 37. *XLIII.* 9. 1. *Reg. XX.* 39. eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis stolidam esse, unus-

§. 376. Quod ad obligationem fidejussorum attinet, ex eadem definitione (§. 374.) patet, 193, eos se obligasse ad idem, quod creditor a debitore jure exigere potest, adeoque 194 iniquum esse, plus sibi a fidejussoribus, quam a debitore, stipulari creditorem: 195, obligationem fidejussorum esse subsidiariam, ac proinde 196, jure naturali illos non indigere singulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCUSSIONIS, sed 197, tum demum conveniri posse, si satis constet, debitorem principalem solvendo non esse: (*u*) 198, Plures fidejussores, qui pro iisdem personis iisdemque rebus intercesserunt, merito pro rata tantum teneri, nisi se ultro et diserte in solidum obligarint: atque hinc 199, ne BENEFICIUM quidem DIVISIONIS illis jure naturae esse necessarium, quippe pro rata obligatis, 200, nisi forte confidejussores solvendo non sint, idque fidejussor ignorare non potuerit.

---

quisque intelligit, maxime quum non suum, sed innocentum liberorum capita veluti oppignoret, et quidem non pro reo capitalis criminis: sed pro Beniamini fratris reditu ex Ægypto. Unde vix probabile est, Jacobum virum pium et prudentem conditionem accepisse. Judas quidem fidejubet, sed non pro capitis damnato, nec vitam oppignorat. Denique 1. *Reg.* 20. 39. nemo vitam pro reo obligat, sed custodia captivi illi demandatur, sub capitis periculo. Ut hinc manifestum sit, hanc veterum consuetudinem in sacris litteris non reperire praesidium.

(*u*) Contraria quidem fuit gentium multarum sententia, nimirum fidejussorem et ante debitorem principalem conveniri posse. De Hebraeis vid. *Prov.* XX. 16. *XVII.* 18. De Craecis notum illud Thaletis: Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη, *sponde, et noxa praesto erit.* Denique et Germanorum fertur vetus paroemia: *Den burgen muss man wurgen.* Conf. Schilt. *Exerc.* 48. 21. Sed et Romanis idem rigor placuit, donec Justinianus beneficium ordinis vel excussionis invexit *Novella* 4. Enimvero quum fidejussor non nisi in subsidium alterius obligationi accesserit et, si ipse illico conveniretur,

§. 377. Quum porro, REI se alteri in solidum obligent: (§. 374.) facile patet, 201, creditoris in arbitrio esse, ab utro exigere velit solutionem, (v) 202, uno vero expungente nomen, alterum liberari, sed tantum ratione creditoris, cui, quod debebatur, solutum est, 203, non ratione correi, qui dum pro correo solvit, ejus negotia gessit, (§. 316.) adeoque omnino indemnis ab altero praestandus est. (§. 349, 102.)

§. 378. Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. 374) colligimus, 204, ejus eamdem esse obligationem, ac ipsius debitoris principalis, adeo, ut 205, hic expromissione cum consensu creditoris facta liberetur, ac proinde 206, expromissor nec ordinem vel debitoris excussionem urgere, nec 207, creditor, si ab expromissore suum servare non potest, ad debitorem principalem, quem semel liberavit, recurrere possit, sed ab expromissore, cujus fidem sequutus est, id, quod sibi debetur, simpliciter exspectare cogatur.

§. 379. Proximus est contractus SOCIETATIS, quem non minus ante inventum nummum, quam postea, locum invenisse, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud est, quam lucri ex collatis rebus vel o-

---

inter fidejussorem, reum et expromissorem nihil esset discriminis futurum: ipsa recta ratio docet, illum teneri in subsidium, nec ante debitorem principalem esse conveniendum. Cic. *Epist. ad Attic.* 16. 15. *Sponsores adpellare, videtur habere quamdam δυσωπίαν.*

(v) Non ergo hic locus est divisioni obligationis. Quia tamen, si uterque reus solvendo est, et uterque facile potest interpellari, nulla justa caussa est, cur unum urgere, totamque summam ab eo solo extorquere velit creditor: ipsa eum humanitas non adeo amare jus suum persequi, sed reum utrumque urgere jubet. Neque enim patitur humanitas, ut aliquid ab altero cum ejus incommodo exigamus, quod facilius et sine nostro alteriusque detrimento consequi possemus. (§. 216 8.)

peris provenientis, damnique inde emergentis, inter plures communicatio. (*x*) Res vero atque operas aeque ante inventum nummum, ac postea, communicari potuisse, nemo temere dubitabit.

§. 380. Quum ergo in societate UNIVERSALI universa, in GENERALI quaedam bona communia sint, ita tamen, ut hic contractus quodammodo aleam contineat: (§. 379 *) consequens est, 208, ut lucrum quidem et damnum inter socios hos commune sit: at 209, collatio tamen admodum inaequalis esse possit, nec 210, habeat socius, quod conqueratur, si, exigentibus necessitatibus, unus socius, qui minus contulit, altero plus expendat: immo, quin 211, socius contractum ab altero aes alienum pro rata exsolvere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti juris est, et lucri ab uno facti alterum esse participem, eumque, qui commodum e re sentit, merito et incommoda ferre debere.

§. 381. Contra quum in societate SINGULARI merito observanda sit aequalitas, (§. 380. *) ea vero in collatione non semper observetur: sequitur sane, 212, ut aequalitas illa in dividundo lucro, et damno non possit esse *arithmetica*, sed *geometrica*, (*y*) adeoque, 213, qui plus rerum opera-

---

(*x*) Itaque hic agimus de communione, sociorum consensu inita. Consensus vero quum vel expressus sit, vel tacitus, et hic idem, quod ille, operetur: (§. 275, 25.) consequens est, ut et societas tacito consensu, id est, facto contrahi possit. Hert. *diss. de societate facto cont.* Prout vero, vel omnia bona, vel quaedam tantum, vel res quaedam tantum, vel res quaedam singulares operaeve, conferuntur, societas vel *Universalis*, vel *Generalis*, vel *Singularis* solet adpellari. *Universalem* et *generalem*, aleam quodammodo continere, in singulari aequalitatem observandam esse, recte monuit. Grot. *de jure belli et pac.* 2: 12. 24.

rumve in commune contulit, tanto plus lucri damnique ferre debeat, quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in suis rebus quisque alteri qualecumque commodum concedere potest: (§. 309, 13.) nemo negaverit, 214, posse socios pactionibus inter se aliud statuere, et in dividendo lucro damnoque vel aequalitatem arithmeticam, vel 215, qualemcumque inaequalitatem probare, dummodo non 216 dolo unius ex sociis hoc negotium degeneret in societatem leoninam. Phaedr. *Fab.* 1. 6.

§. 382. Denique observandum, quum haec societas consensu, vel per modum conventionis contrahatur, (§. 379. *) 217, ex juris naturalis principiis vix deduci posse regulam juris Romani, ex societate cuivis excedere licere, dummodo id non intempestive et in alterius fraudem fiat: (z) sed po-

---

(y) Sunt qui hic aequalitatem arithmeticam, tamquam inter fratres, servandam esse statuunt, et ita interpretantur *l.* 6. *l.* 29. *l.* 80. *D. pro soc.* aliosque juris Romani locos. Connan. *Comment. jur. civ.* 7. 19. 5. Hub. *Praelect. ad tit. Inst. de societ.* Sed quum fictionem redoleat illa sociorum fraternitas, adeoque in jure naturae ejus ratio haberi nequeat, et praeterea hic lucrum ex rebus operisque, in commune collatis, proveniat: nihil aequius profecto est, quam ut lucrum damnumque pro rata rei operaeque collatae dividatur. Recte Aristot. *ad Nicom.* 8. 16. Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. *In pecuniarum communione plura accipiunt, qui plura contulerunt.*

(z) Quod vel ex ipsis rationibus, quibus veteres juris conditores utuntur, liquido probari potest. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communio sit mater discordiarum: *l.* 77. §. 20. *D. de legat.* 2. modo, quod naturale vitium sit, negligi id, quod communiter possideatur: *l.* 2. *C. quando et quib. quarta pars*, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod personae, quam socium adsciscimus, qualitas et industria eligatur, adeoque si spei non respondeat socii fides et diligentia, socio merito salvum esse oporteat societati renunciandi arbitrium. Enimvero non mino-

tius 218, rem omnem redire ad legem conventionis, et hinc, si perpetuam societatem inire placuit, eam debere esse perpetuam, sin temporalem, temporalem; nisi quod, 219. si alter sociorum injuriosus, damnosusve sit, vel leges contractus manifesto violet, aequissimum videtur, socio facultatem esse debere, et ante tempus constitutum societati renunciandi.

§. 383. Subjicimus DONATIONEM, per quam intelligimus promissum de re nostra in alterum gratis transferenda. Ex ea vero definitione facile patet, 220, eam non modo pure, sed et sub quacumque conditione, adeoque 221, sub conditione etiam mortis donatoris, vel ejus contemplatione fieri posse, adeoque 222, recte dividi in DONATIONEM INTER VIVOS, et MORTIS CAUSSA. 223. Rem inter vivos donatam merito esse tradendam, nec 224, donatori eam revocandi superesse arbitrium. Denique ex iis, quae supra diximus, colligi potest, 225, donatarium, re evicta, a donatore petere non posse evictionis praestationem; (§. 274, 24) et 226, donatori ad gratum animum quavis occasione verbis factisque testandum omnino esse obligatum. (§. 222. 40.)

§. 384. Denique de omnibus generatim contracti-

---

res saepe discordias excitant emtio venditio et locatio conductio, in quibus tamen negant, locum esse poenitentiae. Et non minus aliquando negliguntur aedes, aliis locatae, quam communes, et tamen ideo contractum ante tempus abrumpere non licet. Denique et, qui operas conducit, personae qualitatem et industriam eligere solet, et tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo de reliquis contractibus valet regula: *Sicut initio libera potestas unicuique est habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare semel constitutae obligationi, adversario non consentiente, nemo potest*: *l.* 5. C. *de obl. et act.* quidni etiam de societate idem omnino dici posset?

bus adhuc monendum est, 227, illos, quia consistunt in consensu, (§. 327.) ab iis esse ineundos, qui vel a natura, vel a legibus, consentire non prohibentur. 228. Deinde, quia contractus commercii caussa inventi sunt, (§. 327.) contrahendum quoque esse de rebus, quae honeste, et permittentibus legibus, in commercio esse possunt: ac proinde 229, nullum valere contractum de rebus turpibus, impossibilibus, rebus per leges commercio exemtis, quamvis 230, quum res pleraeque non natura, sed legibus positivis commercio eximantur, eae etiam contractus permittere possint super rebus, super quibus aliarum gentium legibus et moribus contrahere non liceret. (*a*)

(*a*) Exemplo esse possunt cadavera. Ea oppignorare apud nos procul dubio et inutile esset, et pro contractu turpissimo haberetur. Contra apud Ægyptios lex permittebat cadavera parentum condita oppignorare, et ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honesta sepultura negabatur. Diodor. Sicul *Bibl.* 1. 93. Contra natura inhonesta est oppignoratio uxorum, liberorumque, quod in regno Pegu permittitur, quia illa non potest non plena esse tristissimi eventus. Unde et creditorem relegatione dignum judicabant Romani, qui sciens filiumfamilias pignori a patre acceperat. *l.* 5. *D. quae res pign.*

CAPUT XIV.

DE PACTIS.

§. 385. Quae sit pactorum et contractuum differentia? §. 386. Cur pacta sint necessaria? §. 387. Ea servanda esse, probatur argumento primo. §. 388. Itemque secundo. §. 389. Quotuplicia pacta? §. 390. Jure naturae et nuda perfecte obligant. §. 391. Pacta expressa et tacita. §. 392. Pacisci quinam possint, vel non possint? §. 393. An utile sit pactum ex ignorantia vel errore initum? §. 394. An dolo malo elicitum? §. 395. An vi et metu extortum? §. 396. Consensus paciscentium debet esse mutuus. §. 397. An rata sint pacta de rebus impossibilibus? §. 398. An de rebus turpibus? §. 399. An servandum promissum cum alterius detrimenta conjunctum? §. 400. Effectus pactorum de rebus factisve alienis. §. 401. Pactum et pure, et sub conditione, et ex die vel in diem recte initur: non tamen sub conditione impossibili. §. 402. Multo minus sub turpi. §. 403. An liceat per alios promittere et pacisci? §. 404. Quae de pactis dicta, etiam ad contractus pertinent.

§. 385. Quamvis inter PACTA et CONTRACTUS jure naturae nihil sit discriminis, dum utrumque negotium utriusque consensu capit substantiam: dici tamen potest, CONTRACTUS ex vetere loquendi consuetudine ad rerum operarumve commercium; (§. 337, 6.) pacta ad alias res, factave, quae in commercio esse non solent, pertinere. (*b*)

(*b*) Agnovit id discrimen etiam Pufendorffius *de jure nat. et gent.* 5. 2. 4. Et quamvis scriptores Romani, quia alio

Sic ex. gr. quamvis homines ingenui utriusque sexus non sint in commercio, inter eos tamen convenire solet de nuptiis, vel in futurum, vel in praesenti, celebrandis, isque consensus tum sponsalitius, tum nuptialis PACTORUM nomine recte venit.

§. 386. Nimirum quum homines suaviter et commode vivere non possint, nisi sibi invicem praestent officia, quae supra HUMANITATIS et BENEFICENTIÆ diximus, (§. 214, 2.) et ita tamen inter homines jam pridem refrixerit amor, ut de eorum humanitate et beneficentia confidere non possimus, (§. 326.) denique illa officia sint imperfecta, et invitis extorqueri nequeant: (122. *) consequens est 1, ut non alia sit ea certo consequendi ratio, quam consensus alterius. Qui consensus duorum pluriumve in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis et beneficentiae debetur, quum vocetur PACTUM: 2, ea, quae nobis ab aliis dari fierive jure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus. (*c*)

---

sensu accipiunt vocabula, aliudque discrimen pactorum et contractuum statuunt, non semper verbo *contrahere* utantur de rebus, quae in commercio; *pacisci* de rebus factisque, extra commercium positis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, *l.* 22. *D. de ritu nupt. pacisci ab aliquo nummos:* Val. Max. IX. 4. 2. nomen tamen *contractus* vix aliter accipiunt, quam de conventione super rebus, quae in commercio sunt. Quod adeo verum est, ut ideo jureconsulti contra Donell. *Comm. jur.* 13. 18. negent, nuptias esse contractum, qui ineatur de personis et individua vitae consuetudine, quae non sint in commercio. Nihil ergo obstat, quo minus nos hoc *pactorum et contractuum* discrimen admittamus.

(*c*) Exemplo esse potuerunt Abrahamus et Abimelechus. Ipsa sane lex humanitatis et beneficentiae utrumque jubebat benigne adversus se invicem agere, et maxime Abrahamum,

§. 387. Nec dubitari potest, 3, quin pacta servanda sint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem suam de dando aliquo faciendove sive verbis sive aliis signis prodat, verbis vero ita utendum sit, ne alter decipiatur; (§. 196. 67.) consequens est, ut et a paciscentibus omnem fraudem omnemque abesse oporteat mendacium, adeoque standum sit promissis pactisque omnibus, deliberato animo initis, et hinc 4, nihil debeat fide data esse sanctius, 5, nihil perfidia detestabilius. (*d*)

§. 388. Accedit et altera ratio, cui non minus ponderis inesse, facile unusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quae alteri debemus, communis veluti fons et scaturigo sit amor justitiae, (§. 173, 1.) isque nos subigere debeat, ut, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. 177, 6.) nemo denique sit mortalium, qui pactis et promissis ab altero decipi velit: denuo sequitur, ut nec nos cuiquam pactionibus et promissis illudere, eum-

---

virum virtutis studiosissimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipsa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: et tamen uterque sibi ab altero amicitiam et benignitatem pactum esse, legimus *Gen.* XXI. 23. *seq.* Ita saepe veteres alios pactis obligabant ad praestandum id, ad quod hi jam antea ex legibus humanitatis ac benevolentiae erant obligati.

(*d*) Quemadmodum enim pactis quodammodo subvenimus indigentiae nostrae, idque agimus paciscentes cum aliis, ut nobis officia humanitatis et beneficentiae, quae alias a plerisque frustra speraremus, praestent: ita facile patet, iis solis inter se genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidiosius est, magisque nefarium, fidem frangere, quae continet vitam.* Cic. *pro Q. Roscio Comoedo Cap.* 6. Hinc semper generosum visum est *τὸ ἀληθὲς στόμα*, *os verax*; vel, ut rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v.* 1064.

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulchrum est lingua, cui adest fides

que propter fidem nostram defraudare debeamus; adeoque pacta omnino sint servanda. (*e*)

§. 389. Ceterum pacta vel μονόπλευρα, seu UNILATERALIA sunt, vel δίπλευρα, seu BILATERALIA. Illis unus tantum alteri; his ambo sibi mutuo aliquid promittunt, adeoque posterioribus tacita inest conditio, unum praestiturum, quod promiserit, si et alter ex sua parte pacto satisfacturus sit. Deinde utraque sunt vel OBLIGATORIA, quibus nova obligatio vel alterutrius, vel utriusque partis, constituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea constitutae, tolluntur, vel MIXTA, quibus et obligationes priores tolluntur, et novae pro arbitrio paciscentium constituuntur, quales in primis NOVATIONES et TRANSACTIONES de caussis dubiis esse, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem est ratio, puta, 5, ut summa fide et quam religiosissime servanda sint, 6, si vel maxime non eo consilio aliquid promiserit alteruter, ut obligari velit. (*f*)

(*e*) Non hic utimur argumento, quod nec societas civilis servari posset, nisi sancta hominibus esset religio. Quamvis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines necessitas, eamque Cicero *de offic.* 2. 11. et inde eleganter demonstrarit, quod *ne illi quidem*, *qui maleficio et scelere pascuntur*, *possint sine illa particula justitiae*, id est, sine pactis, *vivere*: ex hac tamen socialitate non esse originem obligationis hujus repetendum, jam supra ostendimus. (§. 75.) Itaque binas has rationes, quas hoc et antecedente aphorismis exposuimus, ex principio nostro *Amoris* derivare maluimus.

(*f*) Observandum hoc est, contra illos, qui aliam promissionem *Perfectam*, aliam *Imperfectam* esse statuunt, et illam quidem definiunt, quando non solum promittens obligari vult, sed et simul jus in alterum confert, ut rem promissam veluti debitam plene a se poscere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promisit, ut tamen alteri jus non sit ad exigendum. Quo referunt promissionem: *Ego*

§. 390. Ex quo porro colligimus, 7, nihil jure naturali interesse inter pactum et stipulationem, adeoque 8, falli Franc. Connanum *Comment.* 1. 6. qui, Romanorum commendaturus ἀνωμίαν, etiam jure naturae ex promissis, quamdiu stent intra terminos simplicis conventionis, et in συνάλλαγμα non transeant, jus perfectum oriri negant. Quemadmodum enim ejus argumenta jam satis profligarunt Grot. *de jure belli et pac.* 2. 2. 1 et Pufend. *Jur. nat. et gent.* 3. 5. 9 Ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione sentire, quam ipsos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi nunquam detraxerunt, quamvis actionem ex iis, ob singulares rationes, denegarent. (*g*)

---

destinavi, hoc tibi dare, et peto, ut mihi credas, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicni commendationem vel suffragium spondent. Grot. *Jur. bell. et pac.* 2. 2. 2. Pufendorff. *Jur. nat. et gent.* 3. 5. 5. Sed 1. saepe tales promissiones non sunt pacta, sed *dicta* tantum, vel *adseverationes*, quas a pactis ipsi distinguunt Grotius et Pufendorffius, immo aliquando non pacta sunt sed praeparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2. Res est poene contradictoria, aliquem promittere velle, et alii tamen nolle jus ad exigendum dare. Quod nescio, an tale sit commentum, quo omnia pacta et promissa turpiter eludi possent, exemplo Mediolanensium, qui increpati de perjurio, respondebant: *Juravimus quidem, sed juramentum attendere non promisimus.* Quod referens Radevicus *de gestis Friderici I. Lib.* 2. *Cap.* 25. *Digna*, inquit, *responsio, ut moribus oratio consonaret, et, qui prave ac perfide vivere et facere consueverant, aliter, ac perfide et prave, loqui non potuissent, ut vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur.* Denique 3), si imperfectae plerumque sunt hujusmodi potentum promissiones ratione exactionis: non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendae sunt.

(*g*) Ex Romanorum sententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiserat, cumque, qui fidem fefellerat, illi

§. 391. Quum vero pactum sit duorum pluriumve in idem placitum, consensus, (§. 386.) CONSENSUS vero duarum pluriumque voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio, consequens est, 9, ut ille consensus, tamquam internus externo aliquo signo declarandus sit. Qualia signa, quum sint *verba*, sive ore prolata, sive litteris consignata, et *facta*, et illa consensus expressi, haec taciti praebeant argumentum: (§. 284.) facile patet, 10, perinde esse, sive expresso, sive tacito consensu, aliqui paciscantur, dum tale sit factum, ex quo consensus in eam rem, de communi humani generis vel gentis cujusdam, sententia colligi soleat. (*h*) Immo 11, aliquando consensum recte colligi ex ipsa negotii natura, si illud tale sit, ut non possit non judicari, alterum non dissentire. (§. 284.)

---

non minus perfidum putabant, quam aliae gentes. Quin non imperfectam esse existimabant hanc obligationem, quae ex pactis nudis oriebatur, sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, *l.* 6. *D. de compens.* constituto, *l.* 1. §. *pen. de pecun. const.* novationi, *l.* 1. §. *fin D. de novat.* fidejussoribus et pignoribus, *l.* 5. *D. de pign.* exceptioni, *l.* 7. §. 5. *l.* 45. *D. de pact. l.* 10. *l.* 21. *l.* 28. *C. eod.* Unde et quod a promittente per errorem fuerat solutum, condictione indebiti repeti non poterat *l.* 49. *D. de cond. ind.* Quorum pleraque ita sunt comparata, ut in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant *Actionem*, quia civilem invenerant modum, quo paciscentes uti jusserant, puta stipulationem. Eam qui negligebant, perlusorie egisse videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, nisi pignus apud acta sit constitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quae aliis modis sese exserit: ita nec de Romanis statuendum est, eos pacta noluisse perfectam obligationem producere, quia actionem inde oriri noluerint.

(*h*) Hinc et nutum sufficere, recte statuunt jura nostra: *l.* 52. §. *ul. D. de obl. et act.* Quinctilian. *Declam.* 247.

§. 392. Quumque consensus sit duarum voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio, (§. 391.) voluntas vero nihil possit vel appetere, vel aversari, nisi ab intellectu excitata: (§. 30) sequitur, 12, ut pacisci valide nequeant, quicumque rectae rationis usu destituuntur, adeoque nullius momenti sint pacta furiosorum, nisi dilucido intervallo distinguatur furor, nec non 13, infantium et eorum omnium, quos ob lubricum aetatis rem non intelligere, probabile est, 14, praeterea aegrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15, et maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas, (*i*) nec 16, eorum, qui jocantes aliquid promiserunt, sibive sunt ab altero stipulati.

---

nec non patientiam, immo et silentium, *l.* 51. *pr. D. locati*, *l.* 11. §. 4. 7. *D. de interr. in jur. fac.*, et alibi passim. Quod admittimus omnino, nisi alia fuerit probabilis ratio, cur quis, dissentiens licet, tacere, quam dissensum verbis factisve testari, maluerit, ex. gr. si filiusfamilias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Maeviam, a qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico consensisse videbitur. Quid si enim, patre dicente: *Abi domum, et suspende te*, prae stupore tacuisset filius! an ideo consensisse diceretur?

(*i*) Quamvis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, si per eum non steterit, quo minus hujusmodi quid contigeret, (§. 106. 31.) per eum autem, qui ultro suavem illam insaniam sibi attraxit, omnino steterit, ne pacisceretur, quum actio ex ebrietate profecta involuntaria quidem sit in se, sed non in sua caussa: (§ 50. *) hic tamen aliud statuendum, et gradus ebrietatis distinguendi sunt. Aut enim modica fuit, aut summa hominis aliquid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offudit intellectui, ut nesciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque hujusmodi promissio omnino obligat: Sin summa: non potuit non illa incurrere in sensus, ac proinde alter, qui cum illo pactus est, vel in manifesto dolo fuit, vel sibi saltim imputare debet, quod cum ho-

§. 393. Ex eodem porro axiomate colligimus, 17, inutile esse pactum, ex ignorantia vel errore initum, si vitium hoc intellectus sit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. 107, 33.) non, 18, si ita comparata sit res, ut et prudentissimum possit fallere, (§. 108, 36.) veluti 19, si de diversis personis rebusve senserint stipulator et promissor, vel 20, si alteruter erraverit circa personam, vel rem ipsam, vel 21, circa eas circumstantias, quae non facile sciri potuerunt, et quarum si conscius fuisset promittens, numquam ita esset pactus. (*k*)

§. 394. Multo minus ergo 22 valebit pactum, ad quod quis dolo alterius inductus, vel 23, in quo dolo istius malo circumscriptus laesusque est, quia consensisse non potest videri, cujus menti veluti praestigias alter objecit, ut rem vel personam, de qua pactus est, sibi multo aliter conciperet, ac eam postea reipsa deprehendit. (*l*) Contra 24, nul-

mine vino sepulto ac semisomni rem seriam suscipere et pacisci non dubitarit. Itaque nulla est ratio, cur ei jus esse debeat, promissum, discussa alterius crapula, exigendi.

(*k*) His observatis regulis omnes species, quae in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, facile explicantur. Sic non valebit pactum, si quis se ducturum promisit virginem, quae praegnans postea adpareat, quia hac in re falli potuit etiam prudentissimus: *per n.* 18. nec sponsalia ullius momenti erunt, si cui Tulliae nuptias adfectanti, nomen vero ignoranti, Afrania per errorem spondeatur, quia quum de diversis personis senserint, non consenserunt in idem placitum, *per n.* 19. *et* 20. Denique si desponsam Tulliam epilepticam esse, vel alio tetro morbo laborare, postea adpareat: ne eo quidem casu sponsus tenebitur, quia erravit circa περίστασιν, quae a sponso tam facile explorari non potuit, et qua tamen cognita, illum has adfectaturum nuptias, vix verosimile est, *per n.* 21.

(*l*) Hinc nemo dixerit jure naturae ratas esse debuisse nuptias Jacobi cum Lia, quas manifesto dolo conciliaverat Labanus, *Genes.* XXIX. 22. Neque mos gentis, quo facti turpitudinem velare conatus est Labanus: cum a dolo excusare,

la est ratio, cur irritum esse debeat pactum, ad quod tertius alterutrum paciscentium, altero inscio, pellexit, quamvis 25, dubitari nequeat, quin is, cujus dolo factum est, ut ita paciscerentur, laesis ad resarciendum damnum sit obligatus.

§. 395. Quumque et vis et metus quam maxime obstent consensui, nec imputari ulli possit, quod quis coactus fecit, si cogenti nullum jus cogendi fuerit, (§. 109, 43.) facile patet, 26, non obligari promittentem aliquid latroni, aliive vim injuste facienti. 27. Ratam contra esse promissionem, factam ei, qui dum alterum coegit, jure suo est usus: 28, multoque minus dubitari posse de validitate pacti, si non ipse, cui quid promissum, sed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel caussam ineundi pacti dederit; (*m*) nec non, 29, si coactus postea rem ratam habuerit, quia tunc non ex voluntate priore, vi et metu extorta, sed ex posteriore ultronea obligatur. (§. 109. 41.)

---

vel Jacobum obligare potuit, ut sibi a socero malitiosissimo tam proterve illudi pateretur. Nam nec obligatoria procul dubio fuit illa consuetudo, et, si pro lege habita fuisset, id praedictum esse oportebat, neque debebat Labanus Rachelem petenti Jacobo promittere, sed eum peregrinum, et consuetudinem Syricarum ignarum, praemonere, sororem, natu minorem ante majorem despondere, moribus patriis nefas esse. Omnia ergo miris fraudibus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuissent procul dubio, nisi Jacobo peregrino satius visum fuisset, concoquere injuriam, sibi a socero illatam, quam in ambiguam litem descendere.

(*m*) Quum enim cesset imputatio, si quid factum sit, cujus quis nec caussa nec auctor est, (§. 105. 23.) hic vero is, cui quid promissum est, non sit auctor violentiae, qua alter ad promittendum est adactus: illi etiam vim non posse imputari palam est. Sic ex. gr. si quis imminente a latronibus vel praedonibus maritimis periculo, praesidium sibi mercede satis luculenta conduxerit, frustra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, se

§. 396. Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumve in idem placitum consensu consistit: (§. 386.) facile patet, 30, id non modo in pactis bilateralibus, sed et in unilateralibus, justissimam habere rationem: adeoque 31, promittentem non teneri, nisi alter, sibi gratam esse rem promissam, ostenderit. Quod tamen 32, aliquando merito praesumitur, tum ex statu ejus, cui quid promissum, tum 33, ex ipsius rei, quae promittitur, indole, tum 34, ex antecedente rogatione, dummodo hoc postremo casu idem, quod rogaverat alter, promissum sit.

§. 397. Quia praeterea pacta ineuntur de aliquo praestando, (§. 386.) praestari vero nequeunt impossibilia, adeoque eorum omissio nemini imputatur: (§. 115, 59.) consequens est, 35, ut pacta de rebus absolute impossibilibus inutilia sint, nullaque inde nascatur obligatio, nisi 36, tempore initi pacti res in potestate promittentis fuerit, isque postea vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel 37, aliquis rem non absolute impossibilem, quam tamen sibi impossibilem esse satis noverat, dolo malo promiserit. (§. 115. 60. sequ.)

§. 398. Quumque ἐκ τῶν ἀδυνάτων sint non modo, quae per rerum naturam, sed et quae per leges bonosque mores fieri non possunt: (§. 115, 58.) nemo non intelligit, 38., inutilia quoque esse pacta ac promissa, quibus leges justitiae humanitatisque refragantur: nec non 39, quae decorem, pietatem, verecundiam laedunt, quaeque adeo *nos ne facere quidem posse*, *credendum est*, uti recte, et vere φιλοσοφικῶς, scribit Papinianus *l.* 15. *D.*

---

metu latronum promisisse, *Quid enim illorum refert*, *an conductor coactus sit*, *si a locatoribus coactus non sit? Illorum culpam esse oportet*, *ut horum poena sit:* recte inquit M. Seneca *Controv.* 4. 27.

de cond. instit. 40. Non obligari quemquam promisso, quo se ad patrandum delictum obstrinxit: nec, 41, illum, qui se alteri ad praemium delicti dandum obligavit, eo nomine teneri: ac proinde 42, omnia pacta de rebus turpibus ac inhonestis inita, sive unilateralia, sive bilateralia, nullius momenti esse. (*n*)

§. 399. Ex quo porro colligimus, 43, non obligari quemquam ad praestanda promissa, quorum praestationem cum alterius detrimento manifesto conjunctam esse, animadvertit, 44, licet vel maxime alter perire velit, promissumque urgeat. Quum enim laedere alterum jure naturae prohibeamur, (178, 7.) de iis vero, quae juri naturae refragantur, pacisci nemo possit: (§. 398, 38.) non potest etiam pactum qualecumque, quo alter laeditur, valere, et 45, qui fidem sic praestitit volenti et urgenti, non minus poena dignus est, ac qui invitum et repugnantem laesit. (*o*)

(*n*) Manifesto enim contradictorium est, jus naturae adsistere pactis, etiam juri naturae contrariis: itemque prohibere illud ita pacisci, et tamen praecipere, ut pacto satisfiat, pactum denique nullum esse, et tamen effectum sortiri. Itaque sine perfidiae labe ab hujusmodi pacto disceditur, quod sine summo scelere impleri non potest. Nec fidei laudem fert, qui praestat, quod sine scelere praestari non potest. Recte proinde Dejanirae, silentium sibi stipulatae respondet nutrix apud Senecam tragoedum *in Hercule Oeto Act.* 2. *v.* 480.

Praestare, fateor, posse me tacitam fidem,

Si scelere careat, interim scelus est fides.

(*o*) Nec opponi huic doctrinae potest, volenti non fieri injuriam. Ei enim regulae non esse locum, si velle non liceat, jam supra ostendimus. Velle autem non licet ea, quae Deus vel per rectam rationem, vel per revelationem, prohibuit. Hinc quamvis Saul rex vulneratus adolescentem supplex rogasset, ut se gladio transfigeret: tantum tamen

§. 400. Quia porro paciscimur de iis, quae nobis ab altero dari fierique jure perfecto cupimus, (§. 386.) dari autem vel fieri non possunt ea, quae alterius dominio arbitriove subjecta sunt: recte negamus 46, quemquam utiliter promittere res, factave aliena, nisi mandante domino: immo 47, ne proprias quidem res, in quibus jam alteri antiquiore pacto jus aliquod quaesitum est. 48. Obligari quidem eum ad omnem diligentiam adhibendam, qui se operam daturum promisit, ut alius det faciatve: (*p*) immo et 49, ad id, quod interest, si se rem alteri confectam daturum, receperit, 50, non autem ei, cui quis rem factumve tertii promisit, jus esse rem illam factumve a tertio exigendi. Vid. Hert. *de obl. alium datur. facturumve.*

§. 401. Ex eodem, quod datio vel factum, quod promittitur, ab utriusque consensu pendet, (§. 386.) sua sponte sequitur, 51, ut in paciscentium arbitrio sit, PURE, an SUB CONDITIONE, an IN DIEM vel EX DIE pacisci velint, easque circumstantias a paciscentibus accurate esse observandas, dum, 52, quod ad conditionem at-

---

abest, ut id impune ferret, ut Davides eum, tamquam regicidam confessum, confestim obtruncari juberet. 2. *Sam.* 1. 15. 16.

(*p*) Quum enim plus, quam operam suam diligentiamque, non promiserit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui sibi illam pactus est. Et generatim quoties quis sibi aliquid stipulatus est, quod in alterius potestate absolute non esse praescivit, vel praescire potuit, toties promittens, praestita omni diligentia, liberatur. Eleganter id observat Seneca *de benefic.* 7. 13. *Quaedam ejus conditionis sunt, ut effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit, ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni arte usus est. Laus imperatori, etiam victo, et duci redditur, si et prudentia et industria, et fortitudo muneribus suis functa est.*

tinet, illa effectum pacti ab incerto eventu vere suspendat, idest, dummodo vere sit CONDITIO. Ex quo patet, 53, id quod sub *conditione impossibili*, quam vocant, promissum est, non deberi, quum nec hoc additamentum conditionis nomen mereatur, (*q*) et ii, qui, quod fieri non posse praesciverant, promiserunt stipulative sunt, aut jocati, aut insanivisse, ac priore casu pacisci noluisse, posteriore non potuisse, censeantur. (§. 392. 12. 16.)

§. 402. Quum vero, et quae rectae rationi, legibus, bonisque moribus adversa sunt, ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse censeantur, (§. 115, 59.) id vero, quod sub conditione impossibili promissum est, non debeatur, (§ 401, 53.) quin generatim de rebus turpibus pacisci non liceat: (§. 398, 40.) inde merito colligimus, 54, turpes etiam inhonestasque conditiones vitiare pactum, (*r*) eumque 55.,

---

(*q*) Est enim *Conditio* certa quaedam circumstantia, a paciscentibus expressa, a qua pacti effectus suspenditur, tamquam ab incerto eventu. Quum ergo impossibilis, quam vocant, conditio non exprimat incertum eventum, sed, quem non exstiturum, certissimum est: sequitur, ut nec suspendat pacti effectum, adeoque non sit conditio. Cavillabatur ergo Miltiades, qui urbis deditionem a Lemniis ex pacto postulabat, quod domo profectus, vento Aquilone Lemnum pervenisset. Nepos, *Miltiad. Cap.* 1. *et* 11. Lemnii enim Athenas intellexerant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades, qui eo tempore nusquam, nisi Athenis, domum habebat. Conditio ergo erat impossibilis, quae, quum existere numquam posset, pactum reddebat irritum, maxime quum illusisse Lemnios Miltiadi, et irridentes hoc dixisse, adeoque jocatos esse, facile intelligere potuisse Miltiades.

(*r*) Ex singulari ratione Romani conditiones, tum physice, tum moraliter impossibiles, pro non adscriptis esse voluerunt in ultimis voluntatibus. §. 10. *Inst. de her. inst. l.* 1. *l.* 19. *D. de condit. inst. l.* 8. *et l.* 20. *D. de con-*

qui sub hujusmodi conditione promisit, illam adimplere non teneri: 56, si vero adimpleta sit, utrumque paciscentem poenas merito dare, et promittentem quidem, quod delictum perpetravit, alterum, quod talem ferendo conditionem, pro caussa istius facinoris morali merito habetur. (§. 112. 49.)

§. 403. Quia porro et per modum mandati, et per negotiorum gestionem. cuivis licet alterius utilitatem promovere, eumque ope sua juvare, (§. 346.) non possumus non inferre, 57, perinde esse, sive ipse quis paciscatur promittatve, sive ejus mandato alius. Quum vero negotiorum gestor tantum ad utiliter gerendum obligatus sit, (§. 348.) non vero utiliter gerat, qui de alieno liberalis, a-

---

dit. et dem. Quemadmodum enim absurdum videbatur, testatori indulgeri, ut in actu tam gravi et serio, heredi illudere, nugasque agere posset: ita nec heredi fraudi esse debebat omissio actionis impossibilis, in quam numquam consensisset. (§. 115. 59.) Et hinc legata accepturi nihilominus ex jure Romano fuissent ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat. Cap.* 91. si vel maxime non adimplessent conditionem: *Omnes, qui in testamento meo legata habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient, quae dedi: si corpus meum in partes conciderint, et, adstante populo, comederint.* At quum ex nostra sententia non alias ultimas voluntates agnoscat jus naturae, quam quae per modum pacti fiunt: (§. 291. 5.) nihil obstat, quo minus, quae de pactis, sub impossibili vel turpi conditione initis, diximus, (401. et 402.) etiam de ultimis voluntatibus valere debere dicamus: ut adeo absurda dicenda sit Thebanorum lex, quae conditionem adimpleri jusserat ridiculam, ut heres captator mortuam testatricem nudam, et oleo unctam, humeris suis efferret,

Scilicet elabi si posset mortua, credo,
Quo nimium institerat viventi.

Vid. Horat. *Serm* 2. 5.

liquid sine consensu domini promittit: (§. 400, 46.) consequens est, 58, ut liceat quidem negotiorum gestori alteri stipulari, adeoque 59, aequitati naturali parum conveniens videatur regula juris Romani: *neminem posse alteri, nisi cujus juri subjectus sit, stipulari* : §. 4. *Inst. de inut. stip.* non tamen 60, pro absente et ignorante promittere, et talis promissio dominum plane non obstringat.

§. 404. Denique quum ineunte hoc capite a nobis observatum sit, inter pacta et contractus jure naturae nihil esse discriminis, siquidem utrumque negotium utriusque consensu capit substantiam: (§. 385.) facile patet, 61, omnes regulas, quas hoc capite vidimus, non minus ad contractus, quam ad pacta, pertinere, nec 62, male illum ratiocinari, qui a natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum.

CAPUT XV.

QUIBUS MODIS OBLIGATIONES EX CONTRACTIBUS PACTISQUE SOLVUNTUR.

§. 406. *Axiomata generalia de modis solvendi obligationem.* §. 407. *Modus primus, solutio. A quo fieri debeat?* §. 408. *Quid, et cui solvendum sit?* §. 409. *Modus secundus, compensatio.* §. 410. *Quid circa illam justum sit?* §. 411. *Tertius modus, condonatio.* §. 412. *Quartus, mutuus dissensus.* §. 413. *An et alterutrius perfidia solvatur obligatio.* §. 414. *Quintus et sextus modus, lapsus temporis et defectus conditionis.* §. 415. *Septimus, mors.* §. 416. *Octavus, status mutatio.* §. 417. *Nonus, rei interitus* §. 418. *Decimus, novatio et delegatio.*

§. 406. PACTA summa FIDE et quam religiosissime servanda esse nihilque data FIDE debere esse sanctius, supra demonstrare nos meminimus. (§. 387, sequ.) FIDES vero hic nobis nihil aliud est, quam promissionum pactorumque impletio: adeoque vere Cicero *de offic.* 1. 6. quamvis parum ad grammaticorum regulas, FIDEM *adpellatam*, ait, *quia fiat, quod dictum est.* Ex quo colligimus, 1, tum demum paciscentes finem suum adsequutos, quando pacti legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum sit, 2, fine autem hoc obtento, qui ex philosophorum sententia primum in intentione, et postremum in exsequutione est, vel ita comparato, ut obtineri numquam possit, (§. 397, 35.) ipsam quo-

que obligationem, ex pacto promissove natam, cessare oportere. (*s*)

§. 407. Quum itaque cesset obligatio, ex pacto promissove nata, quando pacti legibus satisfactum idque, quod dictum, factum est: (§. 406, 1. 2.) consequens est, 3, ut illa cesset, facta **SOLUTIONE**, quippe quae nihil aliud est, quam naturalis praestatio ejus, quod in obligatione est, illi, cui quis ex promisso obligatur, facta. Quemadmodum vero 4, ei cui solvendum, perinde est, a quo sibi solvatur, dummodo vel rem ipsam quae debetur, vel, si res fungibilis in obligatione sit, tantumdem accipiat, (§. 364. * 3.) quum ita naturaliter illi praestetur, quod in obligatione est: ita ex eadem ratione facile patet, 5, alio se ad pacti impletionem offerente, non liberari paciscentem, si quid, quod vicariam alterius praestationem non admittit, promissum sit. (*t*)

(*s*) Jure quidem Romano distinguitur inter modos, quibus *Ipso Jure*, et quibus *Ope Exceptionis* tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciscentium perimitur obligatio, veluti solutione, in solutum datione, acceptilatione, ceteris: toties *ipso jure* illa exspirasse; si contra propter aequitatem eliditur, *per exceptionem* sublata dicitur. Quamvis vero nec otiosam existimemus illam jureconsultorum distinctionem, nec eamdem omni ratione destitui contendamus: quam in rem praeclara sunt, quae disputavit celeberrimus Henr. Coccejus *diss. de eo, quod fit ipso jure*, eam tamen ignorare jus naturae rectamque rationem, facile nobis largientur ii, quibus explorata est Romanorum res judicaria, ratioque, quae illos ad excogitandam hanc distinctionem permovit.

(*t*) Id toties contingit, quoties personae qualitas vel *industria* aliquos ad paciscendum impulit.. Hinc si Titia ex pacto sponsalitio obligata esset ad nuptias cum Sempronio

§. 408. Ex eodem principio colligimus, 6, praestandam esse vel eamdem speciem, si alteri usus tantum vel custodia rei non fungibilis concessa; vel 7, idem genus, seu tantumdem, si res fungibilis alteri abutenda data sit. 8. Creditori invito non obtrudendum esse aliud pro alio: multoque minus 9, eum cogendum esse, ut partem pro toto accipiat, vel 10, tardius, aliove loco, quam legibus contractus cautum est, solvi sibi patiatur; (*u*) quia omnibus his casibus tunc non praestaretur naturaliter; quod in obligatione est. (§. 307, 3.) Praeterea ex eodem patet, 11, non alii solvendum esse, quam creditori, dummodo leges illum solutionem accipere patiantur, vel 12, ei, cui ille nomen cessit, vel 13, cui solvi mandavit, quum alias praestetur quidem, quod in obligatione est: sed non ei, cui ex promisso obligatus est, debitor. (§. 407, 3.)

§. 409. Deinde, quia cessat obligatio ex pacto, quoties ejus legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est, (§. 406, 1. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. 364, * 3.) consequens est, 14, ut et COMPENSATIONE tollatur obligatio, quippe quae nihil aliud est quam mutui debiti et crediti, quorum utrum-

---

nubat. Contra commodatario perinde est, sive librum commodatum a commodatario, sive a tertio quodam, quocum ipsi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, utrum a debitore, an a tertio, etiam ignoto sibi homine, sortem usurasve accipiat: quia utrique hoc modo naturaliter praestatur, quod in obligatione est.

(*u*) Quamvis enim saepe debitori aliquid indulgeri jubeat necessitas, saepe et leges humanitatis subigere debeant creditorem, ut aliquid de rigore juris remittat: nos tamen hic de jure loquimur. Hoc pacta et contractus summa fide servari jubet. *Fides* autem, recte observante Cicerone *de offic.* 2. 24 *nulla esse potest, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum.*

que certam aestimationem habet, inter se contributio. (*v*)

§. 410. Ex ea vero definitione patet; 15, compensationi non esse locum, nisi inter eos, qui sibi mutuo debent, ac proinde 15 frustra veluti in solutum alteri invito obtrudi, quod nobis a tertio debetur. 17. Compensationi locum esse in rebus fungibilibus, quae quum regulariter pretium adfectionis non admittant, certam semper habent aestimationem, non autem 18, compensari posse speciem cum specie, nec 19, diversum genus cum diverso genere, nec 20, praestationes personales cum praestationibus similibus, quia haec omnia et adfectionem admittunt, et incertae sunt aestimationis. 21. Denique compensationem quantitatum etiam inaequalium admitti, ad summam concurrentem, quamvis et recta ratio videat, 22, ab eo non postulari aequum, qui liquidum cum illiquido compensari velit. (*x*)

(*v*) Accedit et alia ratio. Quum enim ei solutum esse dicamus, qui habet, quod in obligatione est, (§. 407, 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, si tantumdem acceperit: (§. 363. * 3.) sequitur, ut ei, qui ex hujusmodi obligatione quovis modo tantumdem accepit solutum esse videatur, ac proinde *Compensatio* nihil aliud sit, quam solutio brevi manu facta. Ut adeo aequissimum ait, compensationis eumdem esse effectum, ac solutionis. Quod recte viderunt majore nostri, dum dicere soliti sunt: *Abrechnen sey so gut, als zahlen.*

(*x*) Multo minus ergo recte compensatur debitum liquidum cum eo, quod alter vi injusta non fecerit injuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio. Lepida ergo, si qua alia, fuit compensatio, qua creditoribus suis satisfecit Vitellius apud Dion. Cass. *Hist. Lib.* 65. *p.* 735. Quum enim hi, proficiscenti in Germaniam, Vitellio injecissent manus, cumque vix, datis fidejussoribus, dimisissent: hic, occu-

§. 411 Quum porro et illi satisfactum sit, procul dubio, qui nihil a debitore exigere cupit, et quisque se jure suo, quod in favorem sui invectum est, recte se abdicet: (§. 13, 19.) consequens est 23, ut et CONDONATIONE vel REMISSIONE quaevis solvatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua se jure suo exigendi debitum ultro abdicat. Quumque perinde sit, sive quis animi sententiam verbis, sive factis, aliisque signis, declaret: (§. 195. *) 24, perinde etiam esse patet, sive verbis acceptum quis ferat, sive factis, veluti redditione, vel combustione, vel laceratione chirographi, 25, dummodo de contraria mente, aliove consilio creditoris, non constet, vel 26, chirographum non a creditore, sed ab alio injusso, vel 27, casu fortuito potius, quam voluntate creditoris leceratum combustumque esse, liquido probari possit. (y)

---

credita pecunia reddidisse. Quasi et id imputare viatori possit latro, quod, quum iugulare potuisset, incruenta spolia detraxerit.

(y) Sic recte remissa sibi esse tributa aliaque debita fiscalia, dicere poterant Romani, quod eo consilio chirographa et rationes omnes publice combussisset Hadrianus Imp. ut hac stupenda liberalitate civium Romanorum animos sibi devinciret. Spartian. *Hadr. Cap.* 6. Absurde vero idem sibi persuaderet debitor, cur ideo chirographum reddidit creditor, ut alia ac meliore forma conciperetur, vel cujus chirographum, orto incendio, conflagravit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur semper iniquissimum visum sit, populum Romanum, obaeratum, *Novas Tabulas* postulare, id est, a magistratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remissionem aeris alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiscebatur a creditoribus, sed a magistratibus, de alieno liberalibus, et quorum potius erat jus dicere creditoribus, quam, iis invitis, debitores liberare. Pessimi rem exempli primum a Sulla repertam, ferunt *Liv. Epit. Lib.* 88. Idem deinde Catilinam, idem ipsum populum a Caesare exspectasse, constat, quamvis tunc spe sua excide-

§. 412. Quum porro unusquisque jure suo se abdicare, et alteri, quod sibi debet, remittere possit: (§. 411. 23.) sequitur profecto, 27, ut et uterque obligationem bilateralem mutuo consensu tollere possit, maxime quum *nihil sit tam naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est. l.* 35. *D. de reg. jur.* 28. Ut tamen is modus solvendi obligationem locum non habeat, si leges positivae negotium aliquod, semel contractum, indissolubile esse jubeant. Quale hodie ubique inter Christianos esse matrimonium, quod olim apud Romanos bona utriusque gratia impune solvebatur, nemo ignorat.

§. 413. Quia vero mutuo tantum consensu tolli potest bilateralis obligatio: (§. 412. 27.) 29, unius sane voluntas illam non tollit, adeoque 30, alterutrius partis PERFIDIA non abrumpit obligationem, ceu visum est Grotio *de jure belli et pac. 3. 19. 14. et* Pufendorffio *de jure nat. et gent. 5. 11. 9.* Nam 31, et ipse, qui fidem non praestat, obligatus manet, quum se sua voluntate obligatione exsolvere non possit: (*per concl.* 29) et alteri jus est, illum ad implendum pactum cogendi; quamvis 32, si hic jure suo uti nolit, (z) procul dubio cesset utriusque obligatio, quippe jam utriusque consensu sublata. (§. 412. 27.)

§. 414. Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumstantiam addere licet, eaeque circumstan-

---

rint homines turbulentissimi. Sallust. *Catil. Cap.* 21. Caesar *de bello civ.* 3. 1. Suet. *Jul. Cap.* 42. Plutarch. *Solon. p.* 80.

(z) Potest autem id unusquisque, si alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilaterali negotio tacita inest con-

tiae a paciscentibus accurate sunt observandae: (§. 401. 51.) facile intelligitur, 33, obligatione EX DIE concepta, id quod promissum est, non prius, quam veniente die, peti posse: 34, sin IN DIEM promissum sit: veniente illo die, obligationem ipso jure perimi; (*a*) 35, CONDITIONE porro a cujus eventu pacti effectus suspensus est, non existente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36, nisi quis ad adimplendam conditionem paratus, ab ipso paciscentur, vel 37, a tertio, sine quo adimpleri non potuit, sit prohibitus.

§. 415. Sunt porro obligationes, quae contemplatione cujusdam personae, ejusque qualitatum, contrahuntur. Hae ergo quum ita sint comparatae, ut vicariam praestationem non admittant: (§. 407. 5. *) nemo non videt, 38, eas non transire posse ad heredes, et successores, adeoque 39, MORTE promittentis exspirare, quale quid in obligatione desponsatorum, mandatariorumque observamus. Non autem 40, hunc modum solvendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, quae ex bonis possunt adimpleri, 41, quippe quas, tamquam vicariam praestationem admittentes, et ad heredes transferri, aequissimum esse, jam supra demonstravimus. (§. 305. 56)

§. 416. Eadem est ratio, si contemplatione certi cujusdam status ad aliquid praestandum simus obligati. Perinde enim est, ac si sub conditione, si

---

(*a*) Itaque denuo fori Romani subtilitates redolet regula jureconsultorum Romanorum, ex contractu stricti juris non posse ad tempus deberi, adeoque obligationem hujusmodi, in certum diem conceptam, perpetuari, nisi quod creditor ultra tempus constitutum, aliquid petens exceptione doli mali repelli possit. §. 3. *Inst. de verb. oblig. l.* 4. *pr. D. de serv. l.* 44. §. 1. *D. de obl. et act.* Sunt hae tricae fori Romanii, quas si quis in jure naturae quaereret, nae iste mihi magno conatu maximas nugas agere videretur.

duret ille status, promissum esset. Quum ergo, deficiente conditione, et obligatio cesset: (§. 414. 35.) sequitur sane, 42, ut et mutato statu, obligatio, in illo statu unice fundata, cesset, adeoque 43, qui administratorio nomine contraxit, finita administratione, non amplius teneatur. *l. ult. D. de instit. act. l. 26. C. de adm. tut.* Quod tamen 44, de sola obligatione, quae ex pacto vel lege positiva oritur, non de illa, quam ipsa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum esse, facile intelligitur (*b*).

§. 417. Quandoquidem porro obligatio cessat, si finis ita sit comparatus, ut obtineri uumquam possit: (406. 2.) fieri non potest, 45, quin is, qui speciem promiserit, illa casu pereunte, liberetur, nisi forte 46, eam aestimato, vel 47, tamquam in solutum promiserit, nec 48, prior obligatio per novationem expresse sublata sit. Praeterea quum neminem excuset impossibilitas, qui in culpa vel mora est; (§. 115. 60.) facile patet, 49, periculum rei promissae ferre, qui in mora vel culpa est, adeoque 50, ea omnia, quae supra de periculo rei venditae diximus, (§. 353. seq.) hic esse repetenda.

§. 418. Denique quum et per alium solvere, (§. 407 4.) et obligationem alteri remittere, (§. 411. 23.) et ab ea communi consensu discedere, novamque introducere liceat, quod postremum conventio-

---

(*b*) Sic officia specialia, quae consul civitati debet, quia ex pacto sunt, cessant, simul ac ille consul esse desinit. Sed et officia filiifamilias, quatenus ex lege positiva sunt, cessant, simul ac filius patria potestate exiit. Ex eo enim tempore patri non amplius adquirit, nec usumfructum bonorum adventitiorum moribus nostris debet. At officia, quae liberis ipsa naturalis ratio imponit, veluti obsequium, reverentia,

nis genus supra *pactum mixtum* vocavimus: (§. 389) sequitur, 51, ut quisque alteri priorem obligationem remittere, novamque ejus loco recipere possit, quod negotium NOVATIONEM, et, si de rebus dubiis et litigiosis contrahatur, TRANSACTIONEM vocamus. 52. Ut creditor debitori et ea lege remittere possit debitum, ut pro eo alius, quem ipse idoneum judicat, substituatur: quod speciatim vocant DELEGATIONEM 53. Ut novationem disertis verbis, vel signis evidentissimis, 54, delegationem vero, simul consentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Ut denique 55, multum intersit inter *delegationem* et *cessionem*, qua creditor actionem adversus debitorem, hoc etiam inscio et invito, in alterum transfert.

FINIS LIB. I.